
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
03 17 08 019 2

זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו

Sefer

ספר

Mekor Hayim

מקור חיים

כולל

שאלות ותשובות וחדושים ובאורים

וגם נלוה אליו

דרושים נחמדים והספדים יקרים

מאתי

חיים סאגאלאוויץ מו״צ דפה ווילנא (בלוקישאק).
בן לא״א הרב הגאון הצדיק מו״ה יחיאל משה זצללה״ה
שהיה אב״ד דק״ק רובעזעוויץ (פלך מינסק).

ווילנא

בדפוס ר׳ אברהם צבי נ״י, בהר״ר נחום אליהו זצ״ל לבית קאצינעלנבויגען.
שנת תרנ״ח לפ״ק

МКОРЪ ХАИМЪ.

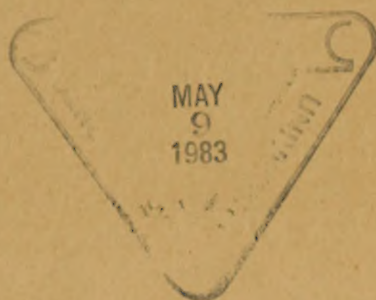
Разъясненіе мѣстъ въ талмудѣ и проповѣди

Соч. Раввина ХАИМА САГАЛОВИЧА.

ВИЛЬНА. Типографія А. Г. Кацепеленбогена, Жмудская ул. № 235.

1898.

Дозволено цензурою 26 Мая 1898 г. Вильна.



הסכמות מגאוני זמנינו

הסכמת הרב הגאון הגדול המפורסם פאר הדור כו' מו"ה
צבי הירש ראבינאוויץ שליט"א אב"ד דקאוונא.
ב"ד קאוונא כ"ב סיון תרנ"ח

כבוד ידיד נפשי הרב הגאון המפורסם חו"ב וי"א באמת כו' כש"ת
מו"ה **חיים סאגאלאוויץ** נ"י מו"צ **בווילנא**, שוכט"ס.

אחדשה"ט באהבה, מאד שמחתי על אשר הודיעני כי ברעתו להרפים בעזר ד' את חדושי תורתו הנעימים אשר חננו ד', וכמה מהם היו למראה עיני מכבר אשר מצאתי בהם חפץ, ונאמרים בדעת ובתבונה בש"ם ופוסקים, וישרים ונכוחים הם למוצאי דעת, ובעז"ה יהיו לרצון לכל הוגיהם, וידי תכון עם כת"ה ומקרב ולב אברכהו אשר יזכהו ד' להוציאם לאור, ויפוצו מעינותיו חוצה ושמו יהי' לברכה לעד וכסא כבודו ירום ויגדל כיאות לגודל תורתו ויראתו, ויהי' ד' עמו להגדיל תורה ולהאדירה בקרב ישראל, וחיים ושלום לכת"ה עד עולם וברכת ד' תחופף עליו כל הימים כנפשו הטהורה ונפש ידידו הדוש"ת מוקירו ומכבדו כערכו הרם.

צבי הירש ראבינאוויץ חופ"ק.

הסכמת הרב הגאון הגדול צים"ע כו' כקש"ת מו"ה **חיים חזקיהו מדיני**
שליט"א אב"ד **דקאראסובאזאר** יצ"ו בעהמ"ח ספרי (שדי חמד).
בעזה"י

יום שנתלו בו **המאורות** (לפ"ק) לסדר „**שלום לכם**"

אספקלירא המאירה„ חריף ובקי עוטה כשלמה אורה„ רב רחימאי הרואה אומר בריקאי נהרא נהרא„ דנהירין ליה שבילי דנהר דעה הגאון המפורסם בתורה„ שלמה משנתו וביראת ה' טהורה„ כקש"ת מוהר"ר „**חיים סאגאלאוויץ**" דומ"ץ בעי"ת **ווילנא** המעטירה„
„נרו יאיר כחמה ברה"

שמחתי בבשורתו הנעימה וענתה השירה„ כי נכון הוא להוציא לאורה„ זו תורה וזו שחרה„ ספרא דמארי טב „**מקור חיים**" בשם יקרא„ חד"ת ושו"ת הלכה ברורה„ ודרושים לכל חפציהם פרשן דהא שבעים פנים לתורה„ אפס קצה מספרו היקר ראיתי מראות נגהים דנפיש נהורא„ די שדר לן מר גברא רבה ויקירא„ כפעם בפעם והביאותים אל בית קדשי בחלק דברי חכמים ספרא זעירא„ ועוד ישנם בכתובים אצלי חידושי תורתו חכמה מפוארה„ ומהם ידעתי דרכו בקדש בפלפול וסברא ישרה„ כל מן דין סמוכו לנא ראויים הדברים להעלותם על משבח הדפוס להדפוסי הדרה„ ורבים יאותו לאורו אורה זו תורה:

ואני תפלה כחזקיהו בחלותו לפני אבינו שבשמים הגבור והנורא„ אנא ה' היה לו למחסה ולסתרה„ וזכות אבות (אבותיו הקדושים) לבנים הזכור אתיא זכירה זכירה„ וזכות תורתו הקדושה ערוכה בכל ושמורה„ יעינו בעדו להוציא לפועל מחשבתו הטהורה„ להדפים תמימים כי שם בלל מנחה בלולה אי בעית אימא גמרא„ אי בעית איפא סברא„ ויאריך ד' ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים ויהי לו למחסה ולסתרה„ כחפץ נפשו היקרה„ וכנפש המעתיר בעדו בחבה יתירה„ הבעה"ח פה העיר קאראסוב באזרה„ יע"א:

הצעיר **חיים חזקיהו מדיני** המכונה **חח"ם** חי"ו.

הסכמת הרב הגאון הגדול כו׳ מו״ה שמואל שליט״א
מו״צ דפה ווילנא הנקרא (ר׳ שמואל לובצער)

הנה כאשר ראיתי ח״ת של כבוד ידידי הרב הגאון חו״ב משנתו זך ונקי כ״ש מו״ה חיים סאגאלאוויץ נ״י מ״צ בפ״ק בלוקישאק, וכאשר עיינתי בכמה ענינים בחידושיו בשו״ת להלכה למעשה ומהם לבאר איזה סוגיות ראיתי כי כולם בנוים בשכל ישר מתוק ומסיק לעומקא של הלכה בסברות וראיות נכונות ראוים להביאם בדפוס ולהפיצם בישראל, גם רוצה להדפיס את דרשותיו אשר דרש ברבים מוסר השכל ערובים לאזן שומעת, לזאת אנכי מסכים לדעתו להדפיס את ספרו זה וראוי לקבלו כאשר יצא מבית הדפוס למען שלא יהי׳ שלוחי מצוה ניזוקין וגם אנכי אקבל ספר אחד בל״נ,

וע״ז באתי עה״ח יום ב׳ פ׳ ב״ב כ״ב לספירת העומר שנת תרנ״ח לפ״ק פה ווילנא:

שמואל בא״א מו״ה יוסף זיבערטאנסקי מ״ץ דפה.

הסכמת הרב הגאון הגדול כו׳ כש״ת מו״ה
שלמה הכהן שליט״א מו״צ דפה ווילנא

הנה בהיות שהיה למראה עיני כמה חד״ת בשו״ת ובנפ״ת מכבוד ידידי ה״ה כבוד הרב הגאון המפורסם החו״ב סוע״ה וכו׳ כש״ת מו״ה חיים סאגאלאוויץ נ״י אחד מגדולי המו״ץ דפ״ק ווילנא בלוקישאק, אשר שלח אלי איזה עלין לדוגמא לעיין בהם ומידי עברתי עליהם ועיינתי בהם היטב ראיתי כי נאמר בהם כי טוב כי הם באמת דברים טובים ונכוחים נכונים וישרים, כולם אהובים כולם ברורים ומלאים זיו ומפיקים נוגה להאיר עיני המעיין בכמה סוגיות עמוקות בש״ס ולבארן יפה יפה כיד ד׳ הטובה עליו וע״פ רוב נמצא בחידושיו כמה ענינים אשר כתב להלכה למעשה להוציא הלכה ברורה לאמיתתה ע״פ ראיות ברורות ונכונות מהש״ס בבלי וירושלמי וספרי הפוסקים ז״ל וכמה הלכתא גוברתא איכא למשמע מינייהו אשרי שלו ככה ומר׳ ישא ברכה, והנה עתה אשר עלה ברעתו מחשבה טהורה להוציא חידושיו ושו״ת שלו לאור הדפוס וקרא את חיבורו בשם „מקור חיים״ ובסופו רוצה להדפיס גם דרשותיו הנעימים אשר דרש במקהלות ובבהכנ״ס הגדולה דפה בדברי אגדה, ובהוכחת מוסר ובהם יבואו כמה באורים נכונים באגדת הש״ס בבלי וירושלמי ומדרשי חז״ל וביאור פסוקי הנ״ך באופן נאות ונעלה, ובקש ממני להסכים על חיבורו כי ראוי הוא לאדפוסי אדרא ולכן באתי לכתוב דברי אמת כי מאד ישרו חידושיו בעיני וראויים להעלותם על מזבח הדפוס ואקוה שישאו חן בעיני הלומדים ויהנו רבים מאור תורתו וישוטטו בו רבים ותרבה הדעת וגם הדרשנים יפיקו רצון מחלק הדרוש שלו כי נפלאים הם, וראיתי לברכו שיזכהו ד׳ להוציא את חיבורו הנ״ל לאור הדפוס במהרה, וראוי לקבל ממנו את ספרו הנ״ל כשיצא מבית הדפוס בסבר פנים יפות כדי שלא יהיו שלוחי מצוה ניזוקין וגם אנכי אקח בל״נ ספר אחד מאת הגאון המחבר נ״י במחיר אשר יושת עליו, וע״ז באתי עה״ח אור ליום ד׳ י״ג כסלו לפרט חקים ישרים לפ״ק:

נאום שלמה בלא״א מו״ה ישראל משה הכהן זלה״ה מו״צ דפ״ק ווילנא.



הקדמת המחבר



אודה את ד׳ בכל לבבי אברכו במקהלות על חסדו וטובו שגמל עלי מילדותי והביאני עד הלום, כי נולדתי בעיר רובעזעוויץ לאבי הרב הגאון צדיק יס״ע כו׳ מו״ה יחיאל משה זצלה״ה אב״ד דשם, ובהיותי כבן שלש שנים מת עלי אבי זצ״ל, ויחיד הייתי לאמי הרבנית הצנועה מ׳ פראדיל נ״ע, ואחר מות אבי זצ״ל תקעה משכנה בעיר סלוצק, עיר מולדתה, אמי נ״ע גדלתני עד י״ג שנה לתורה וליראה, וככה היתה אוהבת תורה עד שעמדה כמה פעמים אחר כותלי בהמ״ד לשמוע קולי בעת למודי בגמרא בקול, וזאת היתה לה לניחום על אלמנותה, ובהיותי כבן י״ג שנה בא לעיר סלוצק בן אחותי הרב החו״ב י״א להפליא מו״ה זאב וואלף נ״י, ולקחני מבית אמי לעיר קאוונא ללמוד שם תחת השגחת אחיו בן אחותי האברך הרב הגדול החריף מו״ה יו״ט ליפמאן ז״ל, ובעבור ערך שנה מיום באתי לקאוונא, מתה עלי אמי הצדקניות נ״ע, ונשארתי יתום בלי אב ובלי אם, ועוד ערך שלש שנים למדתי בקאוונא, וערך שנה אחת למדתי במקום אחר, עד שזכני ד׳ לישא אשה יראת ד׳ היא תתהלל מרת חנה דינה שתחי׳ בת חותני המופלג וירא ד׳ באמת רחים ומוקיר רבנן מו״ה אברהם אבא נ״ע, היא היתה לי לעזר לגדל את בני לתורה וליראת שמים:

בהיותי כבן כ״ו שנה נתקבלתי לרב ולמו״צ בעיר סאלעצניק והייתי שם ארבעה עשר שנה, ואנשי העיר, וביחוד הרב הגביר המרומם והנעלה, המופלג בתורה וביראה, אשר ידו היתה פתוחה לכל, וביתו היה בית ועד לחכמים, רודף צדקה וחסד מפורסם לשם ולתהלה כו׳ מו״ה מאיר שאלץ נ״ע, ובניו אחריו ה״ה הרב הגביר המפורסם הגדול בתורה האשכול כו׳ מו״ה שמואל צבי שאלץ נ״י, ואחיו הרב הגביר הנכבד המופלג בתורה הטוב ומטיב לכל, כו׳ מו״ה אלכסנדר שאלץ נ״ע, עם נשיהם הכבודות והיקרות שתחי׳ החזיקו איתי בכבוד שיכולתי ללמוד שם בשלוה, ועל טוב יזכר גם יתר בניו הגבירים הנכבדים שיחי׳, וכל משפחתו, אח״ז נתקבלתי למו״צ בפה ווילנא חמעשירה בלוקישאק וזה ארבע עשרה שנה אשר אנכי יושב בפה וצאצאי אשר זכני ד׳, הם שלשה בנים ובת אחת ד׳ יאריך ימיהם ושנותיהם, בני הבכור ה״ה הרב הגאון מוכתר במדות תרומיות כו׳ מו״ה יחיאל משה יחי׳ הוא כעת אב״ד דעיר טלאווא (פלך פלאצק), ומלפנים היה רב בעיר סאפאצקין (פלך סובאלק), ובני השני ה״ה האברך הרב הגדול חריף ובקי המופלג חו״ב מו״ה אברהם אהרן יחי׳, ובני השלישי הוא כעת בן חי שנים ה״ה הבחיר החריף ובקי משנתו זך ונקי מו״ה יעקב מאיר שיחי׳ ובתי יחידתי המהוללה מרת שינא רחל תחי׳, אשר זה חלקי מכל עמלי שוביתי שבני יעסקו בתורה, וזכות אבי הגאון עמד לי בזה ואף שאנכי לא הכרתי את אבי זצ״ל, אך גיסי חתן אבי הרב הג׳ חריף ושנון ירא ד׳ באמת חכם מצוין אהוב ונחמד לכל שלשלת היוחסין כו׳ מו״ה חיים שיינזאהן ז״ל, נכד הגאון בהמ״ח קדושת יו״ט זצוק״ל, ונקרא בשם „ר׳ חיים יורבעריגער״ תלמיד ותיק של אבי הגאון זצ״ל הוא סיפר לי פרשת גדולתו של אבי זצוק״ל, וגם תלמידי אבי זצ״ל אשר מהם בחיים ערנה ברובעזעוויץ ד׳ יאריך ימיהם, גם הם ספרו לי מעשה תקפו וגבורתו בהורה, אבי הגאון זצ״ל היה אחד מגדולי ישראל בזמנו, גיסי הנ״ל סיפר לי כי פעם ישבו בדין הורה הגאון ר׳ יצחק מוואלאזין והגאון ר׳ דוד מעיר מיר ואבי הגאון זצ״ל, ויפלפלו יחד הגאון מהר״י הנ״ל עם הגאון ר׳ דוד הנ״ל, ואבי זצ״ל עוד לא בא, ושניהם הסכימו לדין ואמר הגאון ר׳ יצחק הנ״ל כל זמן שהרב ר׳ יחיאל מרובעזעוויץ לא בא לא נוכל להסכים שהדין כן הוא, כי הוא בחריפותו יהפוך פשט של הגמרא וכן היה, גם הגאון הגדול ר׳ אייזיל חריף זצ״ל אב״ד דסלאנים סיפר לי שבחו של אבי זצ״ל בעברו דרך סאלעצניק בהיותי שם לרב, כי בהיותו במינסק פלפל עם אבי זצ״ל כמה פעמים בתורה, ויפליאהו לגאון נפלא, גם העמיד אבי זצ״ל תלמידים הרבה, ערך ארבעים גאוני ארץ גדולי הדור ובתוכם גם הגאון ר׳ יעקב אשר היה אב״ד בעיר לובלין, אבי זצ״ל היה תלמיד ותיק של הגאון האמיתי ר׳ חיים מוואלאזין, וחבר נאמן עם הגאון ר׳ דוד טעביל זצ״ל אב״ד דעיר מינסק, ויחד למדו בוואלאזין אצל הגאון מוהר״ח הנ״ל, גיסי הרב הג׳ הנ״ל סיפר לי, כי בעת אשר למד אבי הגאון ז״ל אצל הגאון האמיתי ר׳ חיים מוואלאזין זצ״ל, לחש באזני אחד מחביריו כי רפה כח הגאון ר׳ חיים בפלפול, וחבירו הנ״ל גילה זאת להגאון ר״ח, והוא למען כבוד התורה דרש פירקיה בעוד איזה ימים, ויראה כח חריפותו להפליא, ואבי נתפעל עד מאד ולא קם עוד רוח בו, ובלבו חרה לו על אשר מקודם דבר זאת, ויתבונן הגאון ר״ח על פניו כי נבהל מרוב ההתפעלות, ויחליק לו על לחייו ויאמר, עתה לא תאמר רובעזעוויצער״ כי כחי רפה בפלפול, עוד אזכור בילדותי בהיותי כבן עשר שנה נסעתי דרך מינסק לרובעזעוויץ, והביאוני לבית הגאון ר׳ טעביל הנ״ל זי״ע, ובשמעו כי אנכי בן לאבי הגאון ר׳ יחיאל מרובעזעוויץ חבקני ונשקני ואמר בזה״ל בן חבירי הנאמן הוא, והרבה להפליא בשבחו של א״א זצ״ל, אבי זצ״ל היה נכד הגאון ר׳

בנימין יעקב זצ"ל אב"ד דעיר הארודישין, אח של הגאון הגדול בעל המחבר גבעת שאול ז"ל, הרב הגאון ר' זאב שהיה אב"ד דעיר מוש היה אחיו של אם אבי זצ"ל בן הגאון ר' בנימין יעקב הנ"ל, וגיסי הנ"ל הרב ר' חיים ז"ל, הגיד לי שלשלת יחוס משפחתנו עד הגאון בעל סדר הדורות, אך לא אזכרם, וחבל על דאבדין בי נשאר מאבי זצ"ל חיבור נחמד כתב יד בעצם ידו על מס' פסחים, וכמה שנים היה ספון וטמון אצל גיסי מהר"ח הנ"ל, וכנסיעתי ללמוד בבחרותי לפלך סובאלק לקחתי אותו עמי ונגנב ממני בדרך, ועוד יש תחת בן אחותי הרב הגביר המהולל המופלג בתורה ירא ד' באמת, נדיב לב מו"ה בצלאל שיינזאהן נ"י בעיר טעלז היו"ד של אבי זצ"ל אשר למד בהם, עם מעט הגהות של אבי כתיבת ידו אשר ארפיסם אי"ה בתוך חיבורי, ושמעתי כמה כפירי נפלאות מאבי זצ"ל אך יקצר הגליון מלהכיל את כל, וזה חמשים שנה אשר גוע ויאסף אל עמיו, אך שמו וזכרו נשאר חרות עמוק בלב הזקנים ברובעזעווין ובמינסק אשר הכירו אותו, ועודם מספרים וממללים חריפותו וצדקתו של אבי זצ"ל, וגם קנה לו קנין עולם בשם הגאון „ר' יחיאל רובעזעוויצער" במקומות הסמוכים לרובעזעווין וזכותו יגן עלי להוציא לפועל את מחשבתי להדפיס את ספרי „מקור חיים" אשר קראתיו בשמי, כולל שאלות ותשובות במעט כולם הלכה למעשה, אשר ראוהו גאוני המו"צ דפה ושבחוהו וגם חלק דרוש אשר דרשתי בבית הכנסת הגדולה דפה ווילנא, ובבהמ"ד מקום שבתי בלוקישאק ובכמה קהלות קדישות אשר נתקבלו בבי מדרשא, ויהא רעוא קדם אבוהא דבי שמיא, דיפתח לבי באורייתא ויעזרני לימים הבאים כאשר עזרני עד כה, ויברך את כל הבע"ב המחזיקים אותי פה הן ברב או במעט, וביחוד הרב הגביר המהולל ר' הלל ראזענטהאל נ"י ויצליח ד' מעשה ידיהם ויהיו חיי עשר ואשר באות נפשם וכאות נפש המחבר, דברי המצפה לתשועת ד' יום ו' עש"ק פ' תשא מו"ב אדר שנת התרנ"ח:

חיים בן לא"א הרב הגאון הצדיק כו' מו"ה **יחיאל משה** וצלה"ה **סאגאלאווין**

מו"צ דפה **ווילנא** (בלוקישאק).



ואלה יעמדו על הברכה

והנני מיחר ברכה לזכרון לפני ד', להרב הגביר הנכבד ר' **דוד** ב"ר **זאב באראנאווסקי** נ"י מפה אשר תמך בידי להוציא הבורי לאור יהי ד' עמו ובכל אשר יפנה יצליח ויעלה מעלה מעלה.

והנני להחזיק טובה, ורב תודות אתן לבן אחותי ידידי וחביבי הרב הגביר המפורסם המופלג בתורה ירא ד' באמת איש חכם ונבון היקר מו"ה **בצלאל שיינזאהן** מק"ק **טעלז** נ"י אשר עזר לי בכסף מסים לצורך הדפסת ספרי, שם עולם אתן לו אשר לא יכרת, יחוקו מלי בעט ברזל ועופרת, ישלם ד' פעלו, ויבורך מאלקי השמים, עם אשתו הצנועה היקרה מרת **ליפעט** תחי' ברוב טוב, ובאריכות ימים סלה אמן.

וברכות לראש משביר טוב עין הוא יבורך למזכרת עולם כבוד חתן אחותי הרב הגביר המפורסם המופלג בתורה ירא ד' באמת איש רב חסד כו' מו"ה **צבי הירש יאנאווסקי** מעיר **גראדנא** נרו יאיר ויפיץ ואשתו בת אחותי הצנועה המהוללה מרת **חיה** תחי' אשר החזיקו בידי להוצאת הספר הזה בכסף עצום, יהי שכרו לעוה"ב ופעולתו לפניו בעוה"ז להצליחו בכל מעשה ידיו הוא ובניו הנעימים נטעי נעמנים המופלגים והמשלמים יקירי ערך כו' מו"ה **שלמה** נ"י ואחיו **משה** נ"י ובנותיו היקרות שתחי' ויתנו הנעלה יאריכו ימים ושנים הם ונשיהם ובניהם דשנים ורעננים בפרנסה ובכלכלה עשר וגדולה ויבלו שנותיהם בטוב ושנותיהם בנעימים אמן:



פתח דבר



איתא בגמ' (שבת כ"ג ע"ב) אמר רבא דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן דמוקיר רבנן הוה ליה חתנוותא רבנן דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא מרבנן עכ"ל הגמ', והגר"א ז"ל מהפך הגירסא וז"ל בהגהותיו על הש"ס דדחיל מרבנן הוו ליה חתנוותא רבנן ודמוקיר רבנן הוא גופא צורבא מרבנן כצ"ל עכ"ל, וצריך להבין מנא ליה להגר"א לשנות הגירסא ואמרתי לפרש מנא ליה לרבא הא מילתא מן התורה, מדכתיב ואהבת את ד' גו' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך גו' ושננתם לבניך, וידוע הוא כל מקום דכתיב את ד' הוא לרבות תלמיד חכם (ב"ק מ"א) וכאן דכתיב ואהבת את ד' היינו שתהא רח"ם רבנן תזכה לזה שהדברים האלה אשר אנכי מצוך ושננתם לבניך שיהיה לך בנין רבנן ועתה נכונה גירסת הגר"א, כי כתיב בתורה (בפרשה עקב) את ד' אלקיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק, ואיתא בגמ' (כתובות ק"א) ואתם הדבקים בד' וכי אפשר לדבוקי בשכינה בו' אלא המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה, אלמא אם את ד' תירא לרבות ת"ח ותהי' דחיל מרבנן תזכה ובו תדבק ומהו דבוקי להקב"ה כביכול שיהיו לך חתנא רבנן, ואמרתי דרך הלצה לכן בעוה"ר כעת לית מאן דדחיל מרבנן כי אינם רוצים השכר מזה ליקח חתנא רבנן ודבק כזה אין גם כמעט באחד בעיר, גם לא ידבקו בד' שיהנו ת"ח מנכסיהם, ויש אנשים עשירים שלא די שמעצמם לא יתעוררו להנות הת"ח, אלא אף אם הת"ח אשר ההכרח יכוף עליו לבזות את עצמו ולהביא את חידושי תורה אשר חננו ד' לחדש זלהדפיסם ויכבד את העשיר בספרו, אבל העשיר אינו מכבדו ויאמר מי בקש זאת מידך האם יחסר ספרים ללמוד, ולבעל המחבר אזיל סומקא ואתא חיורא, אוי לאותה בושה והרבה דברתי בזה בדברי מוסר ובספרי זה בחלק הדרוש, ואף שיוכל היות שקבלתי שבר על הפרישה יותר מעל הדרישה כאשר המלצתי מאמר חז"ל (ב"ק מ"א) הנ"ל, שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ד' אלקיך תירא פירש, אמרו לו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה, עד שבא ר"ע ולימד את ד' לרבות ת"ח, ולכאורה קשה האם שמעון העמסוני לא ידע לדרוש את ד' לרבות ת"ח, ועוד מה הוא הכוונה שאמר כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה, על מה יהי' שכרו, ואמרתי לפרש כי שמעון העמסוני היה דורש בעירו ובמקומו לכן כיון שהגיע לאת ד' לרבות ת"ח לאהוב אותו בכל מאודך ולכבדו מהונך פירש למען לא יאמרו אנשי מקומו כי לכבוד עצמו הוא דורש, כי הוא היה הרב ות"ח דשם והם היו מחויבים להחזיקו, לכן פירש מלדרוש את זאת למען הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך, (משלי ד') כפירש"י שם, עד שבא ר"ע והוא היה ארח שם כדמשמע מלשון עד שבא ר"ע להתם ולימד את ד' לרבות ת"ח ולר"ע לא יחשדו כי אורח הוא, וא"כ גם לי לא נאה לדבר בזה דברי מוסר להחזיק למחבר ספר חד"ת כי נוגע אנכי בזה אך דעו נא כי כל זה היה רק בדורות הראשונים שהת"ח לא היו משכימים לפתחי נדיבים לבקש עזר מהם לכן לא רצו גם לדבר בזה שלא יחשדו אותם מה שאין כם אבל בעת בעו"ה שהרבנים בלאו הכי משכימים לפתחי נדיבים מפני הרחק, אין כאן לזות שפתים רק עלבון התורה יש בזה שכמעט אין העשירים נותין בבוא אליהם ת"ח או רב, ובדורות הראשונים כאשר יצא הצדיק אז פנה זיוה פנה הדרה ויפה המלצתי בזה מדרש (פ' ויצא) שמקשה המדרש על ויצא יעקב וכי לא יצא משם אלא הוא והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו ואת אמרת ויצא יעקב עכ"ל ופליאה הוא מאי מקשה המדרש האם צריך הכתיב להודיענו גם כמה חמרים יצאו, ואמרתי לפרש שזאת קשה להמדרש שמתחילה הביא המדרש שיעקב אמר אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו' וכל טוב וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד, ובאמת קשה איך לא נתנו לו אביו ואמו רבקה אשר אהבתו מאד תכשיטין, ומתרץ המדרש נתנו לו אך בדרך פגעו אליפז בן עשו ונטלן ממנו, על זה מקשה המדרש וכי לא יצא אלא הוא יחידי הלא בטח שלחו עם יעקב אנשים חמרים וגמלים לשומרו מפני ליסטים או חיות רעות ואיך יכל אליפז בן עשו לגוזלו, ומתרץ המדרש בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה לכן לוא אם ידעו אנשי העיר שיעקב רוצה לצאת לא היו מניחים אותו, לכן יצא בחשאי ויחידי כדי שלא לפרסם יציאתו, ועתה בעו"ה אילו ידעו שיעקב רוצה לבא לא היו מניחים, ובאמת כאשר ראיתי בעיני בעת שהמחבר בא אצל העשיר וספרו בידו והעשיר מביט עליו בעין רע או פנה זיוה והדרה של תורה ואוי להם לבריות מעלבונה של תורה זו תורה וזו שכרה, ויפה המלצתי מאמר חז"ל (שבת ל"ד) זיזות

מפרכסות

טפרכסות זו את זו תלמיד חכמים לא כש״כ, ולכאורה קשה מאי מרמה הגמרא לזונות אך אמרתי הכוונה כאשר הנביא מרמה אותם אלה הפירקים מעליהם עול התורה והמצות בשם זונה (ירמיה ב׳ כ׳) את צועה זונה (שם ג׳ א׳) ואת זנית, (שם פ׳ ג׳) ומצח אשה זונה גו׳, לכן גם הגמרא קורא אותם כן ואומר זונית היינו איתם שבואסים בחכמת התורה וטבלים עתם בדברים אחרים, אלו אין להם שום דאגת פרנסה וכל אחד הרומה להם יחזיקו איתי, תלמידי חכמים לא כש״כ שצריכים להחזיק להם כדי שלא יפ״ל עמוד התורה כי מה יעשה הבן שלא יחטא ויבעט בלימוד התורה בראותו כי התורה מחזרת על פתחי נדיבים, לכן אחי בינו נא זאת ותנו כבוד לתורה, החזיקו ת״ח ודני איתו לכף זכות ויקוים בכם כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות:

המחבר.



מודעה רבה



כנון דא צריכים אנו למודעי כי כל הענינים הבאים בספר הזה כמו דיני ממונות וערכאות קאי רק על זמן התלמוד שהיו אז חוסים תחת ממשלת הישמעאלים והיו נוהגים שם אז ע״פ משפטי ממשלת ארצם אבל בזמנינו ובארצותינו נחסה בצל חוקים ישרים ומשפטים צדיקים הנהוגים בארצות ממשלתינו הרוממה בעת הוא רק דינא דמלכותא דינא וכל הדינים והענינים הבאים בספר הזה הם רק אל זכרון ימות עולם ותלמוד תורה ואין להם שייכות אל הדינים בזמננו אשר אנחנו נוהגים רק על פי חוקי הממשלה יר״ה:



תוכן הענינים

הנמצאים בספר זה לכל החפץ למצוא דברי חפצו

חלק השו"ת

א פליאה על המהרי"ל שפסק שאין מלוה להתפלל בעשרה, ופלפול ארוך בגמרא ובפוסקים ותשובה אלי נידון זה מהגאון מו"ה ר' שלמה הכהן שליט"א מו"ל דפה, ותשובתי על דבריו :

ב במקום שאסור להפסיק כגון בין ברוך שאמר ליוצר אור, או בין ברכות ק"ש, אם מותר להפסיק בכתיבה לכתוב לחבירו דבר מה בכתיבה אי אמרינן כתיבה כדיבור לענין זה :

ג אם יש בבהמ"ד שני אבלים או שני יא"צ, וכל אחד רוצה להתפלל לפני העמוד לזכות את אבותיו, ויש בבהמ"ד שני אבלים או שני יא"צ, וכל אחד רוצה להתפלל לפני העמוד לזכות את אבותיו, ויש בבהמ"ד שנים או שלשה מנינים, אם רשאין לחלק השני מנינים שאבל אחד עם מנין אחד יתפלל בבהמ"ד ואבל השני יתפלל בפרוזדור או בחדר שקורין (שטיבל) המחובר ובנוי לבהמ"ד, אם יש לחוש משום דברוב עם הדרת מלך, וגם שקלא וטריא נידון זה עם הגאון מוהרש"ך הנ"ל :

ד כאשר המנהג פה כשיש שני אבלים בבהמ"ד ושניהם רוצים להתפלל, מטילים גורל, ומי שיזכה להתפלל השני אומר אשרי ובא לציון ואומר קדיש שלם עם תתקבל, והנה אם היו שני אבלים והטילו גורל ואחד זכה להתפלל לפני העמוד והתחיל להתפלל, ובתוך פסוקי דזמרה בא אבל שלישי ורוצה אבל השלישי להטיל גורל על אשרי ובא לציון עם אבל השני, ואבל השני טוען שכבר זכיתי בקדיש שלם ואתה שלא באת הפסדת הדין עם מי :

ה על מה אנו סומכין לילך בלילה לבית המרחץ הלא איתא בגמ' פסחים (דף קי"ב) שאסור לעמוד בפני הנר ערום :

ו אם מותר ללמוד לאור (הלאמפ) של נפט הנקרא (גאזע) בשבת, גם אם יש חילוק בין (לאמפ) תלוי, שאין יכול להניעו בידו אם לאו ע"י ספסל :

ז אם מותר ליקח בשבת עשבים שקורין (טהייא) ולערות עליהם מים חמים מכלי שני או מכלי שלישי כדי שיצא הטעם מהעשבים לתוך המים כיון דקיי"ל כלי שני אינו מבשל :

ח אם יש בשבת חולה שאין בו סכנה ונצרך ליתן לו תבשיל או חמים, ויש כאן תבשיל או חמים שבשלו אינו יהודי עבור בריא באיסור, איך שפיר טפי אם ליתן לחולה, זאת שנתבשל באיסור או לבשל עבורו מחדש ע"י אינו יהודי בהיתר :

ט נידון שיש בכמה מקומות שאינם יהודים עושין להכעים ומשליכין בפסח חמץ בתוך הבארות ששואבין מהם מים בפסח, אם מותר להשתמש בהמים בתוך הפסח, שאלה על זה מבני הרב הגאון נ"י אב"ד דמלאייא, ותשובתי על דבריו, ותשובת מהרש"ך הנ"ל :

י קושיא על הרמב"ם שפסק כסתמא דמתניתין ביצה (דף ל"ב) דאין פוחתין את הנר ביו"ט ופסק נמי כר' יהודה עד שיצרפו בכבשן, והוא תרתי דסתרי אהדדי לפי סוגיית הש"ס :

יא בדין פרה שיצאו בני מעיה לחוץ ונשתנה אחד שהחזירו בני מעיה ע"י תחבולות ותשובת הרב הגאון ר' אליקום שפירא נ"י מו"ל בגראדנא ומלפנים רב באיישישאק :

יב נידון הא דפשיט לן בשוחט את הבהמה ומצא בה שליל אף שנגמרה שערו ופרסותיו בחלבו מותר מכל שבבהמה אותה תאכלו, ולכאורה יש בו ספק איסור כרת להרמב"ם ושקלא וטריא נידון זה עם הגאון מוהרש"ך הנ"ל :

יג בדין פרה החולבת שיצא ממנה דם עם החלב, ופלפול שם בגמ' נדה (דף ט') :

יד נידון אם מותר ליקח בעת סעודת הנישואין כוס של „דרשה געשאנק" על בית של ברכה מאחר שמחוסר טבילה, ופלפול יקר בזה, ותשובה על זה מבני הרב הגאון נ"י אב"ד דשאפשאקין וכעת הוא אב"ד דמלאווא :

טו שו"ת מבני הרב הגאון יחי' אם מותר לרופא ישראל ליתן לנכעכית סממנים להפיל עוברה היכא דאיכא קצת חולה להנכעכית בשבילו, ותשובתי על דבריו :

טז דין אם מותר לבן לעמוד על מקום אביו בבהמ"ד כשהאב אינו בבהמ"ד, או שנסע לאיזה מקום, ופלפול נחמד בזה :

יז דין המשכיר בית לחבירו סתם שיעשה בה מה שירצה אם לדור בה או לעשותה בית התבן והתנה עמו שלא יעשה בה מזוזה או מעקה אף אם יעשה אותה לבית דירה, אם תנאו קיים או לאו :

יח דין אם אחד הוציא ספר תורה לקרות בה בציבור ומצא שאינה נגללת על מקומה ויהי' טרחה לגוללה לפרשת היום ובא איש אחר והוציא ס"ת אחרת שנגללת לפ' היום, אם צריך עביד השני או לא צריך, ואת"ל לא צריך אם לקרות בראשונה או בשנייה כיון שכבר הוציאו שתיהם, ופלפול ארוך בכמה סוגיות :

יט דין השוכר בית בחו"ל לשנה או לחצי שנה מתי חייב במזוזה, ואם חייב מדאורייתא או מדרבנן, ופלפול ארוך ונפלא מאד בכמה ענינים וגם תשובה ארוכה בזה אלי ממהר"ש הנ"ל נ"י, ותשובתי אליו :

כ איך הוא הדין לענין מקום קרוב לגבי האבלים שבאו אצל גדול הבית שמונין עמו והובא בתוס' מו"ק (דף כ"א) בשם הלכות גדולות דהשיעור מקום קרוב הוא עשרה פרסאות מהלך יום אחד, וכעת שנעשה מסילת הברזל ואבל יכול לבוא ביום אחד ממקום רחוק איך הוא הדין :

כא מורה או דיין שבא לפניו שאלה או דין שצריך עיון ועיין בספרים והורה או דן ואחר זמן בא לפניו שאלה או דין ממש כראשונה אם צריך לעיין גם כעת בספרים או שיכול לסמוך על הוראתו הראשונה :

כב איך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד, באחד שהשכיר ביתו לחבירו, והתנה עם השוכר שהוא ישלם כסף הבטחת אחריות האש היינו (שאראנס) בעד הבית, ולבסוף לא שילם השוכר כסף השאראנס והבית נשרפה, ועתה תובע המשכיר את השוכר שישלם לו בעד כל הבית, שהוא גרם לו להפסיד דמי הבית שאלמלי שילם (השאראנס) אזי היה נוטל דמי הבית מהחברה של אחריות האש, ואגב נראה להעיר עוד דין זה להיפך אם המשכיר לא התנה שיבטיח את הביה באחריות האש ולא בקש ממנו זאת, והשוכר מעצמו בלא דעת המשכיר הבטיח את הבית באחריות האש ושילם מכיסו בעד הבית והמשכיר לא ידע ואח"כ נשרפה, למי שייך כסף הבטחת הבית :

כג איך נהגו בזמן התלמוד, באחד ששכר משרתת לביתו והתנה עמה שמלבושיה עליה על המשרתת ובהיותה אצלם איזה שבועות מצאה חן בעיני בעלת הבית שהיתה משרתת טובה, ונתנה לה מתנה איזה בגדים, ואחרי שבועות אחדים נהלתה, ובקשה הנ"ה אם הבגדים הנ"ל שייך לאביה היורש אותה, או הבעלת הבית תוכל לקבלם חזרה באמר אדעתא דהכי לא נתנה לה :

כד איך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד, באחד שמכר לחבירו איזה שאק עצים ואמר לו המוכר כי העצים שילם עבורם ביעד סך ששה ועשרים רו"כ כל שאק, וכל הסוחרים מרויחים על מקח היעד סך שני רו"כ מכל שאק, וכן בקש המוכר הזה והלוקח נתן לו ונגמר המקח בכסף עירבין וקנא"ס, אחר זה נודע ללוקח שהמוכר לא שילם כל כך בהיעד רק פחות מזה הסך, ורוצה הלוקח שיחזור לו המוכר מה ששיקר באמונתו, והמוכר טוען העצים שלי טובים הם ושוין הם המעות שנתת עבורם, ולא אניחך איך הוא הדין, ופלפול בדין נושא ונותן באמונה :

כה איך נהגו בזמן התלמוד, באחד שמכר לחבירו פרה ומצא בה הלוקח שני מיני טריפות, אחת טריפה דסרכה, ועוד טריפה כגון מחט וכיוצא בו, והנה טריפות דסרכא אינו מבטל המקח כמבואר ברמ"א חו"מ סי' רל"ב סעיף י"ב, אך כאן שמצא בה עוד טריפה, מי הוי בטל מקח מפני טריפה השנייה, או דמוכר יכול לומר ללוקח מאי לך נפקא מינה, הלא בלא טריפה השנייה היה ג"כ נטרפה מחמת הסרכא וסרכא הוי כאילו אתנו :

כו איך נהגו בזמן התלמוד נידון מעשה שהיה באיש שהיה מחזיר על הפתחים לקבץ נדבות ומת פתאום בחצר בהכנ"ס ובעת שנתעלף באו תיכף רופאים ופשטוהו הבגדים מעליו למען החזירו לתחיה, ובעת שפשטוהו הבגדים מצאו אצלו תפור בבגדים סך תשעה מאות רו"כ ומסרו הכסף לב"ד ובשמוע זאת קרובו של מת בא לב"ד והביא עדים שתמול בא אליו העני ובקש ממנו שיעזור לו על חתונת בתו שהגיעה פרקה להנשא ואין לו אף אגורה אחת,

וגתן

ונתן לו מתנה ועשרים רו"כ נדבה, ועתה כאשר אינני עני מבקש מב"ד שיחזירו לו את הסך הנ"ל כי לולא ידע זאת לא נתן לו :

כז איך נהגו בזמן התלמוד באחד שנסע בעסק חבירו על הוצאת חבירו, והנה בדרך נסיעתו קרה לו שנתכבד באכילה מאת קרובו חנם בלא כסף, אם מותר לקבל מאת חבירו בעד האכילה אשר נתכבד, את המחיר אשר עלה לו לוא קנה בכסף מכיסו :

כח איך נהגו בזמן התלמוד, בדין גבאי צדקה של גמילות חסד שהלכו לגבית הוואכער בכל שבוע מהאנשים המשלמים בכל שבוע, ובעת גביית הכסף קבלו שלא במתכוין שטר כסף מזויף, אם חייבים הגבאים לשלם להגמ"ח מחיר שטר המזויף, כיון שבפשיעותם יפסיד הגמ"ח :

כט איך נהגו בזמן התלמוד, בדין הרוצה לעשות טובה לחבירו ונמצאת שנגרם לו רעה והיזק ממון, אם חייב לשלם לו היזק שגרם לו באשר שחפצו היה לעשות לו טובה :

ל איש אחד היה צריך לילך למקום אחד מהלך איזה פרסאות והיו לו מנעלים ישנים וקרועים ובקש מחבירו שישאל לו מנעליו החדשים וטובים, ועבור השימוש ישלם לו, ופסק עמו כסף קצוב, ובחזירתו נזדמן לו עגלה חנם, ולא הוצרך לילך ועתה רוצה לנכות לו מהשכירות של המנעלים באשר שנסע בעגלה לא נפחתו מהמנעלים כלום :

לא איך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד, בדין אם אחד הזיק לחבירו דבר או חפץ שלכ"ע אינו שוה כלום רק לבעל החפץ הוא שוה כסף, או להיפך יש לעיין אם אחד הזיק לחבירו דבר שלכו"ע שוה כסף הוא רק לדידיה אינו שוה כסף מאומה, כגון דקבל בקאג"ם מחבירו אם ימכור חפץ זה יהי' שייך הכסף זה לחבירו, נמצא דלדידיה אינו שוה ממון מה הוא דינא ופלפול ארוך בזה בש"ס ובפוסקים :

לב איך נהגו בזמן התלמוד, בדין איש אחד שהטעה אברך אחד שהיה בקי במלאכת השו"ב ורצונו להשיג מקום על שחיטה ובא אצל האברך ואמר לו ברמאות אנכי יודע עיר קטנה אשר קודם שבת מת שם השו"ב ואנכי הייתי אצל קבורתו גם אמר לו שיש לו שם חיתן ונתן לו מכתב לחיתנו, והאברך נסע עם מכתבו להמקום אשר אמר לו, והנה נמצא שכולו שקר אין עיר כזה ולא מת שם שו"ב ואין לו חותן, ובכן האברך תובע הוצאות שלו שנגרם לו על חנם מה הוא הדין :

לג איך נהגי בזמן התלמוד, באחד שהזיק איזה חפץ של חבירו או שבר איזה כלי של חבירו אך מזה ההיזק יצא לו טובה לחבירו, אם חייב המזיק לשלם לו בעד הכלי או החפץ, וגם דברי הגאון מוהרש"ק נ"י על זה, ותשובתי על דבריו :

לד בדין איש אחד שקידש בתולה אחת בלילה ברחוב בפני עדים בטבעת והיא השליכה תיכף את הטבעת לארץ אם יש לחוש לקידושין, אשר התוכחתי בידון זה עם גדולי המו"ל דווילנא, וגם תשובה ממהרש"ק הנ"ל :

לה בידון ליקח את בת אחותו שאיתא בצוואת רבינו יהודה החסיד שלא ליקח מטעם סכנה וזהו נגד הגמ' שמצוה ליקח את בת אחותו, ייטב נכון על זה ושיש לחוש לדברי רבינו יהודה החסיד :

לו כאשר ראיתי פה, אם יש פדיון הבן איזה ימים קודם הפסח, יעכבו ויניחו אותו על ערב פסח בכדי שלא יתענו הבכורים, אם שפיר עבדי או לא, ואיך הדין לענין סיום מסכת בזה :

לז פתיחה להתחלת ש"ס או להתחלת מבניות :

תוכן הענינים מחלק הדרוש

א פתיחה לדרוש, מבני הרב הגאון ר' יחיאל משה יחי' אב"ד דמלאוות, בו יבואר מאמרי חז"ל כי הוה דרש ר"מ בפירקיה כו' (סנהדרין ל"ח) ור"מ היכא גמר תורה מפומא דאחר כו' (חגיגה ט"ו) אמר רשב"ה כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים כו' (שבת ל"א) ועוד כמה מאמרים :

ב דרוש הראשון, אשר קראתיו בשם כבוד מלך, בו יבואר מאמר חז"ל בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהי' לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כו' (קדושין ל"א) מאמר (פ"א נ') אמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונמשנה כו', פסוקי תהלים רחש לבי דבר טוב כו' (מ"ה), לשלמה משפטיך למלך תן וכו' (ע"ב) ד' בעוז ישמח מלך כו' (כ"א):

ג דרוש השני לפ' בראשית בו יבואר מדרש א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון כו' חסד אומר יברא כו' אמת אל יברא כו' (מ"ר בראשית, ומאמרי חז"ל מחלוקת של ר' אליעזר ור' יהושע בתנור של עכנאי כו' חרוב זה יוכיח כו' (ב"מ נ"ט), קא מיפלגי במתיבתא דרקיע אם בהרת כו' מאן טכח נוכח רבה ב"נ (ב"מ פ"ו), ומדרש (פ' ואתחנן) אמר ר"י בשעה שמתכנסין מה"ש לפני הקב"ה לומר אימתי רה"ש וכו', ומאמר נפלא במדרש (פ' בראשית) והארץ היתה תוהו כו' כו' אלו מעשיהן של רשעים כו' ויהי אור אלו מעשיהן של צדיקים כו':

ד דרוש השלישי, לפ' נח, ביאור ילקוט (פ' נח סי' נ"ו) שנים שנים באו אל נח, אתא שיקרא בעי למיעל א"ל לית את יכול אלא א"כ נסבת לך זוג פגע בפחתא וכו':

ה דרוש הרביעי לפ' לך ולפ' נשא, בו יבואר מאמר (מדרש פ' לך פ' מ"ג) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים כו', מאמר (שבת קנ"ו) אמר אברהם רבש"ע ב"ב יורש אותי וכו', מאי דעתך דקאי צדק במערב וכו' ומאמר (פסחים קי"ז) ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלקי אברהם כו':

ו דרוש החמישי, לפ' ויגש, ביאור מדרש (ויגש) ולא יכלו אחיו לענות אותו, אבא כהן ברדלא אומר אוי לנו מיום הדין כו' והנה נפלאה בפסוק אני יוסף העוד אבי חי (ויגש):

ז דרוש הששי, לפ' משפטים ידבר בענין גמילת חברה גמילות חסד ושהיא החזקת האומה ודברים יקרים בזה, ביאור לפסוק ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ומדרש בשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יהיו פוסעים פסיעות גסות על המזבח וכו', וביאור למדרש (פ' היום) אם כסף תלוה וכו' הה"ד יש רעה חולה ראיתי תחת השמש כו', ביאור מדרש (פ' ראה) הסייף והספר נתנו כרוכים מן השמים כו' מליצה נפלאה בגמ' (ברכות ג') כשעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל כו', הבנה לפסוק והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל כו' ביאור לרש"י ואלה המשפטים כל מקום שנאמר אלה פסק ואלה מוסיף מה אלו מסיני כו':

ח דרוש השביעי ושני לפ' משפטים לחברה גמ"ח, דברים נחמדים אודות מצות צדקה וגמ"ח, ביאר הפסוק שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ביאור למדרש פ' משפטים ד"א ואלה המשפטים כו', משל למטרונה שהיתה מהלכת הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע כך התורה דינים מלפניה וכו', וביאור מדרש פ' בראשית א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראות כו' נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים כו', וביאור גמ' שבת (דף פ"ח) דרש ההוא גלילאה עליה דר"ח בריך רחמנא דיהיב לן אוריאן תליתאי ועם תליתאי כו', וביאור גמ' מכות י"א שבשעה שכר דוד שיתן קפא תהומא בעי למישטפא עלמא כו', וביאור מדרש פ' פקודי מעשה ב"ר אבוה שהיה מסתלק מן העולם כו':

ט דרוש השמיני ושלישי לפ' משפטים לחברה גמ"ח, איזה פשטים לפסוק אם כסף תלוה את עמי את העני עמך כו', ביאור מאמר (עירובין פ"ו) רבי מכבד עשירים כו' כדדרש רב"מ ישב עולם לפני אלקים חסד ואמת מן ינצרוהו כו', ביאור הפסוק ובחנוני נא בזאת כו' (מלאכי ג'), ביאור מאמר ב"ב י' שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה כו' קרעו תרום בכבוד כו', ביאור פסוק כבד את ד' מהונך ופירש הירושלמי ממה שחננך:

י דרוש התשיעי לפ' זכור, בו יבואר בביאור נפלא מאמר גמ' (חולין קל"ט) המן מן התורה מניין המן העץ כו', מאמר (מגילה י"ב) שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה כו', מאמר (מד' מגילה על הפסוק אם על המלך טוב) אמר ר"ל בשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש בא ונאבד את ישראל מן העולם א"ל אחשורוש לא יכלת להון כו':

יא דרוש העשירי ושני לפ' זכור, ביאור למה קבעו ימי הפורים לחוק לשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים מה תלוי הללת היהודים בזה, ביאור מאמר (שבת פ"ח ויתיצבו בתחתית ההר כו' מלמד שכפה עליהם הר כגיגית כו' הדר קבלוה בימי אחשורוש כו' ביאור לגמ' (יומא ט"ו) מקדש ראשון מפני מה חרב שהיה בו ג' דברים כו' מקדש שני מפני שנאת חנם כו', ביאור למאמר (שם) ראשונים שנתגלו עונם נתגלו קצם אחרונים שלא נתגלו עונם לא נתגלו קצם, ודברים נכונים בזה:

יב דרוש האחד עשר לשבת הגדול בו יבואר מאמר (כ"ב י') כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז כו' עוד שם דרש ר' דוסתאי ב"י בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כו', ביאורי פסוקים, אני בצדק אחזה פניך כו' (תהלים י"ז) כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם כו' (ישעיה א')
ביאור

ביאור לשאלת חכם ולשאלת רשע, ומה החילוק ביניהם:

יג דרוש השנים עשר ושני לשבת הגדול, בו יבואר מאמר א"ר אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה כו' מאמר (מדר' בראשית ויצא פ' ע') ושבתי בשלום אל בית אבי ר' יהושע דסכנין אומר נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשה מפתח לגאולתן של בנים כו', וביאור נפלא בפסוק והיה ד' לי לאלקים, ולפסוק ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו גו' ומשל נפלא בזה:

יד דרוש השלשה עשר לפ' בחוקתי, בו יבואר מדרש (על פסוק אם בחקתי) הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום כו' והיו רגלי מביאות אותי לבתי מדרשות גו', ביאור לקאפיטאל אשרי האיש אשר לא הלך כו' (תהלים א') ומשל נחמד בזה ביאור מדרש (שם) חשבתי מתן שכרן של מצות כו' ובאבות שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כו' ובאבות פ"ד בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כו' מצוה גוררת מצוה כו':

טו דרוש הארבעה עשר לשבת חזון בו יבואר גמ' (נדרים פ"א) אמר רב מאי דכתיב מי החכם ויבן את זאת, דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו כו', ביאור למדר' פ' אמור, אלכסנדר מוקדון אזל למדינה אוחרי דשמא אפריקי נפקין קדמוהי בחזורין דדהב כו', ביאור נחמד למאמר (ב"מ ל') לא חרבה ירושלים אלא על שדנו דין תורה כו':

טז דרוש החמשה עשר לשבת נחמו, לאגודת חובבי ציון, בו ידובר מה הוא השמחה אללינו אכתי עבדי דאחשורוש אנן ביאור למאמר חז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ביאור במדרש (סוף ברכה) בשעה שביקש משה ליכנס לארץ ישראל אמר לו הקב"ה אל תעבור כו' א"ל הקב"ה כו' אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין, אם אעברה אתה מבקש לקיים בטל שלח נא, ואם שלח נא אתה רוצה לקיים בטל אעברה נא, מה ענין זה לזה, ומשל יקר בזה, ביאור למאמר ר"י (כתובות קי"א) כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח שהוא בן העולם הבא:

יז דרוש הששה עשר לפ' עקב, בו יבואר כוונת הפסוק והיה עקב אם תשמעון כו' ושמרתם ועשיתם אותם ושמר לך גו', וביאור לפסוק (תהלים קי"ט) ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני וביאור לפסוק ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו גו' והרש"י שם, ביאור למאמר חז"ל (שבת נ"ה) מאימתי תמה זכות אבות א"ר מימות הושע בן בארי וכו' והתוס' שם זכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה, ומשל טוב ונכון בזה;

יח דרוש השבעה עשר לפ' ראה, בו יבואר הפסוק ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה גו' ומדרש (פ' מקץ ופ' קדשים) ר' יהושע אומר מן אני של בשר ודם אתה למד אני של הקב"ה, מה אני של בו"ד ע"י שאמר פרעה ליוסף אני פרעה היה לו כל הכבוד הזה כו', וביאור נחמד למאמר חז"ל (גיטין נ"ח) מעשה בר' יהושע ב"ח שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים כו' הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר מי נתן למשיסה יעקב כו' אמר מובטחני בו שיהיה מורה הוראה כו' ביאור למאמר (חגיגה ה') ר"י כי מטי להאי קרא הוי בכי והיה כי תמצאנה אותו גו' וביאור לפסוק (פ' תבוא) ושמחת בכל הטוב אשר נתן ד' אלקיך גו':

יט דרוש השמונה עשר לפ' שופטים, בו יבואר הפסוק צדק צדק תרדוף (פ' היום) הסבר דברי התנא (אבות פ"ד) בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כו' מצוה גוררת מצוה כו', וכוונת התנא אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז כו', וכוונת הגמ' (ע"א ג') היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, וביאור מדרש שופטים ושוטרים זהו שאמר הכתוב לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם מה ראה שלמה ללמד לעצל מן הנמלה, רבנן אמרי הנמלה הזו שלשה בתים יש לה כו', ומשל בזה:

כ דרוש התשעה עשר לפ' תבוא, בו יבואר מצות הפרשת ביכורים מפני מה כ"כ גדולה עד שכל בעלי אומניות עומדים לפניהם וכו', והבנת פסוקי בכורים, ויבואר מאמר חז"ל (ברכות ל"ה) ת"ר אסור לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה כו', ודברי מוסר לעורר לבות ישראל במשל לזה והבנה בתפלת אתה נותן יד לפושעים כו' במשל יקר לזה, וביאור נפלא ותירוץ יקר למאמר (מנחות מ"ג) בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני עומד ערום בלא מצוה, וכיון שנזכר במילה שלו נתיישבה דעתו כו':

כא דרוש העשרים לפ' נצבים, בו יבואר הפסוק (בפ' היום) ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות ואת הטוב גו', ויבואר בשני אופנים מאמר חז"ל (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו', וביאור למדרש שמואל על קושיתו על מאמר עקביא בן מהללאל שאומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה כו' למה לי למימר בשלשה דברים

הלא בעצמינו נוכל למנות כמה דם, וביאור נפלא למה שפל הפייטן דבריו דפקני דלהך דלהיך דפקני ומשל על זה, וכוונת המדרש (על פסוק ויעתר יצחק) ר' יוחנן אומר ששפך תפלות בעושר כו', ודברי מוסר לתשובה עם משל שני:

כב דרוש העשרים ואחד לראש השנה, בו יבואר על פי דרך המוסר והתשובה מאמר (ר"ה) בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון מאי כבני מרון הכא תרגימו כבני אימרנא ר"ל אומר כמעלת בית חורון, ריא"ש כחיילות של בית דוד ומשל בזה, וביאור הלא בכל שנה אומרים אנחנו אשמנו ועוד לא נענינו, והבנת תפלת אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים כו' ומשל בזה:

כג דרוש העשרים ושתים לתקיעת שופר, יבאר טעם לאמירת שבע פעמים למנצח קודם תקיעת שופר, וביאור למאמר חז"ל כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו, ביאור למאמר גמ' (ר"ה ל"ב) אמר ר' אבהו אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרים ישראל שירה בראש השנה וביו"כ אמר להם אפשר כו' וספרי חיים וספרי מתים פתוחים וישראל אומרים שירה, וקשה הלא ספרי חיים טוב הוא, ושני משלים יקרים בזה:

כד דרוש העשרים ושלשה לשבת תשובה, שני ביאורים על ילקוט תהלים מאמר, שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו כו' שאלו לנבואה כו' שאלו לתורה א"ל יביא אשם ויתכפר שאלו להקב"ה א"ל יעשה תשובה ויתכפר כו', מליצה נפלאה על אמירת אשמנו, תירוץ נכון על לשון ארבעה אבות נזיקין ולא תנא מזיקין, תירוץ על סתירת פשט רש"י ז"ל אדם דאית ליה מזלא (משבת נ"ג וב"ק וב') ומוסר השכל שם:

כה דרוש העשרים וארבעה לכל נדרי, בו יבואר כוונה במדרש בראשית ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ופירוש בגמ' (יומא פ"ה) מקוה ישראל מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל ביאור בפסוק לך ד' הצדקה וכו' ע"פ משל:

כו הספד על הגאון הגלי"ב זצ"ל מוואלאזין, בו יבוא ביאור נכון על פסוקי קינת דוד על שאול ויהונתן ללמד בני יהודא קשת הלא היא כתובה על ספר הישר גו' בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכן גו' איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (ש"ב) ביאור בפסוק והיה כאשר ירים משה את ידו וגו', ביאור בפסוקי תהלים (ק' מ"ה) רחש לבי דבר טוב גו' לשוני עט סופר מהיר גו' חגור חרבך על ירך גבור וגו', וביאור בפסוקי הנביא (ירמיה ק' י') אוי לי על שברי נחלה מכתי גו' אהלי שודד וכל מיתרי נתקו גו' וביאור בפסוק (שם כ"ב) אל תבכו למת גו' בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד גו':

כז הספד על הגאון ר' ליב זצ"ל אב"ד דמאריאמפאל ביאור במדרש (פ' בהר) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן בשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם כו' ודברים מעוררים לבכי ע"י משל, שני ביאורים לגמ' (כתובות ק"ד) ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו תעניתא וכו' ואמרי מאן דיאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב וכו':

כח הספד על הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל מקאווגא, בו יבואר מדרש אלה מות משה (סוף ברכה) באותה שעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקת פה והיה הקב"ה בוכה מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און שמים בוכין ואומרין כו', ביאור במדרש (פ' פנחס בראש הפרשה) יפקד אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם וכו' ביאור נפלא בגמ' (ב"מ פ"ו) קא מיפלגי במתיבתא דרקיע אם בהרת כו' הוה ניחא נפשיה דרבה ב"ר נחמוני יצאה ב"ק אשריך רב"נ שגופך טהור כו' נפל פתקא מרקיע כו' לא הוו ידעי דוכתא הולי לאגמי כו', ומליצה בגמ' (סוכה וב"ב) אמרו עליו על ר' יונתן בן עוזיאל בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה כל עוף הפורח עליו נשרף כו', וביאור בגמ' (סוטה) בשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים כו':

כט הספד על הרב הנגיד ר' יעקב ברוידא ז"ל מווילנא ביאור פסוקים (פ' וישלח) וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו גו' עם לבן גרתי גו' ויהי לי שור וחמור גו' ופירש"י שם עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי כו', ביאור בסוף (פ' ויצא) ויקרא שם המקום ההוא מחנים, ומליצה במדרש שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין וכו':

ל הספד על הרב הנגיד המופלג בתורה וביראה מו"ה יהודא ליב בארנגאווסקי מיאניסאק, בו מבואר מליצה במדרש (סוף ברכה) שמים בוכין ואומרין כו', תירוץ לסתירת המדרש פ' רות במאמר דוד המע"ה הודיעני ד' קצי כו' ומדת ימי מה היא אמר ליה שבעין שנין, ובגמ' (שבת ל') היתה שאמר לו הקב"ה גזירה היא מלפני שאין מודיעים מדת ימיו של אדם ביאור במדרש קהלת (על פסוק מתוקה שנת העובד) כד דמך ר' בון כו':

שאלות ותשובות

שאלה א

ראיתי בספר מהרי"ל הלכות עירובי חצרות כתוב שם בזה"ל פרק כיצד משתתפין תנן אין מתירין עירוב תחומין רק לסמוך עליו לדבר מצוה כגון לבית האבל או לבית המשתה, אמר מהר"י סג"ל דלא ראה בשום פוסק שמותר לערב תחומין לי"ד לבית הכנסת כדי להתפלל בעשרה, רק בסמ"ק ובספר אגודה א"ל הרר"א, ולא יהא פחות מבית המשתה א"ל הרב להתפלל בעשרה אינה כל כך מציה דיכול לכוין תפלתו בביתו דלא אשכחן אשר הצריכו חכמים להתפלל בעשרה, אבל בית המשתה מצוה הוא עכ"ל, ועל דברי מהרי"ל אלו בנה תשובתו הגאון מוהר"ר מרדכי זיסקינד רוטנבורג בשו"ת שלו סימן א', שנשאל אם מותר לעבור בשבת בספינה ההולכת מעבר הנהר אל עבר הנהר ע"י חבל המושך, כדי לבוא יחדיו להתפלל בעשרה, ופסיק שם בהשובהו וז"ל, לכן לבי בל עמי שלא להתיר בלתי קניית שביתהו מערב שבת וביותר בנדון זה שאינו אלא משום דבר מצוה להתפלל בעשרה, דזהו אינו נקרא דבר מצוה כמו שכתב מהרי"ל בהלכות עירובי חצרות דלהתפלל בעשרה אינו חשוב דבר מצוה, דיכול לכוין תפילתו בביתו עכ"ל עיי"ש:

תשובה.

וקשה מאד הלא גמ' ערוכה היא בגיטין פרק השולח, אמר רב יהודה אמר שמואל כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו, מיתיבי מעשה בר' אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא בה עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, ומשני הגמ' מצוה שאני, אלמא שמצות חכמים להתפלל בעשרה ובברכות (מ"ז ע"ב) פריך הגמ' הא מצוה הבא בעבירה היא, ומשני מצוה דרבים שאני, ומזה הגמ' לכאורה יש לתמוה על הרא"ש סוכה פרק לולב הגזול, דכתב שם על פלוגתא דר' יוחנן ור' יצחק בר נחמני משמיה דשמואל, דקאמר ר' יוחנן דלולב הגזול פסול אף ביו"ט שני משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה, ושמואל סבר דוקא ביו"ט ראשון הוה פסול משום מצוה הבא בעבירה משום דביו"ט ראשון הוה לולב דאורייתא ובמצוה דאורייתא חוששין משום הבא בעבירה, אבל ביו"ט שני דהוה רק מדרבנן אין חוששין משום מצוה הבאה בעבירה וכן פירש התוס' שם ד"ה משום וד"ה מתוך עיי"ש, וכתב הרא"ש שם וז"ל, והרב אלפסי ז"ל שלא הביא אלא המשנה כצורתה ולא הביא פלוגתא דאמוראי דפליגי בגזול, מכלל דסבירא ליה כסתמא דגמ' דקאמר קפסיק ותני לא שנא ביו"ט ראשון ולא שנא ביו"ט שני ופסיל ליה משום מצוה הבא בעבירה, ואע"ג דקרא והבאתם את הגזול וגו' גבי קרבן כתיב ה"ה בכל מצוה וכו' ולא כשמואל דסבר דלא אמרינן הכי אלא במצוה שהוא מדאורייתא ולא מיסתבר טעמייהו למימר, דכיון דמברך ומזכיר שם שמים מנאץ הוא במילי דרבנן כמו במילי דאורייתא ועוד דרב נב"י דהוא בתרא פריך לשמואל ממתניתין, וכן פסק בה"ג ורב פלטויא גאון כו' עיי"ש:

ולכאורה תמוה למה לא הביא הרא"ש ראיה מסתמא דגמ' דמקשה הא מצוה הבאה בעבירה היא, ותפלה בעשרה לכ"ע הוה מדרבנן, ואולי יש לתרץ דאין ראיה מהכא, דלעולם היכי דמקיים המצוה דרבנן בעידנא דעובר

דעובר על עשה לא חיישינן משום הבא בעבירה, אבל הכא בעידנא שמשחרר עבדו ועובר על העשה עדיין לא מוקים המצוה דרבנן לכן חוששין משום מצוה הבאה בעבירה אף במילי דרבנן, ועיין בשבת (קל"ב ע"ב), כחזור לענינינו איך כתב המהרי"ל שאין בזה מצוה לילך לבית הכנסת להתפלל בעשרה:

ובני האברך הרב המופלג מו"ה אברהם אהרן נ"י תירץ דשאני אצל ר' אליעזר שרצה לזכות את הרבים שמבלעדי העבד לא היו עשרה לכן מותר לעבור על העשה, אבל ליחיד שיש מבלעדו מנין עשרה אין לו לעבור אף על דרבנן, וזהו הפשט מצוה דרבים שאני, איברא שכן מצאתי בהרא"ש פ' ואלו מגלחין שמפרש כן, אך התוס' בברכות שם לא פירש כן דהקשו שם על נה"נ איך פסק דאבילות נוהג ביו"ט האחרון ולא אתי יו"ט שני דרבנן ודחי אבלות דאורייתא דהכא חזינן דאתיא תפילה דרבנן ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו אלמא שהתוס' פירשו מצוה דרבים, שרבים מחויבים ועושים המצוה, וכן משמע מתוס' שבת (דף ד') ד"ה וכי אומרים, ומתוס' גיטין (מ"א ע"ב) ד"ה כופין, ועוד אי אמרינן שמצוה הוא לזכות את הרבים שיתפללו בעשרה, ודחי עשה אלמא מצוה גדולה הוא להתפלל בעשרה, א"כ על כל אחד ואחד מוטל מצוה זה ולמה יחיד גרע, ועוד הלא שם לא היה עשרה אנשים ולא היה עליהם מתחילה החיוב מן ונקדשתי ולמה שחרר עבדו, הלא משמע דרבים נקרא אף פחות מעשרה והיינו כרב נחמן גיטין (מ"ו) דשלשה נקרא רבים וא"כ אם יש שלשה אנשים שצריכין להתפלל יש לומר שמותר להם להניח עירובי תחומין או לעבור בספינה לילך לבית הכנסת, ובמהרי"ל לא משמע כן וגם במהר"ם לא כתב כן:

ואולי זה נוכל לתרץ דלעולם כוונת הגמ' מצוה דרבים היינו עשרה שמתפללין שכינה שרויה ביניהם כמאמר חז"ל (ברכות ו') ומעשה דר' אליעזר היה אחד שנידוהו, וכן משמע מלשון הגמ' שנכנס לבהמ"ד ולא מצא בה עשרה, ולכאורה קשה למה לו עשרה הלא די בתשעה והוא, הוה להו עשרה וא"כ הוה להגמ' למימר ולא מצא בה תשעה אלא ודאי שהמעשה היה אחד שנידוהו והמנודה אין מצטרף למנין עשרה משום קנסא כמו שהביא הכסף משנה ברמב"ם הלכות ת"ת פרק שביעי הלכה ד' וז"ל שם, ומ"ש רבינו ואין כוללין אותו בעשרה כתבו ההגהות בשם הרוקח שהטעם דכיון שנידוהו שיבדל מקהל הגולה אם צרפוהו עמם כו' מה הועילו חכמים בתקנתם, נראה מזה שעל פי הדין מותר לצרפו רק לחזק תקנתם אין כוללין אותו, וא"כ פשיטא שבפני עצמו מצוה עליו להתפלל בעשרה רק שאין מצרפין אותו לעשרה:

ובזה יתורץ קושיות הש"ך ביו"ד (סימן של"ד ס"ק כ"ת) על המחבר שם סעיף י' שכתב שם וז"ל אם ראו ב"ד לנדות שלא יזמן בשלשה ולא יתפלל בעשרה כו' ולא ימולו לו בן רשאים כש, והקשה הש"ך הא בזימון ובתפלה בעשרה בלא"ה כל מנודה אסור כדלעיל (סעיף ב') כתב המחבר אין מזמנים עליו ואין כוללין אותו לכל דבר שצריך עשרה, ולכאורה קשה ותירוצו של הש"ך דחוק מאד, כמו שירצה המעיין ועי"ש בהגהות מלואים שתירץ באופן אחר ותירוצו יותר דחוק:

ולפי דברינו אין שום קושיא דלעיל כתב המחבר דאין מזמנים עליו ואין כוללין אותו לדבר שצריך עשרה היינו שאין מצרפין אותו לזימון או לעשרה, אבל המנודה בעצמו יכול להתפלל אצל עשרה שמתפללין ולישב בזימון ברחוק ארבע אמות וגם מקיים המצוה שמתפלל בעשרה וכמו שמביא הרמ"א שם (סעיף ב') שמותר להתפלל בעודו בבהמ"ד וכאן כתב המחבר והוא בשו"ת הרמב"ן אם ראו ב"ד לנדות שגם הוא לא יזמן בשלשה ולא יתפלל בעשרה אף שיש עשרה חוץ ממנו רשאים הם וזה ברור, לכן ר' אליעזר בעת שבא לבהכנ"ס ולא מצא בה עשרה חוץ ממנו רק עמו היה עשרה ומחויבים היו בקדושה רק שאין מצרפין אותו לעשרה לכן שחרר עבדו והשלימו לעשרה כדי שיאמרו קדיש וקדושה וא"כ יוכל היות כפירש הרא"ש מצוה דרבים היינו לזכות הרבים עשרה בני אדם, אבל על היחיד ליכא חיוב של קדיש וקדושה:

ואולי לפי דברינו נוכל לתרץ קושיות הר"ן גיטין שם איך עבר ר' אליעזר על מצות עשה דלעולם בהם תעבודו בשביל מצוה דרבנן עיי"ש, משום דכאן הוה כמו שכתבו תוס' (שבת ד') ועירובין (דף ל"ב ע"ב) ד"ה ולא, וז"ל שם, ולא ליעביד עם הארץ איסורא רבה והא דמשיק פ"ק דשבת גבי הדביק פת בתנור דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך הכא שאני שהוא גורם לו לעבור שהוא אומר לו לקוט וסבור שעשרן עכ"ל התוס' עיי"ש, א"כ הכא נמי בר"א כיון שהוא גרם שיתבטל המנין במחלוקת עם ר' יהושע נב"מ כ"ע לכן שחרר עבדו שלא יתבטל על ידו מנין עשרה, אך איך יפרנס המהרי"ל הגמ' (פסחים מ"ו) לנטל ולתפילה וכו' ארבעה מילין ופירש"י אם יש לפניו בית הכנסת רחוק ארבע מילין הולך ומתפלל שם, ובגמ' (ברכות ו') עשרה שמתפללין שכינה עמהם, ועוד כמה מאמרי חז"ל כאלה אלמא שמצוה גדולה היא להתפלל בעשרה ואיך פסק המהרי"ל שאין בזה מצוה וצריך עיון גדול:

והגאון ר' שלמה הכהן שליט"א משה במכתבו אלי ליום הפורים שנת מרבין בשמחה הנעתק בשו"ת ל"ג הוסיף עוד במכתבו גם בענין זה וז"ל:

בעז"ה יום א' עשרה ימים לחדש אשר מרבין בשמחה לפ"ק.

לכבוד ימי הפורים, ברכות אלו נאמרים, חיים ושלום וכל טוב סלה עד לדור דורים, לכבוד דורש קלים ותמורים, ה"ה הרב הגאון המפורסם החו"ב סיני ועוקר הרים כבוד קדושת שמו מפארים, שב"ת מו"ה חיים נ"י אחד מיוחד מרבני המו"צ הגדולים דפ"ק בלוקישאק יהי ד' עמו ובכל דרכיו ישכיל ויצליח ואת ימי הפורים הבע"ל ישמח ויגיל בחדוה ובשמחה רבה כדת הכתובה ויזכה לראות ירושלים בבנינה על תילה ומכונה וכהן

וכהן העומד לאורים ומקריב בבית נכון ונשא בראש הרים אכיה"ר :

אחדשה"ט הרמה , באתי להשיב על דבר שהעיר על המהרי"ל שכתב דלא ראה לשום פוסק שמותר לערב תחומין לילך לבהכ"נ כדי להתפלל בעשרה ותמה כת"ר נ"י ממעשה דר"א דשחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה משום דמצוה שאני הרי דנחשבת למצוה וגם מיקרי מצוה דרבים ועוד הקשה מהא דאמרינן בפסחים (דף מ"ו) דלגבל ולתפלה ד' מילין ופירש"י אם יש לפניו ביהכנ"ס רחוק ד' מילין הולך ומתפלל שם , ולענ"ד נראה דלק"מ דודאי בזמן הגמ' דהוו כמה ע"ה שאינם בקיאים להתפלל והיה נצרך ש"ץ להוציאם וזה מפורש בירושלמי דגבי תפילה אין יכול להוציא בקי לשאינו בקי רק בעשרה ולכן היה מוכרח ר"א לשחרר עבדו כדי שיהיה עשרה בבית הכנסת ויוכל הש"ץ להוציא אותם דבלא"ה היו מתבטלים ממצות תפלה כלל וכלל ושפיר הוי מצוה וגם הוי מצוה דרבים דחיוב תפלה מונח על כל יחיד ויחיד וגם א"א לקיים המצוה רק ע"י רבים אם אינם בקיאים , ובזה ניחא נמי במה דתנן דשופר של ר"ה דאין חותכין אותו בין בדבר שהוא משום שבות וכו' משום דיו"ט עשה ול"ת וכו' , והקשה הר"ן דמה בכך שיו"ט עשה ול"ת הא מ"מ האיך העמידו איסור שבות במקום מ"ע דאורייתא , ותירץ משום דלא הוי בעידנא ולכאורה תימא דהא גבי ר"א נ"כ לא הוי בעידנא ואעפ"כ שחרר עבדו בשביל מצוה דרבים דתפלה דרבנן וכש"כ שיש לדחות שבות בשביל מצוה דרבים דשופר ואכן לפי מש"כ ניחא דשופר לא מקרי מצוה דרבים דהא אף יחיד הבקי יכול להוציא חבירו בתקיעת שופר ולא בעינן עשרה לזה ואכן המג"א בסי' תמ"ו ס"ק ב' הביא בשם השיבולי לקט דהקשה דא"כ למה נצריך לטעמא דיו"ט עשה ול"ת הא בלא"ה איני דוחה דהא לא הוי בעידנא ותירץ בשם ר"ת דשופר נמי מיקרי מצוה דרבים משום דיחיד יכול להוציא לרבים ע"ש , ועכ"פ לק"מ ממעשה דר"א על המהרי"ל , גם הא דאמרינן לגבל ולתפלה ד' מילין , י"ל נמי דמיירי באינו בקי להתפלל ועוד אפילו אם מיירי דבקי להתפלל מ"מ דצריך לילך ד' מילין אם הוא לפניו וכן בפחות ממיל מחויב לחזור אפילו לאחריו מ"מ אין זה מיקרי מצוה גמורה דיכול לערב עירובי תחומין בשבילה ותדע דהא אמרינן בברכות (דף ו') דאמרו ליה לר"נ דאמאי לא אתי לבי כנישתא אמר לא יכילנא ליכנפי למר עשרה ולילי אמר טריחא ליה מילתא , ולכאורה אם איתא דהוא מצוה גמורה להתפלל בעשרה מאי תירוץ הוא זה דטריחא ליה מילתא ליטרח וליטרח אלא ודאי דאינו אלא הידור מצוה והא דצריך לטרוח ולילך פחות ממיל לאחריו נ"ל באמת אחד מתרי אנפי או דמיירי שאינו בקי להתפלל או דצריך לומר דפחות ממיל לא מיקרי טרחא כל כך , וכן ראיה דבני הכפרים דמקדימין ליום הכניסה ופירש הר"ן דאין להם עשרה וש"ץ שיקרא לפניהם אך ביום הכניסה צריכין לילך לעיר לקרות בס"ת , ולכאורה תמוה דאפילו בכל יום ויום מחויבים לכנוס לעיר להתפלל בעשרה אלא ודאי דאין זה מצוה כ"כ שיהיו מחויבים לילך לעיר רק לקרות בספר תורה אי אפשר כי אם בעשרה :

אבל מה שתירץ בנו הרב מו"ה אברהם אהרן נ"י דלהכניף עשרה כדי שיכולים להתפלל בעשרה בודאי הוי מצוה אך לילך למקום שיש עשרה לא הוי מצוה אין תירוצו כלום ואין בו ממש דכיון דליכא מצוה לילך ולהתפלל בעשרה , לא"כ מאי מצוה לעשות שיהי' שם עשרה כיון דאין שום מצוה להתפלל בעשרה יותר מלהתפלל ביחידות , ומה שכתב כת"ר נ"י דכן פירש הרא"ש במו"ק בפ' אלו מגלחין זה אינו אמת דהרא"ש ז"ל לא קאמר שם רק ליישב קושיית ה"ר יהודא על הבה"ג ממעשה דר"א וכמו שהקשה התוס' דהא חזינן ממעשה זו דדחינן עשה דאורייתא דיחיד מפני מצוה דרבים דרבנן וא"כ נצריך לדחות אבילות דאורייתא מפני שמחת יו"ט של יו"ט שני ואף שיו"ט שני הוא מדרבנן מכל מקום כיון שהיא עשה דרבים דרבנן לא גרע מתפילה דרבנן וע"ז תירץ הרא"ש דהתם גבי תפלה שאני דע"י דחיית העשה שלעולם בהם תעבודו זיכה לרבים להתפלל בעשרה , אבל לענין אבילות בהא דמדחה לאבילות בשביל שמחת יו"ט אינו מזכה רק לו בעצמו אבל לרבים אינו כ"מ כלל אם ינהוג אבילות או לא דמאי איכפת להם אם הוא ינהוג אבילות או לא כ"ה כוונת הרא"ש ואינו ענין כלל לדברי בנו נ"י והלכך כל מה שכתב כת"ר נ"י דמדברי התוס' נראה דלא ס"ל כפי' הרא"ש ז"ל הם דברי שגגה במח"כ, דאין כאן פירוש אחר בדברי הרא"ש רק דהרא"ש כתב לחלק בין אבילות לענין עשה דלעולם בהם תעבודו דגבי העשה מזכה את הרבים אבל בדחיית האבילות אינו מזכה לרבים רק לעצמו , והתוס' דלא כתבו תי' זה י"ל דלא נהירא להו לחלק בזה וכמו שהקשה בספר באר אברהם בעל משכיל לאיתן על הרא"ש דגבי אבילות נמי מזכה את הרבים לאשתו ולבניו ולגר וליתום ולאלמנה דמוטל עליו לשמחן וכיון שהוא ינהוג אבילות יתבטלו גם הם משמחת יו"ט ואמנם גם דברי הרא"ש עולים כהוגן דהא ממ"נ אם בניו גדולים הם מחויבים לזבוח שלמי חגיגה בעצמן וגם הגר והיתום והאלמנה למ"ד דאשה חייבת בשמחה הגם דהוא פטור מ"מ כיון דהן חייבין בשמחה מצד עצמן רק דאין להם מעות פשיטא דמחויב לשמון ביין או לזבוח שלמים בשבילן , ואפשר דהתוס' מחולק עם הרא"ש בגר ויתום ואלמנה אם מחויבין מצד עצמן רק מפני דאין להם מעות מוטל החיוב על העשיר לשמחן משלו , או דילמא כיון דאין להם פטורי מצד הדין רק דאם הם שרויים אצל הבעה"ב אז מוטל עליו לשמחן וכ"מ אם הבעלים פטורים דאם נימא דהם אינן חייבין מצד עצמן רק דמוטל על הבעה"ב לשמחן וא"כ אם היא עצמו פטור לא עדיפא מיניה ודו"ק. ומדברי הש"ס דקידושין (ד' ל"ד) משמע דהן חייבין מצד עצמן :

ומה שכתב כת"ר נ"י עוד ליישב בדרך החידוד משום דהמעשה היה לאחר שנידוהו ולא היה אפשר לצרפו והאריך בזה כת"ר נ"י בפלפול ארוך ואגב תירץ בזה קושיית הש"ך ביו"ד (בסימן של"ד) וקושיית הר"ן בגיטין , יפה פלפל בחכמה בזה , וכל דבריו נכונים בזה , אך לא רציתי להאריך יותר וגם אין הפנאי מסכים לזה , וגם מה שהקשה כת"ר על הסוברים דיו"ט שני דלולב דרבנן יוצאים גם בשאולה וכשמואל בסוכה (דף ל׳

ל') והרי הכא מקשה והא הוי מצוה הבאה בעבירה, הנה לפי מש"כ בעו"ה דעיקר השחרור היה בשביל דע"ה דאין יודעין להתפלל כלל, ולדעת הרמב"ם תפלה הוא דאורייתא ולק"מ ואנן אף אם נפרש דהשחרור הוי כדי להתפלל בעשרה מ"מ אין מקום כלל לקושיית כת"ר נ"י דבדידי פשוט דאין כוונת הש"ס להקשות דהאיך יצאו במצות תפלה בעשרה הא הוי מצוה הבאה בעבירה, אלא עיקר קושיית הגמ' דהאיך היה רשאי לר"א לעשות כן לכתחילה לעשות עבירה כדי לעשות אותו מצוה וזה פשוט, וע"כ צ"ל לפרש כן דאם נימא דהקושיא הוא דמשום דהוי בעבירה אין יוצאין במצוה כלל מאי מתרץ מצוה דרבים שאני והא מצוה דרבים יוצאין אף אם באה בעבירה, אתמהה, כ"ד ידידו הדו"ש המברכו בברכת כהנים:

שלמה הכהן מו"צ דפ"ק ווילנא.

וזאת אשר הערתי על זה במכתב תשובתי אל הגאון הנ"ל.

ומה שתירץ מעכ"ת קושייתי על המהרי"ל שהגמ' במעשה דר"א ששחרר עבדו מיירי בע"ה שאינם יודעים להתפלל והמהרי"ל מיירי בזמן הזה לכן אין מצוה להתפלל בעשרה, אף שדבר חכמה הוא אך דוחק גדול לאוקמי כן כי הגמ' אמרה מניין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר „אלקים נצב בעדת אל":

ומה שכתב כבוד גאונו ראיה למהרי"ל מדרב נחמן שאמר לר"י טריחא לי מילתא ואי מצוה היא לטרח ולטרח אמינא שאדרבה מזה קושי' על המהרי"ל דאדמייתא ראיה מדר' נחמן, לייתי ראיה מדר' יצחק שמצוה היא שאמר ליה מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי ומהדר ליה לא יכילנא ופירש"י תש כחו אלמא שזולת זה שתש כחו חיוב הוא לילך לבית הכנסת להתפלל בעשרה רק משום תש כחו וכתיב וחי בהם, לכן גם כשאמר ליה לכנפי מר עשרה וליצלי, והדר ליה טריחא לי מילתא אין הכוונה שלא ירצה לטרוח רק כיון שטירחא הוא, והוא תש כחו אינו יכול ודו"ק, לכן אין קושייתו לטרח ולטרח:

ומה שמדחה מעכ"ת תירוץ של בני הרב אברהם אהרן נ"י ופירש שהרא"ש במו"ק פירש בענין אחר ועל מה שכתבתי שהתוס' לא פירשו כן, כתב מעכ"ת שדברי שגגה הם, כל זה לא זכיתי להבין הלא גם מעכ"ת פירש כן שצ"ל דחיית העשה שלעולם בהם תעבודו זיכה לרבים להתפלל בעשרה ובאבלות הוא רק לעצמו וכן תירץ בני נ"י דהלא אצל ר' אליעזר שרצה לזכות את הרבים שמבלעדי העבד לא היה עשרה לכן מותר לעבור על העשה אבל ליחיד אין לו לעבור אף על דרבנן, והתוס' לכאורה פשיטא דלא פירשו כן, דאי אמרת שפירשו ג"כ שהתירוץ בגמ' מצוה דרבים שאני היינו לזכות את הרבים, אין התחלה לקושייתם כי גם תינוקות של בית רבן יודעין החילוק שבביטול אבלות אין בהם זכות לרבים, אלא ודאי שהתוס' פירשו מצוה דרבים היינו שרבים עושין אותה, ומש"ה הקשו מיו"ט שני דג"כ הוי מצוה דרבים:

ומה שהביא כבוד גאונו קושיית הספר באר אברהם, שגם יו"ם הוי לזכות את הרבים אטו מאן דלא ידע קושיית הבאר אברהם שגגה היא, ועוד הלא מעכ"ת בעצמו מתרץ קושייתו בטוב טעם, ותירוצו של מעכ"ת על קושייתי של הסוברים דביו"ט שני דלולב דרבנן יוצאין גם בעבירה כשמואל והרי הכא פריך והא הוי מצוה הבאה בעבירה מתרץ מעכ"ת בשני אנפי אחד לשיטתו בשביל ע"ה וכדברי הרמב"ם דתפלה דאורייתא זהו טוב ונכון, ותירוץ השני דאין כוונת הש"ס להקשות דהאיך יצאו במצות תפלה בעשרה הא הוי מצוה הבאה בעבירה, אלא עיקר קושיית הגמ' האיך רשאי ר"א לעשות כן לכתחילה לעשות עבירה כדי לעשות אותו מצוה, הלא גם אנכי תירצתי כן:

ומה שהביא מעכ"ת עוד ראיה ממגילה דבני הכפרים מקדימין ליום הכניסה, ופירש הר"ן דאין להם עשרה וש"ץ שיקרא לפניהם בס"ת ואי אמרינן שמצוה להתפלל הלא בכל יום ויום מחויבין היו לילך לעיר להתפלל, הנה לפי דברי מעכ"ת למה לא היתר המהרי"ל לעבור בספינה הלא גם בשבת יש קריאת התורה, אלא ודאי להכי באו ביום הכניסה משום שיש בהם מצות יתירות להתפלל בעשרה וגם לקרות בס"ת, אבל פשיטא שגם זולת קריאת התורה מצוה להתפלל בעשרה, ודברי המהרי"ל תמוהים מאד, דברי הכותב

חיים בן לא"א הרב הגאון מו"ה יחיאל משה זצללה"ה

סאגאלאוויץ, מו"צ דפה ווילנא.

שאלה ב

נסתפקתי במקום שאסור להפסיק היינו בין פסוקי דזמרה אי בין ישתבח ליוצר, ואהר צריך להגיד דבר מה לחבירו אם מותר לכתוב לחבירו בכתב.

תשובה

מדברי המחבר יו"ד (סימן רכ"ח סעיף י') שכתוב שם מי שנשבע או נדר שלא ידבר עם חבירו יכול לכתוב לו בכתב משמע דגם כאן מותר לכתוב דמה לי נשבע בעצמו או מושבע ועומד מצד הדין אך אחר העיון אין משם ראיה

דאי' דהתם גבי נדר ושבועה אזלינן בתר הבעאת שפתים דכתיב לבטא בשפתים אבל הכא דאסור להפסיק בדיבור נראה דכש"כ דאסיר להפסיק בכתיבה דהוי מעשה ואף שם הובא בבאר הגולה בשם הר"ר שאול הלוי מורטיירה ז"ל דאסור לכתוב לו רק יכתוב על הכותל, וכתב שם דכן נראה מנוסח הרמב"ם שלפנינו דאיתא ברמב"ם הגירסא דמותר לכתוב ולא גרס לכתוב לו עיי"ש, וא"כ נד"ד פשיטא דאסור לכתוב לו ועוד נראה דהיה תהא דאיתא בא"ח (סימן מ"ג סעיף ג') הכותב בדברי תורה אע"פ שאינו קורא צריך לברך אלמא דכתיבה כדיבור דמי אך אחר העיון נראה דמותר לכתוב כי לא גרע זה מהא דאיתא בגמ' ברכות (דף ט"ז) האומנין עוסקים במלאכתם וקורין ורק בק"ש הובא באו"ח (סימן ס"ג) שבטלים ממלאכתן בפרשה הראשונה משום שלא יהא קורא עראי לכן נד"ד פשיטא שמותר לכתוב שלא גרע ממלאכה גם היסח הדעת אין כאן כיון שאסור לו לדבר ומוכרח לכתוב מדבר דכיר, כן נראה לפע"ד, דברי חיים.



שאלה ג

אם יש בבהמ"ד שני אבלים או שני יא"צ, וכל אחד רוצה להתפלל לפני העמוד לזכות את אבותיו, ויש בבהמ"ד שנים או שלשה מנינים אנשים, אם רשאין לחלק השני מנינים, מנין אחד עם אבל אחד, או יא"צ אחר יתפלל בבית המדרש ויא"צ השני יתפלל עם מנין השני בפדוודור, או בחדר שקורין (שטיביל) המחובר ובנוי לבהמ"ד:

תשובה

ראיתי המנהג פה כשיש שני יא"צ או שני אבלים בבהמ"ד אז יחלקו יא"צ אחד מתפלל עם חצי עם בבהמ"ד, ויא"צ השני מתפלל עם מנין בחדר הבנוי ומחובר לבית המדרש, ולכאורה לא צריך למיעבד הכי, דאיתא בברכות (נ"ג ע"א) ת"ר היו יושבין בבית המדרש והביאו לפניהם אור בית שמאי אומרים כל אחד מברך לעצמו, וב"ה אומרים אחד מברך לכולם משום שנאמר ברוב עם הדרת מלך, בשלמא ב"ה מפרשי טעמא אלא ב"ש מאי טעמא, קא סברי מפני ביטול בית המדרש, תניא נמי הכי של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבהמ"ד מפני ביטול בהמ"ד עכ"ל הגמ', ואיידי דאתא הגמ' לידן נפרשי בה מילתא, דהנה ראיתי במעדני יו"ט אות א' כתב שם וז"ל מפני ביטול בהמ"ד לשון רש"י שבזמן שאחד מברך לכולן הם צריכים לשתוק מגירסתן כדי שיתכוונו כולם וישמעו אליו ויענו אמן וסיימו תהר"י ונמצא שמבטלין בעניית אמן, יותר ממה שיתבטלו כשיברך כל אחד ואחד בפני עצמו ע"כ, ואני תמה על החפץ לב"ש לחוש לביטול בהמ"ד משום אמירת אמן שהיא תיבה אחת בלבד, שכן בגמ' תניא של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבהמ"ד מפני ביטול בהמ"ד, ואי לאו הא אמינא דהכא לאו משום עניית אמן בלחוד חשו, אלא שהברכה שיתכוונו לשמוע הוא אריכות זמן שישתקו מגירסתם עד שיתכוונו כולם כאחד וכן דייק לשון רש"י ע"כ לשון המעדני יו"ט ולא זכיתי להבין דבריו במה שכתב שהברכה שיתכוונו יהי' אריכות זמן יותר ממה שכל אחד יברך לעצמו הלא הכל זמן אחד הוא, ורק אי לאו הא תניא הוה נוכל לומר מפני שחסידים הראשונים הי' שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיתכוונו לבם לאביהם שבשמים, הכא נמי כיון שילטרכו לכוון כל מלה ומלה מהברכה היו צריכין להפסיק מגירסתם שעה מה קודם כדי שיוכלו לכוין הברכה, וזה ודאי הוא ביטול בהמ"ד, אבל מהתניא שהביא הגמ' ראיה משמע שרק מפני תיבה אחת הוה ביטול בהמ"ד:

ובן הבין המגן אברהם באו"ח (סימן ל' ס"ק ל"ב) דהביטול הוא משום עניית אמן עיי"ש שהקשה על המחבר דפסק בית המדרש קבוע קדוש יותר מבית הכנסת ומלוה להתפלל בו יותר מבית הכנסת והוא שיתפלל בעשרה, וכתב המ"א ואע"ג דבבהכ"נ איכא רוב עם הדרת מלך מ"מ בבית המדרש עדיף שאין לבטל לימודו מפני התפילה כו', וקשה דבסימן רל"ח אמרינן שמבטלים בהמ"ד משום דברוב עם הד"מ, וצ"ל דשאני התם שאינו אלא שעה מועטת לא חשו חכמים כו' עכ"ל המ"א, אלמא שגם המ"א הבין שהביטול הוא מפני עניית האמן, ובאמת קשה מאד שהחכמים חשו לזמן מועט כזה תיבה אחת עניית אמן לדחות מפני זה רוב עם הדרת מלך, לכן נראה לפע"ד שהפשט בגמ' באופן אחר, כי יש לדייק למה לא אמרי ב"ש מפני ביטול תורה, ומהו הלשון מפני ביטול בהמ"ד, ומצאתי בתוספתא רפ"ח כ"א בר לדוק אומר אין אומרים מרפא מפני ביטול תורה של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא מפני ביטול בהמ"ד, ולכאורה תמוה

במאי פליגי ר"א ב"ר צדוק עם בית ר"ג, וזהו דמליין בעל מסורת הש"ס עיין תוספתא דשבת ותרא פליאה, לכן נראה לי לפרש שהשבט מפני ביטול בהמ"ד לא כמו שהבינו הם משום ענייה אמן, אלא שב"ש הקפידו כיון שאחד יברך לכולן והיו צריכין כולן כאחד לשתוק ולשמוע ולכוין הברכה, יהי' הבהמ"ד בטל מתורה זמן הברכה, לכן סוברים כל אחד ואחד מברך לעצמו, ואז יוכל האחד להקדים הברכה והשני לאחר מעט ולא יהיה הפסק בבהמ"ד אף שעה מעט מתורה, וגם כעת יש בבתי מדרשות משמורות ללמוד שלא יהי' הבהמ"ד בטל מתורה, לכן מדייקים בלשונם כל אחד ואחד מברך לעצמו, ולא כתבו כולם מברכין לעצמם כדי שלא יברכו כולם בפעם אחת ויהיה הפסק מתורה זמן הברכה לכן אמרו מפני ביטול בהמ"ד ולא משום ביטול תורה, כי ביטול תורה אין כאן רק ענייה האמן ועל זה לא הקפידו, רק הבהמ"ד יהי' בטל מתורה וכעת ניחא התוספתא שר"א ב"ר צדוק סובר מפני ביטול תורה אף תיבה אחת של מרפא וב"ש סברי שכולם יצטרכו להגיד מרפא היינו אסותא ויפסק התורה מכל הלומדים ויהי' כבהמ"ד בטל מתורה ומעתה גם קושיות המגן אברהם אינם קושיות וכן הוא כוונת רש"י ז"ל שכתב שכולם צריכים לשתוק מגירסתם וכו' עיי"ש והכל ניחא בסייעתא דשמיא:

נחזור לנד"ד, נשמע מזה שאף לב"ש לולא שחשו מפני ביטול בהמ"ד אף הם מודים שברוב עם הדרת מלך, לכן אין לחלק השני מנינים לשני מקומות רק להתפלל במקום אחד משום דברוב עם הד"מ, וכן איתא בשו"ע או"ח (סימן קל"ג) ברמ"א וז"ל שם ומ"מ אפילו כל מקום שרשאין לחלק עדיף טפי לזימון משום דברוב עם הדרת מלך, והבין הב"ח דאף בששה שאכלו כאחד או עשרים אף שיכולים לחלק כמו שאיתא במשנה ובפוסקים מ"מ עדיף שלא לחלק משום רוב עם, ואף לדברי הט"ז גם שכתב דהרמ"א לא איירי אלא בג' שאם יחלקו לא יהי' להם ברכת המזון לכן כתב הרמ"א ומ"מ אפילו במקום שרשאין לחלק כגון שהשלישי לא אכל עמהם בקבע עדיף טפי לזימון משום ברוב עם הד"מ, אבל בעשרים יכולין לחלק אפילו לכתחילה כי החילוק ברכות שוין ושקולין לברוב עם הדרת מלך והברירה בידם כיון ששקולים הם ומדייק כן ממתניתין הנ"ל שמפורש שרשאין לחלק עיי"ש (ס"ק ג'), וא"כ גם כאן כיון שיתלקו לשני מנינים יהיה חילוק ברכות שני פעמים ברכו וקדושות מותר לחלק לפי דברי הט"ז ובאמת לדקו דברי הט"ז מאד, כי אם היה בזה משום רוב עם הדרת מלך, לא היה מתיר המשנה לכתחילה לחלק בים ששה או עשרים, ומנלן להב"ח לומר כן דגם בששה או עשרים יש משום רוב עם כיון דבגמ' ליתא, ובאמת קשה למה לא יהיה בזה משום רוב עם הד"מ ולא הזכיר הגמ' מזה הלא שם סיברים ב"ה אף דים ביטול בהמ"ד, מ"מ עדיף רוב עם הד"מ אף דה"ת כנגד כולם וכאן לא זכר הגמ' מזה:

ולולא דמסתפינא הייתי אומר דברוב עם הדרת מלך לא שייך רק בבהמ"ד משום דשם שכינתא שרי' ומקום קדושת ד', כמאמר חז"ל אמר ר"י בשעה שהקב"ה בא בבהכ"נ ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס, כי שם ירא רוב עם הדרת הקב"ה מפני ששם ביתו כמאמר חז"ל כל מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואין נכנס להתפלל נקרא שכן רע, וכן כמה מאמרים כאלה ואין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה לכן בבהמ"ד נקרא מדור ובית ד' לכך אם יש רוב עם הדרת הקב"ה הוא, אבל בבית אין כ"כ קפידא על רוב עם הד"מ כי בלאו הכי עושים בבית דברים שאינם הגונים לפני הקב"ה, והשתא ניחא דשם (דף כ"ג) מיירי בבהמ"ד לכן סברי ב"ה דאחד מברך לכולם משום רוב עם הדרת מלך, אבל בסעודה שהוא בבית אין בזה משום רוב עם, לכן מותרים לחלק הן בששה שאכלו הן בעשרים, לכן פסקו כל הפוסקים זה לדינא ולא זכרו משום רוב עם, וכמה פוסקים שזכרו שמלוה לחזור אחר זימון או אחר עשרה לא זכרו משום רוב עם, כמו מיימוני הלכות ברכות הלכה ח' ומעתה לא קשה קושיות הרא"ש שהקשה על הא דב"ה וז"ל שם, ולא דמי לפת דאמרינן לעיל בפרק כילד מברכין (מ"ג) בישבו שמברך לעצמו, ולא קפדינן על רוב עם ועדיפא הוה ליה להקשות מהך מתניתין דששה ועשרים נחלקין:

אך לפי דברינו אין כאן קושיא דבבית ליכא קפידא משום רוב עם, ואף דהרא"ש ר"פ שלשה שאכלו שכתב מכאן משמע שמלוה לחזור אחר זימון משום דברוב עם הדרת מלך הוא לאו דוקא כי ל"ל הטעם משום רוב עם הא בלאו הכי מלוה לחזור אחר זימון משום ברכות הזימון, אלא ודאי לאו דוקא הוא אלא תפס לשון הרגיל ושגור, ומעתה אין כאן קושיות הט"ז מהך מתניתין דששה ועשרים נחלקין כי שם מיירי בבית, ומה שמתרץ הט"ז ומדייק מה שלא כתב הרמ"א גבי ששה ועשרים שעדיף טפי שלא לחלק משמע שרק גבי זימון כתב כן אגב שיטפא לא עיין בדרכי משה שכתב ר"ס קל"ג וז"ל וכ"ל הא דעשרים נחלקין היינו אם ירצו, אבל עדיף טפי שלא לחלק משום דברוב עם הד"מ, אלמא דהרמ"א כתב גם כן בששה ועשרים רק דבאמת כאן בבית אין כ"כ קפידא דאם היו שוין כאן לבהמ"ד, למה זה תלוי בדעתם ואם ירצו מותרין לחלק הלא שם רוב עם דוחה ביטול בהמ"ד, אלא ודאי כמו שכתבתי אלא כיון שמלינו בבהמ"ד דברוב עם הד"מ לכן גם בבית עדיף לברך ברוב עם אבל אין קפידא יתירא, לכן בנד"ד דמיירי בבהמ"ד לא צריך לחלק לשני מנינים ובפרט שקדושת הבהמ"ד גדול מקדושת החדר, שכאן בהמ"ד קבוע ואיתא בשו"ע (סימן נ' סעיף י"ח) בהמ"ד קבוע קדוש יותר מבהכ"נ ומלוה להתפלל בו יותר מבבית הכנסת עיי"ש, ופשיטא שהבהמ"ד שלנו קדוש יותר מהחדר לכן אין ללאת מבהמ"ד לקתפלל שם:

רק מטעם אחר נראה לי להתיר כמאמר חז"ל סוכה (מ"ט ע"ב), בשלשה דברים גדולה גמ"ח יותר מן הלדקה וכו', לדקה לחיים גמ"ח בין לחיים בין למתים, והגמ"ח שעושין עם המתים זה נקרא גמ"ח של אמת שאינו מלפה שגם הוא יגמול עמו, ורש"י פירש שם שהגמ"ח הוא שמספיד הוא את המת, וכן הוא במסכת כלה במעשה דר' עקיבא והובא במנורת המאור (נר א' כלל א' חלק ב' פרק א') בשגע

פעם

מעשה באחד שהיה טעון עצים כו' אמר מה לך בעבודה קשה כזאת כו' אמר לו מת אנכי כו' ובכל יום ויום נותנין אותי באש כו' אמר לו שמעת שיש לך תקנה כו' אמר לו שמעתי שהיו אומרים לי אילו היה לך בן שהיה אומר בציבור ברכו את ד' וכו', והלך ר' עקיבא מעיר לעיר עד שמצא לו בן אינו מהול וצוה למוהלו והושיבו לפניו ללמדו תורה ולא היה לומד עד שישב ר"ע עליו בתענית ארבעים יום, ולמדו ברה"מ וק"ש ותפילה והעמידו לתפלל ואמר ברכו את ד' המבורך, באותה שעה התירוהו מן הפורעניות, אלמא מה גדול הוא הגמ"ח שעושין עם המתים במה שמצילין אותו מדיני של גיהנם, שר"ע טרח כ"כ וגם לא ימלט שביטל מעט מת"ת כל ימי התענית, בכ"ז שקד לגמול חסד עם המת, לכן גם בנד"ד מותר לילך עם האבל מבית המדרש אף לחדר כדי שהאבל יזכה את אביו המת באמירת ברכו וקדושה, ואולי גם מצוה הוא מטעם גמ"ח של מת אף שלא יהי' רוב עם כן נראה לי, דברי הכותב

חיים בן לא"א מוהרי"ם סאנאלאוויץ.

וזאת אשר כתב לי הגאון מוהרש"ך מו"צ דפה בענין זה:

בעז"ה אור ליום ב' ער"ח סיון שנת תרנ"ז לפ"ק

החיים והשלום וכט"ס, יחולו על ראש כבוד ידיד עליון ויראיו וידיד נפשי עוז, ה"ה כבוד הרב הגאון המפורסם החו"ב סוע"ה כו' מו"ה **חיים** נ"י מו"צ בפ"ק בלוקישאק, יהי ד' עמו ובכל דרכיו ישכיל ויצליח;

לענין מה שהעיר כת"ר אם מותר לחלק העם של בהכנ"ס או של בהמ"ד לשנים, שמנין אחד יתפללו בבית המדרש ומנין אחד יתפללו בבית הסמוך ובנוי לבהמ"ד דהיינו אם יש שני יא"צ או שני אבלים, דלכאורה נראה דאסור דמבטלינן בזה מצות ברוב עם הדרת מלך וכמו דס"ל לב"ה בברכות (דף נ"ג), יפה העיר בזה, ומה שיש סתירה על זה מהא דתנן שם (דף נ') דששה נחלקין עד עשרה עלה בדעתו לתרץ דברוב עם הדרת מלך לא שייך רק בבהכ"נ או בבהמ"ד דשם שכינתא שריא ומקום קדושה, אבל בהמ"ז דהוא בבית ליכא קפידא כי בלא"ה עושים בבית דברים שאינם הדורים וכו', ובזה יישב גם קושיית הרא"ש ז"ל מהא דברכות (מ"ב) גבי פת דישבו כל אחד מברך לעצמו ולא קפדינן ארוב עם, ויישב מה שיישב אבל לפי חילוקו של כת"ר נ"י ניחא דהתם נמי איירי בבית (ואגב אורחיה ראיתי לכתוב דמח"כ לא ירד לפשט קושיית הרא"ש, דמעולם לא כיון להקשות דלמה לא אמרו גבי פת משום ברוב עם הדרת מלך, דבאמת זה לא קשה כלל דכיון דבלא הסיבה אין אחד יכול להוציא לחבירו, ע"כ מחוייבין לברך כל אחד לעצמו, והלכך לא הקשה מששה נחלקין דהוא משנה מפורשת, רק דעיקר קושייתו הוא להיפך דהיכי ס"ל לב"ש דאחד מוציא לכולם, והא גבי פת קי"ל דכל זמן דלא הסיבו אין אחד יכול להוציא לחבירו, והכא נמי גבי אור מסתמא אין יושבין בהסיבה וגם לא שייך בזה הסיבה והיכי יכול אחד להוציא לחבירו, ותירץ ג"כ יפה דהתם גבי פת דצריך הסיבה ולא הסיבו לא קביעו אבל הכא הוה כמו יין דלא בעי הסיבה ומאד תמהני על כת"ר נ"י דלפי הבנתו ברא"ש האיך שייך על זה תירוצו של הרא"ש, ואף דיש לדחות קצת דס"ל דכיון דא"א לצאת בברכת חבירו ע"כ צריך כל אחד לברך לעצמו וא"א כלל לקיים ברוב עם הדרת מלך אבל סדבר פשוט דמעולם לא כיון הרא"ש להקשות כן):

והנה לכאורה עמדתי משתומם דהאיך נעלם מכת"ר נ"י ש"ס ערוך ביומא (דף ע') גבי הא דתנן דהרואה פר ושעיר הנשרפין אינו רואה כ"ג כשהוא קורא לא מפני שאינו רשאי וכו', ומקשה הש"ס פשיטא דאם רוצה יכול לילך משם לראות הכ"ג כשהוא קורא, ומשני מהו דתימא אין מעבירין על המצות ומאי מצוה משום דברוב עם הדרת מלך קמ"ל, ופירש רש"י דקמ"ל דלא שייך בזה אין מעבירין על המצות כיון שאינו עסוק בה, וכוונת רש"י בזה דאף דודאי כשהוא עוזב ראיית פר ושעיר מבטל בזה מצות רוב עם הדרת מלך, מ"מ איסור אין מעבירין לא שייך בזה דאין מעבירין אינו אלא במצוה שהוא עוסק בה ועובר ממנה ומפסיק המצוה, ועכ"פ הרי מפורש להדיא דגם בשריפת פר ושעיר הנשרפין דהיה חוץ לג' מחנות דליכא שם השראת השכינה, ואעפ"כ אמרינן דאיכא בזה משום רוב עם הדרת מלך:

אך ראיתי להליץ לכת"ר נ"י מהשגה זו דאולי כוונתו דדוקא בבית לא שייך ברוב עם משום שעושין שם גם צרכי הדיוט אכילה ושתייה ושינה ושאר מילי דלניעות ולא דמי להתם, אך קשה לי דהא בבהמ"ד נמי מותר לת"ח לאכול ולשתות ולישן, וכדאמרינן במגילה (כ"ח) דת"ח ותלמידיהם מותרין דאמר ריב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן, ופירש"י למה קורין בתי מדרשות ביתא דרבנן לפי שביתם הוא לכל דבר עכ"ל, ומ"מ בעת התפילה מצוה שיהא רוב עם ביותר, וכן בר"ה (דף ל"ב) היה רוצה הש"ס לומר דהטעם דהשני מתקיע משום דברוב עם הדרת מלך, ופירש הטו"א משום דבתפילת מוסף באין הרבה אנשים בבהכנ"ס יותר, ולכן נצרך לן ליישב תמיהת כת"ר מששה נחלקין, ועיקר סברת כת"ר נ"י לא נהירא כלל דמה בכך דעושין מעשה הדיוט בבית מ"מ בעת שמקיימין מצוה ומברכין בהמ"ז למה לא שייך בזה הדרת מלך:

ואבן לדעתי נראה ליישב דעיקר מצות ברוב עם אינו אלא על שני אופנים או דהדרת מלך הוא, או כשמעשה נעשה ע"י רבים יותר, כמו דתנן ביומא (דף כ"ו) דהפיים ה"ד מי מעלה אברים מן הכבש למזבח ואמרינן נמ' דלמה מכבדין זה לכהנים משום דברוב עם הדרת מלך, וכן בהשני מתקיע רצה הטו"א בתחילה לפרש דעיקר הכוונה הוא כדי שיהא נעשה מצות ק"ש ומצות תקיעה ע"י שני אנשים עיי"ש, ועוד אופן שיהא המצוה או הברכה אחד עושה וכולם שומעין וכמו גבי אור דאף כל אחד מברך לעצמו ואף אם הכל יברכו ברגע אחד, מ"מ כיון שכל אחד מברך לעצמו ואינו נשמע לחבירו ליכא הדרת מלך, ובענין זה כתב הש"נ בסוף ר"ה בשם ריא"ז דעיקר תפילה בציבור הוא

הוא מה שהש"ץ חוזר התפילה וכולם שומעין, אבל מה שמתפללין בלחש נחשב כתפלת יחיד ולא מיקרי בציבור, והלכך אין רשאין לומר קדושה וגם אין חוקעין רק בעת שהש"ץ חוזר התפילה, אבל אין נ"מ כלל בין אם שומעין מועטין או רבים, וגבי אור דסברי ב"ה דאחד מברך לכולם אין הכוונה דדוקא אחד מברך, אלא עיקר הכוונה דלא יברך כל אחד לעצמו, אבל אה"נ דמותר לחלק לחצי כגון למשל אם היו כ' או ל' יכולין לחלק לשנים או לשלשה ויהי' אחד מברך ועשרה שומעין, וכמו בבהמ"ז דששה נחלקין דהא מ"מ הברכה נאמר ברוב אחד, ואדרבה דאפשר דעדיף טפי שיהא נעשה הברכה ע"י שני אנשים, זהאידנא דכולם מברכין אין נ"מ כלל אם נחלקין או לא, דש"ם כיחידים דמי וליכא הדרת מלך, והלכך לענין עיקר השאלה שנשאל אם מותר לחלק כשיש שני אבלים, נראה פשוט דלפי מש"כ כיון שהאידנא כולם מתפללין לא שייך כלל ברוב עם, ומה שבעת חזרת הש"ץ לא ישמעו רק מועטין זה לא איכפת לן, דמ"מ כיון דאחד מברך וכולם שומעין הרי איכא ברוב עם הדרת מלך, דעיקר הקפידא דאחד מברך וכולם שומעין:

ובזה עדיין קשה מיומא גבי פר ושעיר הנשרפין דהתם ליכא שום אחד מהאופנים שכתבתי, דהא במה שעומד ורואה שהפר נשרף לא נעשה המצוה ע"י רבים, דהא הרואה אינו עושה כלום וגם לא שייך התם כלל באופן השני דצריך שיהא אחד מברך וכולם שומעין, ואעפ"כ אמרינן שם דיש בזה משום ברוב עם והיה אסור לעבור משם מצד אין מעבירין על המצות, אם לאו משום דבמצוה שאינו עסוק בה לא שייך איסור אין מעבירין, והדרא קושיית כת"ר כ"י לדוכתא מהא דששה נחלקין, ואמנם גם זה לא קשיא כלל ואדרבה משם גופא יתיישב הקושיא דהא חזינן התם ביומא אף דכבר התחילו לשרוף והוה ריבוי עם, מ"מ מוהר לו לילך משום דאינו עסיק בה לא שייך אין מעבירין, א"כ כ"ש אם עדיין לא התחילו במצוה כמו גבי בהמ"ז דששה שאכלו כאחד ושלשה מהם צריכין למהר ולברך בהמ"ז קודם מחמת שצריכין ללכת לאיזה עסק פשיטא שמותרין לחלק דהא עדיין לא התחילו במצוה, ולא שייך בזה אין מעבירין על המצוה דברוב עם רק דאם הרבה אנשים התחילו לעסוק במצוה אחת ובאמצע המצוה רוצין איזה אנשים להסתלק מן המצוה, בכה"ג אסור להם להסתלק ואף דהמצוה יכולה להגמר ע"י אנשים שנשתיירו, מ"מ אסורין להם להסתלק משום דמבטלין למצוה דברוב עם הדרת מלך, אבל בלא התחילו במצוה או אף דהתחילו במצוה אך דאנשים שרוצים להסתלק לא עסקו במצוה כלל רק דעמדו וראו ג"כ מותרין להסתלק, וכמו שמבואר בסוגיא דיומא הנ"ל, ולפי זה בנידון אם מותרין להתחלק ולהתפלל בשני מקומות, פשוט דכיון שעדיין לא התחילו להתפלל בודאי מותר:

ובזה אני מסתפק אם כבר התחילו לומר פסוקי דזמרה ועדיין לא אמרו ישתבח וברכו, אם מיקרי התחלה או לא דאפשר כיון דלפסוקי דזמרה לא צריך עשרה לא מיקרי התחלה ומיהו מסתברא דאסור דכיון דכבר התחילו לומר שירות ותשבחות לפני הקב"ה ברוב עם בודאי איסור גדול להתחלק דממעטין בזה כבוד שמים ונראה דגרע טפי מעסוקין במצוה ומסתלקין וכן דוד הוא אומר בתהלים במקהלים אברך את ד' הרי דמצוה הוא לברך את ד' ברוב עם אבל קודם שהתחילו לברך בודאי לא מצינו איסור להתחלק:

והיוצא לנו מדברינו שיש ג' אופנים במצות דרוב עם הדרת מלך, א') דיהיה המצוה נעשה ע"י אנשים הרבה כמו ביומא (דף כ"ד), ב') דיותר הידור הוא לפני השם שיהיה אחד מברך וכולם שומעין, וזהו יותר כבוד שמים מאם שכולם מברכין בפני עצמם, (אך באופן אם יוצאין בשמיעה אבל בדבר שצריך השיבה ולא השיבו ע"כ צריך לברך כל אחד לעצמו) וזה נלמד מהברייתא דברכות, גבי עשרה שיושבין בבהמ"ד והביאו לפניהם אור, ומבואר שם דאף שיהיה בזה ביטול בהמ"ד, מ"מ אין חששינן בזה דמצות ברוב עם הדרת מלך מבטל למצות ת"ת שהביטול אינו אלא רגע אחת, ג') דיהי' המצוה נעשה באסיפת עם ואפילו דהמצוה בעצמה נעשה ע"פ אחד או שנים, מ"מ מצוה שיהא הרבה אנשים עומדים בעת עשיית המצוה, וזה נלמד מהסוגיא דיומא גבי הרואה פר ושעיר הנשרפין, אך אם רוצה לילך יש חילוק בין האנשים העוסקים גופא לבין האנשים הרואין, דהאנשים העוסקין במצוה אסורין לילך משם דמבטלין למצוה ברוב עם והוי כמעביר על המצות אבל באנשים הרואין ליכא איסור לילך דכיון דאינו עסוק בה לא שייך אין מעבירין על המצות, וכמו שכתב רש"י והרע"ב בפירוש המשניות שם, וזה כשלשים שנה למפרע שמעתי ללמד זכות על המנהג פה, שמאחרין ברית מילה עד אחר חצות היום בשביל שאבי הבן ממתין עד שיבואו הקרואים, ומבטל בזה מצות זריזין מקדימין למצות, ואמרתי ללמד זכות דאף שמבטל בזה זריזין מקדימין, מ"מ מרויח בזה מצות ברוב עם הדרת מלך, ואפשר דשניהם שקולים הם דודאי מצות זריזין מקדימין למצות אינו אלא מדרבנן, ואף דילפינן מן וישכם אברהם בבקר, מ"מ ודאי אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, דאטו מאברהם ניקום וניגמור דהוא היה זריז טפי, ולפיכך שניהם שקולים הם, ואל תשיבוני מהסוגיא דר"ה הנ"ל דמפורש שם להדיא דזריזין מקדימין למצות עדיף מרוב עם הדרת מלך, ומשום הכי הדאשון מקרא את ההלל והא דהשני מתקים בשעת הגזירה שנו דשאני התם דמצות ברוב עם הוה ספק דמי יודע דבמוסף ירבו אנשים בבהכנ"ס וביטול הזריזות הוי ודאי ואין ודאי נדחה מפני ספק, אבל גבי מילה שניהם ודאים, וזכורני שאמרתי זה לפני כבוד הרב הגאון המנוח מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא זצ"ל שהיה ראב"ד בפ"ק, ורצה לדחות דברי דאפשר דגבי ברית מילה דהמצוה אינו אלא על האב, וכל העולם אינם עוסקים במצוה לא שייך ברוב עם, והזכרתי לו הסוגיא דיומא הנ"ל גבי פר ושעיר הנשרפין דמפורש שם להדיא דאף דאינו עוסק בה רק רואה שייך מצוה ברוב עם והודה לדברי הנלע"ד כתבתי בעז"ה, ידידו הדו"ש:

שלמה הכהן מו"צ דפ"ק ווילנא.

זאת אשר השבתי על דברי מוהרש"ך הנ"ל .

לדזין ליה כבר בתי' שלום כבוד הגאון המפורסם כו' כו' מו"ה שלמה הכהן שליט"א מו"צ דפ"ק .

את החד"ת של מעכ"ת קבלתי למשוש לבבי, והנני להשיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון מה שכתב כת"ר כי הרא"ש לא כיון להקשות למה לא חשו גבי פת משום דברוב עם הדרת מלך, ובאמת לא קשה כלל דכיון דבלא הסיבה אין אחד יכול להוציא לחבירו ע"כ מחויבין לברך כל אחד לעצמו עכ"ל, איברא שהרא"ש לא כיון להקשות כן, אך מ"מ ובאמת לא קשה כלל אמינא שקשה טובא כיון דלשיטת הרשב"א והמחבר או"ח (סימן קס"ז סעיף י"ג) אף אם לא קבעו מקום דאמרינן שכל אחד מברך לעצמו, אם כיון המברך להוציאם והם נתכוונו לצאת יצאו וכן הוא בלבוש שם, א"כ קשה כיון דבדיעבד אף בלא קביעות יצאו למה לא יברך אחד לכולם ויהיה ברוב עם הדרת מלך כמו גבי אור דס"ל לב"ה שאחד מברך לכולם משום דברוב עם הד"מ ולא חיים משום ביטול בהמ"ד, וא"כ פשיטא דכדיעבד דמי ולמה לא יברך אחד לכולם אף לכתחילה מטעם רוב עם הד"מ, וכעין זה איתא בפסקים וכתבים של מהרא"י (סי' נ"ג) בספר תורה שנמצא בה בכמה מקומות חוץ לדף שלש אותיות מתיבה גדולה בת שבעה או בת שמונה וגם לפעמים מתיבה בת חמש אי שרי לקרות בה, נראה דאין להקפיד בדיעבד כו', אפילו בשיש אחרת כשירה משום פגמו של זאת, אלמא משום כבוד התורה נקרא דיעבד, וא"כ הכא נמי משום כבוד השם פשיטא דנקרא דיעבד והדרא קושיא לדוכתא, וכעת עלה על רעיוני דגם הרא"ש כיון להקשות כן, דאל"כ איך תלא תניא דלא מפרש טעמא בדתניא דמפרש טעמא הלא כאן מפרשי ב"ה טעמייהו משום רוב עם הד"מ, אלא ודאי קושיית הרא"ש למה שם גבי פת אף דישבו בלא קביעות למה לא יהא אחד מברך לכולם כמו בקבעו, שהטעם שאחד מברך לכולם משום רוב עם ה"מ כמו שהביא המעדני יו"ט בשם הכ"מ פ"א מה"ב עיין שם, ויוכל להיות שמזה מוכיח הרא"ש בכילד מברכין (סימן ל"ג) דבלא הסיבה אף בדיעבד לא יצאו אם אחד מברך לכולם דאי אמרת דבדיעבד אף בלא הסיבה יצאו אם אחד מברך לכולם, למה לא יברך אחד לכולם אף לכתחילה משום המצוה דברוב עם דזה הוי כדיעבד, אלא ודאי דאף דיעבד לא יצאו ונשאר קושיא על הרשב"א ודעמו שסוברים דבדיעבד יצאו, אבל לפי מה שכתבתי דבבית אין כ"כ קפידא על רוב עם, ניחא הכל ואין כאן קושיא על הרשב"א כנ"ל :

ומה שכת"ר מקשה על סברתי מיומא (דף ע') דאיתא שם במשנה הרואה כ"ג כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין והרואה פר ושעיר הנשרפים אינו רואה כ"ג כשהוא קורא, לא מפני שאינו רשאי אלא שהיתה דרך רחוקה ומלאכת שניהם שוה באחת עכ"ל המשנה ופריך בגמ' שם פשיטא, ומתרץ מהו דתימא כדריש לקיש דאמר ר"ל אין מעבירין על המצות ומאי מצוה ברוב עם הדרת מלך קמ"ל עכ"ל הגמ', ומדייק מעכ"ת מדקאמר הגמ' פשיטא דאם רצה יכול לילך משם לראות הכה"ג כשהוא קורא, ומשני דהוה אמינא משום אין מעבירין על המצות, אלמא דאף דפר ושעיר הנשרפין אינו במקום קדוש בכ"ז יש בו משום רוב עם הד"מ, כן הוא הוכחת כת"ר, ולפענ"ד אין מכאן שום הוכחה דרוב עם יש אף שלא במקום קדוש, דזה דקאמר הגמ' מהו דתימא כדר"ל דאין מעבירין קאי על הרואה פר ושעיר הנשרפין אינו רואה כ"ג כשהוא קורא אהא קאמר הגמ' מהו דתימא כיון שמניח הכ"ג כשהוא קורא עובר על אין מעבירין על המצות קמ"ל, אבל בפר ושעיר הנשרפין יוכל להיות שאין שם מפני מצוה ברוב עם הדרת מלך :

ולולא דברי התוס' ישנים שם הייתי מפרש שם הגמ' באופן אחר ויהי' עוד משם ראיה לדברי כי התוס' שם הקשו וז"ל ולא מפני שאינו רשאי, ואע"ג דאמר בברכות ועוזבי ד' יכלו זה המניח ספר תורה ויוצא ובין פסוקא לפסוקא מיבעיא לן התם, מ"מ יכול לילך בשעה שגולל מאחרי מות לאך בעשור כו' עיי"ש, ולא ידעתי למה לא יהא בזה משום אין מעבירין על המצות, כיון דהס"ת פתוחה והכ"ג העוסק בעבודה בשם כל ישראל גולל הס"ת ממקום למקום לקרות בה עוד, איך מותר לצאת ולילך לראות בפרים הנשרפין, והמגן אברהם באו"ח (סימן קמ"ו סק"ג) כתב דמפשט הגמ' והפוסקים משמע דמשנפתח הס"ת אף דאין קורין בה עדיין אסור לספר בד"ת עיי"ש, וא"כ פשיטא דשייך בה משום אין מעבירין לשביק מצוה זה ולילך לראות פרים הנשרפין, לכן נראה לי לפרש דהגמ' מיירי דהכ"ג עוד לא התחיל לקרות, מ"מ הוה אמינא כיון שמטו זמן קריאת שמע אסור לו לילך לראות פרים הנשרפין משום אין מעבירין קמ"ל דמותר כיון שאינו עסוק בה כן פירש"י פירש שאינו עסוק בה עדיין, ולפירוש זה יש ראיה לדידי כי האיך קאמר הגמ' מהו דתימא אין מעבירין על המצות ומאי אמרת דגם לילך ולשמוע כ"ג כשהוא קורא גם בזה יש משום אין מעבירין על הפרים הנשרפין וא"כ האיך יוכל לעשות אלא ודאי אם יניח פרים הנשרפין וילך לראות כ"ג כשהוא קורא אין בזה משום אין מעבירין על מצות רוב עם הד"מ, רק אם יניח כ"ג וילך לראות פרים הנשרפין הוה אמינא שאסור קמ"ל שמותר, ולכל הפחות אין סתירה לדידי כנ"ל :

והא דכתב מעכ"ת אם עדיין לא התחילו במצוה כמו עשה או כ' נחלקין ואין חיוב בזה משום רוב עם הדרת מלך, לכן בנד"ד מותר לכתחילה לחלק חצי העם יתפללו כאן וחצי עם ילכו למקום אחר להתפלל, זה אינו נראה דהלא הרא"ש כתב ר"פ ג' שאכלו מכאן משמע שמצוה לחזור אחר זימון משום דברוב עם הדרת מלך, אלמא אף דעדיין לא היו שלשה בכל זה יש מצוה לחזור אחר ג' משום רוב עם הדרת מלך, וכן כתב הדרכי משה (ר"ס קל"ג) וז"ל הא דכתב נחלקין היינו אם ירצו, אבל עדיף טפי שלא לחלק משום רוב עם הדרת מלך, ועוד אף אם

נימא

נימא דבאם עוד לא התחילו במלוה לא שייך אין מעבירין, בכל זה יש מלוה משום רוב עם הדרת מלך, לכן אין לחלק חלי ליבור לכאן וחלי ליבור לכאן, אם לא מטעם שכתבתי מפני גמ"ח לאותו, כן נראה לי:

דברי חיים בהגאון מוהרי"ם זצ"ל מאגאלאווין.

שאלה ד

כאשר המנהג פה כשיש שני אבלים בבהמ"ד ושניהם רוצים להתפלל מטילים גורל ומי שיזכה להתפלל השני אומר אשרי ובא לציון ואומר קדיש שלם עם תתקבל, והנה אם היו שני אבלים והטילו גורל, ואחד זכה להתפלל לפני העמוד והתחיל להתפלל, ובתוך פסוקי דזמרה בא אבל שלישי, ורוצה אבל השלישי להטיל גורל על אשרי ובא לציון עם אבל השני, ואבל השני טוען שכבר זכיתי בהקדיש שלם ואתה שלא באת הפסדת הדין עם מי:

תשובה

איתא ביומא (כ"ה ע"ב) ר' יהודה אומר לא היה פיים למחתה אלא כהן שזכה בקטרת אומר לזה שעמו זכה עמי במחתה משום דמחתה וקטרת חדא עבודה היא עכ"ל הגמ', ופירש התוס' שם דאפילו ת"ק לא פליג אלא בקטרת משום דלא שכיחא ומעתרא אבל בעלמא מודה לר"י אי נמי נ"ל דלר' יהודה הזוכה לא היה זוכה כלל מכח פיים מחמת שזכה זה בקטרת וזכה זה שאללו לימינו במחתה, אלא בדעתו דכהן שזכה בקטרת תליא מילתא אי בעיא איהו עביד הכל שקיל קטרת ושקיל מחתה כו', ורגיל היה לומר לאותו שעומד אללו לימינו משום איבה שלא יקפידו האחרים עליו, ומיהו אם ירלה לשנות הרשות בידו לעשות הוא בעלמו הכל או לומר למי שעומד אללו או לאחר שאינו עומד אללו כלל זכה עמי עכ"ל התוס' שם, א"כ בנד"ד נמי תפילה ואמירת אשרי ובא לציון וק"ש חדא עבודה היא ורק נתפשט המנהג להטיל גורל על אשרי ובא לציון משום דהמתחיל לעבור לפני התיבה להתפלל, היה מוכה להאבל השני לומר אשרי ובא לציון ולומר קדיש שלם שלא יקפידו האבלים האחרים, ומזה נתפשט המנהג להטיל גורל, וא"כ כאן כיון שהגורל שהטילו וזכה הראשון בתפלה והשני לא זכה מכח פיס אלא בדעתו דהראשון תליא מילתא כיון שהוא מתפלל מניח להשני לומר קדיש שלם דכיון שעלה לא ירד בדידיה תליא מילתא, לכן כיון דבעת הגורל לא היה השלישי והראשון שזכה בתפלה ודאי ניחא ליה שהשני יאמר אשרי ובא לציון וקדיש שלם, ואין להשלישי זכות לטעון להטיל גורל על קדיש שלם, ורק השני זכה בזה כי הוא זכה בזה מן הראשון ולא מן הגורל שגורל לדמות זה לשני אחים שחלקו ובא אח שלישי ממדינת הים שבטל החלוקה, כי זה לא תלוי בהגורל:

שאלה ה

על מה אנו סומכין לילך בלילה לבית המרחץ הלא איתא בפסחים (דף קי"ב ע"ב) דתניא העומד בפני הנר ערום הוי נכפה ובמס' דרך ארץ הגירסא דמו בראשו ואיך אנו עומדים ערום בפני הנר ואין חוששין לזה:

תשובה

לפי הגירסא בפסחים נוכל לומר כוונת הגמ' שעומד בפני הנר ערום היינו בסמוך לו מפני שבברייתא איתא תרתי איסורי העומד בפני הנר ערום הוי נכפה והמשמש מטתו לאור הנר הווין לו בנים נכפין, והגמ' מפני שלשון

כאן

כאן כתיב בפני הנר ובמשמש מטתו כתיב לאור הנר, לכן לשון בפני הנר משמע סמוך ואז דוקא אסור, ובמשמש מטתו אסור אף מרחוק כי כן משמע לשון לאור הנר כן נוכל לתרץ, אך במס' דרך ארץ הגירסא ג"כ כאן לאור הנר והדרא קושיא לדוכתיה ואולי כוונת הגמ' כמו שמביא המ"א או"ח (סימן ר"מ ס"ק כ"ג) בשם ס"ח שחסיד אחד היה משמש ערום מפני שאיתא בא"ע (סוף סימן ע"ו) האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה והוא מהגמ' כתובות מימרא דר"ה, לכן יוכל להיות שכוונת הגמ' שאסור לעמוד אז בפני הנר ערום דוקא בעת שרוצה לשמש מדמסמיך הגמ' זה לזה, היינו העומד בפני הנר ערום הוי נכפה אף שאח"כ מכבה את הנר, והמשמש מטתו לאור הנר היינו שלא כבה הווין לו בנים נכפין:

שאלה ו

אם מותר ללמוד לאור (הלאמפ) של נפט הנקרא (גאזע) בשבת, גם אם יש חילוק בין לאמפ העומד על השולחן, ובין לאמפ תלוי שאין יכול להניעו בידו אם לא ע"י ספסל:

תשובה

איתא בשבת (דף י"ב ע"ב) ולא יקרא לאור הנר אמר רבה אפילו גבוה שתי קומות כו', ופירש"י משום לא פלוג וכן פסקו כל הפוסקים, ואף שבדינא דרבה פליגי תנאי לקמן (קמ"ט ע"א), מ"מ החליטו כל הפוסקים לאיסורא משום לא פלוג ואחר דינא דרבה אמר רב הונא ובמדורה אפילו עשרה בני אדם אסור, והרמב"ם (פ"ה מה"ש ה' י"ד) הביא דינא דרבה להלכה והשמיט דינא דרב הונא, עיי"ש בלחם משנה שתמה על זה והניח בצ"ע, ועוד שאר פוסקים מתמיהים על זה, ולענ"ד נראה כוונת הרמב"ם הכי דהנה לעיל (בפרק ג' ה' י"ט) הביא התוספתא שעושה אדם מדורה ומשתמש לאורה או מתחמם כנגדה כו', וצריך שידליק רוב המדורה קודם חשיכה, ואם לא אסור שמא יחתה בה כו', ומדסתם וכתב ומשתמש בה משמע אף לקרות כנגדה מותר דמנלן לחלק זה הלא גם בהשתמש איכא דברים דצריך עיון רב, כמו להבחין בין בגד לבגד או בין כלי לכלי וכאלה כמה דברים אשר אי אפשר לפורטם, וכל כי האי גוונא לא הוה סתים, אלא ודאי סברת הרמב"ם דלפני מדורה כל שאחוז אש ברובה מותר אף לקרות ומוקי האי דר"ה בשאין אחוז אש ברובה, ובאמת למה לנו להחמיר כיון שדי לו האורה, גם הסמ"ג לא הביא האי דינא דרב הונא עיי"ש:

והנה לפני נר של שעוה או של חלב רבו המתירין מפני שעל נר של שעוה או של חלב לא גזרו, שלא גזרו אלא לפני נר של שמן שמא יטה וכאן אין שייך שמא יטה ואף האוסרים הוא רק שמא ימחוט או יחתוך, אלמא כיון שגוף הגזירה הוא רק על נר שמן אין לנו לגזור מדעתינו, ובנד"ד לפני לאמפ של גאזע, לא מבעיא אם הלאמפ הוא תלוי שאין יכול להגיעו בידו פשיטא שמותר לקרות לאורו כיון דגוף הגזירה לא היה ע"ז, ואין לנו לגזור שמא יקח ספסל להגדיל האש כי אדהכי והכי מדכר כמו שמותר לראות במראה בשבת אף שאינה קבוע, ולא גזרינן שמא יביא תער או מספריים כדפירש"י שם שבת (קמ"ט ע"א), וכן פסקו כל הפוסקים דאדהכי והכי מדכר, ורק בנר של שמן אסור אפילו גבוה שתי קומות משום לא פלוג, וכן מותר לשני בני אדם כיון שעל זה לא גזרו, ולכאורה מהש"ס דירושלמי משמע דלא כהש"ס דילן עיי"ש ודו"ק, גם מהגמ' הנ"ל ראיה שאין לגזור שמא יקח ספסל, דא"כ למה ליה לרש"י ולכל הפוסקים לומר שאסור אפילו גבוה שתי קומות משום שלא חלקו חכמים הוה להו למימר דחיישינן שמא יעמוד על דבר גבוה ויטה אלא ודאי דלהכי לא חיישינן כיון דאדהכי והכי מדכר, ולפ"ז קשה לי על הרא"ש עירובין (דף ל"ח א') שמשני הגמ' הבמ"ע באיסקופה ארוכה אדהכי מדכר וקאמר הרא"ש שם זה התירוץ דלא כהלכתא דקיי"ל כרבה אפילו גבוה כו', וקשה מאד הלא טעמא דרבה משום לא פלוג ואין בידי כעת לתרץ:

בחזור לדידן דלפני לאמפ התלוי או קבועה בכותל רחוק ממקום שלומד שאינו יכול להגיעו בידו כמו שיושב או עומד, כיון שצריך לילך או לעמוד על מה פשיטא שמותר דאדהכי והכי מדכר כמו שמוכח ממראה ומהאיסקופה הנ"ל אלא לפענ"ד אף לקרות לפני לאמפ העומד על השולחן נ"כ מותר דלא גרע זה ממדורה וחד גזירה הוא שמא ירבה השלהבת, וכבר הוכחתי שדעת הרמב"ם שמותר לקרות לפני מדורה שהדליק רוב מערב שבת כש"כ הכא שמותר, ומה מדורה שרק הדליק רוב וטוב הוא להגדיל השלהבת מותר, כש"כ לפני הלאמפ אם הדליק אותה כולה כמה שצריך קודם חשיכה גם אי אפשר להגדיל השלהבה כי יעלה עשן כידוע, פשיטא שמותר ואין לנו לגזור שום גזירה

מדעתינו

מדעתיכו, וגזירת חכמים לא היה על זה, ועוד נראה לי להביא ראיה מפסחים (דף י׳ ע״ב), בעי רבא ככר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטרחוהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה לא אתי למיכלה, או דילמא זימנין דנפל ואתי למיכלה ע״כ, מדקאמר הגמ׳ זימנין דנפל חששא רחוקה ולא קאמר הגמ׳ דניחוש שמא יקח סולם ויוריד, אלא ע״כ דלהאי לא חיישינן דאדרבה הכי מדבר:

דברי חיים בהרב הגאון מוהרי״מ זצללה״ה סאנאלאוויץ.

שאלה ז

אם מותר ליקח בשבת עשבים שקורין (טהייא) ולערות עליהם מים חמין מכלי שני או מכלי שלישי כדי שיצא הטעם מהעשבים לתוך המים, וראיתי מאנשי מעשה שנוהגים היתר בכך מפני שכלי שני ובפרט כלי שלישי אינו מבשל:

תשובה

לית דין צריך בושש ובודאי איסור דאורייתא הוא והטעם כן צריכין להביא חצאת שמינה דאיתא באו״ח (סימן שי״ח סעיף ג׳),, דבר יבש שלא נתבשל מלפני השבת אין שורין אותו בחמין בשבת, אבל מדיחין אותו בחמין בשבת חוץ מן המליח הישן ומן הדג שנקרא קוליים האספנין שאינן צריכין בישול אלא מעט והדחתן הוא גמר מלאכתן עכ״ל המחבר וכתב הרמ״א וה״ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה דאסור לשרותו בשבת דהוי גמר מלאכה, ומוסיף המגן אברהם שם על הרמ״א וז״ל וה״ה כל דבר מלוח שאין יכולין לאכול כלל בלא הדחה ואיתא בגמ׳ דאם הדיח חייב עכ״ל המ״א והאחרונים נתקשו מאי חידש המ״א בזה הלא דברי המחבר הוא, ולדעתי נראה דזה מוסיף המ״א דהנה במחבר הביא דינא דהגמ׳ משנה מפורשת שמליח הישן וקוליים האספנין אין מדיחין אותן בחמין שהדחתן בחמין הוי גמר מלאכתן, והרמ״א מוסיף דכל דברים קשים שאינן ראויין לאכול בלא שרייה אסור לשרות היינו אף במים קרים כיון שגם הקרים עושין הפעולה ע״י שרייה, ומוסיף המ״א וה״ה דבר מלוח שאין יכולין לאכול כלל בלא הדחה אסור אף להדיח בלא שרייה כיון דאף הדחה בלא שרייה עושה הפעולה והוה כמו מכה בפטיש דחייב משום גמר מלאכה וא״כ הני עשבין שקורין טהייא שאינן צריכין בישול, אדרבה ע״י בישול נתקלקל הטעם שלהם ורק צריכין לערות עליהם מכלי ראשון, או אף מכלי שני רק שבכלי שני צריכין עשבים יותר מעט, ואין זאת הדחה רק שרייה פשיטא ופשיטא דזה אסור מדאורייתא:

שאלה ח

נשאלתי מהאברך הרב המופלג בתורה וביראה מו״ה זרח נאוויאזסקי נ״י אם יש בשבת חולה שאין בו סכנה ונצרך ליתן לו תבשיל או חמים ויש כאן תבשיל או חמים שבישל אינו יהודי עבור בריא באיסור, איך שפיר טפי אם ליתן לתולה, זו שנתבשל באיסור, או לבשל עבורו מחדש על ידי אינו יהודי בהיתר

תשובה

דעת האברך הרב ר׳ זרח הנ״ל דמוטב לבשל מחדש ע״י כנעני בהיתר כמבואר באו״ח (סימן שכ״ח סעיף י״ד) אם יש חולה שיש בו סכנה וצריך בשר שוחטים לו ואין אומרים נאכילנו נבילה ומפרש הר״ן הטעם דהנבילה

עובר על כל כזית מגונה ויש הרבה לאוין ותמירי מלאו אחד דשבת והכא נמי כיון שנתבשל באיסור עובר על כל כזית או רביעית, ולכאורה סברתו נכונה היא אבל כד דייקינן שפיר, טוב יותר ליתן לו מה שנתבשל לבריא על ידי א"י, ולא לצוות לא"י לבשל לו מחדש וגם יש סרך איסור לבשל עבורו מחדש כיון דקיי"ל דמעשה שבת היא קדש ואין מעשיה קדש ואף אם ישראל בעצמו מבשל בשבת מותר לישראל אחר לאכול במוצאי שבת מיד לדעת הרמב"ם (פ"ו מהלכות שבת הלכה כ"ג), ואף לדעת החולקים על הרמב"ם והוצרכו להמתין לישראל אחר עד בכדי שיעשו, מטעם שלא יהנה ממלאכת שבת עיי"ש במגיד משנה והיינו שלא יהנה ממלאכת איסור וא"כ גם כאן נימא שספיר טפי שהחולה יהנה ממלאכת היתר ולא ממה שנעשה באיסור זה אינו דהנה הלחם משנה שם הקשה למה גבי מת שעשו לו ארון ותכריכין (שם הלכה ה') פסק הרמב"ם וכן הרמב"ן של ישראל אחר אסור למוצאי שבת בכדי שיעשו, וכתב שם המגיד משנה ומש"כ רבינו בטעם המתנה זה מוסכם הוא מרוב המפרשים ז"ל ואעפ"כ צריך ישראל אחר ג"כ להמתין שלא חלקו בדבר שנעשית בו מלאכה גמורה בשביל ישראל וכן דעת רש"י ז"ל, וכ"כ הרמב"ן ז"ל בתורת האדם שלו עכ"ל המ"מ, והקשה הלח"מ למה לא אמרינן שם הטעם מפני שלא יהנה ממלאכת שבת לכן צריך להמתין בכדי שיעשו, ותירץ דאין שייך שם לומר טעם זה, דהתם נעשה הבישול ע"י א"י וכיון שהא"י אינו נלטוה על זה לא נעשה הדבר באיסורא אבל כאן שנעשה הדבר ע"י ישראל נעשה הדבר באיסור מן התורה, שייך לומר שלא יהנה ממלאכת שבת עכ"ל עיי"ש, אלמא היכא דא"י בישל בשבת לא מיקרי שנעשה באיסור ולא שייך לומר לא יהנה ממלאכת שבת, לכן גם בנד"ד אין לומר שלא יהנה ושפיר טפי שיאכל החולה ממה שנתבשל להבריא:

ועוד הא להנך פוסקים שאין צריכין לישראל אחר להמתין עד כדי שיעשו שם גבי מת שעשו לו תכריכין וארון, מותר לישראל אחר אפילו בו ביום בשבת אם היה אפשר כמש"כ המגיד משנה שם אלמא דזה קיל יותר מה שנתבשל לבריא ע"י א"י אף שציוה לו לבשל שיש פוסקים סוברים שמותר לישראל אחר אף לבריא ובו ביום וכש"כ לחולה לכ"ע אין בו שום פקפוק איסור, ואילו לצוות לבשל אין שום דעה בעולם שמותר רק לחולה התירו, וא"כ נד"ד שיש כאן מה שנתבשל לבריא פשיטא שאסור לצוות לבשל לחולה כיון שיש כאן היתרא, ולמה לן לעבור על שבות דאמירה לא"י על חנם, כן נראה לי:

ועוד נראה ששפיר טפי ליתן להחולה ממה שנתבשל לבריא כיון שע"י החולה יתוקן האיסור כדאיתא במנחות (דף ס"ד ע"א) וז"ל הגמ' שם, לא שמע שטבע תינוק בים ופירש מלודה, להעלות דגים והעלה דגים חייב, להעלות דגים והעלה תינוק ודגים, רבה אמר פטור ורבא אמר חייב, רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו, ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו ופסק הרמב"ם כרבה שהוא רבו דרבא דפטור, אלמא אף דחשב לעשות איסור ועשה איסור רק מפעולת האיסור נעשה פעולת היתר נתקן האיסור ע"י פעולת היתר ופטור על האיסור, הכא נמי אם יותן לחולה ממה שנתבשל לבריא יתוקן האיסור וזה ברור:



שאלה ט

נשאלתי מבני הרב הגאון שיחי' אב"ד דעיר סלאווא, וז"ל: מעשה היה פה סלאווא בערב הפסח אחר חצות זרק אינו יהודי לפני עלם אחד שלשה חתיכות פת חמץ בבאר מים נובעים, וכאשר ראה העלם התחיל לצעוק, ותיכף במשך חמשה או ששה מינוט לקחו את הפת מן הבאר ושאבו הרבה מים מהבאר עד הערב והכשרתי את הבאר לשאוב ממנו גם בפסח מפני כי בספר טוב טעם ודעת מהגאון ר' שלמה קלוגער חלק יו"ד מהדורא תליתאי (סי' רי"ד) כתב וז"ל, זה כמה שנים כתבתי בחיבורי כמה פעמים לענין חמץ בבאר די"ל כאן דבא מן המעיין א"כ כל פעם מושך מן המעיין מים בצונן, א"כ מקררין מים החדשים את שהיה מכבר, והרי אפילו בכבוש בכלי אם הוסיפו בתוך מעל"ע מים צוננין לא הוי כבוש, וא"כ בזה נמי כיון דבתוך מעל"ע באו מים חדשים מן המעיין, ובפרט ע"י השאיבה נתוסף כל פעם חדשים אין לו דין כבוש כלל וזה היתר נכון לפענ"ד עכ"ל, וכבר כתב הגאון ר' שניאור זלמן בשו"ע או"ח שלו הנקרא שו"ע של הרב (סי' תמ"ז סעיף כ"ד) גבי פרוסת פת שנפל ליין בהגה שם, דאם לא הוי כבוש מותר להשתמש גם בפסח, ועוד כיון ששאבו מן הבאר הרבה בעה"פ, הרי יש להלות גם אם

נשאר פירורין עם המים נשאבו, כמ"ש החק יעקב היתר זה (בסי' ת"ל ס"ק א') גבי קמח ובפרט כי לא שהה הפת בבאר רק זמן קצר, יש לומר שלא נימס עוד הפת ולא נשאר כלל בהבאר בעת שלקחו הפת מן הבאר, ובשביעי של פסח הרעישו איזה לומדים למה הכשרתי הבאר, לכן א"א יקירי תודיעני דעתך בזה, ותבקש גם את גאוני המו"צ דווילנא אשר יחתמו עמך על התשובה ותשלח אלי, הנני בנך המשתחוה מול הדרת כבודך מרחוק, דורש שלום טובתך כל הימים

יחיאל משה סאגאלאוויץ חו"פ מלאווא.

תשובה

את השו"ת הזאת שלחתי להרב הגאון הגדול מו"ה שלמה הכהן שליט"א מו"צ דפה, וזה אשר השיב לי:

בעזה"י יום ז"ך סיון שנת תרנ"ו לפ"ק.

שלום רב לאוהבי תורתיך הוא ניהו כבוד ידיד עליון ויראיו וידיד נפשי עוז ה"ה הרב הגאון המפורסם החו"ב פוע"ה וכו' שב"ת מו"ה חיים סאגאלאוויץ נ"י מו"צ דפ"ק בלוקישאק יהי ד' עמו ובכל דרכיו ישכיל ויצליח:

אחרדשה"ט ושלום תורתו הרמה; באתי להשיבו מפני הכבוד ע"ד אשר בקש מאתי להשיבו ע"ד השאלה שבא לפני בנו הרב הגאון המפורסם מו"ה יחיאל משה נ"י הגאב"ד דק"ק מלאווא יל"ו בא"י אחד שהטיל שלשה חתיכות פת בבאר בערב הפסח ותיכף במשך חמשה או ששה מינוט לקחו את הפת מהבאר, והתיר בנו הגאון שליט"א להשתמש מן המים של הבאר בפסח, הנה באתי להשיב שיפה הורה בזה ואין שום חשש איסור חמץ בזה, וכל הטעמים שכתב בזה במכתבו להתיר המים להשתמש בפסח, הם טעמים נכונים וראויים לסמוך עליהם אף על אחד מהטעמים וכ"ש מכולם דפוק חזי להגאון הגדול מו"ה שלמה קלוגער זצ"ל בספרו טוב טעם ודעת, שכתב להתיר בחמץ שנפל לבאר להשתמש בפסח, משום דבבאר של מים נובעין לא שייך כבוש, דהמים שנובעין מלמטה מקררין למים העליונים, וכל דלא הוי כבוש אין לאסור כלל, וכמש"כ בשו"ע של הגאון החסיד מו"ה שניאור זלמן זצ"ל, וכמו שהביא בנו הגאון נ"י במכתבו משמם, וגם יפה כתב כי מאחר שלא שהה הפת בהבאר רק משך חמשה או ששה מינוט, ותיכף לקחו את הפת מהבאר ובזמן קצר כזה בודאי לא נימס מן הפת בתוך הבאר, ונראה להוסיף ע"ז דמ"נ דאם נימס מעט מן הפת והיה למים, הרי נתבטל בס' קודם הפסח דהא דכתב הרמ"א בהגה (בסי' תמ"ז סעיף ד'), דפת שנפל ליין קודם הפסח, אף שנתבטלו משם אסור לשתות היין בפסח הרי כתב הטעם דשמא נשארו פירורין ונותן טעם בפסח, אבל בנד"ד לא שייך כלל לחוש בזמן מועט כזה שנפרר פירורין מן הפת ונשארו בבאר, ועוד לכל הפחות מידי ספיקא לא נפקא והוי ספק משהו וספק משהו מותר דהרי הגרע"א ז"ל בגליון הש"ע שם ונדפס בדפוס (יאהאניסבורג) הקשה על השו"ע דלמה חוששין שמא נשארו פירורין דהא הוי ספק דרבנן ותירץ בשם הטולת שבת משום דהוא שכיח שיתפרר ממנו פירורין ע"ש, וא"כ בנד"ד דלא שהה בבאר רק זמן מועט בודאי לא הוי מילתא דשכיח ודי שנאמר דהוי ספק השקול, וגם לפי הטעם שכתב הגרע"א ז"ל בעצמו משום דהוי דשיל"מ דהא גם בפסח של שנה הבאה יהיה מותר לשתות היין אם יסננו את היין קודם הפסח, ובדבר שיל"מ לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, ג"כ לא שייך כלל בנד"ד במים דהרי צריך להשתמש ממנו היום ולמחר ולשנה הבאה ולעולם ולא שייך כלל לומר בזה דהוה דשיל"מ, וכמו שכ' הגל"ח לענין איסור טלטול דלא שייך דשיל"מ דהרי עומד לטלטל היום ולמחר וטלטול של היום אין לו מתירין וכ"ש במים ששואבין מן הבאר:

ומיהו דברי הגרע"א ז"ל צל"ע דכיון דאין אתה יכול להתיר יין בפסח רק ע"י סינון א"כ הוי מחוסר מעשה ודבר שמחוסר מעשה לא מיקרי דשיל"מ כמבואר בר"ן בנדרים ובשו"ע יו"ד (סי' ק"ב), וגם מה שכתב לתמוה שם על הרמ"א, דמשמע מדבריו דאוסר לשתות בפסח מצד דאמרינן דחוזר וניעור, והמה דלמה הוצרך לזה והא בלא"ה אסור, וכמו שכתב הרמ"א בעצמו דשמא נשארו פירורין ונותנים טעם בפסח, ואינו יודע מה קשה לו דהדבר פשוט דהרמ"א בא לאשמעינן בזה שני דינים, דאחר שכתב מתחילה דבלח בלח לא אמרינן חוזר וניעור, וממילא ידעינן דמכ"ש בלח שנבלע ביבש קודם הפסח דהיינו שנבלע טעם חמץ במאכל קודם הפסח, בודאי לא אמרינן דחוזר וניעור [ולדעת המג"א (בסי' תמ"ז ס"ק י"ג) בטעם הכ"מ דאינו חוזר וניעור ליכא שום פוסק בזה דס"ל דחוזר וניעור, ועיין בגליון השו"ע שם להגרע"א ז"ל שכתב דבתשובת הרשב"א מבואר דיש גאונים דס"ל דגם בטעם אמרינן דחוזר וניעור] ועי"ז בא לסיים דמ"מ ביבש אמרינן חוזר וניעור וכן אפילו בטעם אך דיש לחוש לתערובות כגון בפת שנפל ליין אף שמצד הטעם לא הוי נאסר היין דכ"ש הוא מלח בלח, מ"מ אסור היין מצד דחיישינן לתערובות, והיינו דחיישינן שמא נשאר פירורין בעין ונותנים טעם בפסח, ודברי הרמ"א

בהגה

בהנה מאירין כשמש בצהרים, ולפי מש"כ הגרע"א ז"ל דהרשב"א ס"ל דאף בטעם אמרינן דחוזר וניעור, אין להקשות ע"ז דלמה הולרך לומר דנשארו פירורין והפירורין נותנים טעם בפסח עלמו, תיפוק לית דהפת נתנו טעם ביין קודם הפסח ואח"כ הטעם חוזר וניעור בפסח, דזה אינו קושיא די"ל דמיירי דבידוע שלא שהה הפת ביין מעל"ע וגטלו משם קודם מעל"ע באופן שלא נתנו טעם בהיין כלל, ובלונן בלונן קודם הפסח, בודאי לא אסרינן המשקה בפסח, אם לא נכבש בו מעל"ע ופשוט הוא:

וגם יש ראיה לדברי בנו הגאון נ"י, דבזמן מועט לא חיישינן דנימוס ונעשה פרורין מהא דאמר רבה בפסחים (דף כ"ח), דחמץ כיון דלשאר נהרות אזלי בעי פירור אף דמטיל ליס, ולא ס"ל כרב יוסף דחמץ דנימוס לא בעי פירור, ואף דהמעשה ודאי אמוה דפת עבידי דממים וע"כ דסובר רבה דאינו ממים רק לזמן מרובה, ונמלא דבתוך כך עובר על עשה דתשביתו דכל זמן שהוא שלם לא מיקרי השבתה, ורוב הפיסקים פסקו כרבה, יעויין בט"ז (בסי' תמ"ה ס"ק א') וזה ראיה לדברי בנו הגאון נ"י, וגם יפה כתב כיון שתיכף אח"כ שאבו מן הבאר הרבה מים בערב הפסח בודאי יש לתלות דאף אם נשארו פירורין עלו עם המים שנשאבו דבכל דרבנן אמרינן שאני אומר, ולכן אין שום לד מקום לפקפק על הוראתו והוא דבר פשוט כמעט כביעותא בכותחא:

ידידו. הדו"ש שלמה הכהן מו"צ דפה.

וזאת אשר אנכי השבתי לבני שיחי'.

ישגא שלומך וטובך בני מחמדי וחביבי הרב הגאון המפורסם כו' וכו' מוה' יחיאל משה יחי' אב"ד דמלאווא, גין שאלתך, באינו יהודי שהשליך בערב הפסח חמץ בבאר של מים ואחר איזה מינוטין לקחו החמץ מן הבאר ושאבו מים הרבה עד הערב, והתרת הבאר לשאוב ממנו מים אף בפסח, מהטעמים שכתבת לעיל, וכבר השיב לך הגאון מוה' שלמה הכהן נ"י מו"צ דפה, שיפה הורית ופשוט הוא כביעותא בכותחא, רק מפני שרוצה אנכי לדון בדבר חדש, לכן מתחילה נגבב כל ההיתרים ואז יצא ההיתר לאור:

היתר א.

ההיתר שלך כיון דבערב פסח חמץ שוה לשאר איסורין שבטל בששים ושאבו מים הרבה עד הערב, אנו תולין אם נפרר מעט מהחמץ ודאי שאבו קודם הערב כמו שאיתא בפ"ז דתרומות בשתי קופות אחת של תרומה ואחת של חולין ואינו יודע איזה של חולין ואיזה של תרומה, אכל אחת מהם פטור שאנו תולין לומר החולין אכל, אכל אחר את השנייה פטור שאנו תולין לומר הראשון אכל את התרומה, וכן בשני שבילין, ומאי שנא שתי קופות או שני שבילין משני ימים, בודאי אנו תולין לומר שביום הראשון היינו בערב הפסח שאבו הפרורין אם נשאר, ואין לומר כיון דלהרמב"ם הוי חמץ דבר שיל"מ ובדבר שיש לו מתירין איתא ביו"ד (סימן ק"י) אם נתערב דבר שיל"מ בהיתר ונפל אחד מהם ליס או נאכל בשוגג אנו תולין לומר שהאיסור נפל, ובכ"ז הנשארים לריך לאוכלם שנים שנים, עיי"ש (סעיף ז'), התם היינו טעמא משום דרוב היתר הוה ל' למימר דנפל מהרוב, אבל הכא אינו שייך זה:

היתר ב.

הובא בספר שדי חמד להגאב"ד דקראסובאזאר בשם תשובת גור ארי' יהודא, ובשם תשובת שבות חיים, דבחמץ של א"י כיון דאין עוברין עליו בבל יראה אין איסר במשהו, וכן בחמץ של הפקר, וכן איתא בשערי תשובה (סימן תס"ז ס"ק ל') דיש מקום לומר דחמץ של א"י או של הפקר אינו אוסר במשהו עיי"ש, ובעל שבות חיים חיזק דבריו עוד בראיות עיי"ש:

היתר ג.

מצאתי ג"כ בספר שדי חמד הנ"ל במערכת חמץ ומלה (אות ד') וז"ל שם, וחדשות אני מגיד כי ראיתי בספר יד יהודא להלכות שחיטה להגאון מוהרי"ל לנדא יל"ו שבהשמטות הספר כתב דנהר אינו אוסר משהו בפסח כו' וראה שחכם אחד הביא נידון מי הבארות לפסח, ממה שכתב הריטב"א במס' ע"ז (דף מ"ז), המשתחוה למעין מימיו מהו לנסכים וכו' למיא קא סגיד וקמאי קמאי אזדו, או דלמא לדבריכא דמיא סגיד וכו' לא לריכא דקא נבעי מארעא, וז"ל מכאן נראה דהא דתנן מים במים במשהו דוקא שנתערבו בתלושין, אבל במחוברים אינם נאסרין, דאי לא, אף דלקמאי לחוד סגיד הא מיתסרי אידך משום תערובות, וכן הורה לי רבינו הלכה למעשה באינו יהודי שזרק המים לבאר דאינו נאסר במשהו עכ"ל ולפי זה הוא הדין דאינו נאסר במחובר במשהו חמץ ולומר דחמץ חמיר מעבודת אלילים כי היכי דחמיר לענין אינו מינו קבא להחמיר עליו הראי', עד כאן לשון השדי חמד בשם הספר יד יהודא, ובאמת אם בעבודת אלילים סובר הריטב"א שאינו אוסר במחובר במשהו כש"כ בחמץ דהרי מלינו דעבודת אלילים חמיר מחמץ, דעבודת אלילים אפילו דרבנן אסור במשהו כמו סתם יינם דאינו אסור אלא מדרבנן בכ"ז אוסר במשהו, כדאיתא ביו"ד (סימן קל"ד), ובחמץ דרבנן כמו נוקשה בטל בששים, ולסברת הריטב"א אפילו נפל חמץ בבאר בתוך הפסח, ג"כ אינו אוסר במשהו ואולי בנפל בתוך הפסח אסור לשאוב מן הבאר אף ע"י סינון משום אולי כשישאבו בדלי מן הבאר ישאב פירור משהו ואז יהיה תלוש וחוזר וניעור ונאסר:

היתר ד.

נראה לי לחון ברבר חדש מטעם סברת המרדכי והובא ביו"ד (סימן ק"ב), דאיסור שבא לעולם ע"י תערובות אינו אוסר משום דבר שיש לו מתירין, כמו גיגית מלאה ענבים אף שיולא מהם ונתבקעו בשבת מותר היין בשבת כיון שבא לעולם בתערובות היין ההיתר, והכא נמי כיון דבערב פסח נתבטל בששים, ובעת שבא האיסור משהו היינו בליל פסח בא ע"י תערובות ולא היה ניכר האיסור בפני עלמו אינו אוסר משום דשיל"מ, וא"כ להרמב"ם דס"ל טעמא דחמץ משום דבר שיל"מ בטל בערב פסח בס' ושוב אינו חוזר, ומותר להשתמש בפסח ע"י סינון וסברא אלימתא היא, ויותר נראה לי אף אם נפל חמץ בתוך הפסח יהיה מותר להשתמש מן הבאר ע"י סינון, כיון דאנן קיי"ל דגלוגן אינו אוסר רק בששים מעל"ע, וא"כ היכא אחר שנפל החמץ אינו אוסר וא"כ כשנעשה ששים כבר האיסור בא ע"י תערובות:

וידידי הגאון מוה' שלמה הכהן מו"ל דפה אמר לי, שיוכל לחלק דהתם גבי גיגית אין האיסור בעין, דהענבים בעלמם מותרים הם רק מה שיולא מהם והיולא מהם נתערב בהיתר, אבל הכא הפרורין הם בעין ולא דמי להתם, אבל המעיין במרדכי עלמו (סוף פ"ק בבבא) יראה דלא שנא וז"ל המרדכי שם, ואפילו יולא בשבת מהיך הענבים מתבטל הוא במשקים של היתר שכבר ילאו, ולא דמי לדבר שיש לו מתירין שיוכל להמתין עד לאחר השבת דאפילו באלף לא בטיל, דה"מ כשהאיסור בעין מתחילה ואח"כ נתערב בהיתר במינו, אבל הני לא ניכרו מעולם אלא מעט מעט שיולאין מהענבין שם עם המשקין של היתר שילאו מאתמול, ואפילו עלים שנשרו מן הדקל מותרין להסיקן ביו"ט ע"י שמרבה עליהם עלים מוכנים ומבטלן, כיון דלית איסורא בעיניה אע"ג שהעלים מוקלין הם בעין, כו' עכ"ל המרדכי, אלמא אף שהעלים מוקלין הם בעין, מ"מ הטעם שלהם כלומר החום שיולא מהם אינו אוסר אף דדבר שיל"מ הוא, וא"כ הכא נמי אף שהפרורין הם בעין, אך הטעם שלהם יולא בתערובות היתר ולא היה ניכר בפני עלמו אינו אוסר במשהו, אך מדברי הרמב"ם (סוף פ"ד מהלכות חמץ ומלה) משמע מפורש אף חמץ שנתערב קודם הפסח ונתבטל בס', מ"מ בתוך הפסח אסור מטעם שחוזר וניעור עיי"ש ובמגיד משנה שם, וכן כתב הרמ"א (בסימן תמ"ז) בפת שנפל ליין שחוזר וניעור, דלא כסברת המרדכי, והרמב"ם בעלמו סובר דחמץ הוי דבר שיל"מ, אלא ע"כ מוכרחים אנו לחלק, דהתם גבי עלים שנשרו בעת שנהנה מן האיסור כבר אין האיסור בעין, והיינו דקאמר בגמ' שאני התם דמיקלא קלי איסורא שהעלים כבר נשרפו, ומה שכתב המרדכי אע"ג שהעלים מוקלין הם בעין היינו שהיו מתחילה בעין, אבל בעת שנהנה מן האיסור כבר מיקלא קלי, לכן בחמץ שנתערב קודם פסח אמרינן דבפסח חוזר וניעור כיון שיש שם איזה פירור חמץ, ולכן בלא בלא לא אמרינן חוזר וניעור, יוכל להיות מטעם סברת המרדכי:

ולפי זה בנידון דידן אין היתר בנפל חמץ בתוך הפסח, רק בערב פסח אם נפל החמץ אנו תולין שבאם נשאר איזה פרורין כבר שאבו בעה"פ, והטעם או אם נימא אינו אוסר מטעם סברת המרדכי, אך בכ"ז ניכל להתיר אף בנפל תוך הפסח, אם שאבו אינם יהודים מים מתוך הבאר תוך מעל"ע מהנפילה, ג"כ אנו תולין לומר שהא' שאבו כבר הפרורין, והולי בשעת הדחק מותר לכתחילה לשאוב מים מן הבאר ולשפוך אותם לחוץ ואח"ז לשאוב ולהשתמש בהם, כי אנו תולין שבהמים ששפכו לחוץ נשפך גם הפרורין, כמו שכתב הב"ח בקערה של חלב שנתערבה בקערות של בשר להשליך אחד מהם והשאר מותרות שאנו תולין לומר שהשליך הקערה של חלב, עיין ש"ך יו"ד (סימן ק"ב ס"ק ח'), ופשיטא שאין זה מבטל איסור לכתחילה, שאין כוונתו לבטל האיסור, אך בשבת שחל יו"ט של פסח אסור מטעם בורר וטרחא יתירא, אבל ביו"ט פשיטא דמותר וכ"ש הוא מתרבה עליהם עלים מוכנים דמותר ביו"ט:

אך כל זה הוא לדעת הרמב"ם שס"ל דחמץ דחמיר הטעם הוא מפני דבר שיל"מ, אבל להרא"ש ומרדכי דסבירא להו דהטעם הוא משום דלא בדיל מיניה כל שתא, אפשר דאין סוברים סברת המרדכי, אך מלאתי בפמ"ג (סימן ק"ב ס"ק י"ג) שהביא בשם או"ה דהוא הדין לכל דברים החשובים שאינם בטלים, אם לא היו ניכרים מעולם בטלים שפיר אף במינו, וא"כ לכ"ע אם נפל חמץ בבאר בערב הפסח ושאבו עד הלילה, פשיטא דמותר להשתמש בפסח מהלין טעמא, תדא שאני אומר מערב הפסח שאבו כל הפרורין, עיין ש"ך יו"ד (סימן ק"א ס"ק ג') בשם הג"י ועיין פ"ת שם שחולק עיי"ש, ועוד אף אם נשאר מותר ע"י סינון כסברת המרדכי, ואף אם נפל בתוך הפסח מותר לשאוב מקודם ולשפוך המים לחוץ ואחר כך להשתמש, כי אנו תולין לומר בהמים שנשאבו נשאבו כל הפרורין, ואנן אנן קיי"ל דאינו נאסר, ובעת שבא האיסור היינו אחר מעל"ע כבר בא האיסור ע"י תערובות ואינו אוסר, גם יש לתלות שחמץ במים מעל"ע כולו כיון שכבוש הרי הוא כמבושל פשיטא שנימוח, ובנימוח כתב בגהות אשרי בע"ז פרק השוכר וז"ל, דבר שיש לו מתירין אף באלף לא בטיל, ודוקא שיש ממשות איסור, אבל אין ממשות איסור שנימוח בטל ואפילו מין במינו ויש לו מתירין, מהרי"ח עכ"ל. (ועיין מ"א או"ח המ"ז ס"ק י"א) נראה ג"כ כן:

ולבד כל זה הא איכא ס"ס להתיר, ספק שמא אין כאן חמץ שכבר נשאב, ואת"ל שיש כאן איזה פרורין שמא הלכה כשאילתות דגם חמץ בטל בששים, וכמ"ס כזה שמא אין כאן איסור, אפילו הרמ"א וש"ך יו"ד (סימן ק"י ס"ק נ"ח) מודה עיין פמ"ג שם, ועיין פמ"ג בפתיחה כוללת בסדר הנהגת השואל עם הנשאל (ס"ק פ"ז), אם נפל משהו חמץ ערב פסח בה"ש הוי ס"ס ספק שמא יום הוא, ושמא הלכה כשאילתות דבס"ס עיי"ש, וא"כ בנד"ד נמי הוי ספק ספיקא גמורה, ועוד נראה לי

שכאן

שכאן יש להתיר מכל הטעמים הנ"ל, אף שאין שום דוחק למים מטעם שכתב הרמ"א ביו"ד סוף (סימן קכ"ד) בשם תה"ד וז"ל, אינו יהודי שנגע ביינו של ישראל להכעיס כדי לאסרו עליו, אפילו אינם יודעים אלא באומדנות המוכיחות מותר בשתיה, ויש לשתותו בפני הא"י כדי שלא ירגילו עצמם בכך, והכא נמי נד"ד כיון שעשה להכעיס לאסור הבאר, ויש לתלות שאין כאן חמץ פשיטא שיש להתיר אף בלא דוחק כדי שלא יוסיפו לעשות כן, כנ"ל:

דברי אביך המברך אותך בכל טוב חיים סאנגלאוויץ.

שאלה י

הקשה לי מופלג אחד על הרמב"ם שפסק כסתמא דמתניתין ביצה (דף ל"ב) דאין פותחין את הנר ופסק נמי כר' יהושע עד שיצרפו בכבשן, והוא תרתי דסתרי אהדדי לפי סוגיית הש"ס:

תשובה

ואמרתי לתרץ דלכאורה קשה בהא דקאמר הש"ס שם א"ל אביי ממאי דילמא ע"כ לא קאמר ר"מ התם כו' וקשה דאין זה סוגיית הש"ס כלל דבשלמא אם היה אביי מקשה ממאי דילמא ע"כ לא קאמר ר"י הוי שפיר אבל אביי פריך עד כאן לא קאמר ר' מאיר אם כן מתניתין אמאן תרמי' ואין זה דרך הש"ס, ע"כ נ"ל דאביי ור"ב יוסף לשיטתייהו אזלי לעיל (דף ז' ע"א) מאן הנא מן השלל של בילים טהור אמר רב יוסף דלא כר"י כו' אמר ליה אביי ממאי דילמא ע"כ לא קאמר ר' יעקב התם אלא לענין איסורא אבל לענין טומאה לא, הנה ר"י ס"ל דילפינן איסור מטומאה ואביי ס"ל דלא ילפינן איסור מטומאה והשתא הכא היכי פריך אביי לרב יוסף לדבריך דמדמה איסור לטומאה לעיל והכא זלפיכך אמרת דמתניתין דאין פותחין אתי דוקא כר"מ א"כ ממאי דילמא ע"כ לא קאמר ר"מ כו' וא"כ מתניתין אמאן תרמי' וכמאן מוקי מתניתין, אלא מזה מוכח דלא ילפינן איסור מטומאה ואתי מתניתין כד"ה פירש דיש לנו לומר הגם דר' יהושע סובר עד שילרף בכבשן היינו מדאורייתא לא הוי כלי עד שילרף בכבשן מ"מ מדרבנן מיקרי כלי משנגמרה מלאכתן רק דרבנן לא החמירו בטומאה ור"מ סובר דמדאורייתא מיקרי כלי אמנם לענין איסורא החמירו רבנן משנגמרה מלאכתן הוי כלי גם לר' יהושע ואתי מתניתין דאין פותחין כדברי הכל:

ועוד נראה לי לתרץ פסק הרמב"ם דהנה ראיתי ביש"ש על בילה כתב להוכיח דהלכה כר"מ כיון דסתם משנה זו אתי כר"מ אמנם באמת דבריו תמוהים כאשר ראיתי בלל"ח בשם גדול אחד שתמה עליו בזה דהא סתם משנה בה"ד דכלים כר"י משילרפו בכבשן ומאי אולמא האי סתמא מהאיך סתמא אמנם עוד ראיתי דבר תמוה ביש"ש ז"ל שם אכן הרי"ף ורמב"ם ורוב המחברים פסקו כהך משנה וכ"כ עיקר כי מה שמסקינן בלישנא קמא כר"מ אינה יחידאה דהא לא פליג עליה אלא ר' יהושע וא"כ הלכה כר"מ דסתמא דמתניתין אתיא כוותיה וללישנא בתרא דמוקי כראב"ל ג"כ איני יחידאה דהא ת"ק דפליג עליה סבר אפילו בלא פחיתת נר הוי מנא וכ"ש דפחיתת נר הוי מנא עכ"ל היש"ש שם סימן י' ע"ש ודבריו תמוהים מאד דהאיך מתרץ בזה דברי הרמב"ם דהא הרמב"ם ז"ל (בפ' ט"ו מה' כלים) פסק כר' יהושע וגם מ"ש דללישנא בתרא איני יחידאי דהא ת"ק דפליג עלה סובר אפילו בלא פחיתות נר הוה מנא ומכ"ש בפחיתות נר הוא תמוה הדא דלפ"ז מוכרחים לומר דת"ק פליג על ר"מ ור"י דלר"מ עכ"פ פחיתת נר בעינן א"כ יהי' ת"ק דעת שלישי וזה בודאי לא שמענו, ועוד דלפ"ז יהי' ג"כ פסקי הרמב"ם סתרי אהדדי דפסק (בפ' ט"ו מה' כלים) כר"י ופסק בפ' ח' מ"ה משבב ומושב כת"ק דראב"ל א"כ יהיו תרתי דסתרי אהדדי דלר' יהושע אפילו פחיתות נר אינו מועיל ודוקא שילרפו בכבשן ולת"ק [illegible] מיבעיא דלא בעינן ליריף בכבשן אלא אפילו פחיתת כלי [illegible] בעינן ועוד כיון דהרמב"ם פוסק כת"ק דראב"ל הל"ל לפסוק אפילו בלא פחיתת נר אסור בדברי יום טוב, ובדברי הש"ס יש לדחוק אף דקאמר הש"ס מאן תנא ראב"ל היא משמע דלת"ק הוי כלי בלא פחיתה י"ל דכוונת הש"ס דבודאי אין לדמות הך מילתא דאין פותחין את הנר להך דאילפס הגם דת"ק סובר דשם הוי כלי בלאו פחיתה היינו משום דראוי למילתא משא"כ הכא בנר בלא פחיתה לא חזי כלל אלא מאי דקאמר הש"ס ראב"ל הוא היינו משום דעכ"פ מראב"ל מוכח דעכ"פ חקיקה משוי ליה מנא דהא סובר דטהורות באוהל המת אלמא דלאו מנא הוא ואעפ"כ חקיקה משוי לי' מנא ומת"ק לא שמעינן זה כנ"ל לפירש רש"י והמעיין בלשון רש"י יראה דכיון לזה דפריסית:

אמנם מדברי היש"ש נראה דהבין דלת"ק אפילו בלא פתיחה הוי כלי ופליג על ר' מאיר ור' יהודה

הוא תמוה אבל לענ"ד נראה לפרש סוגיות הש"ס לשיטת הרמב"ם ז"ל, דהנה הש"ס כתב על דברי הרמב"ם (בפ"ד מ"ה יו"ט) שכתב לפרש הך דאין פוחתין את הנר שכתב וז"ל שני כלים שהם מחוברין בתחילת עשייתן כגון ב' נרות או שני כוסות אין פוחתין אותן לשנים מפני שהוא כמתקן כלי וכך פי' בפי' המשניות אבל סוגיא דשמעתא לא מתורצא לפי' עכ"ל, אבל לענ"ד נראה דפי' הרמב"ם מוכרח מאד וברור בפי' הסוגיא, דהנה הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה בפ"ב מה' עדיות כתב לפרש הך משנה שהביא הש"ס דבילה הנ"ל וז"ל ילפסין ואירוכיות מחבתיות עושין אותן מזווגות וכשיבשלם בישלום חולקין אותם באמצע ונעשים שתי מחבתות כמו שעושין בכוסות הזכוכית וקודם חילוקן סבר ר"י בן מתיא שהם מתטמאות במשא הזב ר"ל כשנשא אותן הזב וגדנד אותן ואינן מתטמאין באוהל המת והטעם בזה שכלי חרס לא יטמא במת ולא בשרץ ולא בזולתם אלא מאוירו לפי שנאמר כו' ובשביל אלה העיקרים אמרנו באילו האלפסין קודם חילוקן כיון שאין להם אויר ולא דרך פתח אלא כמו כדור נבוב שאינן מהטמאות באוהל המת ומתטמאות במשא הזב אראב"ל שהם ג"כ אינן מתטמאות במשא מלד אחר וזה כי אע"פ שלא נחוש לאויר בהיסט הזב מכל מקום נצטרך שיהי' כלי שנגמרה מלאכתו וזה לא נגמרה מלאכתו הואיל ונשאר בו שיש דבר לעשות אחר הבישול והוא לחלק אותו ואין הלכה כראב"ל לפי שעיקר בידינו שכלי חרס כיון שנתבשל מהטמא ובישולו הוא גמר מלאכתו כו' עכ"ל עיי"ש, והנה לפי' הרמב"ם הך דאין פוחתין כו' עולה סוגיית הש"ס יפה דהש"ס הוכיח דהמשנה אתיא כראב"ל דלדידיה כל זמן שלא נחתכו לא הוי כלי ולכן אינו מטמא במשא הזב ומשום זה איכא איסורא ביו"ט דנגמר המלאכה ביו"ט משא"כ לת"ק דסובר דמטמא במשא הזב דסובר דכבר נגמרה מלאכתן משעת בישולן וכיון דכבר נגמר הכלי שוב אין איסור לחתוך לשנים ביו"ט, ולהך ליטנא דמוקי כראב"ל מוקי מתניתין באמת כשנצרפו בכבשן ולא מחוסר בישולן רק נחסר החתיכה לשנים והוא דומה ממש לאלפסין וכו' ולפירש רש"י נריכין לדחוק הרבה בזה מה דמוקי הש"ס כראב"ל כאשר כתבתי למעלה ולפירוש הרמב"ם הסוגיא פשוטה מאד וללישנא קמא דהש"ס דמוקי מתניתין כר"מ ולא כר"י מפרש המשנה דאין פוחתין דמיירי שעדיין לא נצרפו בכבשן ולכן הוכיח מזה דאתי כר"מ דוקא דלר"י לא הוה עדיין כלי כיון דלא נצרפו בכבשן נמלא דלפ"ז אין כ"מ ללישנא קמא וללישנא בתרא אלא בפירושא דמתניתין דללישנא קמא מפרש המשנה דמיירי שעדיין לא נצרפו בכבשן ומשום זה הוכיח דאתי כר"מ ולא כר"י דלר"י עדיין לא נגמרה מלאכתן וליכא איסורא ביו"ט כיון דעדיין לא נגמר הכלי, וללישנא בתרא מוקי המשנה דכבר נצרפו בכבשן ולא מחוסר אלא חתיכה לשנים ומשום זה הוכיח דהמשנה אתי כראב"ל דסובר דטהורות במשא הזב כיון דמחוסר חתיכה לא הוי כלי ולכן איכא איסורא ביו"ט דגומר הכלי משא"כ לת"ק ליכא איסורא ביו"ט כיון שכבר נצרפו בכבשן ומה דמחוסר חתיכה זה לא הוי חסרון דמשום זה סובר דמטמא במשא הזב דמיקרי כלי ולפ"ז ליכא איסורא ביו"ט זה פירש הסוגיא לשיטת הרמב"ם ז"ל, ועתה אייש פסקי הרמב"ם בזה דלא יהיו הפסקיו סותרין אהדדי, דהנה ידוע מחלוקת הפוסקים הראשונים הובא בפ"ק דע"ז ובכמה דוכתי היכא דאיכא דאמרי בש"ם דקלת ראשונים סוברים כל איכא דאמרי בש"ם טפל ללשון ראשון וקיי"ל כלישנא קמא וקלת ראשונים סוברים דאדרבא לישנא בתרא עיקר וקלת ראשונים סוברים דהוי ספיקא ובשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל סופרים הלך אחר המיקל והר"ן ז"ל הביא בפ"ק דע"ז בשם הרשב"א שכתב בשם רב אלפס ומקלת גאונים בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל סופרים או בדיני ממונות הלך אחר האחרון עיי"ש, והנה הגם דמביא בשם רב אלפס דפסק בשל תורה הלך אחר המחמיר מלאנו לרב אלפס ז"ל בשבת פ' כירה גבי מלח אינו כתבלין דפסק כאיכא דאמרי להקל בשל תורה והטעם מבואר שם בר"ן דיש לנו לפסוק כלישנא בתרא כיון דקם ליה רב נחמן כוותייהו וכן מבואר שם בתוס' ורא"ש דמה"ט יש לנו לפסוק כלישנא בתרא הרי היכא דאיכא טעמא למפסק כלישנא בתרא פסקינן כלישנא בתרא, והכא ודאי נראה דיש לנו לפסוק כלישנא בתרא דללישנא קמא דמוקי מתניתין כר"מ ולא כר"י א"כ סתרי סתמא דמתניתין אהדדי כיון דסתם רבי במשנה דאין פוחתין את הנר היינו כר"מ, והאיך סתם בפ"ד דכלים כר"י עד שילרפו בכבשן ולכן מוטב לנו למפסק כלישנא בתרא ומיירי המשנה שכבר נצרפו בכבשן א"כ לא סתרי משניות אהדדי, וכ"ת דאכתי סתרי משנה זו דסתם כראב"ל ממשנה דעדיות דסתם כת"ק דראב"ל, אף דקתני מחלוקת דראב"ל אכתי חשוב ליה סתמא וכדמוכח בריש בילה דקאמר הש"ס גבי שבת סתם לן הנא כר"ש אף דאיכא שם פלוגתא דר"י פליג וכדכתבו התוס' בשבת ובריש בילה בזה, יש לנו לומר כיון שהשני דינים הם לחומרא יש לנו לומר דהאי תנא ספוקי מספקא ליה ואזיל הכא לחומרא והכא לחומרא הגם דללישנא קמא דסתרי משניות אהדדי יש לנו תירץ מאי דמתרץ הש"ס בדוכתי טובא מעיקרא היה סבר רבי כן ואח"כ חזר בו ומשנה לא זזה ממקומה מ"מ זה התירון דמספקא ליה לרבי עדיף טפי לשנויי ואזל הכא לחומרא והכא לחומרא משא"כ התירוץ משנה לא זזה ממקומה הוצרך הש"ס לתרץ היכא דליכא לשנויי בע"א וללישנא בתרא השני משניות דסתרי אהדדי אזל הכא והכא לחומרא, ולכן משום זה פסקו הרי"ף והרמב"ם כלישנא בתרא ובפרט לפמש"כ לעיל אין נפקותא לדינא בין לישנא קמא ללישנא בתרא אלא בפירושא דמתניתין ומשום זה אתי פסקי הרמב"ם ג"כ שפיר אף דפסק כסתם מתניתין דאין פוחתין את הנר דהיינו כראב"ל פסק (בפ"ח מהלכות מו"מ) כת"ק דראב"ל, כסתמא דמשניות ואזל הכא לחומרא והכא לחומרא כנ"ל, דברי הכותב.

חיים בן לא"א הרב המאוה"ג מו"ה יחיאל משה וצללה"ה סאנגלאוויץ מו"צ דפה.

שאלה יא

מעשה היה בהיותי רב בעיר סאלעצניק באה פרה מטרעה ובני מעיה יצאו לחוץ ונשחטה אחר שהחזירו ב"מ ע"י תחבולות היינו אנכי שאלתי את בעל הפרה איך היה המעשה, ואמר לי בזה"ל פרתי באה מן השדה היינו מן היער [כי בעל הפרה דר ביער] וב"מ יצאו לחוץ כאורך אצבע ואח"ז כאשר הבאתיה לביתי יצאו יותר, וכמה פעמים בחנתי להחזירם באצבע ולא יכולתי כי הנקב היה צר למאד לכן חתכתי בסכין את העור ואח"ז תליתי את הבהמה על צדה והוחזרו הב"מ והפרתי את העור, שאלתי אותו עוד אם בעת שתלית אותה הוחזרו מאליהם ולא הנחת בידך ענה לי ומה בכך אם הנחתי אותם בידי:

תשובה

עתה נחזי אנן כמה ריעותות יש להבהמה זו, ראשון אנכי שאלתי את הקלב מאין באה הנקב אמר לי שספחתו הא"י אמרה לו שבהמה אחרת נגחה בקרן, ועתה אם נסבור שהגידה כעין מסל"ת הלא אין אינס-יהודים נאמנים במסל"ת באיסור דאורייתא, ואף אם נסבור שקרן אין לו דין קוץ הוי ספק אם ע"י קרן או ע"י קוץ והוי כספק אם ע"י חולי או ע"י קוץ או מחט שרבו המטריפים עיין ביו"ד (סימן כ"א) ובפרט שכמה אחרונים סוברים שגם קרן אין לו דין קנה רחב רק דין קוץ יש לו שאין לו בדיקה בזה, כמו שהביא היד אפרים ביו"ד (סימן הנ"ל) בשם תשובת פ"ת בשור שנגח את הבהמה בקרנו נגד הבני מעיים ונראה במקום הנגיחה בליטה מן העור שנתפח ובולט כעין תפוח דעתו להחמיר כיון שע"י הנגיחה יצא הבליטה ואם אין מכה בבשר תפיחה זו מניין וצריך בדיקה באברים הפנימים וחיישינן שמא נטרפה, והי"א משיג עליו כיון דלא נקב העור אין חוששין, אבל אם גם העור ניקב גם הי"א מסכים להטריף אלמא דגם קרן יש לו דין קוץ דק, גם ראיתי בשו"ת חב"י (סימן ל"ה) שהביא מעשה שנמלא בבהמה נקב בין צלע לצלע והעור היו שלם מכשיר בבהמת ישראל ומשמע משם אילו היה ניקב גם העור אף על ידי קרן היה טריפה עיין שם, ואף אם ספק הוא אם קרן יש לו דין קנה רחב או קוץ הוי כעין ס"ס להחמיר ספק ע"י קוץ או ע"י קרן, ואת"ל ע"י קרן שמא יש לו דין קוץ ומי מפיס איזה קרן היה אם כד או חד:

עוד נלע"ד שכאן אין ספק שמא ע"י קרן כיון שלעולם תלינן במצוי וכאן בעל הפרה דר ביער וקוצים מצויים שם בודאי נעשה ע"י קוץ ואת"ל שזה מצוי יותר שנגחיה ע"י קרן הוי כעין הרוב (דמסכת כתובות) רוב הנישואות בתולות יש להן קול וזו הואיל ואין לה קול איתרע לה רובא, כמו כן הוא כאן רוב הנגחים מקרן לא ניקב העור וזו הואיל וניקב העור מוכח שניקב ע"י קוץ, לכן לפי עכ"ד אף אם לא יצאו הב"מ לחוץ ראוי להחמיר בנד"ד ובפרט נידון שאלתינו שיצא הב"מ לחוץ ומסתימת הגמ' ופוסקים מוכח אף שיצאו מקצת לחוץ אף כאורך אצבע, וכן משמע מרמ"א (סימן מ"ו) שהביא אם נמצא המעיים בין עור לבשר ונמצא אפור שם יש לחוש שיצאו ונתהפכו ולזה הסכימו כל הפוסקים, ואם תאמר בשיצאו מקצת אין ריעותא הוי ס"ס לקולא שמא יצאו מקצת, ואת"ל רוב שמא לא נתהפכו, אלא ודאי אף שיצאו מקצת חיישינן שמא נתהפכו, ומה שהחזירן ע"י שתלה אותה פשוט הוא לעכ"ד שאין זה נקרא הוחזרו מאליהם, כדמשמע מעובדא דההוא ארמאה חולין (כ"ו ע"ב) שירא מליגע את הבני מעיים כדפירש רש"י שם, ואם איתא הוי ליה להפכו על צידו או על ראשו שיחזרו הב"מ אלא ודאי דזה לא נקרא הוחזרו מאליהם, וכן הבין הא"ש (סימן מ"ו) דעת רש"י אם נהפכו העיגולים מעט אותו צד מהעיגול שהיה למעלה נהפך מעט למטה טריפה, וכן משמע מהב"י דלא כהב"ח ובנידון דידן שהקלב תחב כמה פעמים באצבעו כאשר הגיד לפני, גם הגיד שרחץ אותם במים בידו שיעבור האדמומית בעת שהיו לחוץ ואף אח"ז שתלה אותה גם אז החזיר בידים כאשר ענה לי ומה בכך שהנחתי בידים, לכן באשר שכל כך משמשה ידא דטבחא בודאי חיישינן שמא נתהפכו, אח"ז מצאתי בשו"ת משכנות יעקב (סימן כ"א) כתב ונהפכו פי' מיממוש בידים כמו היפך בהן הגמרא בש"ס בכמה דוכתי שפי' משמוש ביד, והיינו דכל שיצאן לחוץ ונגע בהן ביד א"א לחזור כמו שהי' וטריפה כו' ולסוף מסיק בזה"ל אלא ודאי דעיקר הטריפות משום יצאו לחוץ ונהפכו דהיינו שמשמש בהן יד או מטרפא עכ"ל ע"ש, וכן משמע לשון הגמ' לא שנו אלא שלא היפך בהן אבל היפך בהן טריפה מאי לשון בהן הל"ל היפך אותן אלא ודאי כיון שמשמש בהן בידים אז א"א לחזור אותן כמו שהי' וכש"כ בנידון דידן שכמה פעמים משמש בהן בחוזק ותחב אותם באצבעו להחזירם גם רחץ אותם כיון שכל כך משמשי ידא דטבחא גם אחר התחבולה לא הוחזרו מאליהם אין ספק שטריפה גם נ"ל שזה לא גרע מהמעשה שהביאו בשם, מהרש"ל בתרנגולת שילא מעיה דרך הטבעת טריפה דא"א שיחזרו למקומן כסדרן דרך נקב צר עיין בבאה"ט יו"ד (סימן מ"ו) והוא הדין נידון הבהמה כיון שהגיד הטבח שהיה הנקב צר למאד ובשום אופן לא היה יכול להחזירן באצבעו עד כי היה ירא שיעשה נקב בהב"מ כן הגיד לי אם כן לא גרע מהך עובדא:

עתה נחזי אנן כמה ריעותות להבהמה הנ"ל, אילו ננחית בקרן וניקב העור דייט להחמיר כמ"ש לעיל, ובפרט שספק הוא אם ע"י קרן או ע"י קוץ וס"ס להחמיר הוא כמ"ש לעיל, ועוד שהלינן במלוי וכאן הקוץ מלוי הוא, ואילו לא משמשי ידא דטבחא רק הוחזרו ע"י תחבולה כנ"ל ג"כ לא מיקרי הוחזרו מאליהם כמ"ש לעיל על אחת כמה וכמה שספק אם ע"י קוץ ויצאו ב"מ דרך נקב צר ומשמשי ידא דטבחא ועוד הריעותא הנ"ל לפענ"ד טרפה ודאית היא. כנ"ל:

דברי חיים סאנאלאוויץ.

את התשובה הזאת שלחתי להרב הגאון אבד"ק זאלאץ איישישאק יען כי הרב אב"ד דווראנאוויע ר' יעקב מאיר זצ"ל הכשיר אותה, וזה אשר השיב לי, כבוד הרב כו' מהר"ח נ"י ע"פ הדברים האמורים אין שום צד להתיר כי פיד לבד החששות אשר חשש מעכ"ת עוד יש לחשוב אולי בלי דעת ניקבו המפיים בעת אשר אתך כפור להרחיב הנקב ואין בזה היתר המבואר באחרונים לענין נידי הנואר יען כי לא ידי אומן הכם פעלו, רק הנבהל על ממונו גם כי נתייאש מחיי' ורצה לשוחטה, ובאחת מכל אלו החששות די להטריף, יתברך משמי מעונה כנפשו וכנפש אוהבו תורתהו לטובה אליקום שלמה שפירא.

שאלה יב

ראיתי לבאר הא דפשיט לן בשוחט את הבהמה ומצא בה שליל אף שננסרה שעה ופרסותיו שחלבו מותר, מכל שבבהמה אותה תאכלו ולכאורה יש בו ספק איסור כרת להרמב"ם כמו שאבאר בעזהי"ת:

תשובה

הנה הטו"ח ביו"ד (סימן ס"ד) הביאו דעת הרמב"ם שאם שלמו לו חדשיו ומצאו חי בבטן הבהמה חלבו אסור וחייבין עליו כרת, והש"ך הכריע כדברי הרמב"ם פיי"ש, וטעמיה של הרמב"ם דחדשים גרמי, א"כ קשה אף שנמצא מת הוה לן לאסור חלבו שמא הוא בן ט' והיה חי קודם השחיטה ואחר השחיטה נחנק והוה ספק איסור כרת, ואילי דילי מדברי הרא"ש פ' בהמה המקשה שהביא שם וז"ל שם, ד"ה הושיט ידו למעי בהמה ותלש חלב כו', ואפילו לר' מאיר דאסר הני מילי לאחר שחיטה ויצא חי לאויר העולם, ולא כמו שפירש רש"י במתניתין דטעמא דר"מ משום חדשים, דאם כן בן תשעה מת היכי שרי ר"מ כולו תוך מדמו, והלא צריך לידע אימתי מת אי קודם שחיטה או לאחר שחיטה, אלא ודאי אפילו מת אחר שחיטה מותר כל זמן שלא יצא חי לאויר העולם עכ"ל, וסובר דחדשים ואוירא גרמי ואף אי מת בתר שחיטה שרי אף לדעת ר"מ, והנה זו היא שיטת הרא"ש לר"ל דס"ל בפ' המקשה (ע"ה) בהושיט ידו למעי הבהמה ותלש חלב מבן ט' חי חלבו כחלב חיה דחדשים ואוירא גרמי, אבל לר' יוחנן דס"ל חדשים לחוד גרמי ותלש חלב מבן ט' חי חלבו כחלב בהמה, רק אם נשחטה הותרה היא והלבה לדברי ר' יודא משום כל בבהמה וא"כ לר"מ דס"ל אין שחיטה מתיר צריך לידע אימתי מת אי קודם שחיטה או אחר שחיטה כן הוא מוכרח לדברי הרא"ש, וא"כ להרמב"ם שפסק כר' יוחנן וכר"מ דחדשים לחוד גרמי, צריך לידע אימתי מת ואולי אי היה קודם שחיטה והוה ספק איסור כרת:

ויותר נראה לי למימר דאף אם היה מת קודם שחיטה רק אם היה חי פעם אחת כשהיה בן ט' ונאסר חלבו איסור החלב נהיכן אזל, לפי המתבאר מדברי רבותינו הראשונים ואחרונים, שיטת הרמב"ם וטעמיה הוא משום שפסק כר' יוחנן דס"ל הושיט ידו למעי בהמה ותלש חלבו של בן ט' חי חלבו כחלב בהמה, דחדשים לחוד גרמי, והכי סיים הרמב"ם בלשונו עיי"ש שהחדשים לחוד גורמים ואסור החלב, ולהכי ס"ל דהא דאמר ר"א אמר ר' אושעי' (דף ל"ב ע"ב) בחלב שליל הלכו ר"מ לשיטתו לאו הא בהא תליא כמ"ש הה"מ שם בהמ"א, דכיון דחדשים גרמי לשוי' בהמה לענין החלב קודם השחיטה, א"כ לא משתרי בשחיטת אמו, וכמו שהקשה הרא"ש בעצמו שם וז"ל, ואל תתמה דלמה יהיה ניתר החלב לר"י דיו לוולד שיהא כאמו דאין שחיטתה מתרת חלבה, ותירץ הרא"ש מגזירת הכתוב דכל בבהמה והא דאסור דמו הוא משום דלא גרע מדם האברים ע"ש ברא"ש, ולהרמב"ם לא נהירא ליה שיטת הרא"ש כיון דהוא פסק כר' יוחנן דאף להמתיר בחלבו אוסר בדמו ומחוייב כרת אף בדם בן ח' ובן ט' מת א"כ אי הוה משום דם האברים לא היה עובר רק בלא תעשה, לכן בתר לפרש דר"י דס"ל חדשים גרמי לאסור החלב לא שייך לפלוגתת ר"מ ור"י דאף לר' יודא דניתר בשחיטת אמו מ"מ החלב אינו ניתר דמאי שייכי

חלב לשחיטה כיון דד' סימנים אכשר ביה רחמנא, א"כ דיו לסימנים דאמו שיתירו כסימנים דידיה דאין מתירין רק איסור אמ"ה ולא איסור חלבו ודמו, ואיסור החלב תליא לר' יוחנן בחדשים וכיון שנאסר כבר פעם אחת שוב אינו ניתר בשחיטת אמו, וא"כ לדידיה דתלי איסור חלבו בחדשים אם היה חי פעם אחת כשהיה בן ט' ואז חדשים גרמי לשווי' בהמה ואם הושיט אז ידו ותלש מחלבו היה אסור דחדשים גרמי, וא"כ אף אם מת קודם שחיטת אמו איסור החלב להיכן אזל כיון שנאסר פעם אחת, ולהרמב"ם חלב אינו ניתר מכל בבהמה, וא"כ הא דחלב של בן ט' מת מותר לא ידענא למה דמנא ידעינן שלא היה חי פעם אחת:

והנה הא דאנן נוהגים היתר לאכול החלב של בן פקועה נוכל להרץ מטעם ס"ס ספק אי חי אי מת ואת"ל חי היה שמא היה בן ח', ואף שלכאורה נראה דזה הוי ס"ס משם אחד כהביא דכתובות (ט') דכתבו התוס' אהך דאב"א באשת ישראל כו' וז"ל וא"ת הכתי איכא ס"ס ספק באונס ספק ברצון ואת"ל ברצון ספק כשהיא קטנה ופיתוי קטנה אונס הוא כו' וי"ל דשם אונס חד הוא עכ"ל והובא זאת בש"ך יו"ד (סי' ק"י סעיף י"א), והכא נמי הספק בן ח' נמי ההיתר משום דחשיב כמת והוי משם אחד, אך אחר העיון זה אינו, לפי מאי דכתבו הפוסקים (בסי' ק"י) שם היכא דהספק אחד בא להתיר יותר מספק השני אז הוי ס"ס אף משם אחד, וכמו שהביא הש"ך (ס"ק י"א) דברי מהרא"י בב' שעירים שנולדו מאז אחת, וכן בילדה זכר ונקבה דמותר מטעם ס"ס ספק שמא ילדה בכר ואת"ל לא ילדה שמא נקבה נולדה תחילה, דאף דאין כ"מ לדינא דעיקר הספק אם הזכר הוא בכור או לא, מ"מ לא הוי משם אחד כיון דבספק השני יש שינוי במליאת המעשה דנקבה היא בכורה ע"ש, וכן היא דשתם כלים של אינם יהודים אינן בני יומן מטעם ס"ס, ספק שמא לא נשתמשו היום ואת"ל נשתמשו שמא נשתמשו בדבר הפוגם, ואף דהוי משם אחד משום לפגם, מ"מ כיון דאילו ידעינן דנשתמשו בם היום דבר הפוגם לא היה ניתר לדברים שמשביח, א"כ הוה ב' ספיקות ומותר לכל הדברים כיון דהספק הראשון מתיר יותר מספק האחרון לא הוי שם אחד, א"כ בנד"ד לפי מאי דאיתא בפרק המקשה (ע"ה) הטילה נפל רשב"ל אמר חלבו מותר חדשים גרמי, ור"י אמר אסור אוירא גרים, איכא דאמרי כל היכא דלא כלו חדשיו לאו כלום היא, כי פליגי כו', אם כן ללישנא קמא תלי באוירא לתד מ"ד ולאידך מ"ד תליא בחדשים, וללישנא בתרא תליא בחדשים אם כן אם הפילה נפל שכלו לו חדשיו אזי לכולי עלמא איתא חדשים ואוירא וחלבו כחלב בהמה, ואם הפילה של בן ח' אזי חלבו מותר, א"כ בספק א' אינו מותר החלב רק כעת שהוא נמלא במעי שבהמה, אבל אם נולד דרך הרחם חלבו אסור אף אם מת, ובספק השני את"ל חי דילמא בן ח' זה הספק מתיר ספי דאף אם נולד דרך הרחם חלבו מותר, דכל היכא דלא כלו חדשיו לא כלום היא דקיי"ל כלישנא בתרא, ואף דהשתא אין נפקותא דהא נמלא במעי בהמה מ"מ אינן דלאו משם אחד נינהו, אף דהאי מת ובן ח' נ"כ משום כמת מ"מ לאו מטעם אחד מותר דלהאי ספיקא הוא משום דלא שלמו חדשיו, ומותר אף אם נולד דרך הרחם, ולאידך ספיקא איני מותר רק אם נמלא במעי אמו לכן שפיר הוה ספק ספיקא:

ומה שהקשה הרא"ש לדברי ר"מ אם חדשים גרמי לריך לידע אימתי מת לא דמו להדדי דהרא"ש מיירי אליבא דר"מ דס"ל בן ט' אינו ניתר בשחיטת אמו רק אי מת או בן ח' וא"כ קודם שחיטת אמו הוה קאי באיסור אמ"ה ואף לפי מש"כ התוס' בשבועות (כ"ד) ד"ה האוכל דבמעי אמו לא חל איסור אמ"ה, מ"מ קאי באיסור שאינה זבוחה והשתא בעינן לאכשורי' בשחיטת אמו דהוי כשחיטה דידי', והוי ממש ספק בשחיטה דאסור מספיקא משום דבחזקת איסור קיימא, דאם היה חי איני שחוט בשחיטת אמו ואי מת נקרא שחוט וכל ספק בשחיטה עומד בחזקת איסור משא"כ לדידן דקיי"ל דניתר בשחיטה אמו אף אם היה חי רק דהספק הוא לענין החלב ומבטה שנולד לא חל היסור חלב עד שיהא בן ט' ומספקינן דילמא היה חי כשהיה בן ט' ואסור החלב או הוה מת ומותר החלב אין כאן ספק בשחיטה ומותר מטעם ס"ס ככ"ל, וכל זה ניחא בספק אי בן ט' או בן ח' אבל אי ידעינן דבן ט' ודאי הוא, דידעינן אימתי עלה עליה זכר הדרא קושיא לדוכתא

את הקושיא הלז שלחתי להרב הגאון המפורסם צנמ"ס פ"ה סוע"ה מו"ה **שלמה הכהן** מו"צ דפה **ווילנא**.
וזאת אשר השיב לי:

בעו"ה אור ליום ו' עש"ק ד' סיון שנת תרנ"ה לפ"ק:

החיים והשלום ישפות ד' לכבוד ידיד עליון ויראיו וידיד נפשי עוז ה"ה הרב הגאון המפורסם החו"ב סוע"ה וכו' כש"ת מו"ה **חיים** נ"י מו"צ בפ"ק **בלוקישאק** יהי ד' עמו וימי חג השבועות הבע"ל ישמח ויגיל בחרוה ובשמחה רבה כדת הכתובה, ויזכה לראות ירושלים בבניינה, בנויה על תילה ומכונה, ולעלות בציון ברננה, ולראות פני השכינה, שלש פעמים בשנה, אמן כיה"ר:

אחדש"ת הרמה באתי להשיבו מפני הכבוד ע"ד אשר העיר על דברי השו"ע (בסי' ס"ד ספיף ב') שכתב שם שאף לדעת הי"א שם והוא דעת הרמב"ם והעיטור שפסקו כר"מ דחלבו של שליל אסור וחייבין עליו כרת אפילו נשחטה אמו מ"מ אינו אסור רק אם מלאוהו חי לאחר שחיטת האם ותמה כת"ר נ"י דאף אם נמלא מת מ"מ הא יש לחוש דשמא חי היה בשעת שחיטה ועכשיו מת, ובאמת כ"ל דאף אם ידוע שהיה מת בשעת שחיטה מ"מ כיון שניכר שהוא בן ט' הרי כלו לו חדשיו וחלבו אסור מה"ת ותמיה זו תסובב על ר' יוחנן בעלמו דאמר רחוקא אם תלש חלב מבן ט' חי ואכל חלבו כחלב בהמה משום דחדשים גרמי ולכאורה מאי איריא חי אפילו מת נמי דכיון דכלו לו חדשיו מאי נ"מ בין חי למת ושוב מלאתי בתוס' להרשב"א ז"ל בחידושיו בחולין ע"ד שהקשה באמת על רש"י ז"ל דפירש

דשמא

דחלבו של ולד הוה כחלב שעל אבר אמו וחלב האברים מותר דרחמנא מיעטיה מאת כל אשר על הקרב ולא חלב הדפנות, וא"כ כיון דהוא כאחד מאבריה הוה כחלב שעל הדפנות ואם נימא דהולד חשוב כגוף עצמו לכל מילי א"כ לענין חלב נמי חשוב כגוף בפ"ע, וחלב שעל הקרב דידיה חשוב כחלב הקרב דאמו, וא"כ ר' יוחנן דס"ל עובר לאו ירך אמו כדאיתא (ביבמות ע"ח) אמר ר' יוחנן הפרים חטאת מעוברת וילדה רצה מתכפר בה רצה מתכפר בוולדה, וכן כתב הרמב"ם (בפרק ד') מהל' פסולי המוקדשין וז"ל הפרים חטאת מעוברת וילדה הרי היא וולדה כשתי חטאות שנתפרשו לאחריות אלמא דעובר לאו ירך אמו הוא וכן דעת התוס'. (בסנהדרין פ') דלכל מילי הוי עובר לאו ירך אמו רק לענין ולד הנגחת והנרבעת אסור עיי"ש, לכן סובר ר' יוחנן וכן הרמב"ם דפסק כוותיה דחלב של שליל אסור דחלבו הוי כחלב של הקרב דלאו ירך אמו הוא :

אחר כתבי זאת מצאתי בספר עין יצחק להגאון מהרי"א שיחי' אב"ד דקאוונא שנשאל ע"ז והשיב שם בחלק יו"ד (סי' ג') וז"ל שם הנני להשיבו כי יש זכות ללמוד על המתירין והוא דהא אף שיטת המחמירין הוא רק בשלמו לו חדשיו ומצאוהו חי א"כ ממילא יש לנו נשלם דין ס ס, ספק א' שמא לא שלמו לו חדשיו, ספק ב' שמא מת מקודם שחטה אמו עכ"ל הטהור, והנה לפי שכתבתי לעיל דהרמב"ם שפסק כר' יוחנן דבשלם חלב מבן ט' חי אסור החלב, אלמא אף שלא מצאוהו חי רק שהיה חי בבטן אמו כשהיה בן ט' הרי זה אסור החלב וצ"ע :

שאלה יג

פרה החולבה שיצא ממנה דם עם החלב וכמה פעמים בא לפני שאלה זו בהיותי רב בעיר סאלעצניק .

תשובה

שאלה זו כבר נמצא בשו"ה נחלת שבעה (סימן כ') והחמיר מאד, עד שכתב שהמורה שהורה שיניח החלב להצטנן ויפול הדם על השוליים למטה וישאר החלב למעלה וישפוך החלב מלמעלה ויהי' מותר צריך כפרה ועיי"ש, גם בשו"ת חינוך ב"י (סימן ל"ח) הביא שאלה זו והאריך לאסור, ובסוף מביא ראיה לאסור וז"ל, וג"ל ראיה לאיסור ממ"ש מי יתן טהור מטמא לא אחד, שדרשו רז"ל על הקב"ה שברא מדם נידה של אשה שהוא טמא ברא חלב כשתתעבר ותלד, וא"כ י"ל ה"ה בבהמה כך וכיון דיש דם או אדמימות מוכח דעדיין לא נשתנה הדם לחלב, ע"כ יש לאסור משום דם ממש וחיוב כרת ואף בספק יש להחמיר כו' עכ"ל, וכבר הובא שאלה זו בשמש בפ"ת יו"ד (סימן פ"א) עיין שם, והקשה לי רב אחד על שו"ת חב"י הנ"ל, הלא אנן קיי"ל דאין דם נעכר ונעשה חלב דקיי"ל כר"י ור' יוסי בנדה (דף ט' א') דאבריה מתפרקין ולא כר"מ דדם נעכר ונ"ח, אח"ז מצאתי בשו"ת בנין עולם שג"כ משיג על תשובת חב"י הנ"ל וכתב שנעלמה ממנו סוגיא ערוכה דפ"ק דבכורות (דף ו' ע"ב) שמבואר שם להיפך, דפריך הניחא למ"ד דם נעכר ונעשה חלב, אלא למ"ד כו' ומסיק דהחידוש הוא משום דהוי אבר מן החי, ואנן לא קיי"ל כמ"ד דם נעכר כו' כדאיתא בנדה (ט' ע"א) פלוגתא דר"מ ור' יוסי לענין ווסתות דקיי"ל כר"י ור' יוסי דמסולקת דמים כל כ"ד חודש משום דאבריה מתפרקין, ואפילו מניקתו והולכת ד' או ה' שנים לאחר כ"ד חודש חוששת לווסתה, הרי מבואר להדיא דלא ס"ל דם נעכר ונעשה חלב עכ"ל הבנין עולם ועיי"ש :

ולי נראה לתרץ דברי החב"י ולא לשווי' טועה בהלכה גמ' ערוכה, וזולת זה קשה מאד להגיד שאין דם נעכר ונעשה חלב, הלא החוש יכחיש זאת ובעינינו אנו רואים, ונשי דילן יעידון לנו שבכל זמן שמניקה את בנה אינה רואה ווסתה, וכאשר תגמול את בנה אף לשנה אחת תחזור לווסתה, ומיעוטא דמיעוטא יש שרואות אף במניקות, לכן נלענ"ד שר"י ור' יוסי שסוברים שאבריה מתפרקין סוברים ג"כ שדם נעכר ונעשה חלב וזה אין ספק רק בהא פליגי, מהו הטעם שמניקה דיה שעתה, סובר ר"מ דהטעם היא מפני שדם נעכר ונעשה חלב לכן אם מניקתו ד' או ה' שנים דיה שעתה, ור"י ור"א ור' שמעון סוברים שהטעם הוא מפני שאבריה מתפרקין ולא מפני שדם נעכר ונ"ח, כלומר זה ודאי שדם נעכר ונ"ח רק הטעם שדייה שעתה, הוא רק מפני שאבריה מתפרקין כי הטעם משום דם נעכר אין די למנוע הדמים ממנה, וכן משמע לשון רש"י שם, וז"ל שם ד"ה דיה שעתה אע"פ שמת שאין הטעם תלוי ביניקת הולד אלא מתוך צער לידה כו' עכ"ל רש"י, וכן לקמן ד"ה קמ"ל כתב רש"י וז"ל לפיכך דווקא קאמר ר' יוסי שאין הטעם תלוי אלא בפירוק אברים כו' ע"ש, ולשון שאין דם נעכר ונעשה חלב זה לא נמצא לא בגמ' ולא ברש"י אלא ודאי שזה כ"ע סבירא להו דדם נעכר ונ"ח, רק דפליגי מהו הטעם דדיין שעתן, זה לאומר

משום

משום זה, וזה אומר משום זה, ולכאורה קשה על דברי מבכורות (ו' ע"ב), דקאמר שם הגמ' ור' שמעון לאסור חלבי מנא ליה נפקא ליה מאת הגמל, ורבנן ילפי שם מיתורא דגמל, ופריך שם הגמ' אלא מעתה טעמא דרבנן מגמל גמל ור' שמעון מאת הגמל, הא לאו הכי הוה אמינא חלב דבהמה טמאה שרי, מ"ש מהא דתניא כו' אצטריך כד"א הואיל דבהמה טהורה נמי חידוש הוא דאמר מר דם נעכר ונעשה חלב, וכיון דחידוש הוא בבהמה טמאה נמי לשתרי קמ"ל הניחא למ"ד דם נעכר ונ"ח אלא למ"ד אבריה מתפרקין כו' מאי איכא למימר עכ"ל הגמ' שם, וא"כ מוכח לכאורה מן הגמ' דלמ"ד אבריה מתפרקין לא אמרינן דם נעכר ונעשה חלב, דלא כמו שכתבתי לעיל וזהו כוונת השו"ת בנין עולם, אך באמת אין זו קושיא ונחזי אנן הנה לר' מאיר דדרש מי יתן טהור מטמא וס"ל דם נעכר ונ"ח, איזה דם נעכר ונעשה חלב הוא דם הנדה שדם זו עומדת בעין כמפירש במסכת נדה, דם החדר שדם זו היא בפני עצמה בחדר ואין נבלע בשום אבר, לכן אסור הוא מה"ת וכיון שמדם זו נעשה חלב כמפורש במדרש תזריע (פ' י"ד) אמר ר' מאיר כל השעה חדשים שאין האשה רואה דם בדין הוא שתהא רואה מה הקב"ה עושה מסלקו למעלה לדדיה ועושהו חלב ע"כ, וסובר ר"מ שרק מן דם זו נעשה החלב לכן טהור מטמא הוא ובאותו זמן שמניקתו דיה שעתה, ור"י ור' יוסי סוברים אף דדם נעכר ונעשה חלב אך לא רק מן הדם הנדה שעומדת בעין נעשה חלב, רק גם מן דם האברים ומכל הדמים ולכן אין די הטעם של דם נעכר ונ"ח לעצור דמה שיהיו דיה שעתה רק אבריה מתפרקין, וא"כ ניחא הך דבכורות דפריך הגמ' הניחא למ"ד דם נעכר ונעשה חלב הוי חידוש דהחלב אתי מאיסור דאורייתא, אלא למ"ד אבריה מתפרקין וא"כ אתי החלב גם מדם האברים אין חידוש הוא כיון דדם האברים מותר כל זמן דלא פירש לחוץ, כמ"ש התוס' אף דפירש ממקום למקום בתוכה גם כן מותר, ולכן הוי ליה זה וזה גורם וקיי"ל דזו"ז גורם מותר, כנלע"ד כוונת הגמרא והפלוגתא דר"מ ור"י ור"י:

ובמענה אין קושיא על הגאון חב"י ולבד זה דברי הבנין עולם שם (בסימן ל') קשה מאד, ראשון מה שמקשה שם על הסוגיא דבכורות בש"ד דש"ס דהאיך אפשר לומר דחלב יהי' אסור משום דאתא מדם, הא קיי"ל דם האברים שלא פירש מותר כו' עיי"ש, לא ידעתי מאי קשה לו הלא הגמ' אומר דחלב יהיה אסור למ"ד דם נעכר ונעשה חלב, ולדידיה החלב בא מהדם שבעין מדם הנדה שבחדר כמו שפירשנו לעיל ואין זה דם האברים וזה אסור מה"ת, גם הקשה שם וז"ל עוד צ"ע דנראה דאפילו למ"ד דם שבשלו אסור מה"ת היינו דוקא משום דבזה לא נפיק מתורת דם ועדיין שמו עליו, משא"כ במה שנעכר ונעשה חלב דלמה יגרע מזה מהא דכתב רבינו יונה הביאו הרא"ש (פרק כילד מברכין) בענין המושק שהוא דם חיה שנגרר שכתב להתירו מטעם שנשתנה מברייתו ופירשא בעלמא הוא כו' ע"ש, לא ידעתי מאי קשה לו, ראשון הלא אף במושק שנתהפך לגמרי מ"מ הר"ז הלוי אוסר משום חשש דם הובא שם ברא"ש, ואף לר"י אין קושיא ששם נתהפך לגמרי וכאן החב"י אוסר היכא דלא נתהפך לגמרי החלב ונראה עוד אדמומית שנראה שלא נעכר לגמרי, ומאי קושיא של הבנין עולם הלא גם כאן חלב מותר אף שבא מדם, גם יתר דבריו שם בתשובה אינו מחוור לענ"ד, ואם לחכך אדם לומר מאי שנא מהא דתנן חולין (דף ס"ט א') בעי ר' ירמיה מהו לחוש לזרעו, היכי דמי כו' ומסיק הגמ' כל מכת לא אמרינן דשרי והני קא מיבעיא לן מהו לגמוע את חלבו היינו חלב של בהמה שיש לה איסור אבר היוצא, ונשאר בתיקו לחומרא וכן פסקו כל הפוסקים, וז"ל המחבר ביו"ד (סימן י"ד סעיף ה') עובר שהוציא אבר ונאסר האבר ואח"כ נשחטה האם והוציאו העובר והרי היא נקבה החלב שלה אסור לשתותו, הואיל והוא בא מכלל האברים ויש בה אבר אחד אסור והרי זה כחלב טריפה שנתערב בחלב כשרה ע"כ לשון המחבר שם, ולכאורה מזה סתירה למה שכתבתי לעיל בבכורות, דלמ"ד אבריה מתפרקין והחלב בא מדם הנדה בעין וגם מדם האברים הוה זה וזה גורם ולא הוי חידוש ומותר, למה אמרינן גם כאן גבי אבר היוצא דהחלב בא גם מכלל האברים הוי זה וזה גורם, והמחבר רמז זה במתק לשונו ומסיים והרי זה כחלב טרפה שנתערב בחלב כשרה ולכאורה קשה שתיבות הללו מיותרים כקושיות הט"ז שם לשון זה מיותר עיי"ש בט"ז, אבל השתא ניחא שמרמז בדבריו שזה לא נקרא זה וזה גורם, ובאמת ניחא שמצאתי בחידושי הר"ן והובא בספר כסף נבחר (אות ז') ובחידושי ר"ל חיות על הש"ס (חולין ס"ט) שכתב הר"ן ואפילו זו"ז גורם מותר דכי איכא חד גורם דאיסורא וחד גורם דהיתרא הוא דמיקרי זו"ז גורם ושרי, אבל היכא דתרווייהו דהיתרא נינהו אלא שזה טעון שחיטה וזה אינו טעון, משום זו"ג לא אמרינן דלשתרי בלא שחיטה, אלא כיון שמצד אביו א"צ ומצד אמו צריך הרי הוא כמעוות ואין לו תקנה עכ"ל שם, וסברתו דזה וזה גורם הוי משום ביטול, והר"ן לשיטתו בנדרים (נ"ב) דהיתר בהיתר לא בטיל, לכן גם כאן גבי איסור יוצא שהאיסור הוא מפני שאין לו היתר בשחיטה לא הוי זו"ג, הדרן לדינן שהדין עם החב"י שחלב שנראה בה אדמומית כיון שדם נעכר ונעשה חלב, וא"כ כיון שלא נתעכר לגמרי שעוד בה אדמומית הוה כולו אסור ודלא כתשובת בנין עולם הנ"ל כנלע"ד, דברי הכותב:

חיים בן לא"א הרב הגאון יחיאל משה זצללה"ה סאנאלאוויץ.

שאלה יד

באשר המנהג בישראל שבעת סעודת נישואין אחר גמר הסעודה נותנים הקרואים על המשתה מתנות להחתן שקורין „דרשה געשאנק" ונותנים כסף מזומן, גם נותנים כלים של כסף כמו גביעים ועוד כלים אחרים, ונותנים זה ליד הבדחן והבדחן קורא זה נתן זאת המתנה עבור החתן, ולפעמים יקרה שרחוק למצוא כוס של רביעית על כוס של ברכת המזון וברכה התנים, אם מותר לקחת גביע של „דרשה געשאנק" לברך עליו ברכת הנ"ל אף שמחוסר טבילה, אף ברשות החתן:

תשובה

הייתי על סעודת נשואין של נכד הרב הגאון ר' שמואל לובעלער נ"י מו"ל דפה, והיו שם כל חכמי ווילנא ונזדקקו בשאלה זאת מפי אחד מהמסובים, אם מותר לקחת גביע של „דרשה געשאנק" על כוס של ברכה בלא טבילה, ובדעתו היה שמותר כיון ששאולה היא, ואחר שנזכר דודאי שאולה מן אינו יהודי פטור מטבילה, אבל שאולה מן ישראל חייב כמפורש בתוס' ע"ז (דף ע"ה ע"ב) וביו"ד (סימן ק"כ) עלה באיסור והנה כבואי לביתי עיינתי בזה השאלה כי עלה על רעיוני להתיר בלא טבילה כאשר אבאר בעז"ה:

הנה ביו"ד (סימן ק"כ סעיף ח') מביא שמחבר דעת הנ"א שאם לא לקחו הראשון לצורך סעודה אלא לחתוך קלפים וכיוצא בו אין צריך להטבילו, והט"ז שם מביא דעת הב"י אף אם קנאו לסחורה אין צריך טבילה וא"כ כאן כיון שהנותן קנאה „לדרשה געשאנק" לא נתחייב הגביע בידו לטבילה, ואף שדעת האו"ה הובא בט"ז, וש"ך שאף אם ישראל הראשון קנה לחתוך בו קלפים מ"מ אם ישראל השני שואל ממנו חייב טבילה, כיון שגם ישראל הראשון אם היה רוצה להשתמש בו לסעודה היה חייב בטבילה ממילא נתחייב בידו מיקרי, כבר משיג הפ"ח עליו הובא בספר חכמת אדם בב"א שם (סימן ס"ה) וגם הרמ"א לא הביאו, ועוד אף לדעת האו"ה נראה לי שזה דוקא אם הראשון קנה לעצמו לחתוך קלפים או כיוצא בו ואף לסחורה אם לא ימצא קונה ישתמש לעצמו, אך בנד"ד שקנה „לדרשה געשאנק" אף האו"ה מודה שלא נקרא מתחייב ביד הראשון, ורק אי אמרינן שהחתן קונה אותם כעת אזי נתחייב כעת בטבילה:

אך נחזי אנן במה קנה אותם החתן כעת כיון שהמנהג שאין נותנים זאת ליד החתן אלא להבדחן, והבדחן מקבלם ומניחם על השולחן כידוע במה קונה אותם החתן, ואין לומר שהבדחן זוכה עבורו, זה אינו כיון שידוע שכ"ע אומרים להבדחן רק לשון הולך או קחו [היינו בל"א נעמט אדער נאט] והולך לכ"ע לאו כזכי דמי במתנה, ואף לשון תן שני דיעות הן בחו"מ (סימן קכ"ה) אי הוי כזכי במתנה לכן לא קנה אותם החתן לע"ע כיון שלא קבלם, ולכאורה נראה שהחתן קונה את הכלים מטעם חצר אף שהמנהג כאן פה ווילנא ששוכרים בית חתונות ויש פה בתים קבועים להשכיר רק על בית החתונות מ"מ אף חצר המושכר הוא ביד השוכר וקונה לו כמבואר בחו"מ (סימן ר') וא"כ היכא שהבדחן מניח על השולחן קונה לו השולחן מטעם חצר, אך גם זה אינו דכבר הביא הנתיבות המשפט בחו"מ (סימן קנ"ב ס"ק ו') דחצר המושכר בלא קנין דנעל או גדר לא קנה, רק דיש לו רשות להשתמש בחצר, אבל לענין שיהי' כחצרו שיקנה לו ע"י חצר זה, מציאה או מתנה הבא לתוכו אינו קונה כשאין לו בחצר רק שיעבוד הגוף להשתמש בו', ומסיים שם ולכן כשירצה שיהי' חצר שלו אפילו לענין שיקנה מה שבתוכו צריך שיהי' לו קנין הגוף ממש לפירות, וכיון דיש לו קנין הגוף ממש כענין חזקה דנעל גדר שיהי' התיקון מועיל לגוף הקרקע כיון דהגוף שלו עכ"ל, עיין שם היטב:

ולכן בנד"ד כיון דאין להחתן בגוף הבית כלום רק להשתמש בו אינו קונה לו לקנות מה שבתוכו, רק מטעם אחר נראה לי שקונה מטעם מעמד שלשתן וזה קנין ודאי הוא, רק זה הוא אם הנותן „דרשה געשאנק" שם הוא על המשתה אבל אם שלח ע"י אשתו ובניו או ע"י שליח אזי אין כאן מעמד שלשתן כדאיתא בחו"מ (סימן קכ"ו סעיף כ') מע"ש ע"י שליח לא מהני עי"ש, לכן נראה לי להלכה, לעת הצורך מותר לקחת לכוס של ברכה גביע של „דרשה געשאנק" אם החתן לא קבלם בידו ואם אין שם הנותן כנ"ל:

דברי הכותב חיים סאנאלאווין מו"צ דפה.

ובני הרב הגאון מו"ה יחיאל משה יחי' אב"ד דעיר באפאצקין (פלך סיבאלק) כתב לי בזה דהחתן קונה את המתנות מטעם אוסיתמתא, כמו שכתב המרדכי בהגהות בבבא (פ' ר"א דמילה) מי שנדר ליתן לאחר למול את בנו צריך לקיים לו, ואע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מ"מ הואיל ומנהג בני אדם שנודרין ביניהם זה לזה ומקיימין, גם כאן צריך לקיים, וראי' מדאמרינן בב"מ האי סיטומתא קניא בשביל שכך נהגו, ה"נ כך נהגו עכ"ל הגהות מרדכי והובא ג"כ ביו"ד (סימן רס"ד) ברמ"א ובש"ך שם, שכן גם כאן כיון דהמנהג שנותנים להבדחן עבור שהחתן קונה בזה, וכן כתב מהרש"ל בב"ק (פרק ה') מי שקנה שלישי או ששי או שביעי וקדם חבירו חייב ליתן לו עשרה זהובים ובמקום שנהגו קורא למי שירצה וקורא לראובן

לראובן, ושמעון קדם ובירך אפ"ה חייב לשלם עשרה זהובים, אף שראובן לא קנה המצוה, מ"מ מאחר שבעל הסנן זוכה במצות ונתנה לזה. וליוה לש"ן לקרות אותו בפרהסיא זוכה באותו מצוה, דכה"ג הולכין אחר המנהג כמו שמסקינן בסוף איזהו נשך סיטומתא קנין הוא לענין מי שפרע, ובאתרא דנהגו למיקני ביה קני ממש עכ"ל מהרש"ל בקיצור לשון עיי"ש, ופשיטא כה"ד כולי עלמא נהגו כן וקונה החתן לכו"ע, כן כתב לי בני הרה"ג הנ"ל שיחי', ודברי פי חכם חן, ומעתה אסור להשתמש בלא טבילה:

שאלה טו

מבני הרב הגאון וכו' מו"ה יחיאל משה שיחי' אב"ד דק"ק סאפאצקין יצ"ו (פלך סובאלק).

אם מותר היה לרופא ישראל ליתן לכנענית סממנים להפיל עוברה, היכא דאיכא קצת חולה לה בשבילו:

תשובה

הנה ראיתי בתשובת מהרי"ט (חלק א' סימן צ"ט) שפסק להתיר ולמד זה מדבישראל עובר לאו נפש הוא, כדמוכח בסנהדרין (פ"ד) ובנדה (דף מ"ד) ובערכין (דף ז') אמרינן האשה שהיא יוצאה להרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחלה שלא תבוא לידי ניוול, אלמא בשביל ניוול האם הורגין הולד בידים כו' עכ"ל, ולדידי צ"ע האי הוראה טובא, ראשית מה שהביא ראיה להתיר בישראלית לפענ"ד לא מוכח מידי דהא משם ליכא למילף, רק דאינו חייב מיתה על העוברים דלא הוי נפש ממש, אבל לעולם אימא לך דאסור מדאורייתא, וכן כתבו להדיא התוס' בחולין (דף ל"ג) ד"ה אחד דעל העוברים נהי דפטור מ"מ לא שרי ומוכח בדבריהם דהוי דאורייתא, וכן כתבו התוס' בסנהדרין (נ"ט) ד"ה ליכא, וא"כ מנלן להתיר איסור דאורייתא משום קצת חולה, וליכא למימר דמהרי"ט מיירי היכא דאיכא סכנת האם, הא מפורש להדיא באהלות (פ"ז משנה ו') והובא בסנהדרין (ע"ב) דמחתכין הולד אע"ג דנעקר ממקומו ונחשב כילוד כדמוכח בערכין (ז') עיי"ש, והא דהביא ראיה מערכין דמותר היה להרוג העובר משום ניוול האם כבר נדחה ראי' זו מדברי התוס' סנהדרין (פ') ד"ה עובר דהוי כאלו נגמר דין שניהם להריגה יעו"ש בדבריהם, ובר מן דין מאי ראיה מישראל לכנענית הא אמרינן בסנהדרין (נ"ז) דעובד אלילים נהרג על עוברים ופסק כן הרמב"ם (בפ"ט מהל' מלכים הלכה ד') וגם ע"י גרמא נמי נהרגו בדברי הרמב"ם שם, וא"כ פשיטא שהיא אינה רשאי ואסור לה ליקח בעצמה סממנים להפיל הולד, וא"כ גם הרופא ישראל אסור לה ליתן משום לפני עור כו', כדאיתא בפסחים ר"נ אומר מניין כו' ואבר מן החי לב"נ ת"ל לפני עור, לכן לפ"ד היכא דליכא סכנה להאם אסורה לקחת סממנים להפיל בין ישראלית ובין כנענית וגם אסור ליתן לה משום לפני עור כו', ויותר מזה ראיתי בתשובת הגאון רע"א דאסר לאשה לקלקל ההריון גם קודם שנתעברה אע"ג דלא ידוע עוד אם תקלוט ומכש"כ עובר ממש ותודיעני נא דעתך בזה:

דברי בנך המברך אותך בכל טוב יחיאל משה חו"פ.

וזאת אשר השבתי לו.

אם חכם לבך ישמח גם אני, בני חביבי הרב הגאון כו' מו"ה יחיאל משה נ"י אב"ד דסאפאצקין.

השו"ת שלך קבלתי לעונג לבבי וכל דבריך אמת וצדק, ואין לי מה להוסיף או לגרוע רק מפני שאין בהמ"ד בלא חידוש אמרתי לחדש מעט, ע"ד שאלתך אם מותר היה ליתן לכנענית סממנים להפיל עוברה היכא דאיכא קצת חולה, ומדברי תשובתך משמע אם יש סכנה בהאם מותר, ובאמת אפילו איכא סכנה בהאם נ"ל דג"כ אסור, כיון דעובדי אלילים אין מעלין ולא מורידין להם א"כ אסור לנו להוריד את הולד משום אין מורידין לדברי התוס' (ע"ז דף י') ד"ה חד, דס"ל שאסור להורידן רק האיסור לפני עור לא יהיה כאן כיון דאיכא סכנה מותר לה להאם לגרום שתפיל את הולד:

דברי אביך חיים סאנאלאוויץ.

שאלה טז

ראיתי לבאר מה שנוהגין אף אנשי מעשה וי"א עומדים על מקום אבותיהם בבהמ"ד כשהאבות אינם בבהמ"ד או שנסעו מביתם, אם יאות עבדי, וגם נשאלתי על זה.

תשובה

איתא בקדושין (דף ל"א ב') איזהו מורא ואיזה הוא כיבוד, מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו, ומפורש ביו"ד (סימן ר"מ) לא יעמוד במקומו המיוחד לו להתפלל אלמא שזה אסור ואף שזה פשיטא שאב ימחול על זה ואב שמחל על כבודו מחול, אך אולי דוקא אב שמחל על כבודו ולא על מוראו, ואף אם תמצא לומר דגם על מוראו יכול למחול הא מצאתי ברדב"ז ח"א סימן (תקכ"ד) שהביא הא דקיי"ל אב שמחל על כבודו כבודו מחול היינו שנפטר הבן מעונש אבל אכתי מצוה איכא, והביא בשם הרמ"ה ראיה מפ' אילו מציאות דתניא מניין שאמר לו אביו הטמא או שאמר לו אל תחזיר שלא ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ד' כולכם חייבים בכבודי, ופריך הגמרא טעמא דכתב את שבתותי תשמרו הא לאו הכי הוה אמינא לייש לו ואמאי האי עשה והאי עשה ולא תעשה ולא אתי עשה דכיבוד ודחי לא תעשה ועשה, והקשה היכי ס"ד דאתי עשה דכיבוד ודחי אפילו לאו גרידא כיון דאב יוכל למחול על כבודו ויכול לומר לא בעינא להאי כיבוד מי איתא לעשה כלל, כדאיתא בפ' אלו נערות (דף מ') דעשה דולו תהיה לאשה לא דחי לאו דממזרת משום דאי אמרה לא בעינא מי איתא לעשה כלל, אלא ודאי אף שמחל על כבודו אין עליו עונש אבל המצוה איכא, ובזה מתורץ ג"כ קושיית התוס' ישנים שם דף הנ"ל שהקשו אמאי אילטריך קרא בפ"ק דיבמות (דף ה') דאין עשה דכיבוד דוחה שבת הא ליכא עשה דאי אמר לא בעינא לכיבוד ליכא עשה עיי"ש תירוצם ולפי דברי הרדב"ז אין כאן קושיא כי אף דמחל מ"מ מצוה איכא, אלמא אף דאין עליו עונש אם עומד על מקום אביו מ"מ מבטל מצוה עשה של כיבוד ובמז"ה מצאתי ראיה להרדב"ז מקידושין (ל"ב ע"א) דאיתא שם דרב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה אמר איזיל אחזי אי רתח או לא רתח, ומקשה הגמ' ודלמא רתח וקעבר אלפני עור לא תתן מכשול ומתרץ הגמ' דמחיל ליה ליקריה כו' עיי"ש ופירש התוס' שם וצריך לומר שהודיעו קודם לכן שלא יהא כמו נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דאמר לקמן (דף פ"א) שצריך סליחה וכפרה. ע"כ לשון התוס', ולכאורה קשה מאד כיון דרב הונא רצה לנסותו אם יקיים כיבוד אב ולהורותו דרך הישר והשתא כיון שהודיעו שמחל על כבודו א"כ אף אם ירתח אין בו עון וליכא מצות כיבוד ומה הועיל מעשה דרב הונא אלא ודאי אף שמחל על כבודו ואז לא יהי' על הבן שום עונש וליכא לפני עור לא תתן מכשול מ"מ איכא מצות כיבוד, אם לא ירתח זהו רצה לנסותו, ולפי ענ"ד ראיה מוכרחת היא לדברי הרדב"ז והרמ"ה, אחר כתבי זאת מצאתי בספר ברכי יוסף להגאון חיד"א ז"ל חלק יו"ד (סימן ר"מ) שהביא בשם ספר דרכי נועם כסברתי שאב שמחל על מוראו אין מוראו מחול ושמחתי מאד כי כוונתי לדעת הדרכי נועם, והנה הברכי יוסף הביא בשם משכנות יעקב שמשיג על הדרכי נועם מהך גמ' מהך דרב הונא שאמר איזיל אחזי אי רתח או לא רתח ופירש"י אי ניתח ואמר לאבוה מידי בריתחיה, ומוקי הגמ' דמחל ליקריה אלמא דגם מורא יכול למחול והברכי יוסף מסכים עם המשכנות יעקב מהך הגמ', ולענ"ד נראה דודאי על מוראו אינו יכול למחול ולא על חנם מחלק הגמ' בין מורא וכיבוד דת"ר איזהו מורא ואיזהו כיבוד, ול"ל להגמ' לחלק הוה ליה להגמ' למימר איזהו מורא וכיבוד לא יעמוד במקומו כו' ולא יסתור את דבריו מאכילו משקהו כו' אלא ודאי מדמחלק הגמ' יש נפקא מינה בין כיבוד למורא, ומהו הנ"מ דעל כיבוד יכול למחול ועל מורא אינו יכול למחול, והשכל נותן כן הגע עצמך שחילוק של מורא וכיבוד, כיבוד הוא אם לא יכבדהו ג"כ בזיון אינו ואין אנו רואין לא בזיון ולא כבוד אבל מורא הוא אם לא ירא איכא בזיון לאביו וזהו פשיטא אם יאמר האב להבן שירוק בפניו האם יכול למחול ע"ז פשיטא דלא, ועיין בברכי יוסף שהאריך בזה ומסיק על בזיונו אין יכול למחול, וא"כ גם על מורא אינו יכול למחול דמה לי בזיון גדול או בזיון קל, ופשיטא דמה שהגמ' מחשב אלו מורא יש ג"כ בזיון כמו אם יסתור את דבריו או יכריע את דבריו גם אם יעמוד על מקומו אזי לא יחשוב את האב, ואיכא בזיון לגביה לכן אף אם ימחול אסור להבן לעשות כן, והא דרב הונא נראה לי לפרש כן, דבאמת מנ"ל לרש"י לפרש ואמר לאבוה מידי בריתחיה הלא אף אם לא יאמר כלום רק שירתח על אביו אין זה כבוד לאביו כמבואר ברמב"ם ובשו"ע יו"ד (סימן ר"מ) ושלא יכעוס עליהם כו' אלמא שגם זה אסור, אלא דהתירוץ של הגמ' הכריח לרש"י לפרש כן דהגמ' מקשה קושיא שני' והא קעבר משום בל תשחית ומשני דעביד ליה בפומבייני ודילמא משום הכי לא רתח ומשני דעבד ליה בשעת ריתחיה עכ"ל וא"כ קשה מנא יודע רב הונא אם רתח אי לא רתח על מה שקרע לשיראי כיון דבלאו הכי היה בכעס, לכן פירש רש"י ז"ל ואמר לאבוה מידי בריתחיה ומזה מביאין ראיה שגם על מורא יכול למחול, אבל באמת אין ראיה מזה דאף לדברי רש"י יוכל להיות דאף אם יאמר לו מידי לא יהיה זה דרך בזיון כמו אם יאמר הפסד הוא מה זה בזיון נגד אביו, ולולא דברי רש"י ז"ל הייתי מפרש פשטא דגמ' על אופן זה היינו זה היה ידע רב הונא דרבה בריה לא יעבור על מצות

מורא

מורא ולא ידבר נגדו רק רצה לנסותו איך ישמור מצות כיבוד לכן אמר איזול אחזי אי רתח אי לא רתח וס"ד דהגמ' שיבחין אותו אם יקיים מצות כיבוד אב בשב ואל תעשה כלומר שלא יכעוס, וכאשר משני הגמ' דעבד ליה בפומבייני היינו שקרע בהתפירה שאין הפסד, מקשה הגמרא ודילמא משום הכי לא רתח ולא משום כיבוד שיכבד את האב ומשני הגמרא דעביד ליה בשעת ריתחיה היינו בשעה שהיה הבן בכעס, ואם לא היה רבה זהיר בכיבוד אב אז היה רתח כמתחילה אף שלא על אביו, ולא היה ניכר שיכבד את האב, אך רבה שהיה זהיר מאד בכיבוד אב אזי תיכף אחר מעשה האב נח מכעסו שלא יתדמה שכועס על מעשה אביו ובזה נראה איך יכבד את האב, וזהו כוונת הגמ' דעבד ליה בשעת ריתחיה והוא גבר על רוחו ונח מכעסו למען כיבוד אב, והשתא אין צורך לומר ואמר ליה מידי, וזהו שאמר רב הונא איזול אחזי אי רתח אי לא רתח כיון שעשה זאת בשעת ריתחיה אי רתח אזי לא ניכר כיבודו ולא נגד כבודו אך אי לא רתח וינוח מכעסו אזי כיבוד יתירה הוא כנ"ל, עוד נראה לי אף אם נאמר שגם אב שמחל על מוראו מורא מחל בכ"ז אסור כאן לעמוד על מקום אביו בבהמ"ד מפני מראית העין כי מי יודע שאב מחל ונתן לו רשות לעמוד כמו דאיתא ביו"ד (סימן פ"ז) שאסור לבשל בשר בחלב שקדים או בחלב אשה מפני מראית עין עיי"ש בש"ך ואינו דומה לינעא לפרהסיא כמו שאיתא ברמ"א יו"ד (סימן ר"מ) שהרב שמחל על כבודו דוקא בצינעא ולא בפרהסיא עיי"ש, ועיין במנחת חינוך פ' קדשים שעל מוראו כופין עד שת"ל כי אין מתן שכרה בצדה, כל זה נראה לי להלכה:

דברי הכותב חיים סאגאלאוויץ.

שאלה יז

המשכיר בית לחבירו סתם שיעשה בה מה שירצה אם לדור בה או לעשותה בית התבן והתנה עמו שלא יעשה בה מזוזה או מעקה אף אם יעשה אותה לבית דירה אם תנאו קיים או לא:

תשובה

לכאורה נראה דלית דין צריך בושש דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה והשכירות קיים והתנאי בטל, אך אחר העיון נראה לי לחלק בין התנה על מזוזה ובין התנה שלא לעשות מעקה, מתחילה נקדים מה שראיתי בתשובת מהר"ח אור זרוע שהביא קושית בשם אביו מהר"י א"ז הא דאמר הרי זה גיטך על מנת שלא תיכנסי כל ל' יום לבית פלוני הרי זה גט, ואמאי הוי גט הא מתנה על מה שכתוב בתורה שאם פלוני יחלה או אחד מבני ביתו אי אפשר לה שלא תלך לבקר החולה כדתנן הריני נזיר על מנת שאטמא למתים וכו' הרי זה נזיר ואסור בכולם מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה, ואפילו תאמר ביקור חולים דרבנן הוא הא אמרינן בפרק אע"פ (נ"ו ע"ב) כמדומה לי דאפילו למ"ד מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו קיים בדרבנן תנאו בטל ואגב חביבותיה כתבתיה יצחק בר' משה גב"ה עכ"ל אבא מארי ז"ל עכ"ל מהר"ח א"ז עיי"ש, ובימי חורפי הקשיתי בהא דאמרינן בגיטין המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר' אליעזר מתיר וחכמים אוסרים, ואוקימנא בגמ' פלוגתייהו, דכאי אלא חוץ הוא ובחוץ הוא דפליגי ר"א ורבנן, ומאי טעמא דר"א א"ר ינאי משום זקן אחד אמר קרא ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר אפילו לא התירה אלא לאיש אחר הרי זו מגורשת, ורבנן סברי האי איש לכל איש ואיש, אבל בעל מנת מודו רבנן דהוי גט, והקשיתי כיון דרבנן סברי דהאי איש לכל איש ואיש מחויב הוא מה"ת להתירה לכו"ע וא"כ גם בעל מנת אמאי הוה גט ותנאו קיים הא הוה מתנה על מה שכתוב בתורה, ואין לומר כיון דבגט לא הוה שיור רק תנאי בעלמא לא מיקרי זה מתנה עמשכב"ת הא מצינו כעין זה חולין (דף קל"ד ע"א) כהן שמכר פרה לישראל ואמר לו על מנת שהמתנות שלי נותן לכל כהן שירצה והתנאי בטל ופירשו התוס' שם ד"ה חוץ הטעם דהוי כמו מתנה על משכב"ת שהרשתו התורה ליתנה לכל מי שירצה וכן כתב הרא"ש עיי"ש וא"כ הכא נמי אמאי הוה גט אם אמר על מנת שלא תנשאי לפלוני הא הוה מתנה על מה שכתוב בתורה כיון דמה"ת צריכה להיות רצונה חפשית להנשא לכל איש ואיש כדרבנן, וכאן עוד כש"כ מהתם מה התם שטכל לומר שכוונתו היתה בעל מנת לשייר המתנות לעצמו שלא מכר לו זאת כעין שאיתא בב"ב (דף ס"ג) בן לוי שמכר שדה לישראל ואמר ליה על מנת שהמעשר ראשון שלי, המעשר שלו ומסיק הגמ' כיון דאמר ליה על מנת שמעשר ראשון שלי שיורי שייריה למקום המעשר, וכן פסק הרמב"ם (בפרק ט' מהל' בכורים הלכה י"א) גבי מתנות בכהן שמכר פרה לישראל ואמר ליה על מנת שהמתנות שלי התנאי בטל

והוי המתנות של ישראל ונותנם לכל כהן שירצה משום דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה וכן כתב הש"ך ביו"ד (סימן ס"א), ורבים מקשים דברי הרמב"ם אהדדי עד שהט"ז ביו"ד (סימן ס"א) ובחו"מ (סימן רי"ב) כתב דלית נגר דיפרקינה, והט"ז הביא בשם התוס' והרא"ש דהסוגיא דהזרוע והמוכר את הבית פליגי אהדדי ולכן הקשו דברי הרמב"ם אהדדי ולי נראה לתרץ כיון דקיי"ל אין אדם מוציא דבריו לבטלה, לכן גבי שדה שיכול לומר שיורי שייריה למקום המעשר אמרינן דשייריה ולא מכר ליה מקום המעשר, משא"כ גבי מתנות דגוף אחת היא א"כ כיון שמכר ליה הפרה נתפס המכירה בכולה כעין באמרו האומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה וא"כ הוה כעל מנת תנאי והוה מתנה על מה שכתוב בתורה, וכש"כ כאן שלא נוכל לומר שיורי שייריה דא"כ הוי הגט פסול ומוכרח לומר דתנאי ממש הוי וא"כ הוי מתנה על מה שכתוב בתורה, אך לפי דברי הנתיבות שם שמתרץ דברי הרמב"ם שלא תקשה אהדדי יהי' ניחא שמתרץ ההם וז"ל דהרמב"ם ס"ל דלא שייך מתנה עמשכב"ת רק היכא דודאי קא עקר כמבואר בגיטין (דף פ"ד) ובב"מ (דף נ"א) וכן כתבו התוס' בכתובות שם גבי שאר וכסות כיון דרחמנא תליא קדושין בשאר וכסות חשיב מתנה עמשכב"ת משום דאין אישות לתלאין כו' ולפ"ז יש לחלק דמתנות ע"כ איירי שמכרה רק לשוחטה ושיהי' המתנות שלו ולא בודאי קא עקר למש"כ בתורה מש"ה חשיב מתנה עמשכב"ת אבל אם מכרה רק שאם ישחטנה יהי' המתנות שלו ואם ימכרנה יכול למוכרה עם המתנות נראה דאין זה חשוב מתנה עמשכב"ת דלאו ודאי קא עקר כו', וגבי על מנת שהמעשר שלי דודאי הרשות ביד הלוקח לזרוע בתה או דברים שאינם חייבים במעשר או להכניס התבואה דרך גגין באופן שיפטר מן המעשר ויהיה המקח קיים ואין התנאי רק אם יתחייב במעשר שיהי' המעשר שלו וכיון שאפשר המקח להתקיים בלי עקירת משכב"ת לא חשיב מתנה על מה שכתוב בתורה עכ"ל הנתיבות עיי"ש, ולפי דבריו קושיית האור זרוע ודאי אינו קושיא כיון דשם אינו ודאי שיעקר כי אולי לא יחלה ורוב אינם חולים, ואף קושייתו ג"כ אינו קושיא כי באומר על מנת שלא תנשאי לפלוני יוכל להיות שפלוני לא ירצה לישא אותה, וימצא שלא היא קא עקר, או שלא תנשאי כלל לאיש, וא"כ נידן דידן לדברי המחבר בח"מ (סימן תכ"ז) שמכריע שבית האוצרות ובית הבקר וכיוצא בו חייב במזוזה ופטור מן המעקה עיי"ש בסמ"ע, נמצא אם מתנה שלא לעשות מזוזה הוה מתנה על מה שכתוב בתורה, אבל אם מתנה על המעקה שלא לעשות אין זה מתנה על משכב"ת כיון שהשכיר לו סתם ויוכל לעשות מהבית בית האוצר ליין או לשמן ויהי' פטור מן המעקה אין זה ודאי קא עקר, כנ"ל:

דברי הכותב חיים סאנאלאוויץ:

שאלה יח

אחד הוציא ספר תורה לקרות בה בציבור ומצא שאינה נגללת על מקומה ויהי' טרחה לגוללה לפרשת היום, ובא איש אחר והלך והוציא ס"ת אחרת שנגללת לפ' היום, אם צריך עביד השני או לא צריך ואה"נ לא צריך אם לקרות בראשונה או בשנייה כיון שכבר הוציאו שתיהם:

תשובה

זה נראה לפענ"ד פשוט שהשני לא צריך עביד שהוציא ס"ת שניה דאיתא ביומא (דף ע' ע"א) ובעבור שלחומש הפקודים קורא על פה אמאי נגלול וניקרי אמר ר"ה בריה דרב יהושע אמר רב ששת לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור מפני כבוד ציבור, ונייתי אחריתא וניקרי, רב הונא ב"ר יהודה אמר משום פגמו של ראשון עכ"ל הגמרא שם, אלמא דאין כבוד ציבור דוחה פגמו של ס"ת לכן גם כאן אסור להוציא אחרת, ואולי יש לחלק דהכא ביומא כבר פתחו וקראו בה לכן אם נוציא אחרת ויקרא בה אותו אדם בעצמו איכא פגמא כדמסיק הגמ' שם חד גברא בתרי ספרי איכא פגמא, אבל בנד"ד שעוד לא פתחו לקרות בה גם לא הביאו אותה על הבימה ליכא פגם, זה אינו וגם על אופן זה אסור מטעם אחר דאין מעבירין על המצות, וראייתי מיומא (דף נ"ח ע"ב) וז"ל הגמ' שם אמר לך ר' עקיבא מדינא בההוא קרן דפגע ברישא בההוא עביד ברישא דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצות כו' עיי"ש אלמא דאף בחדא מגוה אמרינן אין מעבירין וכעין זה איתא בפסחים (דף ס"ד ע"ב) קבל את המלא ומחזיר את הריקן אבל איפכא לא מסייע ליה לר"ש בן לקיש דאמר ר"ש בן לקיש אין מעבירין על המצות ופירש רש"י שם אבל איפכא מחזיר את הריקן ברישא לא דמכי מטיא ליה מיד בעי לקבולי דאין מעבירין על המצוה מאחר שבאת לידו, וכן פירש רבינו חננאל שם מדקתני

קבל

קבל את המלא תקודם ואח"כ מחזיר הריקן במעינן הא דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצוה אלא מקדים מצוה דפגע ברישא, הלכך הכא בנד"ד כיון שהוציא ופגע בס"ת זו אין להוציא אחרת, ואף שלא יהי' כבוד הציבור שצריכים לגוללה, מ"מ אין מעבירין על המצות דוחה כבוד הציבור, בהדי איתא בירושלמי יומא (פ' שביעי הלכה א') דר' יוסי לית ליה הך סברה דכבוד ציבור לפי פירש ש"ק שם וכן הוא בירושלמי סוטה (פ' ז' ה' ו') עיי"ש והך דאין מעבירין איתא לכולהו ולדברי התוס' יומא (דף ל"ג) ד"ה עביד ומגילה (דף ו' ע"ב) ד"ה מסתבר משמע דהך אין מעבירין על המצות דאורייתא הוא, דהך דרשה דמכילתא ושמרתם את המצות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה דרשה גמורה היא ולא כהרדב"ז בתשובה (סי' תקכ"ט) שסובר שאין מעבירין דרבנן היא, והך דמכילתא רק אסמכתא בעלמא, ובני הבחור המופלג ושנון אברהם אהרן נ"י הערני בזה דאולי לא שייך כאן אין מעבירין כיון דטעמא דאין מעבירין הוא מפני שאין להמתין המצוה רק לעשותה מיד והכא בספר תורה עיקר המצוה היא לקרות בה וכיון דספר תורה הראשונה צריכין לגלול והשניה אינה צריכה אלא אדרבא אם לא גלילה אחרת ישהה המצוה איחור שהות הגלילה, וסברא נכונה היא, אך מדברי סתימת הפוסקים שסתמו בכל מקום וכתבו אין מעבירין על המצות אף בדבר שהמצוה הראשונה צריכה איחור יותר מאם לקח השניה בכל זה סברי אין מעבירין, כמו בתפילין אם לקחן קודם הטלית מחויב להניחן קודם הטלית משום דאין מעבירין אף שבהנחתן ישהה יותר להתיר קשר הרצועות, ולקבלן מכיסן כמו דאיתא בשו"ע או"ח (סימן כ"ה סעיף א') וז"ל והמניחים כיס התפילין והטלית לתוך כיס אחת צריכין ליזהר שלא יניחו כיס התפילין למעלה כדי שלא יפגע בהם תחילה ויצטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצות, אלמא אף דבתפילין ישהה יותר מ"מ אין מעבירין אף דהמ"א שם משיג על זה דאם מונחין עוד בכיסן לא מיקרי אין מעבירין (מסעיף י"א) שם, היינו דסובר כל זמן שהם מונחין בכיסן לא מיקרי אוחזן בידו, והמחלית השקל כתב שם דלהמ"א אף שהוציאן מהתיק כל זמן שאינם פתוחים לא מיקרי אין מעבירין עיי"ש, לא עיין היטב כי המ"א בעצמו כתב שם (בסעיף י"א) על דברי הרמ"א שם וז"ל הרמ"א שם ואף אם שניהם לפניו חוץ לתיק לא יתקן לפתוח התפילין של ראש עד אחר הנחה של יד וכתב על זה המגן אברהם ד"ה לא יתקן דכשנוטלה בידו והינו מניחו הוי כמעביר על המצות, אלמא דזה מודה המ"א דאם נוטלן בידו אף שאינן פתוחים מיקרי אין מעבירין ומה שקשה להמחלית השקל למה ליה להב"י להביא הטעם שאסור להוציא התפילה של ראש מהתיק עד שתהא תפילה של יד מונחת על פי קבלה ולא מטעמא דאין מעבירין, נראה לפענ"ד דאי משום טעמא דאין מעבירין הוי מותר להוציא התפילה של יד מהתיק ולפותחן מהרצועות ואח"ז להוציא התפילה של ראש ולתקן כדי שלא יצטרך לשהות בין הנחתן ואח"כ יניח של יד ואח"ז של ראש כסדר, ועל אופן זה לא שייך אין מעבירין כיון דקבל את של יד תחילה, צריך להניחו תחילה אף שאחז הת"ז של ראש, וכן מסיק

בעל השאגת אריה בספרו טורי אבן (במגילה דף ו') וז"ל שם בד"ה וא"ת למאי דפירשתי דאפי' בעובר דרך על המצוה שפגע בתחילה ופגע באחרת אפ"ה לא פקע מעלות אין מעבירין מהראשונה שפגע בה תחילה וחוזר לראשונה משום טעמא דא"מ וכש"כ הכא שכוונתו היתה להניח של יד תחילה רק שהוציא של ראש לפתחן שלא יהיה הפסק בין הנחה של יד לשל ראש אין בזה חשש משום אין מעבירין לכן הביא הב"י שאסור להוציא של ראש מהתיק עד שתהא תפלה של יד מונחת על היד וזהו דוקא אסור מטעם הקבלה וזה ברור:

לכן בנד"ד לא מיבעיא אם עוד לא הוציא אחרת זהו פשיטא שאסור להוציא אחרת אלא אף שכבר הוציא השנייה צריך לקרות בראשונה כנ"ל ועוד נראה לי להביא ראיה שצריך לקרות בראשונה מהגמ' יומא (דף ס"ד ע"א) וז"ל הגמ' שם אם של שם מת זה שעלה עליו הגורל לשם יתקיים תחתיו כו' אמר רב שני שבזוג ראשון יקרב כו' ר' יותנן אמר שני שבזוג ראשון ירעה שני שבזוג שני יקרב במאי קא מיפלגי רב סבר בעלי חיים אינן נדחים ור"י סובר בעלי חיים נדחים כו' ופריך הגמ' ולרב נהי נמי דבעלי חיים אינן נדחין אי בעי האי נקריב אי בעי האי נקריב אמר רבא רב סבר לה כר' יוסי דאמר מצוה בראשון, ואף ר' יוחנן שסובר שני שבזוג שני יקרב היינו משום שסובר הואיל ונדחו נדחו אבל הכא גבי ספר תורה אף ר' יוחנן מודה שמצוה בראשונה ולא מיבעיא לרב דהכא מצוה לקרות בראשונה דהכא הס"ת הראשונה לא נדחה:

ובעיקר הדין דאין מעבירין נראה לי לומר דבר חדש, דהנה התוס' במגילה (ו' ב') ד"ה מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצות פריך מכאן קשה לתנא דאמרינן בפרק איזהו מקומן בגמ' דקאמר שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של המזבח ודייק טעמא דאמר קרא אל יסוד מזבח העולה, וקשה התם למה לי קרא תיפוק ליה דאין מעבירין על המצות וכשהוא יוצא מפתח ההיכל שהוא מערב ביסוד מערבי הוא דפגע ברישא והביא התוס' יש מפרשים דלא שייך למימר אין מעבירין על המצות אלא היכא שיש לפניו שתי מצות שיש לו לעשות קודם אותה דפגע ברישא, ודחה התוס' וזה אינו דהכא ליכא אלא מצוה אחת ואפילו הכי מפרש הטעם משום דאין מעבירין, ומביא שם עוד תירוץ אחר עיי"ש, ובתוס' יומא (דף ל"ג ע"א) ד"ה אין מעבירין ג"כ מייתי האי חילוק דשתי מצות ומצוה אחת, גם בתוס' מנחות (דף ס"ד) ובזבחים ושם לא דחו התוס' תירוץ זה, ובאמת קשה מאד לחלק כן, אלא לשון של המכילתא כן הוא ושמרתם את המצות ר' יאשיהו אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם בא מצוה לידך עשה אותה מיד ע"כ, אלמא דכוונת המכילתא מפורש אף על מצוה אחת אם בא לידו אל יחמיצנה לזמן מאוחר, אלא צריך לעשות אותה מיד, לכן נראה לו לפרש דהך דינא דאין מעבירין על המצות שני טעמים יש, אחד דאין מחמיצין המצוה לעשות אותה בזמן מאוחר זה אסור מדאורייתא

שמא יארע לו איזה אונס שלא יכול לעשות המצוה אח"כ וזה הוא במצוה אחת, ואף בשני מצות כה"ג אם לא ירצה לעשות המצוה הראשונה שפגע בה רק השנייה אך לא תיכף הוי זה אסור מדאורייתא מושמרתם את המצות, אך אם יש לפניו שתי מצות ופגע בראשונה ירצה לעשות השנייה תיכף, זה אסור רק מדרבנן משום בזוי מצוה ראשונה, ואין כבוד המצוה שמניחה מלעשות ומחזיר אחר מצוה אחרת ובהנחה זו יתורץ כמה קושיות, אחת קושיית תוס' מזבחים דל"ל קרא אל יסוד מזבח העולה תיפוק ליה דאין מעבירין, והשתא ניחא דהתם בשפיכת שיריים לא ישהה בין מקום זה למקום זה, לכן אין בזה איסור מדאורייתא משום אין מעבירין לכך צריך קרא דצריך לשפוך אל יסוד מזבח החיצון דדאורייתא הוא. גם ניחא בזה קושיית הגאון בעל קהלת יעקב בספר ארעא דרבנן (אות א') שמקשה אי אמרינן דהך אין מעבירין דאורייתא הוא והך דרשה דמכילתא דרשה גמורה הוא, למה אם פגע בתפילה של ראש קודם יעבור עליה ויקח של יד משום דכתיב והיו לאות על ידיך והדר לטוטפת בין עיניך מאי אולמא האי מהאי, ולפי דברינו ניחא כיון שרוצה להניח תיכף גם את של ראש לכן אין בזה איסור דאורייתא אף שעובר על של ראש ומניח את של יד רק האיסור הוא מדרבנן לכן מביא דמדאורייתא מחויב להניח של יד תחילה:

גם מה שהקשה שם ממגילה אהא דסבר ראב"י דאף מקרא מגילה באדר א' דריש קרא דבכל שנה ושנה מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט וכו' וקאמר תלמודא בשלמא לראב"י מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצות ואי הא דאין מעבירין דרשה גמורה היא קשה דא"כ למה לי קרא דבכל שנה ושנה ת"ל דאין מעבירין על המצות, אלא ע"כ מדרבנן הוא ומש"ה איצטריך קרא עכ"ל שם (אות א'), ולכאורה קושיא חזקה היא לדברי הסוברים במדאורייתא הוא אך אחר העיון אין זה קושיא כלל, זה פשוטא לענ"ד דאין מעבירין כזה חודש ימים ודאי דאורייתא הוא ואף חימוץ מצוה כשיעור חימוץ מצה גם כן הוי מדאורייתא וכן משמע ממכילתא מלשון כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה, לכן לשהות בעשיית המצוה כמו שיעור חימוץ את המצה אסור מדאורייתא, ומה שקשה לו ל"ל קרא דבכל שנה ושנה לא זכותי להבין, הלא אי לאו קרא דבכל שנה ושנה לדרוש ממנו אדר הסמוך לשבט, גם אין מעבירין לא יהיה כאן כיון שלא הגיע עוד זמן המצוה, ואולי זה הוא טעמא דרשב"ג דדריש על אדר השני משום מסמך גאולה לגאולה עדיף, ודאי כוונת אנשי כנה"ג כיו על אדר שני, וממילא אין כאן אין מעבירין כיון שלא תקנו על זמן זה, ואולי טעמא דראב"י ג"כ כיון דיש כאן אין מעבירין ודאי תקנות אנשי כנה"ג הי' על אדר א' כדי לעשות המצוה מהרה, ומאחר שתקנו כן הוי אין מעבירין דאורייתא, ומאד קשה לי על הגאון בעל טורי אבן שכתב במגילה שם וז"ל, נראה לי הא דנקט אין מעבירין לאו דוקא דבכל מקום דאמר א"מ פירש דכל היכא שיש לפניו שתי מצוה, שיש לו לעשות תחילה להאי דפגע בראשה מה"ט דאין מעבירין כו', דכל הני ניחא דשייך בהא אי משום יעבור ממקום הקרוב לו שהיא מקומו של מצוה זו ושוכר דרך עליה ומניחו והולך למקום אחר רחוק שהיא מקום של מצוה אחרת, ואי משום דהתחיל כבר במצוה אחת אי מניחו לעסוק באחרת, כ"ש לדבר הרבית דאיכא משום א"מ שעובר ממצוה שהתחיל בה כבר ומניחה, אבל הכא גבי דמגילה אין בה משום א"מ דאין ביה לא העברת מקומו וגם לא התחיל בה עדיין ולא העברה אין בלבד כו' ע"כ בעל טורי אבן, ותמה אני מניין לו זה הלא הדרשה של המכילתא מן ושמרתם את המצות אדרבה דוקא על העברת הזמן, כדמוכח מהלשון כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם בא מצוה לידך עשה אותה מיד, ולשון מיד פשיטא שהכוונה שלא ישהה אותה לזמן מאוחר, ואדרבה זהו דאורייתא, וכל הני שמביא הגאון בעל ט"א הנ"ל מיומא (ל"ג) ומפסחים (פ"ה) ומיומא (נ"ח) גבי מתנות קרנות המזבח הפנימי שם הוי רק מדרבנן כמו שהבאתי לעיל כיון שאין שם שהות גדול:

ומה שמביא בעל טורי אבן ראיה מהך דמגילה סוף (פ"ב) מכל הני שמצותן כל היום כמגילה והלל ומוספין ושארי דקחשיב התם דאם לא עשאן שחרית עושה כל היום כולו, ואין בהם משום אין מעבירין אלא זריזין מקדימין למצות, לכן גם כאן בקריאת מגילה אין בזה משום א"מ רק משום זריזות, והגמ' לשון הרגיל ושגור בכל הני דוכתי נקט עכ"ל עיי"ש, ולענ"ד אין ראיה מהתם ודאי כאן הוי א"מ דאורייתא כמו שהוכחתי לעיל, ומה שבכל הני שמצותן כל היום אינן אלא משום זריזין מקדימין, היינו משום דהתם גלי קרא דאין עוברין על משום אין מעבירין, להכי פריך הגמ' מגלן דאין בזה משום אין מעבירין ומייתי קרא, והטעם בזה דאין מעבירין לא שייך אלא אם יעבור זמן המצוה או אם פגע במצוה ובא לידו ומניחה לזמן אחר הוי שפיר אין מעבירין על המצות, כמשמעות המכילתא אם בא לידך אל תחמיצנה היינו אל תעבור עליה וכן אם מעביר המצוה מידו וכן אם יעבור הזמן מהמצוה, או הוי איסור מדאורייתא משום א"מ, אבל באם הזמן לא יעבור והמצוה לא בא לידו אין בזה משום א"מ, רק משום זריזין מקדימין למצות, ולשון מקדימין נופל רק על קדימת הזמן, רק אם המצוה אינו בידו ואינו קרוב לו מצוה להקדים להמציא ולעשותה כמו הלשון מקדימין לפתחו, לכן בכל הני דחשיב במגילה כיון דמצותן כל היום אין בזה משום א"מ, כי הזמן לא יעבור וגם המצוה לא בא לידו, ואולי אם תפס התניך אי אם אחז המגילה אי השופר ויניחם מידו שלא לעשותם בעת הוי שפיר משום א"מ, אבל כאן בקריאת המגילה אם לא יקרא בעת יעבור הזמן הוי שפיר א"מ, אף דלראב"י אם לא קרא בראשון קורא באדר שני, בכ"ז הוי העברת זמן כיון שלא קרא באדר א' בי"ד שוב לא מצי למיקרי עד אדר ב' ואי כמו שופר סוכה עוד זמני בשנה האחרת, ולא דמי לכל הני שמצותן כל היום שבכל שעה יוכל לקיים את המצוה, שם לא הוי רק משום זריזין מקדימין, וזה ברור דלא כהגאון טורי אבן שהולך הגמ' מהשמעתין ומפשטן:

פעולא

הוצא מדברינו לדינא , אם פגע במלוה אחת ויעבור עליה או אף אם לא פגע ולא בא לידו רק שיעבור זמנה , אזי הוי בזה רק משום זריזין מקדימין למצוה , ואם יש לפניו שתי מצות ויעבור על הראשונה ויעשה השנייה תיכף , אין בזה רק איסור א"מ מדרבנן משום ביזוי מצוה ראשונה , ואף אם יוכל לעשות המצוה במקום קרוב ויעבור על המקום זה וילך למקום אחר רחוק , הוי ג"כ אין מעבירין מדרבנן , לכן בנד"ד בהוליא ספר תורה זו ויניחה לקרות בש"ת השנייה , לא גרע מאם מניח מקום קרוב שיכול לקיים המצוה וילך למקום רחוק , כיון שיכול לקיים מצות הקריאה בזו , ובאן עדיף שיש כאן ביזוי ס"ת ראשונה , ותו לא מידי :

דברי חיים סאגאלאוויץ מו"צ דפה .

שאלה יט

השוכר בית בחו"ל לשנה או לחצי שנה מתי חייב במזוזה , ואם חייב מדאורייתא או מדרבנן :

תשובה

איתא במנחות (דף מ"ד ע"א) אמר ר"י טלית שאולה כל ל' יום פטורה מן הציצית מיכן ואילך חייבת תנ"ה הדר בפונדקי בא"י והשוכר בית בחו"ל כל ל' יום פטורה מן המזוזה מיכן ואילך חייבת , אבל השוכר בית בא"י עושה מזוזה לאלתר משום יישוב דארץ ישראל עכ"ל הגמ' , ופירש רש"י שם להכי פטור כל ל' יום ממזוזה שמא יחזור בו , והתוס' פירשו כל ל' יום פטור דלאו בית דירה דידיה הוי , כדאמרינן (פ"ק דכ"ב) גבי נשתהא שם ל' יום הרי הוא כאנשי העיר עכ"ל התוס' , והטור ומחבר שו"ע יו"ד (סימן רפ"ו סעיף כ"ב) העתיקו לשון הגמ' הנ"ל , והש"ך שם הופש טעם התוס' משום דלא נקרא עדיין דירה , וראיתי בנחלת לבי בעה"מ פ"ת שכתב א"ל משמע דאף אם שכר הבית על שנה תמימה אינו קובע המזוזה עד לאחר ל' , וכן משמע לשון הברייתא כל שלשים יום פטור כו' , אולם בסידור של הגאון מליסא העתיק , השוכר בית עד שלשים יום פטור משמע דאם שכר על יותר מל' חייב מיד , ול"ע מניין לו זה מאחר דקיי"ל דשוכר אינו חייב לאחר ל' רק מדרבנן משום דמיחזי כשלו , וא"כ בתוך ל' דלא מיחזי כשלו מה חילוק יש אם ידור בו גם לאחר ל' עכ"ל , ובאמת לא ידעתי מהיכי משמע דאף אם שכר הבית על שנה תמימה אינו חייב במזוזה כל שלשים יום , גם מלשון הברייתא דקתני כל ל' יום פטור לא משמע מידי , דכוונת הברייתא אם שכר הבית מיום או שבוע עד שלשים יום פטור , מכאן ואילך חייב אף ששוכר ליומא , אבל פשיטא אם שכר מתחילה לשנה או לחצי שנה חייב במזוזה מיד , כדמשמע מלשון רש"י ד"ה והשוכר בית כו' פטור שמא יחזור בו עכ"ל רש"י , אלמא אם שכר הבית באופן שלא יוכל לחזור אזי חייב במזוזה מיד , ואף להתוס' שכתבו הטעם לעד שלשים יום לא נקרא בית דירה דידיה וראייתם מב"ב (א') גבי נשתהא שם שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר , משם ג"כ מוכח אם שכר לשנה הרי חייב מיד , דקתני במתניתין שם אם קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד אלמא אם דעתו להשתקע נקרא מאנשי העיר מיד , וכן הוא ביו"ד (סימן רנ"ו סעיף ה') עיי"ש לכן גם כאן אם שכר לשנה כיון שאינו יכול לחזור בו , כמפורש בחו"מ (סימן שי"ב סעיף א') בשם הרא"ש , אם שכר לזמן קליב כמכר דמי ולא יכול לחזור בו , פשיטא דחייב במזוזה מיד , ובפרט שכעת המנהג מי ששוכר בית ישלם בעד רבע שנה מקודם אין לספק בזה שחייב במזוזה מיד :

וכן מוכח מן הירושלמי סוף מגילה דאיתא התם הדר בחו"ל והדר בפונדקי בא"י שלשים יום אין צריך ליתן מזוזה , אח"ז מייתי הירושלמי עוד ברייתא השוכר בית ישראל צריך ליתן מזוזה , ופירש שם המפרש ק"ע השוכר בית ישראל לדור בו יותר משלשים , אזי צריך ליתן מזוזה , וכוונתו כיון שהירושלמי מחלק לשני מימרות , מתחילה הביא הדר בחו"ל שלשים יום פטור , ואח"כ מביא השוכר בית ישראל חייב ודאי פשטא כך הוא אם שכר רק על שלשים יום פטור ממזוזה כל שלשים יום , ואם שכר על יותר מל' חייב מיד כדמפרש הק"ע שם עיי"ש , דאל"ה למה ליה להירושלמי להביא דין זה השני השוכר בית ישראל חייב , שלא כבר מוכח מרישא דקתני שלשים יום פטור מוכח דלאחר שלשים חייב , אלא ודאי דין השני לאורויי אתא דשוכר בית מישראל על יותר משלשים חייב מיד וזה ברור כשמש :

גם מה שהביא הגהלת נבי הנ"ל דקיי"ל גם לאחר שלשים יום אינו חייב אלא מדרבנן, גם זה לא ידעתי היכן קיי"ל הכי, דלא רוב הפוס' סוברים שהוא מדאורייתא כמו שאכתוב, וגם מהגמ' יותר מוכח כהפוסקים הנ"ל שהוא מדאורייתא כמו שאכתוב לקמן:

שיטת רש"י

בב"מ (דף ק"א ע"ב) הא דקאמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא, ופירש"י דדרשינן מנחות (ל"ד) ביתך דרך ביאתך למי שנכנס ויוצא לה זה הדר ביה אלמא דרש"י ס"ל דחייב השוכר בית ודר בה מדאורייתא, וכן פירש רש"י בפסחים (דף ד' ע"א) ד"ה חובת הדר לפי שהיא משמרתו וכתיב ביתך דרך ביאתך נכנס ויוצא בה, אבל הכא בדיקת חמץ דרבנן כו' דסגי ליה בביטול בעלמא אלמא דבמזוזה חייב השוכר מדאורייתא, וכן פירש"י (ע"ז דף כ"א א') בד"ה חובת הדר היא ולא חובה הבית, הילכך ליכא הפקעתא דכתיב ביתך דרך ביאתך, אלמא למי שנכנס ויוצא להוכה אזהר רחמנא עכ"ל רש"י, הרי מפורש שרש"י סובר שהשוכר חייב מדאורייתא:

שיטת הרמב"ם

גם כן דחייב השוכר מדאורייתא, כמו שמוכח ברמב"ם (פרק ה' מהלכות מזוזה הלכה י"א) וז"ל שם שהמזוזה חובת הדר ואינה חובת הבית, וכן מוכח מכל הפ' שפי שם וכן כתב הגהות מיימוני שם דרבינו סובר שהוא מדאורייתא:

שיטת החינוך

גם כן שהוא מדאורייתא, עיי"ש (מצוה תכ"ג) ח"ל שם או ששכר בית בחו"ל, או פונדק בארץ, ועברו עליו יותר משלשים יום ולא הניח בה מזוזה מיד בטל עשה זו עכ"ל, הרי מפורש דשוכר דהוא מדאורייתא:

שיטת הריטב"א

חולין פ' ראשית הגז דנ"כ מדאורייתא, דכתב שם בד"ה ותלא ביתך למאי אתא לכדרבא דאמר רבא דרך ביאתך כו' אבל ליכא למימר דאתי' למעוטי שותפות, דאפילו היה הבית כולו של אינו יהודי, וישראל דר בה חייב במזוזה, דקיי"ל מזוזה חובת הדר היא וישראל בכ"מ צריך שימור עכ"ל, ואף שמהריטב"א בב"מ לא נראה כן אולי חזר בו כאן ותמיה לי על השיטה מקובלת בב"מ (דף ק"א) שהביא דברי הריטב"א ב"מ ולא עיין הריטב"א כאן, ובאמת העיקר כהריטב"א כאן כמו שאכתוב לקמן, ומה שהביא הריטב"א בב"מ ראיה משבת (דף קל"א) תנ"ה ששוין שאם צין עליתו ועשה מזוזה לפתחו שהוא חייב כו', ומסיק הגמ' משום הואיל ובידו להפקירן, אלמא כיון דלאו ביתו הוא אינו חייב במזוזה אף דדר בה, כן הוא ראייתו. ולפענ"ד אין ראיה מכאן, דהכא כיון דהפקיר את ביתו נרצע מבורר על שלשים יום שפטור ממזוזה, דכאן יכול חבירו לזכות בהבית ויוכל להוציא אותו מן הבית, לכן כיון דהפקיר את הבית אין לו דירה בטוחה אף על איזה ימים לכן ודאי פטור ממזוזה, משא"כ בשוכר בית על יותר משלשים יום חייב מדאורייתא:

גם הרשב"א חולין שם, מקשה וז"ל וא"ת אמאי לא אמרינן ביתך למעוטי שותפות דאינו יהודי כדאמרינן בכל הני דלעיל, נראה לי משום מזוזה חובת הדר היא ולשמירה עשויה. ואפילו דשותפות דאינו יהודי ישראל הדר בה צריך שמירה עכ"ל הרשב"א בחידושיו על חולין, אלמא דגם הרשב"א סובר כאן דאף דאין הבית שלו רק הדר בה חייב במזוזה מדאורייתא ולא דרשינן ביתך ולא של אחרים, ואף דהרשב"א בשבת שם לא כתב כן, אולי חזר בו:

ותמיה לי מאד על התוס' והרא"ש שפסקו שהשוכר בית אינו חייב רק מדרבנן, מנ"ל זאת ואמאי דוחקו לפסוק כן, הלא מדברי רב משרשיא משמע דקאמר חובת הדר היא דהוא מדאורייתא, וכן משמע ביומא (י"א ע"א) דקאמר הגמ' שם ואקרא דבוכי גופא תיבעי מזוזה דהא אית בה דירה לשומר, ומי עדיף שומר הנ"ל משוכר, גם בית הכנסת שיש בה דירה לחזן הכנסת חייבת במזוזה מדאורייתא, אף שאינם שלהם, והם מדאורייתא הוא כדמשמע בגמ' שם ותוס' שם ד"ה יכול עיי"ש, ומה שכתבו תוס' מנחות (ל"ד) וע"ז (כ"א) דתרי ביתך כתיב חדא לכדרבא דרך ביאתך וחדא למעוטי בית של אחרים, קשה לי מאד למה לא הביא הגמ' הדרש זה מפורש כמו שהביא הגמ' כשותך ולא של אחרים, ועוד הא ביתך השני צריך לדרשה יומא (שם) ביתך המיוחד לך, פרט לבית התבן ובית הבקר דפטור ממזוזה, וא"כ ליכא ביתך מיותר, ומנ"ל להתוס' וסייעתם לדרוש דרשה שלא נמצא בגמ' ואף שאינו מיותר:

ועוד נראה לי להביא ראיה להפוסקים שהשוכר חייב במזוזה דאורייתא מגמרא ב"מ (דף ק"א ע"ב) דאיתא התם, בעו מיניה מרב ששת מזוזה על מי, מזוזה הא אמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא כו', וא"כ מייתי הגמ' ברייתא ת"ר המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה כו', ולכאורה קשה מאד, לפי דעת הפשטן שבעו מרב ששת חיוב מזוזה על מי, קשה למה לא הביא הברייתא הנ"ל שמפורש בה שעל השוכר לעשות מזוזה, ולמה לו לפשוט מדברי רב משרשיא שהוא אמורא, ועוד קשה לפי דברי התוס' מנחות (מ"ד) שכוונת רב משרשיא בהא דאמר מזוזה חובת הדר היא היינו שהמשכיר פטור כיון שאין דר בה, א"כ מאי הביא ראיה על הא דאיבעי מזוזה על מי מדברי רב משרשיא, כיון דכוונת האיבעיא כאן בב"מ הוצאות המזוזה על מי, וא"כ מאי ראיה מרב משרשיא שהמשכיר פטור חובת המצוה, בכ"ז יכול להיות כיון שהבית חייב במזוזה מצד השוכר שדר בה

מחמתו חייב המשכיר לעשות מכיסו , ועדיף ליה לפשוט מן הברייתא שמפורש שעל השוכר לעשות לו המזוזה, ואין לומר אולי לא הוה ידע להברייתא , זה אינו דהא ראיתי בספר יד מלאכי הביא בשם רב שרירא גאון , דכל מקום שהביא הגמרא ברייתא בלשון תנו רבנן , ידעו כולם הברייתא כדמשמע מלשון תנו רבנן דרבנן תנו לה , וא"כ הדרא קושיין לדוכתא למה לא הביא הברייתא , גם יש לדייק לשון הגמ' דקאמר מזוזה , הא אמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא , מזה הלשון משמע דלא הוה להו לשאול בעיא זו דאל"כ הוה ליה להשיב מזוזה על השוכר דאמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא , ואמאי השיב בלשון תמיה מזוזה הא אמר רב משרשיא כו' :

לכן נראה עיקר כשיטת רש"י והרמב"ם וסייעתם , דשוכר חייב במזוזה מדאורייתא וכוונת רב משרשיא דקאמר חובת הדר היא היינו החיוב על השוכר דלא כהתוס' , ובהכי ניחא דהמשכיר פטור אף מחיוב ממון דהמזוזה ואין להשוכר אף לנכות ליה מהשכירות ממון המזוזה , כיון דחיוב המצוה על השוכר גם חיוב הממון עליו , כי אמרינן ניחא ליה לאינש ליעביד מצוה בממונו כהה"א דפסחים (דף ד' ע"ב) עיי"ש , והשתא הוה שפיר מיפשט בעיא שלהם מזוזה על מי חובת הממון מדרב משרשיא , כיון דחובת המצוה עליו גם חובת הממון עליו משום דניחא ליה כו' , וזה ניחא רק אי אמרינן דשוכר חייב מדאורייתא , כי ראיתי בספר קהלת יעקב (אות כ') הביא בשם תשובת בית יעקב , דכי אמרינן ניחא ליה ליעביד מצוה בממונו הנ"מ במצוה דאורייתא , אבל במצוה שאינו מחויב רק מדרבנן לא אמרינן ניחא ליה לאינש ליעביד מצוה בממונו עי"ש , ומוקי ההיא דפסחים (ד') בבדיקת חמץ שלא ביטלו , וא"כ הוי הבדיקה מדאורייתא , ובזה מתרץ קושיית התוס' פסחים (י' ע"ב) עלה דאמר התם ככר בפי נחש צריך חבר להוציא או א"ל , בגופיה אטרחוהו רבנן בממוניה לא אטרחוהו רבנן , וקשה דהא אמרינן דניחא לאינש ליעביד מצוה בממוניה , ותוס' תירצו דלא אמרינן ניחא ליה לאינש אלא במצוה ודאית אבל בספק מצוה לא אמרו דשמא הנחש יוליאנו או יאכלנו , והבית יעקב תירץ דההיא דככר בפי נחש מיירי בשככר ביטל דאז הבדיקה אינה אלא מדרבנן , ואף שהגאון בעל קהלה יעקב משיג עליו מבכורות (דף י"ח) איפלינו ר"ט ורע"ק ברועה כהן שנתן בהמות בחצר בעל הבית , וילדה א' מהן בכור ונתערב עם של בע"ה ומת אחד מהם ר' טרפון סבר אקנויי קא מקני ליה מקום בחצרו דניחא ליה דתעביד מצוה בממונו , ופירש רש"י דהעביד מצוה שיגדלו בכורותיו של כהן בחצרו כו' , והתם מאי מצוה דאורייתא שייך בהא כו' עכ"ל הקהלת יעקב , ולפע"ד גם שם יש מצוה דאורייתא הנתונה לכהן כמו שפירש רש"י שם בד"ה אקנויי אקני ליה בעל הבית לכהן מקום בחצרו כדי שיזכה כהן בבכורה כשיוולדו מיד דתיקניה ליה חצרו , וזהו כוונת הגמ' דניחא ליה דליתעביד מצות הנתינה בממונו בזה שמקנה ליה מקום בחצרו כי החצר קונה לכהן ובזה מקיים המצוה , וכן מפורש במוהרי"ט אלגזי על הלכות בכורות להרמב"ן וז"ל שם בד"ה והנה , לא אמרינן דניחא ליה דתעביד מצוה בממונו ואקנויי קא מקני ליה לכהן מקום בחצרו אלא דוקא כשנולד ודאי בכור כו' , ומקנה לו מקום כדי שיזכה הכהן מדין חצר כדי לקיים מצות נתינת הבכור על צד הודאי כו' , היינו דוקא כשיש לו לכהן ודאי בכור ועביד מצוה בממוניה ע"כ לשון רי"ט אלגזי , אלמא דהמצוה הוא שמקיים מצות הנתינה והוי דאורייתא :

ונפלאתי על בעל קהלת יעקב שעינו הבדלא לא ראה הרש"י מקודש שהבאתי , ואיזה מצוה דרבנן יש כאן אם לא המצות נתינה , לכן אי אמרינן דשוכר בית חייב במזוזה דאורייתא אין על המשכיר חיוב ממון , משום דניחא ליה לשוכר לעביד מצוה בממוניה , אבל אי אמרינן דהשוכר חייב רק מדרבנן , מנלן מדברי רב משרשיא דהמשכיר פטור מהוצאות הממון דמזוזה , דלמא מחויב המשכיר ליתן לו בית שיוכל לדור בה היינו עם מזוזה , וזה מפורש רק בהברייתא והברייתא לא הביא , ולפי דברינו גם הב"י והרמ"א ביו"ד (סימן רל"ה) סוברים דהשוכר חייב מדאורייתא , דזה לשון הרמ"א שם ואפילו שכר הבית בחזקת שיש לו מזוזה לא הוי מקח טעות , וזהו בב"י בשם הרב ר' מנוחה עכ"ל , ומבואר בב"י הטעם דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בין בגופיה בין בממוניה וזהו רק אי אמרינן דהשוכר חייב מדאורייתא , דבדרבנן לא אמרינן ניחא ליה כדפירשנו לעיל , והשתא כיון דרש"י והרמב"ם וסמ"ג והחינוך והריטב"א והפסב"א בחולין והב"י והרמ"א , ועוד כמה פוסקים סוברים שהשוכר בית חייב במזוזה דאורייתא , ודאי הכי קיי"ל ובפרט שדברי התוס' והרא"ש דחוקים המה כמו שפירשתי לעיל :

ובזה שדברנו נראה לי לתרץ הקושיא שהקשיתי בהא דנדרים (דף ל"ו ע"ב) , איבעיא להו התורם משלו על של חבירו צריך דעתו או לא , מי אמרינן כיון דזכות הוא לו לא צריך או דילמא מצוה דיליה היא וניחא ליה למיעבדיה , ופסק הרמב"ם דתרומתו תרומה ואין צריך דעת בעלים , ולכאורה קשה הא אמרינן ניחא ליה לאינש לעביד מצוה בממוניה , וא"כ חוב הוא לבעל הכרי ולא נקרא שלוחו ואמאי הוי תרומתו תרומה , איברא שמצאתי בספר קהלת יעקב ובספר מחנה אפרים שהעירו בזה , ומתרצים דהתם לא מפקע לבעלים ממצוה דגם זה התורם , שליחותיה דבעה"ב קא עביד דזכייה מדין שליחות קא אתי וחשיב כאילו הבעלים עצמן קיימו המצוה עכ"ל , ולפי עג"ד אין תירוצם עולה יפה , חדא דמפירש רש"י והרא"ש שם לא משמע כן , דז"ל רש"י שם ד"ה או דילמא כיון דמצוה דיליה הוא דבעל הכרי ניחא ליה למיעבדיה שיקיים הוא את המצוה לפיכך צריך שיודיעו עכ"ל רש"י , והרא"ש כתב ד"ה או דילמא , ויותר הוא חפץ בחסרון ממונו ממה שיעשה אחר מצותו , אלמא משמע מדבריהם שהמצוה הוא להתורם , ועוד אי אמרינן דהמצוה הוה לבעל הכרי מאי קא מיבעי לן פשיטא דהוי תרומתו תרומה , ודוחק לומר דהאיבעי משום דמצוה בו יותר משלוחו , ועוד אף אם אמרינן דזכייה מטעם שליחות הנ"מ אי אמרינן דהמצוה דיליה היא של התורם אז אמרינן דמזכה ליה להבעל הכרי המעט תבואה שלו כדי שיזכה בהמצוה , אבל אי אמרינן דהמצוה של בעל

הכא היינו באופני עסקינן שיתרום משלו ויזכה לחבירו ממונו וחבירו יזכה בהמצוה אנה השכל שיגזור כן, ומתחילה רציתי לתרץ דלכן הוה תרומתו תרומה כיון דכוונת התורה בנתינת התרומה משום חיותו דכהן, והוי כעין מצות צדקה, לכן לא מצי לומר בעל הכרי הנא ניחא לי בהא מצוה, כיון שיכול לעשותה גם כעת יקח מעט תבואה ויתן לכהן, אך זה ניחא להרמב"ם דס"ל דהפרשת תרומה ונתינתה מצוה אחת היא, אבל להרמב"ן דס"ל דשתי מצות הם הפרשה לחוד והנתינה לחוד, עיין בספר פרשת דרכים בדרך מצותך ולדידיה אף שיכול בעל הכרי לקיים גם כעת מצות נתינה, אבל מצות הפרשה אינו יכול לקיים, והדרא קושיין לדוכתא אמאי לא אמרינן ניחא ליה לאינש ליעביד מצוה שלו בממונא שלו :

לכן נראה לי דכאן איירי בתרומה בזמן הזה דהוה מדרבנן לכן לא אמרינן ניחא לאינש ליעביד מצוה בממונו כמו שהבאתי לעיל בשם חבית יעקב, והשתא אין צריכא לן לחילוקים דחוקים, ובזה ניחא מה שפסק הרמב"ם כאן דהתורם משלו על חבירו תרומתו תרומה, ובערכין (דף כ"א) גבי פלוגתא דשמואל ועולא במפריש חטאתו ואשמו של חבירו, פסק הרמב"ם (בפרק י"ד מהלכות מעשה הקרבנות דין י') כשמואל בחטאת ואשם דצריך דעתו, ואף בעולה ושלמים צריך דעתו בשעת הפרשה, דלא אמרינן זכות הוא לו, ולכאורה סותר את דברי עצמו מהא דנדרים ולפי דברי ניחא, דהתם איירי בתרומה בזמן הזה ולא הוה רק מדרבנן לכן לא אמרינן ניחא לו בעצמו לעשות בממונו, והא דאמר רב הונא בבכורות (י"א) הפודה פ"ח של חבירו פדיונו פדוי, ולא אמרינן ניחא ליה ליעבד בעצמו המצוה, כבר תירצו התוס' שם ובב"ק (ס"ח ע"ב) דהכא אין המצוה חל על הבעלים והוי כהקדש שיכול כל אחד לפדותו, כיון דאין כתיב כאן בעלים עיי"ש, וכוונתם שאין צריך כאן שליחות, לכן אם אומר כך מתרצה בהפדיון הוה פדוי :

נחזור לדינן, דלהכי קאמר בב"מ שם בלשון תמיה, מזוזה הא אמר רב משרשיא חובת הדר היא, היינו דאין צריך להם לשאול שאלה זו כיון דהמצוה הוא על השוכר, א"כ אף דחיוב הממון על המשכיר ג"כ אין להשוכר תביעת ממון עליו מטעם ניחא ליה לאינש כו', עוד נראה לי לתרץ דלהכי לא הביאו הברייתא :

ומקודם נבאר דין מעקה שהוא על השוכר, אם מדאורייתא או מדרבנן, ראיתי בספר ארעא דרבנן מערכת אות מ' הביא בשם הכנה"ג (חו"מ סימן תכ"ו) בהגהות ב"י (אות י') וז"ל שם, כתב הכנה"ג שם, מי ששכר בית מאחרים פטור מן המעקה, מדלא מרבינן אלא לקח וירש וניתן לו במתנה ולא אמר נשכר לו והא דתני במציעא פרק השואל שהשוכר חייב במעקה מדרבנן, היא מפני שהוא דר בבית ויבוא להתרשל בדבר, שמ"ע ור' ירוחם, ולי נראה דבכלל לקח היא לקח בשכירות וחייב אף מדאורייתא עכ"ל עד כאן הלשון של ספר ארעא דרבנן, והנה לדברי הכנה"ג ור"י קשה כיון דמדאורייתא חייב המשכיר רק שלא יבוא להתרשל עקרוהו רבנן מהמשכיר והטילו על השוכר שהוא חי' לבנות המעקה, למה לא ינכה השוכר דמי הוצאות המעקה למשכיר מדמי שכירת הבית, או ישלם לו המשכיר הוצאות המעקה, כמו שמצינו בר"ן פסחים שכירת אחרים, בהמשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ומצאו שאינו בדוק אף דהשוכר חייב לבדוק, מ"מ המשכיר חייב לשלם לו מה שהוציא, ובעין זה מצינו גבי הפודה את חבירו מהשביה, אף שחל עליו המצוה מ"מ בכ"ז חייב חבירו לשלם לו מה שהוציא, עיין רמ"א יו"ד (סימן רנ"ב), ולמה כאן לא יצטרך לשלם להשוכר הוצאות המעקה ואין לומר שבאמת חייב לשלם לו, ז"א כיון שהברייתא מובא כאן בב"מ בדיני ממונות וחשיב עוד סולם ומרזב בהדי מעקה, משמע פשיטא דהחיוב ממון על השוכר, ועוד קשה דבחולין (דף קל"ו ע"א), פריך הגמ' אלא גגך למאי אתא למעוטי בתי כנסיות ובתי מדרשות עיי"ש, ואי אמרת דשוכר פטור מגלן למעוטי בתי כנסיות ובמ"ד דילמא גגך אתי למעוטי שכירות בית, ועוד לשיטת הפוסקים דבמזוזה חייב השוכר מדאורייתא והעיקר כדבריהם כנ"ל, וביתך דכתיב במזוזה דרשינן דרך ביאתך למי שנכנס ויוצא בה זה הדר בה כדפירש רש"י שם בב"מ, א"כ הכא נמי במעקה כתיב בביתך והוי נמי דרך ביאתך למי שנכנס ויוצא בה, מכל הלין נראה שהשוכר חייב במעקה מדאורייתא כדברי הכנה"ג שם, והא דמרבינן רק לקח וירש וניתן במתנה, הוא כדברי הכנה"ג דשכר הוה בכלל לקח, דשכירות ליומא ממכר הוא, ולא בא לאפוקי רק הלשון כי תבנה שלא נאמר דוקא שבנה בעצמו, והשתא ניחא הא דאין המשכיר צריך לשלם להשוכר הוצאות המעקה, כיון דהשוכר חייב מדאורייתא אמרינן ניחא ליה לאינש ליעבד מצוה בממונו, והשתא ניחא גם בזה קושיין דלעיל, למה לא הביא הפשטן על האיבעי' דמזוזה על מי, הברייתא, דמפורש בה על השוכר לעשות מזוזה. גם מה שקאמר בלשון תמיה מזוזה הא אמר רב משרשיא כו' כיון דהגמ' הביא מקודם הברייתא דהשוכר מחויב לעשות מעקה, ובתר הכי בעו מיניה מרב ששת מזוזה על מי, שפיר קאמר הפשטן בלשון תמיה מזוזה הא אמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא, וכיון דחובת הדר היא פשיטא דהוא חייב לעשות משום דניחא ליה והוה לך לידע מהברייתא דלקמה, דתני התם דחייב במעקה כיון דהמצוה רמי עליו חייב גם בהוצאות המצוה, והכי נמי במזוזה כן הוא ומאי קא מיבעי לכו, ולכן לא הביאו הברייתא דלקמן דכבר יכולין לפשוט מהברייתא דלקמיה, כן נראה לי לפרש הגמרא :

וראיתי בפ"ח או"ח (סימן תל"ז) שמחלק, דכי אמרינן ניחא ליה לאינש ליעביד מצוה בממוני היינו בהפסד מועט אבל בהפסד מרובה לא אמרינן, ובאמת זה דוחק גדול כי מגלן לחלק בכך, ובגמ' פסחים שמא קאמר אפילו באתרא דיהבי אגרא ובדקי, וכי לא איירי אף שיעלה הוצאות הבדיקה סך רב מ"מ אמרינן ניחא ליה, ועוד מאן מפיס כמה הוא הפסד מועט וכמה הוא מרובה, לכן נראה לי דאין לחלק בכך ומה שהכריחו להפ"ח לחלק

בכך

בכך, היינו משום דקשה לו מהיא דב"מ (כ"ט ב') השואל ס"ת מחבירו הרי זה לא ישאילנו לאחר, ופרכינן מאי איריא ס"ת אפילו כל מילי נמי, ומשני ס"ת איצטריך ליה מהו דתימא ניחא ליה לאינש ליעביד מצוה בממונו קמ"ל דלא, אלמא דבמידי דאית ביה הפסד כיון לא אמרינן ניחא ליה, ומתחילה הביא גם הפר"ח שני תירוצים שבמרדכי פרק אלו מציאות, האחד מתרץ המרדכי דשלא מדעתו לא ניחא ליה דהתם גבי ס"ת שלא מדעתו הוא לכן לא ניחא ליה, אבל לקיומי מצוה בממוניה מדעתו ודאי ניחא ליה, ועוד מתרץ המרדכי דגבי בדיקות חמץ דאית בה טרחא לכך גמר ומשעבד נפשיה אבל בעלמא לא עכ"ל המרדכי פ' א"מ, וכתב עליו הפר"ח וז"ל לא ידענא מאי קאמר, דאדרבה כיון דאיכא טרחא או פסידא דממונא הו"ל למימר דבטל מקח משום דלא ניחא ליה, לכן מתרץ הפ"ח דהך פסידא דבדיקה וכן היא פסידא דבכורות (כ"ח) דהוי פסידה פורתא אמרינן דניחא ליה לאינש, אבל ההיא דס"ת איכא פסידא טובא כדפירש"י שם דנוח להתקלקל בעששים וקריעה ולהכי אמרינן דלא ניחא ליה כנ"ל, עד כאן לשונו הפר"ח עיי"ש, ומה שתמה על תירוץ השני של המרדכי לכאורה דברי המרדכי תמוהים:

ולי נראה דכוונת המרדכי כמו שכתב המהרש"ל פ"ק דפסחים (דף י') על קושיות התוס' על האיבעי דככר בפי נחש, וכתב שם וז"ל, ואני אומר דאינו דומה כלל להא דלעיל, דלא אמרינן ניחא ליה לאינש אלא דוקא שיכול לקיימו בגופיה אלא שאינו רוצה להטריח כה"ג אמרינן דניחא ליה, אבל הכא דאינו יכול לקיימו בגופו ופטור, אף בממונו לא אטרחוהו רבנן עכ"ל המהרש"ל, וסברא אלימתא היא, וזהו עצמו כוונת המרדכי דגבי בדיקת חמץ דאית בה טרחא כלומר לקיים המצוה בטרחת הגוף גמר ומשעבד נפשיה, ואם אינו רוצה להטריח אזי ניחא ליה לקיים בממונו, אבל היכא דאינו יכול לקיימו בגופו גם בממונו לא אטרחוהו, ולכן גבי ס"ת כיון דאינו יכול לקיימו בגופו לא שייך גם בממונו, ולפי דעתי הקושיא מעיקרא ליתא דהא דאמרינן ניחא ליה לאינש ליעבד מצוה בממוניה היינו שהוא בעצמו יעשה המצוה ניחא ליה אף שיוציא על זה ממון אבל שיצלה לו ממון ואחר יעשה המצוה זה לא אמרינן, לכן בההיא דס"ת כיון שאחר יעשה המצוה בממוניה ודאי לא ניחא ליה, לכן בטלית שפסק הטו"מ באו"ח (סימן י"ד) שמותר ליטול טלית חבירו ולברך עליו, משום דניחא ליה לאינש אף שאחר עושה המצוה, מוכרחים לחלק דהתם אין שום פסידא, לכן מסיים המחבר ובלבד שיקפול אותו אם מצאה מקופלת, אבל היכא דהוא בעצמו עביד המצוה אמרינן דניחא ליה אף דיש לו הפסד טובא ודלא כהפר"ח:

ואל תשיבני מהא דבכורות שהבאתי לעיל גבי פלוגתא דר' טרפון ור' עקיבא שם, דר"ט סבר אקנויה מקנה לו מקום בחצרו משום דניחא ליה ליעבד מצוה בממונו, ור' עקיבא סבר כיון דאית ליה פסידא לא מקני ליה מידעם ופסקינן הלכה כר' עקיבא ולא אמרינן ניחא ליה במקום פסידא, זה אינו קושיא, דבי אמרינן ניחא ליה היכא דלא יכול לקיים המצוה בלא הוצאות ממון, אבל התם מה לו להקנות מקום בחצרו שיוכל לבוא לידי פסידא, הלא יכול בעצמו ליתן הבכור לכהן ולא יבוא לידי פסידא והמצוה יקיים, ועוד דמצאתי בספר יד מלאכי הביא בשם ספר תומת ישרים, דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בין בגופיה בין בממונו לא אמרינן אלא להפסד ממון הצריך בשעת עשיית המצוה, אבל לאחר עשיית המצוה לא והשתא ניחא, דהתם גבי בכור יהיה ההפסד אחר עשיית המצוה לכן לא אמרינן, ואין להקשות למה לא אמרינן גבי הפודה את חבירו מן השבייה דפסק רמ"א ביו"ד (סימן רנ"ב) דחייב חבירו לשלם לו אם יש לו ממון, ולא אמרינן ניחא ליה לאינש ליעבד מצוה בממונו, הא לא קשיא דזה לא אמרינן רק במצות שבין אדם למקום היינו מצות שבגופו, אבל במצות שבין אדם לחבירו היינו במצות שתלוי רק בממון של אדם לא אמרינן ניחא ליה דמאי אולמא ממונו דהאי מממונא דהאי, ותו לא מידי ודו"ק:

דברי הכותב **חיים** בן לא"א הרב הגאון מוהרי"מ זצללה"ה מו"צ דפה.

וזאת אשר כתב אלי נידון זה הגאון ר' **שלמה הכהן** שליט"א מו"צ דפה.

ע"ד הקונטרס ששלח כת"ר נ"י אלי לבקרו, בנידון הברייתא דמנחות (מ"ד) בשוכר בית בחו"ל דכל ל' יום פטור ממזוזה, שכתב הגאון בעל פ"ת ז"ל בהגהותיו ביו"ד (בסי' רפ"ו) הנקרא נחלת צבי דמלשון הברייתא משמע דאף אם שכרו על זמן מרובה מ"מ כל שלשים יום הראשונים פטור מהמזוזה, דלא כהגאון מליסא בסידור דרך החיים, שכ' השוכר בית על שלשים יום פטור, משמע דאם שוכר על יותר מל' חייב מיד כו', וכת"ר נ"י אדרבה כ"ל יותר כדעת הגאון מליסא והוכיח כן מד' רש"י, שכתב טעם דמשו"ה פטור דשמא יחזור בו, וזה תליא בזמן השכירות כמו שהביא מסימן (סי"ב), ועוד הביא ראיה מד' הירושלמי דסוף מגילה, ועוד משמע ליה כן מלשון הברייתא דמנחות גופא, וגם בעיקר הדין אם שכירות בית חייב במזוזה מן התורה או מדרבנן, הוכיח כת"ר דחייב מה"ת, ואמנם לדעתי הדבר פשוט להיפך מדעת כת"ר נ"י דלא תליא כלל בזמן השכירות, דלעולם בין שהתנה לדור זמן מרובה או זמן מועט או דשכר סתם ולא קבע שום זמן, לעולם כל שלשים יום הראשונים פטור מן המזוזה בחו"ל, וכמו שליה שאילה, ושום פוסק ראשון ואחרון לא יחלוק בזה וגם הגאון מליסא ס"ל כן, ומאד תמהני על הגאון בעל פ"ת ז"ל שכתב דלא כהגאון מליסא, ומאי מצא בדברי הגאון היפוך מזה דהרי לא העתק רק לשון הברייתא כצורתה, ומה שכתוב שם בלשון הברייתא על שלשים יום דשם"ה ול"ל כל, כמו שהוא בגמ' ובשו"ע, וכן ברי"ף וברמב"ם וברא"ש דהגירסא שם דהשוכר בית בחו"ל פטור מן המזוזה שלשים יום, דודאי א"א לפרש דשלשים יום קאי על זמן שדר בו דפטור שלשים יום הראשונים, וא"א לפרש בענין אחר, וכן לפי גירסת הש"ס והשו"ע כל שלשים יום, ע"כ דקאי אלמטה דכל שלשים יום הוא פטור, דהא אגב השכירות

סתמא

שהתוא קתני השוכר בית, ולפי דעת כת"ר הו"ל למתני דהשוכר בית על שלשים יום, וא"כ אי אפשר דהגאון מליסא גרס גירסא אחרת שלא כדעת כל הראשונים ז"ל, והדע דעם"ה גם דהרי מסיים גם בסידור דרך החיים, אבל השוכר בית בא"י חייב לעשות מזוזה מיד, ואם נימא דבחו"ל תליא בזמן השכירות הו"ל לסיים דאבל השוכר בית בא"י אפילו שכרו ליום אחד חייב במזוזה, אלא ודאי דהדבר פשוט דט"ס נפל גם בסידור דה"ח ובמקום דכתיב על ל"ל כל, וכמו שהוא בש"ס ובטוש"ע:

ובאור תמהני על כת"ר נ"י, דהאיך אפשר לפרש דל' יום קאי על זמן השכירות, דא"כ הו"ל למתני השוכר בית על פחות משלשים יום דהא לפי דעתו אם שוכר על שלשים יום יחייב, דבשלשים יום נחשב כאנשי העיר, ולעולם לא מצינו חילוק בין ל' בין ל"ח יום, דהא התוס' מב"ב (דף ח') דנשתהא שם ל' יום הרי הוא כאנשי העיר, הרי להדיא דבשלשים יום מלומלמין נחשב כאנשי העיר, ועוד דא"כ הוה צריך לומר על שלשים יום, אבל מדתני כל ע"כ דקאי אלמטה, ויש לפרש דכל ל' יום היינו עד שלשים יום פטור, וביום ל' חייב, ועוד מוכח כן מדמייתי מהך ברייתא ראיה לדברי רב יהודה, דטלית כל שלשים יום פטור מן הציצית, ומדברי התוס' גם משמע דאיכא למימר דמייתי תנ"ה להביא ראיה דעד ל' פטורה, וגבי טלית בודאי לא תליא בזמן השאלה, רק דכל שלשים יום פטורה משום דעדיין לא מחזי כשלו, ואין נ"מ כלל על איזה זמן שאלה, אבל לאחר ל' חייבת משום דמחזי כשלו וחייב מדרבנן, דסתם שאלה הוא שלשים יום, וממילא משמע דגם לענין מזוזה הוא כן, דאל"כ לא דמי להדדי כלל ואין כאן ראיה כלל, ובאמת אם נסבור דגבי מזוזה חייב מה"ת לאחר שלשים, ע"כ דהראיה דמייתי ממזוזה הוא לפטור דבתוך ל' פטור ומביא ראיה ממזוזה במכ"ש, אבל לענין חיובא לאחר שלשים אינו ראיה ממזוזה, דשאני מזוזה דלא בעינן בית שלו משא"כ גבי ציצית דבעינן כסותך, והתוס' דחקו בזה באמת לפי מה דסברי בתחילה דגבי מזוזה הוא מה"ת [ומזה הוכיח הגרע"א ז"ל בכתבים ופסקים (בסימן ס"ו), דהתוס' מסכימים ספי לתירוץ בתרא דגבי מזוזה הוא ג"כ דרבנן], אבל אם נימא דמייתי ראיה לענין פטור א"ש ספי, וא"כ מזה נמי מוכח דכל שלשים יום פטור מן המזוזה אף ששכרו לכמה שנים, והטעם בזה מבואר בתוס' באמת דכל זמן שלא דר בו שלשים יום לא מיקרי בית דידיה ולא קרינא ביה ביתך, דנהי דעיקר קרא דביתך לא בא למעט בית של אחרים רק דבעינן שיקבע המזוזה בימין דרך ביאתך, מ"מ בעינן שיהא נחשב כתושב באותו ביתך, דנהי דלא בעינן דעלם הבית יהיה שלו, אבל מ"מ בעינן שיהיה הדירה שלו שקבוע שם לדור בו וכל זמן שלא דר בו שלשים יום לא מיקרי קבוע:

ונראה דגם רש"י ז"ל כיון לזה במש"כ משום דספא יחזור בו, דלכאורה דברי רש"י אינו מובן כלל דמה בכך אם יחזור בו מ"מ לע"ע עדיין דר בו, ונפרש אם נסבור דלאחר שלשים חייב מה"ת הוה ליה כפיקא דאורייתא דשמא לא יחזור בו, ומה שפירש כת"ר נ"י דרש"י מיירי על זמן השכירות דאם שכרו לפחות משלשים יום יכול לחזור בו וביותר משלשים אינו יכול לחזור בו, זהו דברי שגגה במחכ"ת דאין שום חילוק בין שלשים לפחות משלשים כלל, ודאם שכרו בפירוש לזמן קצוב אפילו אם שכרו ליום אחד אינו יכול לחזור בו, ואם שכרו סתם לעולם יכול לחזור בו בין השוכר ובין המשכיר רק דצריך להודיעו שבדעתו להוציאו מן הבית, כן מבואר בש"ס בב"מ וברא"ש בפרק השואל ובטוש"ע (סימן ש"ב) [ודברי כת"ר נ"י דכתב דיש חילוק בין שלשים ליותר משלשים הוא טעות ואיני יודע מאיזה מקום הוציא כת"ר נ"י], ולכן נ"ל דס"ל לרש"י ז"ל דאין אדם חייב במזוזה רק אם כמתקו לדור בו שלשים יום אבל בפחות משלשים יום הוי דירת ארעי ולא מחייב, וכן כתב הר' מנוח והובא בב"י (בסימן רפ"ו) דבפחות משלשים יום הוי דירת ערא', ואף דגבי סוכת החג כתב דר"י מחייב במזוזה אף דאינו דר בה רק שבעה ימים, וכמו שאיתא בברייתא דיומא (דף י') ואף רבנן דפטרי במזוזה וכן קיי"ל להלכה בטוש"ע (סימן רפ"ו סעיף י"א) היינו משום דקיי"ל דסוכה דירת ארעי בעינן, והלכך אינו נחשבת כבית ואף אם עשאה דירת קבע, אבל אי לא"ה היתה חייבת מה"ת בהגי התם דעיקר מצותה אינו אלא לז' ימים ואינו צריך יותר הוי דירת קבע דהמלוה עושה אותה דירת קבע, וכה"ג כתב הר"ן לענין אכילת ערא' חוץ לסוכה דבלילה הראשונה כיון דמחויב לאכול כזית נחשב כאכילת קבע, אך דהחסרון הוא משום שעצם הסוכה הוא דירת ערא' דא"ל לעשותה קבע, אבל דירת בית דאין דרך כלל לכנס בבית לדור בה פחות משלשים יום וכדאיתא בר"ה (דף ז' ע"ב) דלא טרח איניש למיגר ביתא לבציר מתלתין יומין, והלכך כל שלשים יום הראשונים הוי דירת ערא', אך אם נכנס לדור בבית שלו אמרינן בודאי ידור בה לעולם דמסתמא בנה אותה שתהא ראויה לדור בה, אבל בשוכר בית מחבירו כל שלשים יום עדיין ספק שמא לא מתדר לו שמה ויצא ממנה תוך שלשים, ואף אם שכרה לזמן דאינו יכול לחזור בו מ"מ יהיה כדאי לו לשלם להמשכיר השכירות משלם עד סוף הזמן ששכר ממנו והוא יוצא מיד, אבל אם כבר דר בה שלשים יום ולא יצא מסתמא ניחא ליה לדור שמה ואז נחשב כדירת קבע וחייב מה"ת, או לפי בתרא פייב מדרבנן מיהת משום שנראית כשלו, ככ"ל פירש ר' רש"י ז"ל בלי ספק, ונראה דלזה כיון גם הסמ"ג בעשין כ"ג שכתב גם הטעם דמשו"ה מכאן ואילך חייבת דמשם ואילך הוא קבוע עכ"ל, ונראה דכיון ג"כ לפירש"י דבתוך שלשים אינו ראיה דידור בו דירת קבע דשמא לא מיתדר ליה אבל מכאן ואילך הוי קבע ונראה דגם הב"י בהלכות קטנות שכתב טעם בהדר בפונדקי בא"י, כיון דלא שכרה לשלשים יום אינו חייב במזוזה דלא קפדינן בישובה עכ"ל, נראה דלא כתב כן רק בדר בפונדקי דאין דרך לדור בו זמן מרובה ורק לפי שעה, והלכך עיקר תליא בזמן השכירות דאם שכרה לל' יום חייבה מיד, דפונדקי לא שייך דלא מתדר ליה ויחזור

בו , רק דאם שכרו לפחות משלשים הוי רק דירת עראי והו אפילו בא"י פטורה דלא איכפת לן בישובה , (ונ"ל דה"ה בשואל בית מחבירו דכתב הב"י בשם הר' מנוח דדינו כשוכר נ"ל דגבי שאלה אין נ"מ בין א"י לחו"ל , דגבי שכירות עומדת לאגרא אם לא יעשה בה מזוזה חיישינן דיהיה קל בעיניו לצאת מתנה , וגם שמא לא ימצא המשכיר שוכרים אחרים , ונמצא דתשאר הבית שמם מאין יושב , אבל בשאלה דשואל מבעה"ב לא שייך דיהיה קל בעיניו לצאת דהא ר בחנם וכל כמה דהמשאיל לא ידחוק אותו לצאת בודאי לא יצא , וגם אם תחזור להמשאיל מסתמא גם אצלו לא תהיה שממה , דודאי ישתמש בה בגיבי ותבנא) :

יא אוכל להבין מש"כ כת"ר נ"י דאם שכרה ליום אחד או לשבוע ויותר עד שלשים פטור מכאן ואילך חייבת אף שסוכר ליומא עכ"ל , ולא הבנתי פירושו דאם שכרה יותר משלשים ה"א לא שכרה ליומא , ואם ר"ל דכיון שמתחילה שכרה לשלשים יום או ליותר משלשים או אף אם חזר ושכרה שנית מהמשכיר אף ששכרה לחד יומא חייבת , זה איני יודע מניין לו , דהא זהו שכירות אחרת , וכיון שכירת השניה הוא פחות משלשים למה יהא חייב , ועיין בב"י והוא בפ"ת שם אם שכרה בתחילה לפחות מל' ואח"כ שכרה שנית ג"כ על איזה ימים , אם מצרפינן ב' השכירות להדדי דיהי' נקרא שכירות של שלשים יום ע"ש דיש חולקין בזה , ונראה דאם היה בשכירות הראשונה שלשים יום שלמים אז ודאי לא מצרפינן שכירות השניה לד"ה ודו"ק :

ומה שהביא כת"ר נ"י מדברי הירושלמי דסוף מגילה דכ' שם מתחילה , דהשוכר בית בחו"ל פטור כל שלשים יום , והדר כתוב שם שנית דהשוכר בית ישראל צריך ליתן מזוזה , והוא תרתי דסתרי וסיפא איירי ששכרו לשלשים יום משו"ה חייב במזוזה וכ"פ הק"ע , ולדידי לא נתקבל פי' הק"ע , דלפי פירושו העיקר חסר מן הספר , דהא היה צריך לפרש אבל סוכר לשלשים יום חייב דהא זהו עיקר החילוק בין סיפא לרישא , ועוד מ"ש דנקט סוכר בית ישראל דהא מסיים בסיפא דאף בשוכר מאינו יהודי צריך ליתן מזוזה , ומי דיש חילוק לענין היציאה דאם סוכר מישראל אסור ליטול המזוזה כשיוצא , משא"כ אם סכר מאינו יהודי מותר ליטול המזוזה כשיוצא , מ"מ הו"ל למתני בקיצור דהשוכר מישראל אסור ליטול משא"כ סוכר מאינו יהודי לכן נראה לי דיש ט"ס בירושלמי , ונ"ל דהשוכר בית בארץ ישראל , וחסר תיבת בארץ , ובלא"ה יש בירושלמי שם כמה ט"ס , דמש"כ שם מקודם הדר בחו"ל והדר בפונדקי בא"י שלשים יום אינו צריך ליתן , ולשון הדר בחו"ל אינו מדוקדק כלל דהא בדר בבית שלו אין חילוק בין א"י לחו"ל , ופשוט דצ"ל הדר בשכירות בחו"ל , או דצ"ל דהשוכר בית בחו"ל , וכמו דאיתא בש"ס דילן , ומש"כ שם אח"כ הדר בבורגנין שלשים יום צריך ליתן מזוזה , צריך ביאור דלמה עדיפא בבורגנין משכירות בית , וראיתי להק"ע ופ"מ דפירשו דהך שלשים יום היינו אם שכרו לשלשים יום שלמים ודמי ממש לבית , וזה תמוה , דהא גם גבי בית אמר שלשים יום ,

והאיך אפשר לומר דמעיקרא ר"ל עד ל' יום ולא ל' בכלל , וגבי בורגנין ר"ל ל' שלמים דהא תני הני תרתי בחד לישני , ועוד דמ"ש דחלקן לתרתי והו"ל למכלינהו כחדא ולמתני , הדר בבית בשכירות בחו"ל או בבורגנין עד שלשים יום פטור מכאן ואילך חייב [ומזה הוכחה נמי מה דתני אחר זה השוכר בית ישראל ט"ס הוא ונ"ל בארץ ישראל דלפי הפירוש הק"ע דהכא איירי בשלשים יום שלמים , הו"ל למיתני זה מעיקרא קודם הדין דבורגנין] ואכן לענ"ד נראה דבורגנין עדיפא מבית , דבבית דאין דרך לשכור בפחות משלשים יום , והלכך בתוך שלשים אינו נחשב לדירת קבע , אבל בבורגנין דעשוי לשומרי פירות , ואם אינו נצרך רק לשמור יום אחד או שני ימים , אינו סוכר רק ליום אחד או לשני ימים שנצרך לו , והלכך הוי קביעות אף ביום אחד דחזי למילתיה , וכעין זה אמרינן בסוכה (דף ג') דבית שאין בו ד' אמות אין עושין אותו עיבור בין שתי עיירות , וגריע מבורגנין דבורגנין חזי למילתייהו ובית שאין בו ד' אמות לא חזי למילתיה ע"ש , וא"כ בנד"ד לענין זמן הדירה ג"כ י"ל כן דבבית אינו עשוי לדור בו יום אחד או יומים , דלא ערח איניש למיגר לבציר מתלתין , אבל בורגנין דר בו כפי הזמן שנצרך לו לשמור וזה פשוט , ומאי דתני בירושלמי גבי בורגנין צריך ליתן מזוזה , וכן תני גבי סוכר בית ישראל , ולא תנא דחייב במזוזה , וכמו דאיתא בש"ס דילן , נ"ל בזה דהירושלמי סובר דאף בא"י דחייב במזוזה מיד או בבורגנין , מ"מ אינו חייב רק מדרבנן משום ייסוב א"י , וכן בבורגנין משום דנראית כשלו , אבל מה"ת פטור לעולם דבעינן ביתך ולא של אחרים , וזהו דתנא צריך ליתן כלומר דצריך ליתן מדרבנן , ומיהו אין זה הכרח גמור דידוע דהירושלמי לישנא קלילא נקט ואין דרכו לדייק בלישנא כ"כ :

ומה דתנא שם אח"כ בירושלמי הדר בפונדקי בחו"ל אין צריך ליתן מזוזה אם נתן לא יטול נ"ל דתיבת בחו"ל ט"ס לגמרי וצ"יך למוחקו דהא מתחילה הביא הברייתא דהובא בש"ס דילן דאף הדר בפונדקי בא"י ג"כ פטור כל שלשים יום ולכן הדבר פשוט שט"ס וצ"ל הדר בפונדקי א"צ ליתן מזוזה ואם נתן לא יטול וכו' , כל זה כתבתי בנידון מש"כ כת"ר נ"י להשיג על הפ"ת במש"כ בפירוש דכל ל' יום פטור מן המזוזה אי קאי על הזמן שדר בה או דקאי על הזמן ששכר מהמשכיר אבל מה שהאריך כת"ר נ"י להביא ראיות דשכירות בית חייב במזוזה מה"ת והביא שכמה מגדולי הראשונים ז"ל דס"ל כן דחייב מה"ת בזה אני מסכים עמו דמאן חשוב וספין לחלוק על דברי הראשונים ז"ל בפרט שגם בתום' נסתפקו בזה ובפרט שכת"ר נ"י הביא הרבה ראיות ברורות מן הש"ס לזה דחייב מה"ת וכל דבריו שפלפל שם בענין הסברא דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה במમוניה נ"ל נכון מאד ואף שבאיזה דברים יש לי לפלפל בזה אך אין הפנאי כעת מסכים לזה ועוד חזון למועד אי"ה , רק אחת ראיתי לכתוב לכת"ר דמש"כ לתמוה על הרשב"א ז"ל דנראה שדבריו סכ' (בחולין ל"א) דשותפות עם א"י חייב מה"ת סותר למש"כ בשבת דשוכר איני חייב רק מדרבנן במח"כ לא עיין בשו"ת הגרע"א ז"ל (סימן ס"ו) דמתחילה רצה לומר כן דדין שותפות אינו יהודי תליא בדין שכירות בית דהרשב"א דמחייב בשותפות א"י היינו

משום

משום דסובר דשכירות בית חייב מה"ת כיון דלשמירה בעי תליא הכל בדירה [אבל לא ראה בחידושי הרשב"א בשבת הנ"ל דהרשב"א ס"ל דשכירות בית אינה אלא מדרבנן משום דבעינן ביתך ממש משא"כ בשותפות א"י דהא מ"מ יש לו חלק בחצי הבית וכיון דמרבינן שותפות ישראל מדכתיב למען ירבו ימיכם לשון רבים אין נ"מ בין שותפות ישראל לשותפות אינו יהודי, ובזה יישב דברי הרמ"א ז"ל דפסק בשותפות א"י פטור מן המזוזה כבמרדכי ואף דהרשב"א חולק והיינו משום דכבר פסקו התוס' והרא"ש דבשכירות אינו אלא מדרבנן ולא תליא בדירה ממילא בשותפות א"י פטור לגמרי ושוב דייק מדברי רש"י דיומא דסובר ג"כ דשותפות א"י פטור ממזוזה ואתנס שוב אחר כן חזר בו מזה די"ל דלא תליא אהדדי, דכן נראה מד' הב"י בספרו בד"ה על הטור דנראה דפסק גם כהרשב"א דשותפות א"י חייב מה"ת, ואף דלהמרדכי מסייע דעת התוס' והרא"ש דס"ל דשכירות בית אינו אלא מדרבנן, וע"כ דלא תליא אהדדי דאף דשכירות בית אינו אלא מדרבנן מ"מ בשותפות א"י חייב מה"ת והטעם כנ"ל:

ובאמת שהגרע"א היה לו להביא ראיה לזה דלא תליא אהדדי, דאל"כ יהיה דברי הרשב"א דחולין סותרים למש"כ בשבת, וגם להיפך דלדעת הסובר דשכירות בית חייב מה"ת, מ"מ לענין שותפות א"י י"ל דפטור דהרי רש"י ז"ל ס"ל דשכירות חייב מה"ת, וכמו שהכריח כת"ר מג' מקומות ברש"י ואעפ"כ נראה דסובר דשותפות א"י פטור וכמו שהכריח הגרע"א ז"ל גם מדברי רש"י ז"ל (יומא מ"א) דהוצרך לומר דהבולי דמחוזא הוי רובן ישראל, וצ"ל טעם החולק דשוכר בית כיון דדר בו לבדו מקרי ביתך המיוחד, וכמו שכתב דדרך ביאתך ללאו לאי שנכנס ויוצא בה זה הדר בה, ובאמת הוא דשותפות פטור מדכתיב ביתך לשון יחיד, רק דמרבינן שותפות ישראל מדכתיב למען ירבו ימיכם לשון רבים וכדאיתא בחולין בפ' ראשית הגז, אך מ"מ ליכא לרבות מיניה רק שותפות ישראל דאיתנייהו בכלל ברכה, אבל בשותפות א"י דהא"י ליתא בכלל ברכה ואינו בכלל בקרא דלמען ירבו ימיכם וממילא גם בישראל פטור, [ובזה ניחא נמי הסוגיא (דיומא י"א) דנראה דמפיק שותפות ישראל דמחייבי משום דכתיב למען ירבו ימיכם הני בעו חיי והני לא בעי חיי בתמיה, ותמה הגרע"א ז"ל שם בגליון הש"ס דמאי שייך בשותפות הני לא בעו חיי דהא אם יש לו בית מיוחד דהיה חייב ולא דמי לנשי דהם ניתא דפטורי יהיו פטורי לגמרי, ואכן לפי מש"כ ניחא דודאי עיקר הלימוד הוא מדכתיב לשון רבים וכמו דאיתא בחולין אלא דלא ניתא דגם בשותפות ישראל וא"י יהיה חייב ע"ז אמר קרא דלמען ירבו דדוקא מי דאיכא בכלל ברכה חייב, משא"כ בשותפות א"י דכיון דליכא בכלל ברכה לא הטילה התורה חיוב על הישראל, ובזה נתיישב נמי מה דהקשו הרז"ה בחולין דלמה לא אמרינן דביתך בא למעט שותפות א"י ונשארו בקושיא, ואכן להנ"ל ניחא דזה ידעינן מקרא דלמען ירבו ימיכם דלא מרבינן רק שותפות ישראל, ועכ"פ לא תליה שני הדינים אהדדי דאף לדעת הסובר דשותפות הא"י חייב מה"ת כמו הרשב"א וסייעתו מ"מ בשכירות ס"ל דהינו אלא מדרבנן,

וכן להיפך רש"י דסובר דשכירות חייב מה"ת מ"מ בשותפות א"י פטור, ומיהא זה תמוה לי במה שכתב רש"י ז"ל דבהבולי דמחוזא היו רובן ישראל, והדבר תמוה לי דמאי נ"מ בזה אי מחצה על מחצה או דאיכא יאודי יש לו חלק בשיעור לכאורה בענין כזה לא שייך רובו ככולו והדבר צל"ע ואין לי פנאי כעת לעיין בזה, כ"ד ידידו הדו"ש ומברכו שיזכהו ד' להוציא חיבורו „מקור חיים" לאור הדפוס במהרה, כנפש נפשו ונפש המברכו בזה,

שלמה בלא"א מו"ה ישראל משה הכהן זללה"ה מ"צ דפ"ק ווילנא.

עוד הוסיף שנית ידו הרב הגאון כו' מהר"ש הנ"ל וכתב לי וזה לשונו הטהור:

הנה לאשר שלחתי תשובה לכת"ר נ"י בשבוע העבר ע"ד הקונטרס שלו בנידון הברייתא, בשוכר בית אם חייב במזוזה מה"ת לאחר שלשים וכבר אמרו חז"ל בעירובין (דף נ"ד) דלמה דברי תורה נמשל לדד, מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוציא בו חלב, אף ד"ת כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם, כן אנכי מידי הפכתי והגיתי בהם מצאתי עוד להוסיף על דברי ואלו הם.

לענין מה שתירץ כת"ר נ"י על דעת הסוברים השכירות חייב במזוזה מה"ת, והוא דעת רש"י והרמב"ם ז"ל [וכמו שכתב בהגהות מיימוני בהדיא (בפ' ה' מה' מזוזה) דהרמב"ם סובר דחייב מה"ת לכן ס"ל דגם משוכר מאינו יהודי חייב ע"ש], והרשב"א ז"ל בחולין דלא קשיא עלייהו מהא דאמרינן בשבת (דף קל"א) הואיל בידו להפקירן, דשאני הפקר דירה דהוכה בבית יוציאנו מן הבית מיד ולא יכול לדור בו אפילו ביום השבת, וגרע משכירות ששאלה דלכה"פ כל זמן השכירות והשאלה יכול לדור בו ומיקרי ביתך, הנה ראיתי כעת דאינו מירוץ כלל דהא ע"כ מיירי דאין לו בית אחר לדור בו מיד ושם יש מזוזה, דאל"כ למה צריך להפקיד תיפוק ליה דבידו לצאת מן הבית ולדור בבית השני, וכיון שאין לו בית אחר ע"כ דשייר מקום הדירה לעצמו לדור בו ולא הפקיר רק עצם הבית אבל הדירה לא הפקיר ושיורי שייר לעצמו הדירה, וכן אמרינן בב"ב (דף קמ"ח) דאת"ל דדקל לאחד ופירותיו לאחר לא הוה שיור מקום, פרי דקל לאחר ופירותיו לעצמו שייר מקום פרי, מ"ט דכל דגביה נפשיה בעין יפה שייר, וזה אמרינן לענין פירות דקל דהוי דבר שלא בא לעולם וה"ה לענין דירה דהוי דבר שאין בו ממש והאומר דידור פלוני בבית זה לא אמר כלום, וכדאיתא בב"ב (דף קמ"ו) מ"מ אם שייר הדירה לעצמו הוי שיור דאמרינן דמשייר מקום בהבית עצמו לצורך הדירה, והלכך אין תירץ כת"ר נ"י כלום, אבל לענ"ד בלא"ה אין ראיה מהפקר דאין על הבית בעלים ולא קרינא ביה ביתך, ולא דמי לשכירות דהבית הוא של ישראל וגם ישראל אחר דר בה, דאף דהמשכיר עצמו אם לא היה דר בה שום אדם היה פטור משום דמזוזה חובת הדר בה לשמירה, אבל מ"מ כיון שדר בו ישראל חל החיוב על הדר בו כיון שהבית הוא של ישראל קרינא ביה ביתך, משא"כ הפקר דאין לו בעלים כלל, דתרווייהו בעינן שיהי'

הבית של ישראל ואדם אחד דר בו , ובאמת שהרשב"א בחידושיו לשבת דכתב שם בפשיטות דשכירות אינו חייב רק מדרבנן לא הבית ראיה מהפקר כלל , ועיקר הוכחתו הוא מדאמרינן דעד שלשים יום פטור ע"כ דאינו אלא מדרבנן דאם הוי מה"ת גם בתוך שלשים היה חייב , [וסברת התוס' במנחות (דף מ"ד) דעד ל' לא נקרא דירה לא ס"ל , ובאמת שהטעם של התוס' ורש"י רחוק מאד ופשטיות הברייתא משמע דאינו אלא מדרבנן משום דלאחר ל' נראה כשלו] , ואמנם כשהראיתי זה לאחי הרב הגדול החו"ב אהרן הכהן נ"י , העיר על כל התירוצים דאכתי היכי אמרינן בפשיטות בברייתא שם דמודה ר"א במזוזה דאכתי תקשה לדעת הסוברים דשכירות חייב מה"ת , א"כ בשוכר בית מחבירו למה אין קביעת המזוזה דוחה שבת דהא בשכירות אין בידו להפקירו , דהאיך יכול להפקיר בית של אחר , והאיך תני בברייתא בסתימות דבמזוזה מודה ר"א הא משכחת לה גם במזוזה דדוחה את השבת , והוא תמיה עצומה על שיטה זו והדבר נע"ג ויפה העיר , ואפשר דזהו שהריטב"א בב"מ שהביא ראיה מסוגיא דשבת דשכירות אינו אלא מדרבנן ג"כ כיון לקושיית אחי הנ"ל , דאף דהפקר גרע משכירות מ"מ משכחת לה דיהיה מזוזה דוחה שבת , כגון ששכר בית דאין בידו להפקירו והגם שבעה"ב בידו להפקירו מ"מ בודאי לא ירצה להפקיר ביתו בשביל שהשוכר לא יצטרך לחלל שבת , ולא דמי להא דאמרינן בכתובות (דף מ') גבי אונס , וליתי עשה ולידחי ל"ת ומשני דאם אמרה לא בעינא מי איתא לעשה כלל , ופירש"י דמלמדין אותה לומר דאינה רוצה , וא"כ י"ל דגם בנד"ד מבקשין את הבעה"ב דיפקיר ביתו שלא יצטרך השוכר לחלל השבת דלא דמי כלל , דהתם גם על האשה איכא איסור לאו דכל שהוא מוזהר גם היא מוזהרת ולכן מלמדין אותה בשביל עצמה שלא תעבור על ל"ת , משא"כ בנד"ד דהמשכיר אינו עובר כלל וא"כ מאי איכפת ליה מה דהשוכר יצטרך לחלל שבת , ולפיכך קושיית אחי עדיין תמוה וצ"ע :

ועל דבר שכתבתי לחלק בין שותפות ישראל לשותפות א"י משום דקרא דלמען ירבו ימיכם בודאי לא איירי רק בשותפות של ישראל והו דחוק , וכעת דאיתי לחלק בדרך אחר כיון דחזינן דעיקר טעם דמזוזה הוא בשביל שמירה הוא , כדאיתא בע"ז (דף י"א) ואלו הקב"ה עבדיו מבפנים והקב"ה משמרן מבחוץ שנאמר ד' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם , ומשמע דהשמירה מן המזיקין הוא , וכיון שכן י"ל דמשו"ה שותפות א"י פטור מן המזוזה משום דאמרינן בשבת (דף ל"ב) דשטנא בתרי הומי לא שליט , אבל אם דהשמירה הוא מהמזיקין א"כ בשבת לא יצטרך מזוזה , דהא מבואר בטור או"ח (סימן רס"ז) דמשו"ה אין חותמין בשבת שומר עמו ישראל לעד , משום דאיתא במדרש דשבת א"צ שמירה דהשבת עצמו שומר ישראל , וא"כ מאי הוצרך הש"ס לומר הטעם הואיל בידו להפקירן , ואמנם מדברי הרמב"ם ז"ל (בפ"ו מהלכות מזוזה) למדתי , דמזוזה אינה שמירה מן המזיקין רק שמירה מן החטא , וז"ל שם (הלכה י"ג) חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהוא חובת הכל תמיד , וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקב"ה ויזכור אהבתו , ויעור משנתו ושגותיו בהבלי הזמן וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם , ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים , אמרו חכמים הראשונים כל מי שיש לו תפילין בראשו כו' ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא , שהרי יש לו מזכירין רבים והן הן המלאכים שמצילין אותו מלחטוא , שנאמר חונה מלאך ד' סביב ליראיו ויחלצם , עכ"ל הזהב של הרמב"ם ז"ל , וכיון שהשמירה הוא מהחטא לא שייך לחלק בין שותפות א"י לשותפות ישראל , ונראה שזהו שכתב הרמב"ם שם (בה' י"ב) דבית של שותפין חייב במזוזה ולא כתב של שותפות ישראל ומשמע באמת דס"ל דאין חילוק ולעולם חייב אף בשותפות א"י .

ועוד דאיתי לכתוב דמה שתמה הגרע"א על הש"ך , במה דכתב הטעם דכל שלשים יום פטור משום דלא מיקרי דירה , דזה אינו אלא לפי סברא ראשונה בתוס' דשכירות חייב מה"ת לאחר שלשים , משא"כ השו"ע דסובר כדעת התוס' והרא"ש דאינו אלא דרבנן לא הוצרך לטעם זה , דבלא"ה פטור כל שלשים יום משום דעד שלשים עדיין לא נראה כשלו , ואמנם לפענ"ד יפה כיון הש"ך בזה , דהא בהגהות מיימון (בפ"ה מהלכות מזוזה) כתב דלדעת הסוברים דשכירות אינו אלא מדרבנן , בשכירות מא"י פטור לגמרי , והרמב"ם דכ' דגם שכירות מא"י חייב ע"כ דסובר דשכירות הוא מה"ת , וא"כ מאחר דהמחבר ג"כ העתיק להלכה כד' הרמב"ם דשוכר מן א"י חייב ע"כ דסובר ג"כ דשכירות הוא מה"ת ושפיר הוצרך הש"ך לומר הטעם דכל ל' יום עדיין לא נקרא דירה , ע"כ מה שראיתי להוסיף על דברי הראשונים .

כ"ד הרו"ש **שלמה הכהן** מו"צ דפה ווילנא .

השובתי על דברי מהרש"ך הנ"ל .

שפע ברכה ומרבית שלום עד בלי ירח , לכבוד ידיד עליון ויראיו וידיד נפשי , ה"ה הגאון המפורסם צנא מלא ספרא כו' כו' מו"ה **שלמה הכהן** מו"צ דפה יצ"ו .

את תשובתו על הקונטרס שלי קבלתי לעונג לבבי , והנני להשיבו על ראשון ראשון ועל אחרון , ראיתי שכבוד גאונו טעה בדברי אשר מעולם לא כוונתי לזאת , מה שתמה כת"ר דלפי דעתי הו"ל למיתני השוכר בית על פחות מל' יום לא ידעתי למה היה צריך לפי דעתי כן לכתוב , הלא סברתי אף אם שוכר על יותר מל' אם רק יוכל לחזור אינו חייב במזוזה פחות מל' יום שמא יחזור בו כדברי רש"י ז"ל , ואם כבר דר בה שלשים יום אף ששכר ליומא פירש ששכר אצלו סתם ולשלם לו מיומא כל יום מעה אחת בכ"ז אם דר כן שלשים יום חייב במזוזה , רק בזאת אני מחזיק בסברתי אם שכר מפורש על שנה או חצי שנה , ונתן מקודם השכר עבור חצי או רבע שנה , בזה אני סובר שחייב תיכף במזוזה כיון שלא יכול לחזור בו , ומה שכתב כת"ר שבודאי יהיה לו לשלם עבור כל השנה או החצי שנה ולצאת , זה אינו שלא שדי איניש זוזי בכדי ולא טרח , וראייתי מהך ברייתא גופא דתני השוכר בית בארץ ישראל עושה מזוזה לאלתר משום

יישוב ארץ ישראל ופירש רש"י דלאחר שקבעה שוב אינה נוטלה משם אפילו יוצא ממנה, כדאמר בפרק השואל (בב"מ ק"ב), הלכך בקושי יצא ממנה מפני טורח מזוזה אחרת, הלמא דלכן חייב במזוזה מיד שאני אומר שודאי לא יצא מפני טורח מזוזה אחרת, ופשיטא שמשום הוצאות ממון לא יצא, ואף שיוכל להשכירו לאחרים היינו דוקא שבני ביתו לא יהיו יתירים מן הראשון, ווה דוחק למצא וטורח הוא, לכן נראה שחייב במזוזה מיד, כי מיד נקרא דירה דידיה.

ומה שהביא כת"ר ראיה לדבריו, מדמביא הגמ' ראיה לדברי ר"י שטלית שאולה כל שלשים יום פטורה מהך ברייתא דשוכר בית פטור מן המזוזה כל שלשים יום, וא"כ כמו בטלית שאולה אין נ"מ כלל על איזה זמן שאלה, א"כ אף בשוכר בית אין נ"מ אף אם שכרו לשנה מ"מ כל שלשים יום פטור מן המזוזה, והוי פרכא לדידי, אין זה תברא, לא מיבעי אי אמרינן דהראיה שהביא הגמ' הוא לחיובא אחר שלשים פשיטא דלא קשה, ואף לשיטתי שאחר שלשים חייב מה"ת כמו שהעלתי בתשובתי לעיל, וא"כ נראה שהראיה הוא לפטור מכח מכ"ש, בכ"ז אין קושיא לדידי ואין ראיה לדברי מעכ"ת, כי אם הגמ' היה מביא ראיה מטלית שאולה על שוכר בית, אז היה דברי כת"ר נכונים שצריך ללמוד מהראיה שהביא, אבל כאן שהגמ' מביא ראיה מהשוכר בית לטלית שאולה, כוונת הגמ' להביא ראיה שדוקא בשלשים יום מחזי כשלו ולא פחות, והביא ראיה משוכר בית סתם נותי מחזי כשלו אם דר בה שלשים יום, ולמה אין כאן ראיה כלל שכתב כת"ר :

ומה שכתב מעכ"ת על מה שכתבתי דאם שכרו על פחות משלשים יום יכול לחזור בו וביותר משלשים יום אינו יכול לחזור בו וזהו דברי שגגה עכ"ל, לא ידעתי היכן מצא בדברי כן, מעולם לא כתבתי כן, ותודה לעליון נהירין לי שבילי דינא דשכירות, ומה שכתב כת"ר על הירושלמי דסוף מגילה שט"ס הוא בירושלמי, ובמקום שכתב השוכר בית ישראל צריך לכתוב השוכר בית בארץ ישראל, ראשון לא נראה כן מפני שכתב זה אחר זה, השוכר בית ישראל צריך ליתן מזוזה, השוכר בית אינו יהודי צריך ליתן מזוזה וכשהוא יוצא נוטל ובשל ישראל אסור לעשות כן, משמע דהשוכר בית ישראל היינו מישראל, שנית אף הראשונים דחקו לאוקמי ולא לשבש הספרים וגבורתה הוא לשבש, יותר טוב לאוקמי ולארץ, גם הק"ע והפ"מ או יכלו לשבש ולתקן אך לא רצו :

גם מה שכתב כת"ר שתירוץ שלי על הפוסקים דסברי שסכירות בית חייב במזוזה מן התורה דלא קשיא עלייהו, מהא דאמרינן בשבת (דף קל"א) הואיל בידו להפקירן, ואמרתי לתרץ דשאני הפקר דירה ובית אם אחר יזכה בהבית יוציאנו מן הבית מיד ולא יכול לדור בו אפילו ביום השבת, וגרע משכירות ושאלה דלכה"פ כל זמן השכירות ושאלה יכול לדור בו ומיקרי ביתך, וכת"ר כתב לי דאין כאן תירוץ כלום מפני שכל המפקיר והאי שיירי מקום הדירה לעצמו לדור בו, ולא הפקיר רק שום הבית אבל הדירה לא הפקיר ושיורי שייר לעצמו הדירה, ורהייתו (מב"ב קמ"ח) דאת"ל דדקל לאחד ופירותיו לאחר נמי הוי שיור מקום פרי דקל לאחר ופירותיו לעצמו שיירי מקום פרי, וה"ה לענין דירה שייר לעצמו מקום הדירה עכ"ל בקיצור, ונפלאתי על כבוד נאונו איך פלט קולמסו שגיאה כואת הלא אם שייר לעצמו מקום הדירה מאי מהני מה שהפקיר הלא מ"מ חייב במזוזה כמו קודם ההפקר, הואיל שהובת הדר היא והדירה שלו הוא :

ומה שהקשה מחנו נ"י, דלדעת הסוברים דשכירות חייב במזוזה מה"ת, א"כ בשוכר בית מחבירו למה אין קביעת המזוזה דוחה שבת, דהא בשכירות אין בידו להפקירן, דהאיך יכול להפקיר בית של אחר, והאיך תני בברייתא סתם דבמזוזה מודה ר"א הא משכחת לה נמי במזוזה דדוחה את השבת ע"כ, ומעכ"ת כתב כי זה תמיה עצומה והדבר נע"ג, ואנכי לא ידעתי מאי קושיא הוא, דלמה לא יכול להפקיר שכירות ביתו ששכר מאחרים, הלא כמו שנקנה שכירות בכל הקנינים כמו קרקע, ולדעת הקצה"ח חו"מ (סימן קנ"ה) נקנה אף בקנין סודר עיי"ש, ולמה לא יוכל להפקיר אף שיש לו בהבית רק קנין פירות, ועיין בספר מחנה אפרים בהלכות זכייה מן הפקר (סי' י') שהביא, דאין הבעל יכול להפקיר נכסי אשתו שיש לו קנין פירות משום רווח ביתו, אלמא אי לאו האי טעמא היה יכול להפקיר אף קנין פירות, ואם אין זה שוה כסף, לכן גם כאן יכול להפקיר הדירה שלו ששכר בכסף, ויוכל אחר להחזיק בהדירה ואין שום מקום לקושיית מחנו נ"י ותו לא מידי.

דברי ידידו ואוהבו חיים סאגאלאוויץ מו"צ רפה .

שאלה ב

איך הוא הדין לענין מקום קרוב לגבי האבלים שבאו אצל גדול הבית שמונין עמו, והובא בתוס' מ"ק (דף כ"א) בשם הלכות גדולות, שהשיעור מקום קרוב הוא עשרה פרסאות מהלך יום אחד, ובעת שנעשה מסילת הברזל ונוכל לבוא ביום אחד ממקום רחוק איך הוא הדין:

תשובה

ראיתי בשו"ת שואל ומשיב חלק שלישי במהדורה ראשונה וז"ל שם, הנה אף שבהיום יש נתיבות הברזל ויכולים ליסע הרבה פרסאות ביום, מ"מ לא מיקרי מהלך יום אחד כמ"ש בחיבורי יד שאול דאין משערין רק במה שהוא ע"פ דרך הטבע לא ע"פ תחבולות שנתחדשו בזמנינו, דאל"כ ישתנו דרכי התורה מדי יום ביומו כו', עד ועיין מכות (דף ה') מהו דתימא ניחוש לגמלא פרחא קמ"ל עכ"ל, ולפענ"ד לא נראה כן, דהנה בגמ' מ"ק (כ"א ב') איתא ר"ש אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהם, ופירש רש"י בד"ה מונה עמהם עם האבלים שבאותו מקום הואיל דבמקום קרוב היה ויכול לבוא בתחילת האבלות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו מונה אלא ה' ימים עם שאר האבלים עכ"ל רש"י, אלמא דזה תלוי רק אם יוכל לבוא ביום אחד, ואף שבעל ה"ג מביא השיעור עשרה פרסאות אין כוונתו דוקא עשרה פרסאות לחוק, כיון דהוא בעצמו מסיק שיוכל לבוא ביום אחד כוונתו להורות כמה הוא מקום קרוב שיוכל לבוא ביום אחד, ואם יוכל לבוא אף במסילת הברזל אף חמשים פרסאות גם זה מיקרי מקום קרוב, לכן לא הוזכר בגמ' מהלך יום רק מקום קרוב, ודאי כוונת הגמ' כן הוא רק שיוכל לבוא בזמן קצר:

ובן מוכח בפסחים (צ"ד ע"א) דקאמר הגמ' שם, תנו רבנן היה עומד חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים יכול יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה והלא היה בדרך, אלמא אי לאו קרא דבדרך לא היה הוה אמינא שיהיה חייב כרת אם היה יכול ליכנס בסוסים ובפרדים, אף דכתיב בקרא איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה כו' והוא היה בדרך רחוקה היינו חוץ למודיעים, בכ"ז אם היה יכול ליכנס בסוסים ובפרדים היה חייב שזה מיקרי מקום קרוב כיון שיוכל לבוא, רק כיון דכתיב עוד קרא ובדרך לא היה והוא היה בדרך גזה"כ כן הוא שפטור מהכרת, לכן גבי אבילות כיון שיכול לבוא במסילת הברזל מיקרי מקום קרוב, וזו ראיה מוכרחת ומה שהביא ראיה ממכות (דף ה') שלא חיישינן לגמלא פרחא ג"כ אין ראיה ראשון דגמלא פרחא הוא דבר שלא שכיח לכן לא חיישינן, ועוד הא כבר כתבו התוס' יבמות (קט"ז ע"א) ד"ה הכא כו' דהא דלא חיישינן התם לגמלא פרחא, משום דאם איתא דהלכו בגמלא פרחא היו להם לעדים לטעון כן ומדלא אמרו הכי ש"מ שקר הם מעידים, עד כאן לשון התוס' עיי"ש:

ומה שכתב הגאון בעל שואל ומשיב דאין משערין רק מה שהוא על פי דרך הטבע לא על פי תחבולות שנתחדש בזמנינו, לא אבין למה זה לא נקרא דרך הטבע מסילת הברזל האם הוא הולך ע"פ שמות או ע"פ דרך הנס, ורק עד השנים האלו לא הוברר הטבע הלז ועתה מלא מסילת הברזל בכל העולם כולו שנבררה הטבע הלז, האם בזמן שלא ידעו מליאת הדפוס או משרפות היי"ש ועוד כמה דברים כהנה שחקרו ומצאו חוקרי הטבע לא נקרא זה דרך הטבע, פשיטא דזה נקרא דרך הטבע ומשערינן שיכול לבוא ביום אחד במסילת הברזל:

ומה שכתב עוד שאם לא כן ישתנו דרכי התורה מידי יום ביומו לא ידעתי במה ישתנה דרך התורה, הלא בגמ' לא קאמר שיעור הפרסאות רק אם בא ממקום קרוב מונה עמהם, והתוס' הביאו בשם בה"ג שיעור עשרה פרסאות שזה מהלך יום אחד כדאיתא בפסחים, וכוונתו שבאם יכול לבוא ביום אחד מיקרי קרוב כמו שהוא מפרש בהדיא שיוכל לבוא ביום אחד עיין שם בבה"ג, וא"כ בעת שיכול לבוא יותר מעשרה פרסאות ביום אחד ע"י מסילת הברזל פשיטא שזה נקרא מקום קרוב כמו שהוכחתי מפסחים וזה ברור כשמש, ולא נקרא זה נשתנה דרכי התורה ח"ו ולא גרע זה ממה שפסקינן בגמ' שכספים אין להם שמירה אלא בקרקע, בכ"ז הביאו הב"י בחו"מ (סי' רצ"א) והסמ"ע שם את המרדכי בשם הר"ת דהא דכספים אין להם שמירה אלא בקרקע, דוקא לדידהו שהיה להם בתים רעועים, אבל לדידן האידנא אין צריכין שמירה בקרקע, ובזה לא מיקרי נשתנה דרך התורה, כמו כן נד"ד לדידהו שלא היו להם מסילת הברזל היה מקום קרוב עשרה פרסאות, אבל לדידן האידנא שיש לנו מסילת הברזל, כל שיכול לבוא ביום אחד אפילו חמשים פרסאות, מיקרי מקום קרוב, וכן הוריתי הלכה למעשה. דברי „חברי"ם„:

שאלה כא

מורה או דיין שבא לפניו שאלה או דין שצריך עיון ועיין בספרים והורה או דן ואחר זמן בא לפניו שאלה או דין ממש כראשונה אם צריך לעיין גם בעת בספרים או שיוכל לסמוך על הוראתו הראשונה :

תשובה

איתא ביבמות (דף ק"ט ע"ב) תוקע עצמו לדבר הלכה בדיינא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאיל כו' עכ"ל , והטו"מ חושן משפט (סימן י') הביאו להלכה וז"ל שם (סעיף ב') , כל מי שבא לידו דין ומדמהו לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו ויש בעיר עמו גדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נמלך בו הרי זה בכלל הרשעים שלבם גם בהוראה עכ"ל , משמע מזה דוקא אם בא לפניו דין אחר שצריך לדמותו לדין הראשון או אסור לפסוק בלא שאלת רבו , אבל אם בא לפניו דין הראשון ממש אזי יכול לפסוק בלא שאלת רבו פעם שני , וא"כ לדידן אף שהובא באחרונים שאין לפסוק דין או שאלה מבלי עיון בספרים שהם לדידן כרב במקום תלמיד , וכמו שהביא היד אפרים רמז לזה או לא אבוש בהביטי , היינו דוקא אם בא לפניו דין ועיין בספרים ואחר זמן בא לפניו דין אחר ורוצה לדמותו לדין הראשון בלא עיון בספרים , אבל אם בא לפניו דין הראשון ממש אין צריך לחזור ולעיין ויוכל לסמוך על עיון הראשון , וכן משמע בקידושין (דף ל') דאיתא התם ת"ר ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך , שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד , אלמא אם בקי הוא בהדין אז אין צריך לעיין ויוכל לפסוק מיד ::

אך ראיתי בקצות החושן (סימן י') הביא בשם הב"ח שני פירושים בפירוש תוקע עצמו בדבר הלכה , דלפי' הטור היינו שכבר שאל את רבו אותו הדין ואח"כ שבא לפניו זה הדין ממש צריך לחזור ולשאול את רבו בכל פעם כו' עיי"ש , נראה מדבריו היפך מדברינו , ועיינתי בב"ח וז"ל שם בטור (סימן הנ"ל) ד"ה וכל מי שבא לידו דין ומדמהו לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו כו' , בפרק ב"ש תוקע עצמו לדבר הלכה בדיינא דאתא דינא קמיה כו' , ומפרש רבינו הא דאתא דינא קמיה הוא הדין הראשון ונמלך ברבו עליו וגמר הלכתא , ואחר כך בא דין אחר לפניו ומדמהו לאותו דין וכו' הרי זה שוטה כו' כי חייב הוא להמלך ברבו בכל דין ודין , ולא כן פירשו שאר המפרשים אלא איירי בדין אחר שכבר ידעו בבירור ואילו היה בא לפניו אותו הדין לא היה צריך להמלך ברבו , והא דקאמר דאתא דינא קמיה היינו הדין השני דאתא קמיה השתא וכבר גמר הלכתא בדין אחר ומדמי דין זה שאינו יודעו בבירור לאותו דין שלמדו כבר , והייט תוקע כו' שסומך ונשען על ההלכה שהוא יודע שגמרו מרבו כבר עכ"ל הב"ח , והבין הקצות החושן בפירוש דברי הב"ח בלישנא קמא , דכתב הב"ח ומפרש רבינו הא דאתא דינא קמיה הוא הדין הראשון עכ"ל , היינו פעם שני שבא לפניו הוא הדין הראשון שבא לפניו כלומר הדין הראשון ממש , אבל באמת אין כוונת הב"ח כן , רק כוונתו בכתבו הוא הדין הראשון פירוש פעם ראשון שבא לפניו , כמו שכתוב להלן בדבריו ואח"כ בא דין אחר לפניו ומדמהו לאותו דין אלמא דכוונתו בתיבת הוא הדין הראשון שבא פעם הראשון , ולא כמו שהבין הקצ"ח :

ובאמת אם בא לפני דיין דין ושאל ברבו ואח"כ בא דין זה ממש לפניו אין צריך לחזור ולשאול ברבו , כפשט לשון הגמרא ומדמהו פי' שצריך לדמותו אז אסור אולי אין דמיונו שוה אבל אם דין הראשון ממש אין צריך לשאול פעם שני , וכדמשמע מקידושין שהבאתי לעיל זהו השכל מחייב ורק חילוק אחד נראה לי לחלק בזה והוא אם בא דין אחד לפניו ועיין בספרים והורה ואח"כ בא עוד דין זה לפניו וזוכר עדיין הטעם והסברא שמלא או , אי צריך פעם השני לעיין או לשאול , אבל אם אינו זוכר הטעם והסברא שהורה בפעם הראשון רק שזוכר האיך הורה חייב או פטור כשר או טריפה טמא אי טהור אזי מחויב לעיין בזה גם בפעם השני , וראיה לזה מגמרא הוריות (דף ו') ר"פ הורה כהן גמ' שם , שוגג ועשה שוגג תניא פר פשיטא אמר אביי הכא במאי עסקינן כגון שהורה ושכח מאיזה טעם הורה ובשעה שטעה אמר הריני עושה על דעת הוראתו דמהו דתימא כיון דאילו מתידע ליה שמא הדר ביה כמזיד דמי ולא ליחייב קמ"ל עכ"ל הגמ' , אלמא אם הורה פעם אחד ושכח מאיזה טעם וסומך על הוראתו אזי עבירה הוא בידו , אבל אם אינו שכח הטעם אזי יוכל לסמוך על הוראתו , ואין צריך לעיין עוד :

שאלה כב

נשאלתי האיך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד *) באחד שהשכיר ביתו לחבירו והתנה עם השוכר שהוא ישלם כסף הבטחת אחריות האש היינו (סאראנס) בעד הבית ולבסוף לא שילם השוכר כסף (הסאראנס), והבית נשרפה ועתה תובע המשכיר את השוכר שישלם לו בעד כל הבית שהוא גרם לו להפסיד דמי הבית, שאלמלי שילם (הסאראנס) אזי היה נובה דמי הבית מהחברה של אחריות האש, ואגב נראה להעיר עוד דין זה להיפך אם המשכיר לא התנה שיבטיח את הבית באחריות האש ולא בקש ממנו זאת, והשוכר מעצמו בלא דעת המשכיר הבטיח את הבית באחריות האש ושילם מכיסו ואח"ז נשרף הבית ורוצה השוכר לקבל הכסף (סאראנס) לעצמו מאחר שהוא שילם מכיסו בעד הבית והמשכיר לא רצה זה איך הוא הדין:

תשובה

לכאורה נראה בדין הראשון שהשוכר פטור מלשלם עבור כל הבית רק שמחויב לשלם להמשכיר מה שלא שילם בעד הסאראנס כיון שזה הכסף הוזיל לו בדמי שכירותו, ועבור כל הבית פטור משום דהוה רק גרמא בניזקין שלא עשה ההיזק בידים, וגם ספק היה אם יבוא הנזק ולא עשה מעשה בגוף הממון, עיין סמ"ע (סימן שפ"ו) גם אין זה שכיח לפי דברי הש"ך שם דהיזק שאינו שכיח מיקרי גרמא, אך אחר העיון נראה לי דחייב מטעם שומר לפי דברי הרמב"ם (פ"ב מהלכות שכירות) ולפי דברי הש"ך חו"מ (סימן ש"ו ס"ק קכ"ו וסימן ש"א ס"ק ג') וז"ל הטו"מ חו"מ (סימן ש"א), שלשה דינים האמורים בתורה בארבעה שומרים אינם לא בעבדים ולא בקרקעות ולא בשטרות כו', שומר חנם אינו נשבע נושא שכר או שוכר או שואל אינם משלמין כו' וכן פטורים אף מפשיעה כו' ויש מחייבין בפשיעה עכ"ל המחבר שם, ודעת האחרון הוא דעת הרמב"ם שם והש"ך הכריע כאן ובסימן (ש"ו) שם בראיות נכונות כדברי הרמב"ם שחייב על הפשיעה והביא עוד פוסקים שפסקו כן, וא"כ נד"ד כיון שהמשכיר התנה עם השוכר שהוא ישמור את הבית מהיזק שריפה, היינו שהוא ישלם כסף הסאראנס והוא קיבל עליו זה ולא שמר שלא שילם נראה דחייב לשלם בעד כל הבית, דהא בכל השומרים אינו אלא גרמא ובכ"ז חייבים לשלם מטעם שקבלו עליהם לשמור ושעבדו עצמם לזה, וא"כ הכא נמי שקבל עליו השוכר לשמור מהיזק שריפה ודאי דחייב, ואף לדברי הרמ"א שחולק וס"ל דבפשיעה פטור על הקרקעות מ"מ כתב דבשומר שמסר לשומר חייב דזה גרע מפשיעה וא"כ כאן שלא שמר בכלל פשיעה דחייב:

ובדין השני כבר דשו בה רבים והעיקר הוא לדינא אף שלכאורה נראה אם השוכר הבטיח באחריות האש בלא דעת המשכיר, אזי שייך הכסף של הסאראנס למשכיר מטעם כיון דהוא עושה סחורה בפרתו של חבירו, וכדברי הרא"ש והר"ן והרמב"ם והטור וב"י (סימן ש"ז) אף שמתה בפני המשכיר וחולקין על התוס' עיין שם היטב, והרמב"ם מסיים (בפ"ה מהלכות שכירות) אהאי דינא שאין השוכר עושה סחורה בפרתו של חבירו, ומסיים וכן כל כיוצא בזה עיי"ש היינו שאין אדם יכול להרויח בסחורתו של חבירו שלא מדעתו, ואם הרויח שייך לבעל הסחורה או לבעל הבית, מ"מ כאן נראה שהכסף של הסאראנס שייך לשניהם, כמו שאיתא בחו"מ (סימן קפ"ג סעיף ו') וז"ל המחבר שם, היה השער קצוב וידוע והוסיפו לשליח במנין או במשקל או במדה כל שהוסיפו לו המוכרים הרי הוא של שניהם וחולק התוספת השליח עם בעל המעות, ואם היה דבר שאין לו קצבה הכל לבעל המעות עכ"ל, וכתב הרמ"א שם מיהו אם אמר המוכר בפירוש שנותן לשליח הכל של שליח עכ"ל הרמ"א, וכתב הסמ"ע שם ד"ה השער קצוב וז"ל פירוש כגון שמוכרים בשר ויין במדה ובמשקל וקצוב ועומד כך המדה או המשקל דכך משל בדינר, וכשנתן המוכר לשליח עפי ממדה אחד בדינר, מן הדין היה הכל לשליח אלא כיון דבאה הנאה להשליח ע"י מעותיו של המשלח אמרו חז"ל שיחלקו בהדדי המותר, והאי טעמא כתבו הרי"ף והרא"ש והעיטור וכתב הר"ן דאליבייהו אפילו אמר המוכר בהדיא שנותן המותר לשליח אפ"ה חולקין, עכ"ל הסמ"ע, וגם הש"ך שם חולק על הרמ"א וז"ל, תימה על הרמ"א שפסק כן בפשיטות דהא לדעת הרי"ף והרא"ש ובעל העיטור חולקין וכן נראה דעת הר"ן, וגם בירושלמי איתא כסברת הרי"ף דהואיל ובא לשליח הנאה ע"י מעותיו של בעה"ב המשלח חולקין כו' עכ"ל הש"ך, אלמא אף דבפירוש נתן לשליח מ"מ כיון שבא להשליח הנאה ע"י מעותיו של המשלח הדין הוא שחולקין, א"כ נד"ד נמי כיון שבא הנאה לבעה"ב המשכיר ע"י מעות של השוכר דין שיחלקו במעות הסאראנס, ורק השוכר צריך לנכות המעות ששילם והמותר יחלוקו, כן נראה לי לדינא:

דברי חיים סאנאלאוויץ.

*) כי עכשיו דינא דמלכותא דינא.

שאלה כג

איך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד , באחר ששכר משרתת לביתו והתנה עמה שמלבושיה עליה על המשרתת , ובהיותה אצל בעה"ב איזה שבועות מצאה חן בעיני הבעלת הבית , מפני שהיתה משרתת טובה ונתנה לה מתנה איזה בגדים ישנים ואחר שבועות אחרים נחלתה ר"ל ושבקה חיים לכל חי , אם הבגדים הנ"ל שייך לאביה היורש אותה , או בעלה הבית תוכל לקבלם חזרה באשר ארעתא דהכי לא נתנה לה ;

תשובה

נראה דמלי בעלת הבית לחזור ממתנתה , כמו שאיתא בב"ב (קל"ב ע"א) הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו מתנתו מתנה , ר' שמעון בר' מנסיא אומר אין מתנתו מתנה שאילו היה יודע שבנו קיים לא כתבן , ואמר רב נחמן הלכה כר' שמעון בר מנסיא , וכן פסקו כל הפוסקים והובא בחו"מ (סימן רמ"ו סעיף א') לפסק הלכה , וכן הביא הרמ"א בחו"מ (סימן ר"ז סעיף ד') דבמתנה דברים שבלב הוויין דברים , וכתב שם הסמ"ע הטעם דדוקא במכר דקיבל מעות מסתמא גמר ומקני אם לא דפירש , משא"כ במתנה דהיא בחנם , אומדן דעת כל דהו מבטל המעשה ואמרינן דלא גמר בדעתו ליתן לו בחנם עכ"ל , וא"כ הכא נמי אי הוה יודעת הבעלת הבית שתמות לא היתה נותנת לה , ואין לחלק ולומר דוקא התם דבשעה שכתב נכסיו לאחר היה הבן קיים וא"כ בשעת מעשה היה המתנה בטעות אבל הכא נולד לאחר זה הביטול , זה אינו , שהרי המחבר הביא שם (סעיף ג') בשם יש אומרים , דהוא הדין בריא שכתב כל נכסיו לאחר מחמת שהיה צריך לברוח מפני בעלי חוביו או מפני אויביו , ואחר כך עשה פשרה עם בעלי חוביו ואויביו או שמתו , אם נתברר שלא כתב מתנה זו אלא מחמת כן כו' בטלה המתנה עכ"ל המחבר , אלמא כיון שאילו הוה ידע שימותו לא היה נותן בטלה המתנה , הכי נמי אילו הוה ידעה הבעלת הבית שתמות לא היתה נותנה בטלה המתנה , והגע עצמך אילו הוה חזרה משרתת הנ"ל אחר איזה שבועות ולא רצתה להיות אצל בעה"ב ובעלת הבית הוה ידעה שתחזור ודאי לא היתה נותנה לה , וא"כ אף במתה והוה אונס אך אונס רחמנא פטריה לא אמרינן כדאיתא בש"ך חו"מ (סימן כ"א) ע"ש :

וראיתי בבאר היטב שם , מביא בשם מבי"ט ח"ל , מי שנתן לשמעון שכירות הבית להתפרנס בשביל שהיה עני ולא פירש שבשביל כך נתן לו אע"פ שהעשיר מתנתו מתנה , המבי"ט ח"ג (סי' ק"פ) עכ"ל הבאר היטב , ולכאורה דין זה סתירה לדברינו , אך אנכי עיינתי בגוף התשובה שם ועוד יהיה ראיה לדברינו , והבאר היטב לא העתיק יפה , וז"ל המבי"ט שם , נשאלתי על שתי בנות שראו לעד אמן , והיה להן בית אחת ורצו שתיהן לתת לה שכירות ביתן , שתתפרנס מהשכירות ולא תצטרך לבריות , וכן עשתה כמה זמן אכלה שכירות הבית ובתוך הזמן נשאת האחת מהן לראובן ונפטרה תחתיו בלי זרע , וחלקו ביניהם העזבון כפי המנהג וכפי מה שלוותה היא שתקח אמה חלק מעזבונה ואחותה חלק , ועתה טוען ראובן כי מה שנתנה אשתו ואחותה שכירות הבית הוא מפני שהיתה עניה ולא היה לה במה שתתפרנס , ועתה זכתה בחלק הנדוניא שניתן לה אינה צריכה לאותו שכירות ורוצה עתה לזכות בבית ובשכירותה , והביא עדים לפני שנמצאו בשעה שנתנו הב' בנות שכירות הבית לאמן לפרנסתה מפני שלא היה לה במה להתפרנס , ואחד מן העדים העיד שידע הוא שנעשה לאמן שטר על מתנה , ועל זה אני משיב כי בדין תורה כיון שלא התנו הבנות בפירוש עם אמן שבעוד שהיא בדוחק מזון תאכל השכירות , אע"פ כי מחמת דוחקה נתנו לה רשות שתיקח השכירות , ולקחה ואכלה כמה זמן , אע"פ שעתה יש לה במה להתפרנס אינם יכולין לא הבת הנשארת ולא בעל הנפטרת למונעה שלא תיקח השכירות , כיון שכתוב בשטר סתם בלי שום תנאי שתקח השכירות כל ימי חייה , וגם אפשר שתאכל ותפסיד מה שנתנה לה מעזבון בתה ותבוא לידי צורך מזונות , וע"כ יש לה שכירות הבית כל ימי חייה , בתנאי שתראה השטר שבידה שכתוב סתם בקנין שנתנו לה בנותיה שכירות הבית לכל ימי חייה , ואיני כתוב שם תנאי כי מפני שהיא בדוחק מזונות נתנו לה , וכל זמן שלא תצטרך שיחזור השכירות לבנותיה עכ"ל המבי"ט שם (סימן ק"פ) , ועד כאן לא קאמר המבי"ט שמתנתה מתנה אלא שם כיון שהעידו העדים שמחמת דוחקה נתנו לה , ובשטר לא הוזכר זה רק כתוב לכל ימי חייה שיהי' לה ממה להתפרנס , ואפשר שתאכל ותפסיד העזבון מה שנתנה לה בתה ותבוא לידי צורך מזונות ולא יקויים כל ימי חייה , ועוד שדעתה של בתה קרובה אצל אמה , לכן נתתה אף לספק אולי אף לא תצטרך אמה באיזה זמן בכ"ז תהיה במתנה מתנה , אבל נד"ד פשיטא שהמתנה בטילה :

עוד מצאתי בהרא"ש כתובות (דף נ"ד) אהא דקאמר הגמ' , אלמנה רב אמר שמין מה שעליה ושמואל אמר אין שמין כו' וקאמר הגמרא וחילופה בלקיט , וקאמר הרא"ש שם לקיט הוא עני המלקט בביתו של בעל הבית ואוכל פת של עצמו , ומסייע לבעל הבית במלאכתו ובעה"ב מהנהו לפעמים במאכל ובמשתה ופעמים נותן לו מלבוש , אבל אין לו שכר קצוב , ואם יצא מעצמו מפשיטו בגדיו מעליו ,

אבל

אבל שכיר שנשכר אצל בעה"ב לזמן ידוע וקנה לו בגדים , אם יצא תוך זמנו כההיא דאמרינן פועל חוזר ואפילו בחצי היום אדעתא דהכי לא יהיב ליה , אבל אם יצא בזמנו כיון דידע בעל הבית דא ורחיה דשכיר למיפק בזמנו איבעי ליה לאתנויי , ומדיהיב ליה בסתם גמר ומקני ליה כו' עכ"ל הרא"ש , אלמא דבשכיר אם נתן לו בגד במתנה ויצא בתוך הזמן מפשיט מעליו הבגד , ומשרתת נמי דין שכיר יש לה , וכיון שמתה אף שזה אונס אך אונס רחמנא חייבי לא אמרינן , עיין ש"ך חו"מ (סימן כ"א) , והוה כמו אלמנה שהלכתא כרב דשמין הבגדים שעליה , ומסיק הגמ' מאי טעמא כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה , והכא נמי אדעתא שיקנו יורשיה לא נתנה לה , רק זאת נראה , אם בעלת הבית לא רצתה להחזיק את המשרתת , אז אם נתנה לה מקודם איזה מתנה המתנות של המשרתת , כמו שהביא הרא"ש שם וז"ל , שמעינן מיהא מאן דמגרש לאיתתיה מדעתא דנפשיה אין שמין מה שעליה ; דלאו איהי קא בעיא למיפק אלא איהו קא מפיק לה עכ"ל והכא נמי כן הוא , ותו לא מידי :

דברי חיים .

שאלה כד

איך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמיד , במעשה שבא לפני באחר שמכר לחבירו איזה שאק עצים ואמר לו המוכר כי העצים שילם עבורם ביער סך ששה ועשרים רו"כ כל שאק , וכל הסוחרים מרויחים על מקח היער סך שני רו"כ מכל שאק , וכן בקש המוכר הזה והלוקח נתן לו ונגמר המקח בכסף ובקאנ"ס , אחר זה נתודע ללוקח שהמוכר לא שילם כל כך בהיער רק פחות מזה הסך , ורוצה הלוקח שיחזיר לו מה ששיקר באמונתו , והמוכר טוען העצים שלי טובים המה , ושוין הם המעות שנתת עבורם ולא אניתיך :

תשובה

דין זה צריך ביאור בכמה גוונין , חדא אם כעת יש שיעור אונאה ואם יחזיר לו מה ששיקר לא יהיה בו אונאה כלל , אי אמרינן שיחזיר לו מה ששיקר והמקח יהא קיים , שנית אם יחזיר לו מה ששיקר לא יהיה בו אונאה שתות רק פחות משתות ואז הוה מחילה אי אמרינן שרק יחזיר מה ששיקר , שלישית אם גם כעת אין בו אונאה אף פחות משתות אם צריך שיחזיר לו :

ומתחילה נבאר דין הנושא ונותן באמונה , איתא בגמ' ב"מ (כ"א) ת"ר הנושא ונותן באמונה והאומר לחבירו על מנת שאין לך עלי אונאה אין לו עליו אונאה , וכל הפוסקים תפסו פי' התוס' שמאמינו בכמה קנה ונותן לו כך ועוד יותר מעט רוח , וכן מבואר ברמב"ם ובטוו"ש חו"מ (סימן רכ"ז סעיף כ"ז) וז"ל , הנושא ונותן באמונה אין לו עליו הונאה , כיצד חפץ זה בכך וכך לקחתיו כך וכך אני משתכר בו אין לו עליו אונאה , ומפורש בנימוקי יוסף הטעם , שהרי לא סמך משעה ראשונה על שווין אלא על דמים שלקחן זה , וראיתי בתשובת הרדב"ז (חלק א' סי' כ"ז) והובא ג"כ בשער המשפט ובפ"ת (סימן רכ"ז בראובן שקנה סחורה בפני שמעון , ואמר לו שמעון אתן לך רווח דינר ותקנה לי , ונתנה לו , אם יש לו עליו אונאה אי דמיא כנו"כ באמונה דקיי"ל דאין לו עליו אונאה וז"ל שם , תשובה אין לו עליו אונאה ומכ"ש הוא אם סומך על אמונתו של זה לא יסמוך על מה שראו עיניו , והראיה ממה שכתב ר"ח ז"ל בטעם הדין וז"ל , נושא ונותן באמונה במביא סחורתו ומצאו חבירו הרוצה לליקחה , ונתרצו לתת לו סך ידוע מרווח והלה אומר בכמה קנה וכן הוא האמת אין לו אונאה , לפי שלא סמך משעה הראשונה על השיווי אלא על הדמים שלקח זה עכ"ל אף הכא נמי לא סמך על שיווי הסחורה אלא ע"מ שנתן ראובן בפניו , ולפיכך אין לו אונאה עכ"ל הרדב"ז , ובספר שער המשפט כתב שכן כתב המהרי"ט (חלק חו"מ סימן י"ט) ואף שאינני כדאי לחלוק על המהרי"ט והרדב"ז , אבל האמת יורה דרכו כי לא ירדו לעומק הסברא של הנושא ונותן באמונה :

ונהזי אנן במה נעקר הלאו דלא תונו , הלא לפי דברי הרדב"ז אם הלוקח ידע כמה שילם המוכר בעד החפץ אין בו אונאה , כי מה לי אם ראה או ידע והוא הדין אם הלוקח שמע מפי איש נאמן קודם שלקח כמה שילם המוכר בעד החפץ , אזי לא יהיה בו אונאה כיון שיודע שגם המוכר נתאנה וזה הוא דבר שאין הדעת והשכל סובלתו , ומפורש הוא בסימן (רל"ב סעיף י"ח) ברמ"א שאף דהוא נתאנה אין לו להונות אחרים , ומה לי בזה שראה הלוקח כמה שילם המוכר , והאי סבר הלוקח שזה המעות ששילם

ומטולם לא מחל האונאה, ואם ימלא שנתאנה יתבע אותו לדין, ולמה לא קאמר הגמרא אם הלוקח יודע המקח שילם המוכר אין בו אונאה, ועוד למה זיוגן הגמ' שני הדינים הנושא ונותן באמונה והאומר לחבירו על מנת שאין לך עלי אונאה ביחד, ועוד לפי דברי הרדב"ז שסובר כש"כ אם הוא סומך על אמונתו לא יסמוך על מה שראו עיניו, וא"כ לפי דברי היש מפרשים שהובא בטור, שסוברים שה"ה אפילו לא אמר לו בכך וכך לקחתי, אלא אמר לו תן לי חפץ זה כמו שקנית אותו ואני מאמינך במה שתאמר שקנית אותו ואוסף לך כך וכך לרווח אין בו אונאה, והרבותא הוא אף אם כעת אינו יודע כמה שילם רק שמאמין לו מה שיאמר אח"כ, א"כ להרדב"ז אף אם לא ראה בעת כמה שילם המוכר רק אח"ז נתודע לו בבירור כמה שילם המוכר ג"כ לא יהיה אונאה, א"ב יהיה בטל כמעט כל דיני אונאה לכן ודאי הטעם שנושא ונותן באמונה אין אונאה הוא מטעם כיון שאומר בכך וכך לקחתי וכך וכך אני משתכר הוה כאילו מתנה שלא יהא עליו טענת אונאה, שאל"כ למה יספר לו בכך וכך לקחתיו ומאי איכפת ליה ללוקח בכמה לקח, אלא ודאי להכי אמר לו בכך וכך לקחתיו וכך וכך אני משתכר שלא יהיה עליו אונאה, והוה כאילו אמר לו ע"מ שאין עליו אונאה, לכן מזווג הגמרא שני הדינים יחד שטעם אחד להם, משום דהוה כאילו מחל הלוקח על אונאתו, ואילו לא אמר לו בכך וכך לקחתיו ודאי שיהיה להלוקח טענת אונאה, דצריך שהמוכר או הלוקח יתנה שאין לו עליו אונאה, וא"כ מה יועיל שהלוקח ראה כמה שילם כיון שלא התנה שלא יהיה עליו אונאה, לכן ליתא לדברי הרדב"ז ומהרי"ט, וזהו ג"כ כוונת הנמוק"י שכתב שהרי מתחילה לא סמך על שווין, ר"ל שמחל על אונאתו וזה ברור:

ועתה נחזור לדינא דידן, דין זה אם הנושא ונותן באמונה ונמצא ששיקר באמונתו, לא נמצא בדברי האחרונים רק שמצאתי במהרשד"ם (סימן תל"ג) שפסק בקיצור, באחד ששיקר באמונתו שצריך להחזיר מה ששיקר, ולא ביאר איך הוא הדין אם עדיין אחר חזרת הנ"ל עוד יש אונאה שתות או פחות משתות, ואם יוכל הלוקח לבטל המקח לגמרי או המוכר, ונראה בזה דזה פשוט דהמוכר אינו יכול לבטל המקח, דזה לא גרע מאונאה שתות שהמוכר מחויב להחזיר האונאה והמקח קיים, ולא יוכל המוכר לטעון א"כ החזיר לי החפץ ואחזיר לך המעות, והאונאה מחויב להחזיר לו במש"כ המהרשד"ם הנ"ל, ואם אחר שיחזיר לו מה ששיקר יהיה עוד אונאה שתות או אף פחות משזות ג"כ מחויב להחזיר לו, כעין ב"ב (נ"ד) אם בא לגפות מנפה את כולו, ונראה שגם הלוקח אינו יכול לבטל המקח אם המוכר מחזיר לו את האונאה אף שבעת אשר ששיקר יש ביטול מקח ובכל מקום בטל המקח, אך כאן כיון שהנושא ונותן באמונה גם ביטל מקח אין כמש"כ הש"ך שם, א"כ מחל הלוקח אף על יתר משתות רק ששיקר באמונתו, וא"כ כיון שמחזיר לו מה ששיקר לא יוכל לבטל המקח כנ"ל:

אך זאת צריך לעיין אם גם בעת שוה המקח מעות ששילם אם יכול הלוקח לתבוע מה ששיקר באמונתו, ויש לי להביא ראיה מדברי הרמ"א (סימן של"ב סעיף ד') וז"ל, בעה"ב שאמר לפועלים עשו עמי מלאכה בארבעה כמו שעשו חביריכם, ואמרו כמו שעשו חבירינו, והשתכח דיהיב להו יותר צריך ליתן לאלו כמו לחביריהם, וכתב הסמ"ע שם ואע"ג דיש פועלים שנשכרים בפחות וגם מלאכתם אינו שוה כל כך, ולא דמי למ"ש לפני זה בבעה"ב שאמר לשליח שכור לי בד', והשליח א"ל בג ואמרו במ"ש בעה"ב דאין נותנים להם אלא ג' כו', דשאני הכא דהטעה אותם וה"ל שגם לאחרים השכיר בד' משא"ב התם דלא תלה השלים שכירותו בשכירת פועלים אחרים אלא אמר להם סתם בשלשה וק"ל עכ"ל, א"כ גם כאן נד"ד כיון שתלה המקח במה ששילם הוא והטעה את הלוקח אף ששוה המקח, בכ"ז צריך להחזיר מה שהטעה אותו ואף להש"ך שחולק על הרמ"א, היינו משום שמתחילה אמר לו בארבעה ואח"כ במו שעשו חביריכם ושתעו הפועלים מקח של ארבעה, אבל אם הפועלים סמכו רק על חביריהם אוי ודאי בו"ע מודו שחייב ליתן להם כמו לחביריהם, וא"כ בנד"ד כיון שהלוקח סמך רק על אמונתו ועל מה ששילם הוא והטעה אותו צריך להחזיר לו, ועיין בנתיבות המשפט שם שמתרץ שאין פלוגתא בין הרמ"א והש"ך עיי"ש:

ואף להט"ז שם שכתב ומ"ש בכל יום שאדם מוכר חפץ לחבירו, ואומר כך נתנו לי בסך זה ולא רציתי למכור בזה הסך, ואח"כ נתברר שלא היה שום קונה בסך קצבה שוקר הוא וכי בשביל זה יבטל המקח, אלא ע"כ בדפריסית דבעינן גילוי מילתא שסמך עצמו על שכירות אחרים כו' עכ"ל, אלמא היכא שסמך עצמו על דברי המוכר והמוכר הטעה אותו מחויב להחזיר לו, ואין לקחת ממון באונאה וגזילה, ואף בדברי הט"ז נראה לי אם המעות ביד הלוקח יוכל לחזור מן המקח, כי יוכל לומר אנכי החזקתי אותך לאיש אמונים וסמכתי על דבריך, ובעין שהיתה בתשובת חות יאיר (סימן ס"ט) והובא בפ"ת (סימן ר"ז סעיף קטן ט') אודות לוי שרצה לקנות בית משמעון, ושאל לו כמה רוצה, והשיב לו ת"ק ר"ט, ולוי אמר שיתן לו ש' השיב שמעון כבר רצה נפתלי ליתן לי ש"ג ר"ט כו', ומפני כך נתן לו ת"י ר"ט כו'. ומסיק שאם עדיין לא נתן לו המעות, יוכל לומר על דבריך סמכתי עיי"ש ומה התם שלא הוכיר לו מתחילה שרצו ליתן לו יותר, רק בתוך הסכירות אמר לו להשביח מקחו, מסיק אם הלוקח מוחזק יכול לחזור בו, כמו כן הכא במעשה דהט"ז אם עדיין לא נתן המעות יוכל לחזור, אבל במעשה דידן שסמך רק על אמונתא, אף אם כבר שילם המעות, יוכל הלוקח לבטל המקח אם המוכר לא יחזיר לו מה שהטעה אותו, כנ"ל לי:

דברי חיים סאנאלאוויץ.

שאלה כה

נשאלתי מאברך אחד גדול בתורה, האיך נהגו בזמן התלמוד, באחד שמכר לחבירו פרה, ומצא חלוקה בה שני טריפות אחת טריפה דסרכא ועוד טריפה אחרת כמו מחט או שאר טריפה, והנה טריפה דסרכא אינו מבטל המקח כמו שהובא ברמ"א חו"מ (סימן רל"ב סעיף י"ב) וז"ל שם, דהואיל והוי דבר דשכיח הוה ליה לאתנויי עיי"ש, אך כאן שמצא עוד טריפה מי הוי בטל מקח מפני טריפה השנייה, או דמוכר יוכל לומר ללוקח מאי לך נפקא מיניה הלא בלא טריפה השניה, היה גם כן נטרפה מחמת הסרכא וסרכא הוי כאילו אתני:

תשובה

דין זה לכאורה נוכל ללמוד מדברי הרמב"ם הלכות מכירה (פרק ט"ו הלכה ו') והובא ג"כ בטו"מ חו"מ (סימן רל"ב סעיף ו') וז"ל שם, כל הלוקח סתם אינו לוקח אלא דבר השלם מכל מום ואם פירש המוכר ואמר ע"מ שאין אתה חוזר עלי במום, הרי זה חוזר עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח, או עד שיאמר לו כל מום שימצא במקח זה הפוחת דמיו עד כך וכך קבלתי אותו, שהמוחל צריך לידע הדבר שימחול לו בו ויפרש אותו כמו המפרש בהונייה עכ"ל הרמב"ם, וכתב עליו המ"מ וז"ל כל הלוקח כו' דין זה לא ידעתי מבואר אלא מדמיון זה מאונאה למד כן ומק"ו שהרי המום לעולם חוזר אע"פ שאין האונאה חוזרות אלא לזמן ידוע עכ"ל הה"מ, ופשוט הוא שכוונת הרמב"ם במה שכתב כמו המפרש באונאה ר"ל שהרמב"ם תופס לשון הברייתא ב"מ (נ"א ב') דתניא בד"א בסתם אבל במפרש מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני שאינו שוה אלא מנה ע"מ שאין לך עלי אונאה, אין לו עליו אונאה, וסובר הרמב"ם שדוקא במפרש לו כמה הוא האונאה מדלא קאמר הגמרא במפרש שאמר לו יודע אני שיש בו אונאה, וכן פירש הב"ח ודלא כהגהת ב"י, ואולי כן הוא גם כוונת הה"מ (בפרק י"ג מהלכות מכירה הלכה ג') שכתב שם ותפס המחבר לשון הברייתא האמורה שם ואע"פ שאומרים קצת המפרשים שאינה בדוקא וזה עיקר כו' עיי"ש דלא כמפרש הלחם משנה שם כוונת הה"מ בענין אחר עיי"ש, וכן פסקו כל הפוסקים ומסכימים לדעתו אף שחלקו עליו במתחייב בדבר שאין בו קצבה שפסק הרמב"ם דאינו משתעבד כדאיתא בחו"מ (סימן ס"א) אך בדין זה מודים להרמב"ם שצריך שיפרש את המום או עד כמה פוחת אותו מדמיו, והחילוק הוא כמו שכתב ומחלק הב"ח (בסוף סימן ר"ז) דהתם בדבר שאינו קצוב הוא תולה ומתחייב מדעת עצמו, אבל הכא במכירה תלוי בדעת שניהם עיי"ש בב"ח, וזה נכון דלא כהסמ"ע (סימן רל"ב ס"ק ט"ז) שכתב וז"ל, לכן נראה לי דמאי דפסק המחבר כאן כהרמב"ם לא מטעם שהוא דבר שאיני קצוב לחוד אלא משום דנילף קו"ח מאונאה וכמ"ש המ"מ הנ"ל כו' עיי"ש, והש"ך שם מסכים עם הסמ"ע וחולק על חילוק הב"ח מפני שהמ"מ כתב כן, אך לפענ"ד כמו שכתבתי לעיל שגם המ"מ סובר שטעם הרמב"ם בשתיםן הן במום והן באונאה הטעם משני דבר שאינו קצוב, ומה שכתב המ"מ אלא מדמיון זה לאונאה למד כן ומק"ו שהרי מום לעולם חוזר כו' כוונתו מה באונאה צריך דבר קצוב שידע כמה אונאתו במום פשיטא שצריך שיהיה קצוב פחיתת המום, לכן בנד"ד אף שטריפות דסרכא הוי כאילו אתני אך הטריפה אחרת לא ידע וכל שלא ידע לא מחל כן נראה לכאורה:

אך אחר העיון נשאר טענת המוכר בתקפה מה לך אם לא ידעת ולא מחלת הלא טריפה זו אינו מזיק לך, כי בלאו הכי הוה טריפה מטעם הסרכא והוי כעין הסברא שהעירני בני העלם החו"ב יעקב מאיר יחי' מב"ק (דף כ"ג) אי לאו בירא דידי תורא דידך הוה קטל ליה:

ובעת מצאתי שדין זה תלוי בפלוגתא של קצות החושן והנתיבות בחו"מ (סימן רל"ב) על האי מעשה דריב"ש, דהנה הקצה"ח הביא דברי הריב"ש באחד שמכר בני מעיים של הבהמה קודם שנבדקה הריאה והתנה עמו בין שתהיה כשירה או טריפה ואח"כ נתנבלה בשחיטה, כתב הריב"ש שתליא באם קרי לנבילה טריפה, ואם קרא אין קורין לנבילה טריפה זכה המוחזק דאין הולכין בממון אחר הרוב ועי"ז הקשה בקצה"ח כיון דאין נ"מ בין נבילה לטריפה דתרווייהו אסורין באכילה ניהו ואין כאן מקח טעות, וכתב בנתיבות המשפט וז"ל שם ולפע"ד לא נהירין דבריו דודאי אם מכר לו בחזקת טריפה אף שהיא נבילה אינו מקח טעות, אבל הכא שאיני רק תנאי אם תהיה זה טריפה, אין זה אלא כתנאי ע"מ שלא תחזור עלי במום פלוני כל שאינו בלשון תנאי חוזר עליו משום מום, אף שהוא שוה להמום שהתנה עמו דודאי אפילו התנה עמו שאין אתה חוזר עלי בטריפות הריאה ונמצא טריפה בחוט השדרה חוזר עליו אף דשניהם אינו רק טריפה, דספק אחד קיבל עליו ולא שני ספיקות, וא"כ ה"ה אם נבילה איני בכלל טריפה בלשון ב"א דמי ממש להתנה שלא יחזור עליו בטריפות הריאה ונמצא טריפה בשדרה כנ"ל עכ"ל הנתיבות, וא"כ בנד"ד נמי אף שטריפות הסרכא הוה כאילו התנה אבל הטריפות אחרת לא היה בכלל ובלשון התנאי לכן לפי דברי הנתיבות בטל המכירה, אף שהמוכר מוחזק, כן נראה לי:

שאלה כו:

האיך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד כמעשה שהיה באיש אחד עני שהיה מחזר על הפתחים לקבץ נדבות ומת פתאום בחצר בית הכנסת ובעת שנתעלף באו תיכף רופאים ופשטוהו הבגדים מעליו למען החזירו להחיה, ובעת שפשטוהו הבגדים מצאו אצלו תפור בבגדים סך תשעה מאות רו"כ ומסרו הכסף לב"ד, ובשמוע זאת קרובו של מת שהיה לו בעיר בא לב"ד והביא עדים שתמול בא העני אליו ובקש ממנו שיעזור לו על חתונת בתו שהגיעה לפרקה, ונתן לו חמשה ועשרים רו"כ נדבה, ועתה כאשר איננו עני, בקש מב"ד שיחזירו לו הסך חמשה ועשרים רו"כ כי ארעתא דהכי לא יהיב ליה:

תשובה

לכאורה דין זה מפורש הוא בש"ס ב"ק (דף ק"י) משנה שם, נתן הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשין יכולין להוציא מידם שנאמר ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה, ואיתא שם בגמרא (ע"ב) נתן הכסף לאנשי משמר כו', אמר אביי ש"מ כסף מכפר מחצה דאי לא מכפר הו"א מהדר ליורשין מ"ט אדעתא דהכי לא יהב ליה, ופירש"י אדעתא דהכי דלא תיהוי ליה כפרה עכ"ל אלמא אם לא היה לו כפרה הוה מיהדר אף ליורשין, וא"כ הכא נמי כיון שנמצא שהוא היה עשיר ואין לו מצוה מהדר ליורשין ולא זכתה בהם הבת ואדעתא דהכי לא יהיב לו, ואף אם היה קצת מצוה בזה מ"מ הלא איכא כאן אומדנא דמוכח, שאילו ידע שיש לו תשעה מאות רו"כ לא הוה נתן לו מתנה ואיתא בחו"מ (סימן ר"ו סעיף ד') ברמ"א שם, דאף דברים שבלב מבטל מתנה ופשיטא אומדנא דמוכח, דאף במקח אומדנא דמוכח מבטל המקח ומכל שכן במתנה דמבטל המתנה, זה נראה לכאורה.

אבל אחר העיון נראה לדון דאינו יכול להוציא הכסף שנתן מטעם דכבר נתייאש הנותן מהכסף שנתן וקנה בייאוש, וזה לא גרע מחוב שאיתא בחו"מ (סימן קס"ג) ברמ"א בשם מהרי"ק שקונה הלוה אם נתייאש המלוה וכן הסכים שם הקצה"ח, ואף שהט"ז שם והגאון בעל ח"ל בהגהותיו לט"ז משיג על המהרי"ק, אך הקצה"ח מתרץ קושיות הח"ל ופוסק להלכה שיאוש קונה בחוב, גם התומים מכריע דהלכה כהמהרי"ק שיאוש קונה בחוב, והביא שדעת הרא"ש ג"כ שיאוש קונה בחוב עיין בתומים (סימן ס"ה בחו"מ ס"ק י"ג) עיי"ש שהאריך בזה בפלפול, ונפלאתי על בעל הנתיבות שם (בסימן ס"ק א') שכתב בזה"ל וכבר הכריע בתומים דלא מהני יאוש בחוב עכ"ל, ושגיאה הוא דמפורש הוא בתומים דמהני יאוש בחוב, ובזה הלשון מסיק התם אחר פלפולו, והט"ז והגאון מהר"ך בהגהתו ובתשובתו האריך להשיג דלא שייך יאוש כלל בחוב וע"ש שהאריך, ונעלם ממנו דברי הרא"ש הנ"ל דלפמ"ש הדבר מוכרח דגם בחוב שייך יאוש ודברי מהרי"ק מוכרחים עכ"ל התומים, וכן הביא הגאון בעל שואל ומשיב מהדורא תליתאי חלק ראשון (סימן קנ"ט) דיאוש מהני בחוב, והקושיא עצומה שהקשה הגאון בעל ח"ל על מהרי"ק שהביא ראיה מהסמ"ג שכתב, דהא דאיצטריך למעוטי שטרות מאונאה היינו במוציא שטרות לאחר יאוש ומכרן לבעלים הראשונים ומוכח מזה דיאוש מהני בחוב עיי"ש, והקשה מאי ענין יאוש השטרות ליאוש החוב, לעולם אימא לך דיאוש בחוב לא מהני ובשטרות האבודים לא נתיאש רק מן השטרות והמוצאם זכה בהם ומכרן למלוה עכ"ל בקיצור הלשון, אך לפי דברי התומים אין כאן קושיא כלל דאם לא נתייאש מן החוב אין צריך לקנות השטר כדין מי שיש לו שטר שוכית חבירו בו שמחייב להראותו בב"ד לדון ולגבות בו, ועוד מאי מועיל יאוש של מלוה לגבי גוף הנייר כי גוף הנייר שייך ללוה ואין אדם מייאש מדבר שאינו שלו ולגבי הלוה הו"ל יאוש שלא לדעת עיי"ש בתומים היטב, ונתיישב קושית בעל המגיה.

ואין לומר כיון דהוה ליה תשעה מאות רו"כ והיה אסור לו ליקח צדקה א"כ נקרא באיסורא אתא לידיה, זה אינו דהא כתב הרמב"ן בספר המלחמות, והובא בקצה"ח שם אהא דכתב הגמרא ראה סלע שנפלה משנים כו' ואע"ג דאהדריה בתר יאוש מתנה בעלמא הוא דקא יהיב ליה, והקשו הראשונים דאמאי הוי מתנה דהא קיי"ל דיאוש להודא לא קנה כל דאתי לידיה באיסורא דהיינו קודם יאוש כו', וכתב הרמב"ן והכי הוא סברא דגאון ז"ל כו' וזה כיון דנטלה על מנת לגוזלה ולא להושיבה הרי הוא כמונחת בקרקע ונקנית ביאוש מטעם אבידה, ולא על מנת לגוזלה קודם יאוש א"א לקנותו ביאוש מפני שידו כיד הבעלים ושומר שכר שלהם הוא הלכך לעולם אינה ניקנית ביאוש כו' עכ"ל הרמב"ן, וכתב הקצה"ח ומבואר מדברי הגאון דהא דאבידה אינה ניקנית ביאוש היכא דנטלה ע"מ להשיבה, אינו אלא משום כיון דנטלה להושיבה הרי נעשה שומר שכר של הבעלים וידו כידו וכמונח תחת בעלים דמי, אבל נטלה ע"מ לגוזלה דתו לא הוי ידו כיד הבעלים ניקנית לו ביאוש, ואע"ג דמטי לידיה קודם יאוש ונתחייב בהשבה מ"מ לא מיקרי באיסורא אתא לידיה כו' עכ"ל, וא"כ בנד"ד פשיטא דנקרא בהיתרא אתי לידיה וא"כ קנה ביאוש דהא דיאוש כדי לא קני הא טעמא רק משום דבאיסורא אתי לידיה, וא"כ קשה קושיא נפלאה אמאי דקאמר אביי ש"מ כסף מכפר מחצה דאי לא מכפר הו"א מיהדר ליורשין, הא קני הכהן ביאוש ואין לך יאוש טוב

מכאן

מכאן דלא סלקא ליה אדעתיה שיומו, וא"כ אף אם נאמר דכסף איני מכפר מחלה לא הוי מיהדר ליורשין משום יאוש, ולכאורה לית נגר דיפרקיניה.

וראיתי בספר שער המשפט בחו"מ (סי' כ"ה סעיף ב') הקשה אהא דאמרינן טעה בדבר משנה חוזר וז"ל שם, מדברי כל הפוסקים משמע דאף שכבר שילם הבע"ד חוזר הדין ומחזיר הממון כו', ויש להקשות ע"ז מהא דאמרינן במסכת כריתות (דף כ"ד ע"א) א"ר כרוספדאי אמר ר' יוחנן שור הנסקל שהוזמו עדיו כל המחזיק בו זכה בו, ואמר רבא התם מסתברא טעמיה דר' יוחנן כגון דאמרי ליה נרבע שורו אבל אמרו רבע שורו הוא בעצמו מידע ידע דלא רבע ולא מפקר ליה וטרח ומייתי עדים ומזים להו כו', אלמא היכי דנגמר דינו בב"ד ע"פ עדים אף שנתברר אח"כ להיפך ע"פ עדים מ"מ כל הקודם בו זכה בו, משום כיון דנגמר דינו איאושי מייאש מיניה ומפקר ליה, וא"כ הכא נמי אף בטועה בדבר משנה וכבר שילם הנתבע להתובע אמאי חוזר הדין, כיון שנפסק הדין על פי בית דין כבר אייאש הנתבע ממנו וזכה בו התובע מתורת הפקר דידו קונה לו כו' עיין שם שהאריך, ומסיק שם בזה הלשון ורמה זה דבר תמה הוא מה שלא שערום הראשונים ואולי מקום הניחו לי להתגדר בזה וצע"ג עכ"ל שער המשפט, ולי נראה שאין כאן קושיא כי מהגמ' עצמה בכריתות שם נוכל ליישב קושייתו, כי אמר רבא התם מסתבר טעמיה דר"י כגון דאמרו ליה נרבע שורו אבל אמרו רבע שורו הוא בעצמו מידע ידע דלא רבע וטרח ואייתי עדים ומזים להו ולא מפקר ליה, וא"כ הכא נמי כיון דהוכאי יודע בעצמו שהוא אינו חייב לו והוא זכאי, אף דהתובע יצא זכאי מהני טענות שקר או הביא עדי שקר או אף לא מחמת טענת שקר ועדי שקר יצא זכאי, כיון דהדין הוא שחוזר הדין אינו מייאש, כי סובר היום או מחר אביא ראיות או אמצא עדים או איזה זכות או ב"ד בעצמם ימצאו שטעו ויחזור הדין לכן לא מייאש ולא קשה כלל, ולאנס הרעים השער משפט שם בראיות ולפי מה שכתבתי אין ראיותיו ראיות עיי"ש:

אבל בנד"ד קשה מאד דהכא כיון שנתן לכהן פשיטא דמייאש ואמאי ליהדר ליורשין אף שאיני מכפר, ואין לומר כיון שנתן רק אדעתא דתיהוי ליה כפרה נוכל לומר אדעתא דתיהוי ליה כפרה אפקרי אדעתא דלא תיהוי ליה כפרה לא אפקריה, כעין שאמרו אדעתא דהרי אפקריה אדעתא דכו"ע לא אפקרי, וזה איני דהא התם בב"ק (דף קט"ו) אהא דאמר רב אחא אדעתא דארי אפקריה, מקשה תוס' שם וז"ל, לא דמי להא דאמר באלו מציאות המציל מן הארי ומן הדוב כו' הרי הוא שלו מפני שהבעלים מתייאשים מהן, דהתם ודאי שהארי בא לטרוף כדמשמע המציל מן הארי ומן הדוב מתייאש לגמרי, אבל הכא כו' ואפשר שפעמים היה שבע ולא אכיל הלכך אין מפקיר אלא אדעתא דאכיל ליה ארי והא לא אכיל ליה עכ"ל התוס', אלמא היכי דמתייאש ודאי אזי הוה הפקר לכל.

ונראה לי ליישב באופן מתקבל דלכאורה קשה אלשון דאמר אביי ש"מ כסף מכפר מחלה דאי לא מכפר הוה אמינא מהדר ליורשין כו' מאי לשון הוה אמינא הוי ליה למימר דאי לא מכפר ליהדר ליורשין לכן נראה דהוכחת אביי לא מהיכא דנתן לכהן כסף דהתם פשיטא דכהן קנה ביאוש רק היכא דלא שייך יאוש ולא מהני דהיינו היכא דנתן לכהן שטר על הכסף גזילה דפו יצא ידי גזילה ועד כאן לא פליג ר' עקיבא ב"ק (דף ק"ט) דהיכא שזקף לו הגר את הגזילה במלוה וסובר דאין לו תקנה עד שיוציא גזילו מתחת ידו אלא דוקא בזקף עליו במלוה על פה אבל אם נתן לו שטר אולי אף לר"ע יוצא ידי גזילה לכן אם נתן לו שטר על כסף הגזילה בזה לא מהני יאוש, דכהן לא קנה אלא השטר אם היה דעתו לקנות גם את השטר כמו המחזיק בשטרותיו של גר לעיל (מ"ט ע"ב) דלא קנה אלא השטר לצור ע"פ צלוחיתו אם היה דעתיה אשטרא לכן מדייק אביי מדכתיב ואיש אשר יתן לכהן לו יהי' ואם נתן לו שטר גם זה נקרא נתינה ממש כמו אם נתן לכהן עבור פדיון בנו שטר על החמשת שקלים שעל פי הדין בנו פדוי רק משום גזירה שמא יאמרו פודין בשטרות של אחרים עיין יו"ד (סימן ש"ה סעיף ד') ושם כתוב בתורה ונתת הכסף לאהרן ולבניו אלמא דגם שטר נקרא נתינה כמו אם נתן הכסף וש"מ מזה שכסף מכפר מחלה דאי לא מכפר הוה אמינא דמיהדר ליורשין לכן אמר אביי בלשון הוה אמינא דכאן שכתוב נתן הכסף לאנשי משמר אף אם לא מכפר לא הוה מיהדר ליורשין משום יאוש, רק באופן אחר הוה אמינא דליהדר ליורשין היינו אם נתן לכהן שטר על הכסף גזילה, אבל בנד"ד כיון שכבר נתייאש מהכסף שנתן להעני ודאי קני וזכו בהם יורשיו כנ"ל:

אבל עדיין אין דעתי נוחה מזה דא"כ למה קיי"ל דמחילה בטעות לא הוי מחילה ויוכל לחזור התם נמי נימא דכבר נתייאש, אלא ודאי לא דמי מוחל או נותן מתנה ליאוש, ומוכרחים אנו לחלק בין יאוש למוחל או נותן, דיאוש הוא מסלק את עצמו מהחפץ, ומוחל או נותן מסלק את החפץ ממנו, לכן במוחל או נותן בזה קנה המקבל את החפץ או הכסף רק מדעת אחרת מקנה היינו שהנותן או המוחל מקנה להמקבל לכן אם היה בטעות חוזר כי כל קנין בטעות חוזר אבל ביאוש כיון דבעל החפץ או בעל הממון מתייאש את עצמו ממנו מסלק את עצמו מהחפץ ונשאר הפקר וזוכה המקבל מההפקר לכן ביאוש אף דהיה בטעות בכ"ז הוה יאוש כיון שאין צריך דעתו להקנות, לכן מהני יאוש בחוב כיון דשם לא נתן מדעתו לכן אין משגיחין על דעתו וכן גבי שור הנסקל דהוזמו עדיו כל המחזיק בו זכה בו כי העדים הוציאו אותו מרשותו בע"כ ודמי לגנב ולגזלן שמהני בהם יאוש, והשתא ניחא בב"ק גבי גזל הגר שנתן לכהן מדייק אביי שפיר ש"מ כסף מכפר מחלה דאי לאו הכי הו"א מיהדר ליורשין משום במאי קני הכהן הכסף רק בזה שהקנה לו הגזלן ואדעתא דהכי לא הקנה לו דלא ליהוי ליה כפרה לכן הוה מהדר. וא"כ בנידון דידן כיון שנתן להעני החמשה ועשרים רו"כ הי' בטעות כיון שאם ידע שיש לו חמשה מאות רו"כ לא הוה נתן לו, נראה דלא מהני יאוש ויוכל לקבלו מב"ד חורה, וכן

גבי האחרי כיון שלא מדעתו ורצונו נתן לו חתרא רק מוכרח היה לו לשדר לו ודמי ליאוש שמסלק את עצמו מן החפץ ונשאר הפקר שפיר מקשה התוס׳ גם לא דמי להא דתניא מן הארי ומן הדוב כו׳ ומתרץ עיי״ש, והם חתנא לומר שכאן נקרא מדעתו פשיטא דהוה ניחא מאי דקאמר הגמ׳ אדעתא דהרי הפקרי אדעתא דכ״ע לא אפקרי ויתורץ קושיות התוס׳.

היוצא לנו מדבריט שמי שנותן לחבירו דבר מה מדעתו והיה בטעות לא מהני יאוש וחוזר ואם קבלו ממנו בע״כ אם נתייאש מהני יאוש, ווה ברור:

דברי חיים סאנאלאוויין.

וואת אשר כתב בזה השאלה בני הרב הגאון מו״ה יחיאל משה שלים״א אב״ד דעיר מלאווא יצ״ו.

בָּזִי שהיה מוחזק לעני שמת ונמצא אצלו טמון בבגדיו הון רב, ובא קרובו העשיר להבוע חמש ועשרים רו״כ שנהן לו יום אחד לפני מותו לצירך נישואי בתו, וטענתו דארעתא דהכי שהוא עשיר לא נתן לו, מה דינו:

הנה אדאמו״ר העלה בתשובה שהמעות חחרים ולא זכה מטעם יאוש משום דהוה נתינה בטעות, שאם היה יודע שהוא עשיר לא היה נותן לו והאריך בראיות מש״ס ופוסקים, והנני בא כיהודא ועוד לקרא להביא עוד ראיה מהא דקיי״ל (ב״ב קמ״ה) מוהרי הדרא לאדעתא דהכי לא יהיב, וכן שם בגמ׳ (קמ״ו) מי ששמע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחר ואח״כ בא בנו דקיי״ל דאין מתנתו מתנה, ומהא דקיי״ל ביו״ד (סימן רנ״ג סעיף ו׳) אם גבו לפדיון שבוי ומת קודם שנפדה שהמעות חוזרין, וברמ״א שם אם גבו ליתומה להשיאה ומתה דהמעות חוזרין, והובא בחו״מ (סי׳ רנ״ג) ובכמה מקומות כעין זה אך בנידון דידן שנתן לו לצורך נשואי בתו הדבר עוד צ״ע, כיון דקיי״ל באה״ע (סי׳ ע״א סעיף א׳) ברמ״א, דאין אב מחויב לתן נדוניא לבתו אף אם האב הוא עשיר א״כ מאי נפקא מינה לקרובו אם האב הוא עני או עשיר בין כך ובין כך הוא צדקה, דהלא אינו מועיל החיוב נדוניא על האב, ולפענ״ד בנד״ד לא יכול לחזור מתנתו,

אך עיקר השאלה אם קבל נדבה לעצמו ואח״כ נודע שהיה עשיר באותה שעה, הנה לכאורה הדין מבואר ביו״ד (סי׳ רנ״ג בש״ך ס״ק ט׳ בשם רבינו ירוחם), דאם היה לו נכסים באותה שעה חייב לשלם אם חבירו תובעו יעוי״ש, אך י״ל דהתם הטעם משום דמסתמא נתן לו בתורת הלואה כיון שידע שיש לו נכסים, וכן ביאר הטעם בספר חכמת אדם יעו״ש, אך בלא״ה הדין פשוט דיכול לתבוע מעותיו דאומדנא דמוכח דאדעתא דהכי לא יהיב ליה ואין צריך להאריך בזה, אך מה שהעלה א״א נ״י דיאוש בטעות הוי יאוש צ״ע לפענ״ד, דהנה בהפקר בטעות מבואר בכמה מקומות דלא הוי הפקר וכן כתבו התוס׳ בגיטין (מ״ו) ד״ה אדעתא עיי״ש, ובתוס׳ פסחים (דף כ״ו) ד״ה אלא מפני עיי״ש, ולפי דברי תוס׳ הנ״ל מיושב קושיות שער המשפט (חו״מ סי׳ כ״ה) גבי טועה בדבר מצוה אמאי חוזר לקני מטעם יאוש והפקר, ולפי דברי התוס׳ הנ״ל לק״מ דהתם בפסחים הוי נמי טעה בדין ואפ״ה מוזר משום דאי הפקר בטעות, וה״ה בטועה בדבר מצוה דחוזר משום דהוי הפקר בטעות ופשוט:

ובזה שיישב א״א נ״י דהתם גבי טועה בדבר מצוה לא מייאש נפשו משום כיון שיודע שחבירו טוען שקר סבר יוברר הדבר, לא הבנתי דמי לא משכחת לה דהוי מחלוקת דלא תליא בטענות הבע״ד, ומכריתות לא קשיא כי שמעתי בשם חידושי הרי״מ שמיישב דהתם לאו בידו ולא הוי הפקר בטעות, דאף אם ידע דהשור אינו חייב מיתה מאי הו״ל למעבד, הרי ב״ד סוקלין אותו והוי כמו שטף נהר תמורו דהוי הפקר, אבל הכא גבי טועה בד״ת או הוי ידע דפטור לא הוי נתן לתלוטין רק בתורת הלואה ואח״כ יתפוס מיניה, וכבר מבואר בשיטה מקובצת (ב״ת כ״ו) דהיכא דידע דממונו ביד חבירו, אע״ג דבדין אינו יכול לגבות ממנו אפ״ה אינו מייאש משום דיכול לתפוס עיי״ש, ומתילא נסתר נמי דברי שער המשפט (בסימן י״ט) במי שתובע לחבירו בספק ע״פ עדים והשיב איני יודע ושלם ע״פ ואח״כ הוזמו דפטור מלשלם דקנה ביאוש, ולפי דברי פשיטא דחייב לשלם דהוי יאוש בטעות, וגבי שור שאני משום דב״ד סוקלין אותו ואי אפשר למהדר ומייאש עצמו והוי כשטף נהר, ויש כאן אריכות דברים בזה,

ובזה שכתב א״א דהכא בנד״ד בהתירא אתא לידו ע״פ מ״ש הרמב״ן (ב״ת כ״ו) והובא בקצה״ח (סימן קס״ג) לא הבנתי, כיון שהיה עשיר ואסור ליקח צדקה הוי כמו גזל ובאיסורא אתא לידו, וסברת הרמב״ן שאני דהתם גבי דבאיסורא אתא לידו מטעם הגזל קנו מטעם אבידה והיא סברה עמוקה, אך נראה לי בכל הנתינות בטעות דלא הוי יאוש אפילו אם נאמר דיאוש בטעות הוי יאוש, ולא דמי להפקר בטעות משום דקודם שנתן לו הרי הם ברשותו ויאוש לא מהני היכא דהחפץ ברשותו, יעויין בנתיבות (סי׳ רנ״ט ס״ק א׳), ואחר שנתן הרי לא ידע שהוא שלו והוי יאוש שלא מדעת, וה״נ כיון שנתן וחשב שמחויב ליתן לו הרי חשב שהוא של חבירו ולא אסיק אדעתיה שהוא שלו לאתייאושי, ואפילו לרבא דסובר דיאוש שלא מדעת הוי יאוש היינו משום דכי ידע דנפל מייאש אבל אם ידע דהוא שלו ואינו מחויב ליתן פשיטא דלא הוי מייאש ובאמת הסוגיא הנ״ל מסתעף בכמה מקומות בש״ס וצריך לזה מועד לבאר בארוכה, ובעז״ה נדבר עוד בזה:

אך מה שמחלק א״א נ״י לפי מה שהעלה דיאוש בטעות הוי יאוש אמאי נתינה או מחילה בטעות חוזר ליקני מטעם יאוש וז״ל, דיאוש הוא מסלק את עצמו מן החפץ ומוחל או נותן מסלק את החפץ ממנו, לכן במוחל או נותן במה קנה וזכה המקבל רק מדעת אחרת מקנה לכן אם היה בטעות חוזר אבל ביאוש כיון דהבעלים מתייאשין עצמם ומסלקין את עצמם מהחפץ, נשאר הפקר וזכה המקבל מהפקר, לכן ביאוש אף דהוי בטעות קנה כיון דאין צריך דעתו להקנות כו׳ עכ״ל א״א נ״י, לא זכיתי להבין הא במוחל

או נותן בטעות נמי טול דעתו ורצונו מזה משום דהוי בטעות לקני מטעם יאוש דהוי כמו הפקר לפי סברת א"א נ"י דלא בעינן דעת, אלא ע"כ כמו שכתבתי דיאוש בטעות לא הוי יאוש, או דבמוחל או נותן לא שייך כלל יאוש, כיון דסובר שחבירו קנה ואינו יודע שהוא שלו לאתייאושי לא שייך יאוש דהוי כיאוש שלא מדעת וגרע ממנו ככ"ל, ואע"ג דבמחילה בטעות איתא בשיטה מקובלת (ב"מ ס"ו) דהיכא דסבר שחייב לחבירו בדין ונתן לו, מחשב מחילה למאן דסובר מחילה בטעות הוי מחילה, בזה יהי' יאוש שאני ממחילה, דיאוש לא הוי אלא היכא דידע דהחפץ שלו ומתייאש ממנו ככ"ל,

דברי י"מ במוהר"ח סאנאלאוויץ חו"פ מלאווא.

חאת אשר השבתי לבני שיחי'

בני מחמדי תשובתך קבלתי למונג לבבי, מה שכתבת נידון שאלתי דלא יכול לחזור ממתנתו כיון שאיתא בהה"ע (סימן ע"א סעיף א') ברמ"א, דאין אב מחויב ליתן נדוניא לבתו אף אם האב הוא עשיר א"כ מאי נפקא מינה לקרובו אם האב הוא עני או עשיר בין כך ובין כך הוא צדקה, דהלא אינו מוטל חיוב הנדוניא על האב עכ"ל, לא ידעתי מנא לך הא, הלא שם איתא רק דאין כופין כמה נדוניא שיתן לבתו אבל כופין אותו להשיאן, עיין בבאר היטב שם דהלשון מגומגם ברמ"א וכן הוא מפורש בהגהות מרדכי שם וז"ל, ונראה בעיני שאם הוא אמיד ויש לו במה לפרנסה כופין האב להכניסה כו' וגם יכופהו להשיאה, אך על הנדן יתן כפי רצונו וכבודו ואין לכופו על כך כי לא ניתקן עישור נכסיו בחייו עכ"ל הגה', אלמא כיון דמחייב להשיאן ודאי מחויב גם ליתן נדוניא כי אי אפשר בלא זה רק דאין כופין על כמה, ועוד מה בכך שהוא מלוה אף אם האב עשיר הלא הוא לא נתן רק אדעתא דהאב הוא עני ואם נמצא שהאב הוא עשיר ולא איצטרך ליה יכול לחזור ממתנתו, ובן נמצא ביו"ד (סימן רנ"ג) אם גבו מעות לפדיון שבוים ומת, או אם נדר אחד ליתומה מעות להשיאה ומתה דלא אצטריך עבורה דלא זכו בהם יורשיה, ואף אם כבר נתן לה הכסף המעות חוזרין עיי"ש, משמע אף אם יורשיה עניים ומצוה גם בהם בכ"ז כוונתו היה לעזור רק לה ולא להם, והכא נמי לא רצה לעזור רק לאביה וכיון שנמצא שאביה הוא עשיר יכול לחזור ממתנתו:

ומה שכתבת והקשית, על אשר שכתבתי דיאוש בטעות הוי יאוש מהפקר שמבואר בכמה מקומות שהפקר בטעות לא הוי הפקר בתוס' (פסחים נ"ו) (ובגיטין מ"ז), נפלאתי עליך בני יקירי למה לא דקדקת בדברי, הלא אנכי כתבתי דיאוש כיון שאין צריך דעתו כלומר רצונו, כי אף גזלן שנטל בע"כ הוה יאוש לכן אף אם היה בטעות הוי יאוש כי לא גרע זה מבע"כ, אבל שם בפסחים ובגיטין כיון שנעשה הפקר רק מדעתו ורצונו וא"כ אם היה בטעות לא הוי הפקר וזה ברור, ולא דמי יאוש להפקר לגמרי כמו שכתבו התוס' ב"ק (ס"ו ע"א).

ומה שהעירת על מה שיישבתי, דגבי טועה בדבר משנה לא נייאש נפשו, משום כיון שיודע שחבירו טוען שקר סבר יוברר הדבר, והקשית דמי לא משכחת דהוי מחלוקת דלא תליא בטענות הבע"ד עכ"ל, ג"כ לא דקדקת בדברי שכתבתי שהוא אינו מייאש מטעם כיון שהדין הוא שחוזר הדין אינו מייאש, כי סובר היום או מחר אביא ראיות או עדים על טענת בע"ד אם טוען שקר, או אף בלא טענת שקר אולי ב"ד בעצמם ימצאו שטעו בדין בלא טענת הבע"ד ויחזור הדין לכן אינו מייאש, וא"כ דומה זה לאומרים רבע שורו, ומה שהבאת סברת חידושי הרי"ם כאשר תדייק היטב תמצא שזהו סברתי וכוונתי לדעתו הגבוה:

ומה שהעירת על מה שכתבתי, דהכא בהתירא אתא לידיה ודמיתי למש"כ הרמב"ן, דהכא דנטלה ע"ת לגוזלה מיקרי בהתירא בא לידו, וכתבת דלא דמי להתם דהכא כיון שהוא עשיר היה אסור לו לקבל מתנה לא הבנתי מאי חילוק יש, ותעיין בקצה"ח (סימן רנ"ט ס"ק א') דלא מיקרי באיסורא אתא לידיה רק בגזילה ממש דגזל בידים וא"כ הרי הוא כמו שכתבתי דכאן לא גזל בידים, ועדיף מנטלה ע"ת לגוזלה כיון שנתן לו מתנה ממש, לכן ברר דבריך ומה שכתבת על מה שחלקתי בין יאוש בטעות לבין מוחל או נותן בטעות וזה לשונך, לא זכיתי להבין הא במוחל או נותן בטעות נמי טול דעתו ורצונו מזה משום דהוי בטעות לקנו מטעם יאוש דהוי הפקר לפי סברת א"א נ"י דלא בעינן דעת עכ"ל, אסברא לך עוד, התם במוחל או נותן כיון שצריך לדעתו ורצונו דוקא ואם נמצא שרצונו היה על אופן אחר אזי חוזר, ונשאר המקבל שומר על זה ויאוש הוא רק היכא שבע"כ מקבלין ממנו שלא מרצונו, והיכא שנותן מרצונו לא שייך יאוש וכל טעות חוזר, אבל ביאוש לא שייך לומר בטעות חוזר כי אין טעות בדעתו, גדולה מזה שגזלן נוטל ממנו חפץ בע"כ ואפ"ה קנה ודו"ק בדברי שיתד הוא שלא תמוט.

אחרי כתבי זאת מצאתי בירושלמי ב"ק (פרק ד' וה'), וזה לשון הירושלמי עבד היוצא ליהרג ונמצא עדיו זוממין, ר' יוחנן זכה עצמו ריש לקיש אמר ייאוש טעות הוא ע"כ, ור"י ור"ל הלכה כר"י אלמא דיאוש בטעות הוי יאוש, ונהנתי מאד ומה שכתבתי הוא להלכה.

דברי אביך אוהבך חיים סאנאלאוויץ מו"צ דפה.

ויכול היה להיות טובתך שלא תטרף קמ"ל דחייב בדיני שמים, וא"כ אין כאן קושיית התוס' גלוי וידוע למקום למה נתכוין אם לטיבה אם לרעה, שכאן לא נתכוין לא לטובה ולא לרעה רק לטובת בעל האש, לכן חייב בד"ש שהוה ליה להזהר שלא יבוא רעה לבעל הקמה, כן נראה לי לפרש פשט הגמרא, אבל אם היה נתכוין לטובת בעל הקמה או היה פטור אף בד"ש :

וזולת זה דברי הנתיבות שם קשה להבין, דכתב גם על לשון המחבר דכתב. שאם אמר הן לי פקדוני ואמר לו השומר איני יודע אנה הנחתי פקדון זה או באיזה מקום קברתי הכספים המתין עד שאבקש כו', הרי זה פושע וחייב לשלם מיד עכ"ל, וכתב עליו הנתיבות לפמש"כ המחבר הטעם דהוי פשיעה, א"כ אם היה בבעלים פטור דפשיעה בבעלים פטור, אמנם לפענ"ד נראה דפשיעה זו מטעם מזיק הוא דאפילו בבעלים חייב כו', וראייה לזה דאלת"ה כשטוען איני יודע אם החזרתי בפקדון ליפטר כשהיה הפקדון בבעלים, דהא ע"כ אם טוען שאינו יודע אם החזיר אם לא החזיר והוא בביתו וא"י היכן הוא, ואם נאמר דכשטוען שא"י היכן הוא אינו חייב רק משום פושע הא פשיעה בבעלים פטור, אלא ודאי דפשיעה זו מטעם מזיק הוא דאפילו בבעלים חייב, והטעם נראה דאפילו מי שאינו שומר כלל חייב בכה"ג כגון אם ילך ראובן לבית שמעון ויקח מעות של שמעון ויקברם בקרקע, ואף שיכוין לטיבה כו' ושכח באיזה מקום קברו כו' מזיק גמור הוא עכ"ל הנתיבות :

ולא ידעתי מהיכן פשיטא ליה לבעל הנתיבות אם טמן הפקדון ושכח באיזה מקום קברו שמזיק הוא, הלא בגמרא (ב"מ ל"ה) איתא כל לא ידענא פשיעותא היא ודרך האמורא לפרש דבריו ואיך נאמר שמזיק הוא, ועוד הא איתא בב"ק (דף כ"ו) היתה אבן מונחת לו בחיקו והכיר בה ושכחה ועמד ונפלה, לענין נזקין חייב לענין ד' דברים פטור לענין גלות חייב, ופירש רש"י שם דאע"ג דהכיר בה הויא שכחה שוגג ולא פשיעה, אלמא דאם שכח לא הוה רק שוגג והולי אגל שומר הוי פשיעה דהויא ליה לאסוקי אדעתא היכן טמן כיון שקבל עליו לשמור, אבל מגלן דהוה מזיק דיתחייב אף בבעלים, ומה שמביא ראיה מטוען א"י אם החזרתי אם לא החזרתי דחייב אף בבעלים לא ידעתי מאי ראיה משם, הלא התם כשטוען א"י אם החזרתי יוכל להיות שלא טמן הפקדון כלל, רק שהניחו במקום מגולה או באבלי בעלמי הפקדון או שבלא בו יד לכן הוה מזיק יתחייב אף בבעלים, אבל הכא כיון שיכול ליטבע שלא שלח בו יד רק שאינו זוכר היכן טמן נראה שלא הוה מזיק רק פושע הוה כיון ששומר הוא הוה ליה לאסוקי אדעתא היכן טמן לכן אם בבעלים הוא נראה דפטור, ואולי נוכל לתרץ שלא תקשה מה שטלטלה לגורכה שפטור אף מפשיעה, משום דהתם ההיזק בא מגוף הטובה אשר רצה לעשות והטובה עצמה נהפך לרעה לכן פטור, אבל הכא הטובה לא נהפך לרעה שהפשיעה היא בדבר אחר ששכח היכן קברו לכן הוא חייב :

נחזור לדידן אם חייב לשלם להפאכטער מה שגרם לו היזק, לפי דברי הש"ך (סימן שפ"ו) שדינא דגרמי אינו אלא משום קנסא נראה דהכא הוא פטור כיון דכשוגג הוא שכוונתו היה לטובה ולא שייך לקנסו, אך להפוסקים שסוברים שהוא מדאורייתא, או אינם דעלמא עביד כה"ג שראה כלי של חבירו מונח במקום התורפה, ולקחה להניחה למקום המוגנע ונשברה או מתוך ידו או אחר שהניחה צ"ע אם הוא ג"כ פטור, כי אולי לא דמי לשומר שהשומר מוטל עליו לקבלו ממקום התורפה ולהניחה במקום המוגנע, משא"כ אינם דעלמא דיוכל הניזק לטעון מי בקש זאת מידך לעשות לי טובה, אך מהגמ' (ב"ק ל"ג) בבן ערב שבת והזיק שפטור משום דברשות מצוה עביד, והכא נמי כיון דמצוה הוא לעשות טובה לחבירו לכן נראה דפטור וכן ראוי להורות :

שאלה ל'

איש אחד היה צריך לילך למקום אחד מהלך איזה וויארסט, והיה לו מנעלים ישנים וקרועים ובקש מחבירו שישאל לו מנעליו החדשים והטובים, ועבור השימוש ישלם לו ופסק עמו כסף קצוב, ובחזירתו נזדמן לו עגלה חנם, ולא הוצרך לילך, ועתה רוצה לגבות משכר השבירות של המנעלים באשר שנסע בעגלה לא נפחת מהמנעלים כלום.

תשובה

דין זה לכאורה נוכל ללמוד, מהאי דאיתא בב"מ (דף ק"ד ע"ב) ההוא גברא דקביל ארעא לבזמבמי זרעי חיטי עבדא חיטי כשומשמי סבר רב כהנא למימר מנכי ליה כחשא דארעא א"ל רב אשי לרב כהנא כחשא ארעא ולא ליכחיש מרה, עכ"ל

עכ"ל הגמרא ופירש"י הוה ליה לזרעה שומשמין אף שהיתה מכחשת הקרקע יותר ולא ליכחוש מרה ליטול עכשיו פחות וירעב הוא וב"ב עכ"ל, הכא נמי נוכל לומר טוב היה לי יותר דניכחוש וניפחות המנעלים מליטול כעת פחית, אבל לאחר העיון לא דמי להתם דהתם משמע דהוי פרנסתו מזה להחכיר שדות ומזה הוה חיותו כדפירש רש"י וירעב הוא וב"ב לכן שפיר לומר ליכחוש ארעא ולא ליכחוש מרה כי לפרנסתו היא צריך, אבל הכא שאין צריך להתפרנס מזה להשכיר מנעלים רק באקראי בעלמא נטל ממנו שכר בעד פחיתת מנעלים, וא"כ כיון שבחזירתו נסע בעגלה צריך לנכות לו החצי:

ודבזי זה להא דאיתא בב"מ (דף ע"ז ע"א) ואמר רבא האי דאיגור אגורי לדוולא ואתא מיטרא פסידא דפועלים, ומקשי הרי"ף וכל הפוסקים מהא דגיטין (ע"ד ע"ב), ההוא דאמר לאריסא כ"ע דלו תלתא ושקלי ריבעא ואת דלי ארבעה ושקלי תלתא לסוף אתא מטרא ר"י אמר הא לא דלה, רבה אמר הא לא אצטריך וקיי"ל כרבה דמזלו גרם ולא ינכה לו מאריסותו, ומחלקים דשאני פיעל דאמרינן דפסידא דידיה הוא לפי ששכרו אינו אלא כפי טרחו וכל שאינו טורח אינו נוטל, כן הוא בב"י (סימן של"ד) עיי"ש, וא"כ נד"ד נמי דמי לפועל כיון ששכר מנעלים הוא נוטל מה שנפחת וכיון שבחזרה נסע בעגלה ולא נפחת צריך לנכות לו החצי, כן נראה:

אך אולי מטעם זה יראה שצריך לשלם לו שכרו משלם כי זה ששכר המנעלים החדשים ולא הלך בישנים מפני הבושת שחרפה היה לו לבא שם במנעלים קרועים, וא"כ דמי זה להא דאיבעיא ב"מ פרק השואל שאלה לראות בה מהו, ממוגא בעינן והאיכא או דלמא כו' ועולה בתיקו, וכתב הש"ך חו"מ (סימן שמ"ו ס"ק ו') בשם הרא"ש, דהספק הוא אם חייב כשואל אבל שומר שכר הוה וחייב בגניבה ואבידה, אלמא דזה הוי הנאה של ממון לראות בה, וא"כ גם כאן כיון ששאל המנעלים לראות בהם חייב לשלם לו שכרו משלם:

שאלה לא

איך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד, בדין אם אחר מזיק לחבירו דבר או חפץ שלכ"ע אינו שוה כלום רק לבעל החפץ הוא שוה ממון למשל שיש לאחד דמות דיוקני שלו או של אביו ובא אחד וקרע או שרף את הדמות דיוקני שקורין (בילד) או כדומה לזה אם מחויב לשלם לו, גם להיפך יש לעיין אם אחר הזיק לחבירו דבר שלכ"ע שוה כסף הוא רק לדידיה אינו שוה כלום בגון דקבל בקאנ"ס מחבירו אם ימכור חפץ זה יהיה שייך הכסף זה לחבירו נמצא שלדידיה אינו שוה בלום מה הוא דינא:

תשובה

גרסינן בב"ב (דף ל"ג ע"ב) משמיה דרבה בורר צרור מגרנו של חבירו נותן לו דמי חטים כו' וכן פסקו כל הפוסקים הך דרבה להלכה, אלמא דכאן הצרור אינו שוה כלום לשום אדם רק לדידי' הוא שוה כסף שיכול למוכרה עם החטין בכ"ז הוא חייב לשלם לו אך יש לדחות דכאן החיוב הוא משום גורם לממון וכר"ש כיון שהיה יכול לקבל עבור זה כסף כמו שפירש התוס' שם או משום דינא דגרמי כמו שפירש הרשב"ם אבל אם אחד הזיק לחבירו דבר שלא יקבל עבור זה שום ממון רק לו לעצמו הוא שוה ממון או שהזיק לו דבר שלכ"ע הוא שוה מעט רק להניזק הוא שוה הרבה איך ישלם, ובני העולם כבן אחד עשר שנה יעקב מאיד שיחי' חלק בזה דהכא אולי נקרא שוה לכ"ע שהרי גם מי שיקנה החיטין עם הצרור גם הוא יכול למכור כן עם הצרור וכן גם השני והשלישי א"כ מיקרי שוה לכ"ע, וסברא נכונה היא, גם אין להביא ראיה מגנב שור הנסקל וטבחו משלם ד' וה' ב"ק (דף ע"א) אף שאין שוה כסף רק לו דהתם גורם לממון הוא, כיון דהשומר הי' יכול לפטור את עצמו בו ועתה צריך לשלם ממון מעליא לכן מחייב ר"ש וכמו שכתבו התוס' שם ד"ה וסבר וכו' בתירוץ הראשון דהוה אמינא כיון ששור הנסקל איני שוה לכל אלא לזה שיפטר את עצמו בו לא יחייב ר"מ לכן קאמר דסבר לה כר"ש עיין שם אלמא דגם התוס' מסופק בנידון דידן,

ונ"ל להביא ראי' מב"מ (דף נ"ג ע"ב)°, וז"ל הגמ' שם היה לו לקדם ברועים ובמקלות שומר חנם בחנם וש"ש בשכר, ועד כמה עד כדי דמיהן ש', א"ל ר"פ לאביי אי הכי מאי אהני ליה. מינה נפקא מינה לבוסרא דחיותא אי נמי לטרחא יתירתא עכ"ל הגמ' ופירש רש"י כוכר הבהמות שמכיר בהן כבר ולמודות בביתי, ואם לא קידם הש"ש ברועים ובמקלות פסק הרמב"ם (פ"ג מ"ה שכירות הלכה ו') וז"ל שם אבל שומר שכר חייב לשכור הרועים והמקלות עד כדי הבהמה כדי להציל וחוזר ולוקח שכרן

מבעל

מנעל הבית ואם לא עשה כן והי' לו לשכור ולא שכר ה"ז פושע וחייב עכ"ל הרמב"ם, וכתב הראב"ד א"א דבר זה צריך פירוש שאינו משלם כל דמי הבהמות אלא מנכין לו השכר שהיה צריך לשכור הרועים להציל ואם אותו השכר עולה עד כדי דמיהן אומדים כמה אדם רוצה ליתן ולא יטרח לקנות בהמות יפות כאלה וישלם לו האומד עכ"ל, והמ"מ העתיק לשון הראב"ד והביא את הרמב"ן וז"ל שם, והרמב"ן ז"ל כתב נראה דש"ש שהיה ליה לקדם ברועים ובמקלות בשכר ולא קדם דאיני משלם את כולה אלא מנכין ליה שכרן ואם לא היה יכול לקדם אלא בכדי דמיהן אינו משלם אלא שומת כושרא דבהמה אי נמי דמי טרחא וצ"ע עכ"ל ונראין דברי הר"א ז"ל שסבר הדין בפשוט שמנכין לו השכר והדעת נותנת כדבריו ואפשר שאף רבינו סובר כן וקצר לפי שכבר ביאר שהשכר משל בעה"ב עכ"ל המ"מ:

ונראה מדברי ה"ה שהבין בדברי הרמב"ן שמה שסיים ול"ע הספיקות שלו הוא אם מנכין להש"ש השכר שהיה צריך ליתן להרועים והמקלות או לא וצריך לשלם עבור כל הבהמה, וזהו דוחק גדול שיסבור כן ואגב השכל שיגזור כן וכבר תמה המשנה למלך על ה"ה ומוקי שהספיקות של הרמב"ן הוא זה, זה פשיטא אם השכר של הרועים אינו כדי שווי של הבהמה ודאי מנכין ליה רק אם לא היה יכול לקדם אלא עד כדי הבהמה ספק הוא להרמב"ן אם מחויב לשלם כושרא דחיותא או דמי טרחא כיון שאין גופו ממון אפשר דלא אמרו בגמ' ועד כמה עד כדי דמיו אלא לענין שחייב מן הדין לעשות לא שישלם כושרא דבהמה והראב"ד פסיקא ליה שישלם ול"ע, עכ"ל המ"ל בשינוי לשון קצת ולענ"ד נראה הספק של הרמב"ן בדרך אחר, כי גם לפי דברי המ"ל דוחק הוא דא"כ יחלוק הרמב"ן על הרמב"ם כי ברמב"ם מפורש שחייב וז"ל שם אבל שומר שכר חייב לשכור הרועים והמקלות עד כדי הבהמה להציל וחוזר ולוקח שכרן מבעל הבית ואם לא עשה כן והיה לו לשכור ולא שכר ה"ז פושע וחייב ע"כ לשון הרמב"ם אלמא שהרמב"ם מחייב אף שהיה השכר עד כדי הבהמה גם מנ"ל להרמב"ן לחלוק עליו הלא מגמ' נראה שחייב לשלם, ופשיטא שיחלוק על הראב"ד שמפורש שם בראב"ד שחייב לשלם דמי טרחא עיי"ש:

לכן נראה לי שזהו פשיטא להרמב"ן שדמי טרחא צריך לשלם לו, רק הספק הוא אללו על כושרא דחיותא אם צריך לשלם כיון דזה אינו שוה כסף רק לו לחוד, משא"כ טרחא הוא שוה כסף משום טרחא וביטול הזמן וכן נראה מלשון הרמב"ן שהס"ע שלו הוא רק על זה עיי"ש היטב וכן מוכח מדברי הראב"ד שכתב אומדין כמה אדם רוצה ליתן ולא יטרח לקנות כו' עיי"ש ולא זכר מכושרא ש"מ שגם הראב"ד פוטר מזה, ואולי גם הרמב"ם סובר כן רק מפני שהרמב"ם כותב שהם חייב ומשמע על כל אף על כושרא, לכן מספקא ליה להרמב"ן, ועתה יצא לנו הדין שהמזיק לחבירו דבר שאינו שוה כסף רק לו לבדו, הראב"ד פוטר והרמב"ן מספקא ליה, אבל באמת דוחק גדול הוא לומר שאם אחד יזיק לחבירו דבר שלו הוא שוה כסף יפטור מלשלם דא"כ אם יש לאחד (נאה) שעלה לו כמה רו"כ ובא אחר וקרע לו שרף אותו יפטור, זה אין הדעת סובלתו ואגב השכל שיגזור כן, וראיתי בשב"ך חו"מ (סימן שפ"ו ס"ק י"א וס"ק ב') מסיק להלכה בנידון דידן דחייב וז"ל שם, ועוד קשה לי על תירוץ הראשון דמה בכך שאינו ראוי אלא לזה סוף סוף גרם לו היזק ומה לי לזה שלא היה ראוי לכל העולם עכ"ל (בס"ק ב', ובס"ק י"א) הביא את הרמב"ן ומתרץ את הקושיא שהקשה עליו הנ"ל וז"ל שם ולא קשה מידי דהרמב"ן סבירא ליה כתירוץ הים מפרשים שהביאו התוס' פ' מרובה (ע"א וע"ב) ופ' אלו נערות (דף ל"ד סוף ע"א) ד"ה סבר לה כר"ש כו' דהילולא קמא של התוס' ודאי לא מסתבר כלל, וכמ"ש לעיל (ס"ק א') דמה לי שוה לכל העולם או שוה לו ס"ס גרם לו היזק עכ"ל הש"ך שם גם הביא שם כן בשם הריטב"א עיי"ש אלמא דגם הרמב"ן ס"ל דאם הזיק לו חפץ כזה דחייב וא"כ למה לא מחייב הרמב"ן על כושרא דחיותא בפשיטות גם על הראב"ד קשה למה פירש ש"ק חייב על דמי טרחא:

לכן נ"ל לתרץ ולחלק באופן אחר, וזהו פשיטא שאם הזיק אדם לחבירו חפץ שרק לו לעצמו הוא שוה כסף חייב לשלם לו כל מה ששוה הוא לו או מה שהוציא על זה, ומה שפטרו על כושרא דחיותא ניחא משני טעמים חדא כיון שזה שעתידלבוא גם בבהמה אחרת אם שה י' אללו זמן מה תהי' מלומדה לבית ודין זה מפורש בגמ' ב"ק (פ"ז א') ובפוסקים אם הכהו על ידו ולמחר וסופה לחזור אף דהשתא אפחתיה סובר רבא דפטור גם אביי מודה היכא שידוע שסופו לחזור דפטור עיין תוס' שם ד"ה שבת לכן כושרא דחיותא כיון שסופו לבוא גם בבהמה אחרת פטור, וטעם השני כמו שאבאר, הנה הרמב"ם (פרק ה' מהלכות חובל ומזיק) פסק אדם שחיבל בחבירו שחייב בחמשה דברים אם הודה מעצמו שחבל בחבירו חייב ברפוי ושבת ובושת שזהו ממונא ופטור מנזק וצער שנזק וצער קנסא הוא וכן פסק בה' מוען (פרק א' ה' ז') ומקשה עליו הה"מ מגמ' מפורשת ב"ק (דף ד' ע"ב) תני רב אושעי' י"ג אבות נזיקין וקחשיב נזק לצער ושם בסוף העמוד תני ר' חייה עשרים וארבעה אבות ומקשה הגמ' ור' אושעיא מאי טעמא לא תני הני ומתרץ בממונא קא איירי בקנסא לא קא מיירי אלמא דנזק וצער ממונא הוא גם מקשה מכתובות (מ"ה) האומר פתיתי בתו של פלוני משלם בושת ופגם ע"פ עצמו ופגם היינו נזק כו' עיי"ש שהאריך בהקושיות ובאמת קושיות עצומות הם על הרמב"ם:

אך אחר העיון אין שום קושיא על הרמב"ם ומשה אמת ותורתו אמת וגחזי אגן הנה מה שחייבה התורה למזיק לשלם להניזק הייני למלאות לו חסרונו אשר נחסר לו על ידו כדמשמע מלשון התורה שלם ישלם לשון שלם ואם ילויר באיזה ענין בשולם שיוכל למלאות לו הנזק בממון שישלם אזי מחויב המזיק לשלם לו, ואם אי אפשר בשום אופן בעולם למלאות הנזק בהכסף אשר ישלם לו אזי אין התשלומין להמזיק כיון שהנזק גדול למשל מי שחבל בחבירו וקטע את ידו ומחויב לשלם לו חמשה דברים הוי שבת ובושת ורפוי ממון גמור ומחייב לשלם לו למלאות החסרון אבל נזק דמי ידו וצער כיון שלא יכול למלאות שחסרון בממון בשום ענין בעולם

בעולם גם אין משלם לו השיווי של היד שלו רק שמשמין אותו כעבד לכן לא נקרא זה תשלום ממון רק שחייבתו התורה מטעם קנס שלא יהא כל אחד ואחד הולך וקוטע ידו של חבירו והוא כעין שאמר הגמ' כל שאינו משלם כמו שהזיק הוי רק קנסא, אבל אם חובל אדם בעבד כנעני של חבירו שמחויב לשלם להאדון החמשה דברים הוי נזק וצער ממונא כיון שחייב לשלם להאדון ואצל האדון הוי העבד כמו שור שלו ומתחילה עם היד היה שוה מנה ועכשיו הוא שוה חמשים, וכיון שישלם לו חמשים הרי שילם לו את כל הנזק והוי שפיר ממונא, והשתא מה שחשיב ר' אושעיא נזק וצער בממונא היינו של עבד כנעני גם מכתובות לא קשה דהתם ההיזק לאביו היתרון מבתולה לבעולה שיקח עבורה ממון יותר, לכן מחויב לשלם לו היתרון והוי שפיר ממונא כי בזה ימלא לו החסרון משא"כ בקטע יד של חבירו שאין ידו חביב עליו מפני ששוה כסף הוא ולא יוכל למלאות לו החסרון בשום ענין בעולם הוי שפיר קנסא כנ"ל, והשתא ניחא מה שפטר הראב"ד על כוסרא דחיותא, כיון שזה לא יוכל להשיג בממון לכן פטור, וקנסא לא שייך כאן.

וראיתי בנתיבות המשפט בחו"מ (סימן קמ"ח) שכתב על הא דכתב המחבר שם וכן אם היה ד' השדות לאיש אחד שקנה אותם מארבעה אין לו עליו דרך כו', מקשה הנתיבות יש לתמוה כאן הרבה חדא קושיית התוס' ביבמות (דף ל"ו) בד"ה אי שתקת בד' דקנו מאחד דליהדר האי חד דמי הדרך, ותירץ התוס' שם גלפע"ד דחוק כו' ועוד ק"ל גבי חד דקנה מד' כיון שקרקע אינה נגזלת והרי בין שדותיו קרקע שאינה שלו מהיכי תיתי לא יתחייב להחזיר, ומה בכך שקנה זכות מהמוכר הטו אם אחד קנה בהמות מהרבה ב"א, ויבואו עדים שבהמה אחת גזולה רק שאין מכירין בבהמה הגזולה מחמת שנתערב ביניהם קודם יאוש, וכי לא יתחייב להחזיר כיון שדבר שאינה שלו מעורב בשלו עכ"ל הנתיבות, ועוד האריך שם טובא להקשות, ומסיק שם וז"ל לכן נראה דדין זה אינו אלא בנאבד לו דרך, דהיינו שגוף הקרקע הוא של אחר רק שהיה לו שיעבוד, וחוב על בעל הקרקע ליתן לו דריסת רגל, ומבואר בהה"מ (ה' שכנים) דזה לא הוי רק שיעבוד בעלמא וכיון דא"י על מי מהמוכרים יש לו שיעבוד זה שיהיה מחויב להניחו לילך דרך שדהו, גם על הלוקח מהם אין לו שיעבוד. דכשהשיעבוד הגוף בטל גם שיעבוד נכסים בטל כיון שהגוף שלו ואין עליו רק חיוב שיניחו לילך כשילטרך, דמי להא בש"ס (מ"ט) דכיון שא"י לתבוע המוכר גם הלוקח אינו יכול לתבוע, ולפ"ז מיושב קושיית התוס' ביבמות הנ"ל ותש"ה נמי בד' שקנו מחד אין המוכר חייב לשלם הדמים, לא מיבעיא למאן דס"ל (בסי' ק"ו) דבמוכר לעו"ג קרקע המשועבד לישראל דפטור דמזיק שיעבוד כשלא עשה מעשה בגוף הקרקע, א"כ הכא פשיטא דפטור, ואפילו למאן דס"ל התם חייב מ"מ הכא פטור, דנראה דדבר שאינו שוה בעצמו למכרו וליקח דמים בעדו רק ששוה לאיש ההוא אין המזיק חייב לשלם, כדמוכח בב"ק פרק החובל דאמר טובת הנאה דאשה, דאי דבעל לימרו לה מאי אפסדיך אי הוה מזבנית ליה בעל הוי שקיל מינך כו'.

ולכאורה קשה דמה בכך שא"י למוכרה משום שהבעל יקח הדמים ממנה, מ"מ האשה יכולה למימר כמו ששוה הספק טובת הנאה אצל מי שרולה ללוקחה כמו כן שוה הספק אצלי והרי הוקתני הספק הזה, אלא ודאי המזיק דבר שא"א ליקח דמים בעדו פטור, וכן מוכח בכתובות (דף ל') בתחב לו חבירו שכתבו התוס' שאינו שוה פרוטה, וקשה הא מ"מ שוה הוא אצל האוכל שאינו נגוזם אגלו, אלא ודאי כיון שאינו יכול ליקח דמים לא מיקרי דמים וה"נ לא שוה רק לבעל הדרך ההוא ולכך פטור עכ"ל עיי"ש, נראה לכאורה מדברי הנתיבות הנ"ל שהמזיק לחבירו דבר שאינו שוה רק לבעל החפץ פטור, ויסודו מב"ק וכתובות הנ"ל:

ומתחילה נסתיר יסודו, וממילא יפול ראייתו, ומה שהביא ראיה מב"ק מט"ה דאשה כו', בני הבחור השנון מו"ה אברהם אהרן שיחי', דחה ראייתו דהתם אדרבה איפכא הוא דלכל העולם הוא שוה כסף דלמי שתמכור ע"ה יתנו כסף רק להאשה אינו שוה, וא"כ מאי מייתי ראיה דדבר שאינו שוה בעצמו רק ששוה לאיש ההוא אין המזיק חייב לשלם, הלא כאן איפכא להאשה אינו שוה כי לא תוכל ליקח דמים והטובת הנאה אינו אלא ספק גרמא, אבל ודאי אי הוה שוה לה כסף אף דלא היה שוה לכ"ע הוה חייב לשלם, ודבריו נכונים.

גם מה שהביא ראיה מכתובות גם כן אין ראיה, דזה ודאי דמשגיחינן רק על הניזק אם אצלו שוה כסף הוא ודאי חייב המזיק, לכן מאי מייתי ראיה מההיא דכתובות הלא התם שוה הוא רק להמזיק אבל להניזק אין שוה פרוטה, לכן אין עליו חיוב ממון ואם כן מאי מקשה הנתיבות הא מ"מ שוה אצל האוכל שאינו נמאס אצלו מה בכך ששוה הוא אצלו כיון שאינו שוה להניזק פטור וא"כ מאי דמסיק [עיין לעיל] וה"נ אינו שוה רק לבעל הדרך ההוא ולכך פטור עכ"ל לא זכיתי להבין דבריו, כי אין שום דמיון להא דכתובות כנ"ל, והכא כיון ששוה ממון לבעל הדרך הוה לן לחייב את המזיק את הדרך שלו, ואף לדברי הנתיבות שמוקי ביש לו רק שיעבוד על הדרך וגוף הקרקע אינו שלו מ"מ מה בכך לפטור את המזיק הלא אף לדברי האומר המזיק שיעבודו של חבירו פטור מ"מ הכא חייב כיון דקיי"ל הקדש מפקיעו מידי שיעבוד והכא אם יקדיש בעל הקרקע את השדה האם יהיה גם הדרך הקדש וזה לא יתכן לומר כן אלא ודאי שאין זה שיעבוד בעלמא ומה שהביא בשם הה"מ (ה' שכנים) חפשתי ולא מצאתי:

תבנא לדינא המזיק לחבירו דבר שאין שוה כסף רק לו לעצמו אף שאין שוה לכל העולם חייב לשלם ואם להיפך שאצלו אין שוה כסף כלום אף ששוה לכל העולם פטור המזיק, כמו שהובא לעיל מב"ק מטובת הנאה אף ששוה לכ"ע כיון שלהאשה אינו שוה כלום היו העדים פטורים שרצו להפסידה, ותו לא מידי:

דברי חיים בן לא"א הרב הגאון מוהרי"ח ז"ל מ"ץ דפה.

אחר כתבי זאת הגיד לי הרב הגאון כו' מוהר"ר שמואל לובצער שליט"א מו"ל דפה ראיה לדברי הנתיבות שדבר שאין ראוי למכור אף ששוה לבעל החפץ לא מיקרי שוה כסף מגיטין (מ"ג ע"א) דאיתא שם איבעיא להו עבד שמכר רבו לקנס מכור או אינו מכור כו' אמר ר' אבא ת"ש יליד בית מה ת"ל אם קנין כסף אוכל יליד בית לא כ"ש כו' תלמוד לומר קנין כספו ויליד ביתו מה יליד ביתו אף שאינו שוה כלום אוכל, אף קנין כספו אף שאינו שוה כלום אוכל, ואי סלקא דעתך עבד שמכר רבו לקנס מכור מי איכא עבדא דלא מיזדבין לקנסא כו' עכ"ל הגמרא שם ואי אמרת אף שלא יוכל למוכרו מיקרי שוה כסף למה ליה להגמרא לומר מי איכא עבדא דלא מזדבין לקנסא הו"ל להגמ' לתימר מי איכא עבדא דלא שוה פרוטה לקנס, אלא ודאי אף דשוה הוא פרוטה לעצמו בכ"ז אם לא היה יכול למוכרו ולקחת עבורו פרוטה לא מיקרי שוה פרוטה כן הוא ראייתו ' אבל באמת אגב חורפיה לא עיין היטב שם, זה ודאי אם היה שוה פרוטה לו לעצמו לא הוה קאמר הגמ' מי איכא עבדא דלא מזדבין לקנסא אלא ודאי עבדא מנוול ומוכה שחין לדידיה ודאי לא שוה פרוטה וכיון שצריך ליתן לו מזונות אינו כדאי הוא לו להחזיקו לקנס ואף שיכול לומר עשה עמי ואיני זנך מ"מ לא ירצה שיהא מגוי אגלו כל שעה כמש"כ התוס' שם ד"ה מי איכא עיי"ש, וכן קאמר הגמ' מי איכא עבדא דלא מזדבין לקנסא דזאת יכול להיות שאחד יקנה אותו ליתן עבורו פרוטה אחת למען יהיו הקנס שייך לו והעבד יהיו ביד רבו ראשון לא על פניו ומו לא מידי:

דברי חיים סאנאלאוויץ.

שאלה לב

האיך נהגו בזמן התלמוד בדין איש אחד שהטעה אברך אחד אשר למד פה אשר בקי במלאכת והלכות השו"ב ורצונו להשיג מקום על שחיטה, וכאשר בא האיש האורח שאל אותו האברך אולי יודע איזה מקום פנוי על שחיטה, וענה לו האיש ברמאות אנכי יודע עיר קטנה אשר קודם שבת מת שם השו"ב ואנכי הייתי אצל קבורתו, גם יש לי שם חותן ונתן לו האיש מכתב לחותנו, והאברך נסע עם מכתבו למקום אשר אמר לו והנה מצא שכולו שקר אין עיר כזה ולא מת שם שו"ב ואין לו שם חותן גם זייף שמו שבהמכתב חתם שמו כן ובאמת שמו אינו כן והאברך בחורו ריקם לפה מצא את האיש ותפסו שילך עמו לדין והרמאי הנ"ל הורה שעולה עשה, והאברך תובע הוצאות שלו שגרם לו על חנם:

תשובה

לכאורה לית דין צריך בושש שחייב האיש לשלם לו כל הוצאותיו מדינא דגרמי כמו שהובא ברמ"א חו"מ (סימן י"ד) בשם המרדכי וז"ל שם, מי שאמר לחבירו שילכו לדין במקום אחר ואמר לו לך ואני אבוא אחריך והלך והשני לא הלך אחריו צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו, עוד ראיה מהא שמביא הסמ"ע (סימן ל"ט סעיף י"ז ס"ק מ"ו) בשם הטור וז"ל ראובן שהתנדב להלות לשמעון מנה וא"ל לך לסופר ולעדים שיכתבו ויחתמו שאתה חייב לי מנה, ומסור לי השטר ואלוך והלך שמעון והביא לו השטר ואח"כ חזר ראובן ולא רצה להלות לו כו' מסיק שם בשם הע"ש ומסכים הסמ"ע לדברי הע"ש שראובן צריך להחזיר לשמעון שכר הסופר שנתן מדינא דגרמי עיי"ש, וא"כ בנד"ד נמי פשיטא שצריך לשלם לו הוצאותיו, ויתר התם שלא כיוונו להזיק חייבים הכא שכיון להזיק חייבים הכא שכיון להזיק לא כל שכן שחייב, גם לא גרע זה ממראה דינר לשולחני ואמר ליה עליך קא סמיכנא דלכ"ע חייב והכא חזי הרמאי דסומך עליו כי בפניו שכר עגלה למסילת הברזל והאיש הזה נשא עוד את חבילו ועזרו להניחו על העגלה, לכן אין ספק שחייב לשלם לו כל ההוצאות:

רק לכאורה קשה מהגמרא (ב"ב נ"ג ע"ב) בהמוכר פירות לחבירו וזרעו ולא צמחו פלוגתא דתנא קמא ורשב"ג בזרעוני גינה שאינן נאכלין מהו נותן לו דת"ק סבר שנותן לו רק דמי זרע ולא ההוצאה ורשב"ג סובר שנותן לו אף ההוצאה

ההוצאה, ופסקו כל הפוסקים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ושאר הפוסקים דהלכה כת"ק שאינו חייב רק על דמי הזרע ולא ההוצאה, ולכאורה תמוה למה לא ישלם לו אף ההוצאה מדינא דגרמי, לכן מוכרחים אנחנו לחלק שכאן איירי שהמוכר לא ידע שאינן ראוי לזריעה כלל רק אח"כ נתברר שלא היה ראוי לזריעה כלל רק שמדברי התוס' ריש פרק ד"ה המוכר פירות לא משמע כן, דאיתא שם תימא אמאי חייב באחריותן לימא ליה מה שלא צמחו לפי שלא זרעת אותה בזמן שהיו ראויים לזריעה, וי"ל דהתם איירי במכת מדינה כו', א"כ הכא איירי דאיגלאי מילתא למפרע שלא היו ראויין לזריעה כלל, וכן משמע בגמרא דאיכא למאן דחייב לשלם אפילו ההוצאה ואין סברא לחייבו כלל כל ההוצאה אלא כשלא היו ראוין כלל לזריעה וידע המוכר שלא היתה ראויה לזריעה עכ"ל התוס', משמע לכאורה שהתוס' מוקי לפלוגתייהו שהמוכר ידע ובכ"ז הלכה כת"ק שאין חייב לשלם לו ההוצאה, ובע"כ מוכרח לומר שתיבת וידע המוכר שאיתא בתוס' ט"ס וצריך להיות ויודע המוכר, כלומר שבעת יודע המוכר שלא היתה ראויין לזריעה ולא מקודם המכירה.

וכן מביא הטור בשם הרמ"ה (סימן רל"ב) וז"ל הלוקח מקח ונמצא בו מום, אם המוכר ידע שיש בו מום חייב אף בהוצאה שהוציא הלוקח להוליכו למקום פלוני משום דינא דגרמי עיי"ש, ואין להרמאי לטעון מ"מ מאי אפסדתיך אף אם אמת היה הדבר שהיה עיר פנויה בלי שו"ב מאין תדע שיקבלוך אותך שם לשוחט, לכן גם אם אמת היה הדבר יכול להיות שהפסדת כסף הוצאותיך, זה אינו טענה כי אם היה אמת אזי הספק שוה כסף, כעין דאיתא במכות ובב"ק (דף פ"ח ע"א) מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ונתן לה כתובתה כו' ונמצאו זוממין אין אומרים ישלמו כל כתובתה אלא טובת הנאה אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו ע"י הספק אלמא שהעדים רצו להפסידה רק מה שיכלה למכור על הספק, והספק שוה ממון כי כל אחד יתן בעד ספק כתובתה כסף כן גם בנד"ד אם היה אמת אזי כל אחד אשר יוצרך לו מקום על השחיטה היה נותן בעד זה שכר סרסרות והוצאת הוצאות אף על הספק, ועתה שגם ספק לא היה, מחויב לשלם לו כל ההוצאות וזה ברור.

שאלה לג

האיך נהגו בימים הקדמונים בזמן התלמוד במעשה שהיה בכפר אחד שדר שם איש אחד והיה מחזיק בסתר יי"ש למכור בלא (פאטענט) נגד חוק הקיר"ה, ולפעמים היו באים ממוני המלך [אקציזניקעם] לחפש אם ימצאו יי"ש שמוכר אזי יקחו את היי"ש, ועוד ישלם כסף עונש כחוק, ופעם אחד בא איש אחד אצל המוזג הנ"ל והיה שם אצל המוזג בקבוק אחד של יי"ש מלא ושבר אח הבקבוק ושפך את היי"ש, ועודם מביטים על הנזק באו פתאום ממוני המלך וחפשו ולא מצאו יי"ש ולא יכלו לעשות (פריטאקאל) לחייבו עונש, וניצל על ידי הנזק מעונש רב, אם חייב האיש לשלם עבור ששבר הבקבוק ושפך את היי"ש, כיון שאף אם לא היה שבר היה לקח הממונה את היי"ש ועוד נטל עליו כסף עונש לשלם, ועל ידי הנזק ניצל מזה, נמצא שיצא לו טובה מהרעה:

תשובה

לכאורה נראה שהוא פטור מלשלם מההיא (דב"ק י"ז) דאמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור דאמרינן ליה מנא תבירא תבר, וכן פסקו כל הפוסקים, וא"כ הכא נמי לבד שיצא לו טובה מזה ששבר, הרי אם לא היה שבר היה לקח הממונה את היי"ש וא"כ מנא תבירא תבר, אך מדברי התוס' שם ד"ה זרק נראה דחייב, דכתבו שם וז"ל נראה דאם אחד זרק אבן או חץ על הכלי ובא אחר וקדם ושברו דפשיטא דחייב ולא שייך כאן מנא תברא תבר כו', וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו עכ"ל, וא"כ הכא נמי פשיטא דדמי לזורק חץ והמשבר חייב:

ועוד נראה לי ראיה דחייב מהא דב"מ (ל"ו ע"ב) גבי פשע בה ויצאה לאגם ומתה, פלוגתא דאביי ורבא וס"ל

ומ"ל לרבא דפטור דמלאך המות מה לי הכא מה לי התם, וקאמר הגמרא ומודי רבא כל היכא דאיגנבה גנב באגם ומתה כדרכה בי גנב דחייב, מ"ט דאי שבקה מלאך המות בביתיה דגנבא הוה קיימא עכ"ל הגמ', ופירש רש"י משעת גניבה היא אבודה מהבעלים דא"כ שבקה מלאך המות בי גנב הוה קיימא הלכך החיוב בא לו על שעת הגניבה עכ"ל, ועד כאן לא קא מבעיא ליה לרבא שם בב"ק דלמא אזלינן בתר תבר מנא ולא בתר מעיקרא ואז השני חייב, אבל הכא כיון שנתחייב השומר מעת שנגנבה איני יוצא מתוך חיובו, ודמי זאת לזורק חץ וחייב המאבד, וא"כ נד"ד פשיטא דחייב המשבר :

אך בכ"ז נראה לי דפטור מטעם כיון ע"י ששובר ניצל מלשלם עונש וטובה גדולה עשה לו בזה, וחילי דילי מההיא דמנחות (דף ס"ד) דאיתא שם דאיתמר לא שמע שטבע תינוק בים ופרש מצודה בשבת להעלות דגים והעלה דגים חייב, להעלות דגים והעלה תינוק ודגים רבה אמר פטור ורבא אמר חייב, רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו, עכ"ל הגמרא ופירש"י אטעמא דרבה זיל בתר מעשה ואיגלאי למפרע דשפיר עבד, ופסק הרמב"ם וכל הפוסקים כרבה דפטור ואפילו לא שמע שטבע תינוק, אלמא אף דכוונתו היה לאיסור סקילה ויוכל להיות שגם תחילת מעשיו היה באיסור, כגון שהמצודה ירד למצולה וצד דגים ואז חייב אף שלא הוציאה עדיין מהים כיון שכבר הם ניצודין ועומדים, בכ"ז אם אף בחזירתו המצודה עם הים העלה תינוק או פטור ונתקן האיסור, כן משמע מהגמרא מדסתמא לה סתומי משמע בכל גוונא שאם רק העלה תינוק הוי פטור משום דאיגלאי למפרע דשפיר עביד, וא"כ גם כאן בנד"ד אף שמתחילה עבד לו היזק שנשבר לו הכלי עי"ש בכ"ז אם אח"כ נמצא שעשה לו טובה בזה הוי פטור :

ואין לומר דממונא מאיסורא לא ילפינן, הא כבר כתב הגאון בעל אכס נבי בתשובותיו (סימן כ"א), היכא אין למדין ממונא מאיסורא דילפותא הוה להוציא ממון אז אין למדין להוציא, אבל להחזיק ממון לאוקי ממונא בחזקת בעליו פשיטא שלמדין ועוד הוא ק"ו מה איסורא שאנו הולכים בו אחר הרוב ק"ו ממון שאין הולכים בו אחר הרוב פשיטא שאנו מוציאין מיד המוחזק עי"ש היטב, וא"כ גם כאן ק"ו מה לענין איסור סקילה אמרינן איגלאי מלתא למפרע ופטור כש"כ לענין להוציא ממון ודאי אמרינן איגלאי מלתא למפרע דשפיר עבד ואין מוציאין ממון מיד המוחזק ופטור המשבר .

אך זאת נראה לי שבדיני שמים הוא חייב כעין שאמרו חז"ל נזיר וקדושין (פ"א), מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה והכא נמי כיון שנתכוין להזיק אף שאחר כך יצא לחבירו טובה מזה בכ"ז חייב בדיני שמים, והתם נמי אף שהעלה תינוק ולא ניתן לדונו בסקילה אך בדיני שמים הוא חייב .

ועוד נראה לי ראיה לדין זה, מיוסף שאמר לאחיו כאשר הגידו לו עתה שא נא לפשע עבדי אלקי אביך, וכתיב ויאמר להם יוסף אל תיראו התחת אלהים אני כו' אלקים חשבה לטובה, אלמא אף שאחיו כיונו לרעה להזיק אותו, השיב להם יוסף איני בדין שאענש לכם כיון שבא לי טובה מזה רק בדיני שמים אתם חייבים, וזה אין שייך לי כי התחת אלהים אנכי, יצא לנו הדין כל מקום שאחד כיון לעשות חבירו היזק או רעה ונהפך לטובה אז פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים .

וזאת אשר כתב לי בנידון זה הגאון ר'
שלמה הכהן שליט"א מו"צ דפה ביום ג'
עשרה ימים לחודש אדר תרנ"ז לפ"ק .

אחדשה"ת הרמה באתי להשיבו על שני מכתביו היקרים אשר נתכבדתי מאתו לשלוח אלי ולבקרם ולחוות דעתי בזה, והנה כאשר התחלתי לעיין במכתביו היקרים וקראתי בהם כשנים או שלשה דלתות, ראיתי כי הם כולם אהובים וברורים להלכה, והם דברים נכונים וישרים למוצאי דעת ואין בהם שום עקב ונפתל בהם, וכל כי הני מילי מעליותא יהאמרון משמיה וכמעט שאין לי מה להוסיף עליהם וגם לגרוע מהם כי היכף כאשר ראיתי השאלה, באיש אחד ששבר בקבוק יי"ש של חבירו, וע"י ההיזק שעשה הגיע לחבירו טובה גדולה שניצל ע"י זה מעונש רב, עלה בדעתי מה שיש לדמות שאלה זו ומצאתי אח"כ בדברי כת"ר נ"י שהביא כל המקומות בש"ס שעלו ברעייני בתחילת ההשקפה, אך בהיות שאין בהמ"ד בלא חידוש ראיתי מעט להוסיף על דבריו, וכמו שאמרו חז"ל בברייתא דשנו חכמים במדות שהתורה ניקנת בהם להיות שומע ומוסיף וכו' וזה החלי בעו"ה :

ובראש כל מראין ראיתי להעיר ולעמוד על דבריו, במה שרצה להביא ראי' לזה מהזורק כלי מראש הגג ובא אחר ושבר במקל דפטור המשבר משום דמנא תבירא תבר דבנד"ד נמי פטור המשבר משום דבלא"ה היו נוטלין ממנו היי"ש ואדרבה היה צריך לשלם ממון רב, הנה מלבד שכת"ר דחה בעצמו מדברי התוס' דלשם, דאם זרק אבן על הכלי ואף דעומד הכלי להשבר ע"י האבן מ"מ אם בא אחר ושברו חייב משום דהכלי בעצמה בעת השבירה עדיין היא שלימה ולא נעשה בה שום דבר, ואכן לולא דברי התוס' דאף אם נימא דלא כהתוס' דבזורק אבן על הכלי ג"כ פטור המשבר וכמו שאכתוב לקמן בעז"ה דיש פוסקים שפסקו דלא כהתוס', מ"מ לא דמי לנד"ד דהתם כבר היה עומד הכלי להשבר קודם ששיבר המשבר, אבל בנד"ד בעת ששיבר לא נולד בדבר שום ריעותא כלל אך לאח"כ אירע איזה סיבה ומעשה שהשבירה הי' טובה לבעל הכלי, ובפרט דגם הסיבה גופה אינה דבר ההוה להיות ואינו מוכרח כלל מתחילה שיארע הסיבה פשיטא דהשובר חייב, ואדרבה מדברי רבה גופא שהביא כת"ר כ"י ראיה לפטור, מזה גופא ראיה ברורה לחיוב דהא בהדיא כתב רש"י והמשבר פטור אבל הזורק חייב, וכן מפורש להדיא ברמב"ם ובטור שולחן ערוך (סימן שפ"ו סעיף ד') דהזורק חייב לשלם, וא"כ הדברים ק"ו דמה התם שנשבר הכלי קודם שבא לארץ מ"מ חייב הזורק משום דאי לאו שנשבר ע"י המשבר היה נשבר ע"י זריקתו, וא"כ פשיטא דבנד"ד דשבר ממש בידים ובעת השבירה עדיין לא נעשה שום דבר בכלי רק אח"כ נולד דבר חדש פשיטא דחייב:

ודמי ממש להא דהביא כת"ר מהש"ס דב"מ (דף ל"ו) דמודה רבה כל היכא דאיגנבא גנב באגם ומתה כדרכה בי גנב דחייב, מ"ט דאי שבקה מלאך המות בביתא דגנבא הוי קיימא, והטעם בזה פשוט כיון שכבר נתחייב השומר לשלם בעת שגנבה שוב אינו נפטר לעולם מתשלומין אף דאירע אח"כ מעשה דבלאו הגניבה ג"כ היה אונס דהיתה מתה בלא"ה ואף דהתם הוה בה אח"כ ממילתא דאונס, ובנד"ד אירע דבר שקרוב להיות והוא דבר המצוי מ"מ לא מלינו גבי חיוב ממון דאמרינן הוברר הדבר למפרע לפוטרו ממון, ועוד דהא קיי"ל דאין ברירה במילי דאורייתא ואף לדעת הרמב"ם והר"ן והובא להלכה באה"ע (סי' קל"ח סעיף ד') דהא דקיי"ל דאין ברירה היינו לקולא אבל לחומרא יש ברירה מספק, וע"ש בב"ש דהמהרש"ל בים"ש בפרק מרובה חולק על זה וס"ל דאין ברירה כלל ואפילו לחומרא ואינו גירושין כלל ואין קידושין תופסין בה אם אמר לסופר כתוב לאיזה שארצה אגרש, וגבי ממונא כל ספק ממונא הוי חומרא לתובע וקולא לנתבע, מ"מ בנד"ד לא שייך כלל לברירה דאינו ברור כלל דהיה מגיע היזק לבעל היי"ש אם לא היה שובר הבקבוק, דאפשר דהיה טומן הבעה"ב הבקבוק תיכף שבאו הממונים לביתו או שהיה מפייס אותו בממון וכדומה והרבה אופנים יש להצלה ולא ברי היזקא כ"כ דנימא דהוברר הדבר למפרע וכדומה לזה אמרינן דהפורע חובו של חבירו שלא מדעתו א"ל הבע"ח לשלם לו דיכול לומר דהוי מפייסנא ליה בדברים, ואף דאין ראיה מהתם דהתם אמרינן הך סברא לפטור הבע"ח וכאן אנו באין לחייבו מחמת הך סברא מ"מ מלינו דתפסינן לסברא זה דהוה מפייסינן:

וגם מה דהביא ראיה מהא דפורש מלודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים, דקיי"ל כרבה דפטור דאזלינן בתר מעשיו, שאני התם דבאותה מלאכה דלודה גופא היה בה פיקוח נפשות ואף דהדגים נילודין מתחילה קודם שהעלה התינוק מ"מ מידי ספיקא לא נפקא דשמא העלה תינוק מתחילה בתוך המלודה וא"א לחייבו חטאת או סקילה מספיקא, וקצת משמע מלשון המימרא בלישנא בתרא שם דשני בלישנא מלישנא קמא, דבלישנא קמא איתא והעלה דגים ותינוק ובלישנא בתרא איתא להיפך והעלה תינוק ודגים, נראה דבלישנא קמא דס"ל דאף רבה לא פטר רק משום דכיון דשמע שטבע תינוק בים אמרינן דדעתו היה אתינוק, קמ"ל רבותא דאף שידוע שהעלה הדגים מתחילה מ"מ פטור משום דכוונתו היה להצלת נפשות, אבל בלישנא בתרא דס"ל דשמע לאו דוקא והא דנקט שמע לרבותא דרבא דאף דשמע חייב וכמו שפירש רש"י שם וראיתי לכת"ר כ"י דהעתיק בלישנא דגמ' לא שמע, ותמהני דהרי תיבת לא, נמחק שם בגמ', וכן משמע בהדיא ברש"י דלא גרס לא דהרי כתב בהדיא דהא דנקט שמע הוא לרבותא דרבא, ועיקר טעמו דרבה הוא משום דזיל בתר מעשיו א"כ אפשר דבדיוק נקט והעלה תינוק ודגים, והיינו אם ידוע שהעלה התינוק מקודם או בבת אחת או לכה"פ דיש להסתפק שהעלה התינוק מקודם או בבת אחת, אבל אם ידוע להיפך שהעלה הדגים מתחילה גם לרבה חייב דהא בכה"ג מחשבתו וגם המעשה היה באיסור, אף דאח"כ העלה גם תינוק מ"מ א"א לפוטרו מחמת המעשה שעשה בתחילה דהא בלישנא בתרא לא אמרינן דדעתו היה גם אתינוק והלכך גם לרבה חייב:

ובמזיקא בנד"ד נמי דהמחשבה וגם המעשה היה להזיק לחבירו גם לרבה חייב לשלם ובמה שאח"כ היה ההיזק לטובתו א"א לפוטרו מחמת זה כמו התם אם העלה דגים בתחילה ואח"כ התינוק והוברר הדבר למפרע דפריסת המלודה היה לתועלת של פיקוח נפשות מ"מ חייב חטאת או סקילה וכן להיפוך לחיוב לנד"ד אין להוציא משם דאף לרבא דס"ל דחייב משום דגברא לאיסורא קמכוין דשאני התם דעיקר חיוב חטאת וסקילה בא בשביל העבודה שעשה בעבר ע"ד תורה ועשה מלאכה בשבת וכיון דגברא לאיסורא קמכוין וגם נעשה מלאכה גמורה על ידו דהא העלה דגים ג"כ הילכך חייב משא"כ בענין היזק ממון דאין החיוב משום שעבר עבירה דהזיק ממון חבירו דהרי לא מלינו לאו במזיק ממון רק דאיכא איסור בל תשחית וזה נוהג אף בממון עצמו ועיקר החיוב הוא מחמת שהפסיד ממון חבירו וא"כ בגוונא דלא הפסיד כלל כמו בנד"ד י"ל דפטור ותדע דהא במציל עצמו בממון חבירו דקיי"ל דחייב לשלם כתבו התוס' דלכתחילה בודאי מותר להציל עצמו בממון חבירו דהא חבירו מחויב בהצלת נפשות גם בממונו וכדאיתא בסנהדרין (ד' ע"ד) ומ"מ חייב לשלם לחבירו מה שהוציא על הצלתו הרי דחייב תשלומין אינו משום האיסור שעשה רק משום שהפסד וא"כ

י"ל להיפך במקום דליכא הפסד פטור ואף שלא היה רשאי להזיק והלכך אין להוציא משם לשום צד :

וגם מה שהכריח כת"ר נ"י דמ"מ בדיני שמים הוא חייב, מזה שאמרו חז"ל על קרא דאישה הפירס וד' יסלח לה, דאם נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך סליחה וכפרה והכא נמי כיון שנתכוין להזיק אף שלאח"כ יצא להם טובה מזה ג"כ חייב בד"ש, הנה לפמש"כ לחלק בין מזיק לשאר איסורין דבמזיק תלי העיקר אם היה לו היזק לחבירו או לא תו אין ראיה משם, דאפשר דבמזיק אף בד"ש אינו חייב, וכן מלינו להיפך בב"ק (דף כ"ו) דאם שוויה לקמת חבירו שמני בלא ואף דמכוין לטובה, מ"מ כיון דעל ידו היה גרם הפסד לחבירו שע"י זה נפטר בעל האב לשלם חייב בד"ש, הרי דלא משגיחינן בכוונתו רק העיקר תליא אם גרם היזק לחבירו או לא, וגם אין להוציא מזה דבדיני אדם פטור ואף דנתכוין לאכול בשר חזיר, דשאני התם דעלה בידו בשר טלה באותו דבר עצמו רק דלא ידע דהוא בשר טלה, אבל בנד"ד הרי נתכוין לאכול בשר חזיר וגם עלה בידו בשר חזיר רק דלאח"כ אירע מעשה דנתהפך להיתר, וי"ל דבכה"ג גם בדיני אדם חייב :

וזה קרוב לשלשים וארבע שנה אשר ביארתי בזה דברי הברייתא דקידושין (דף פ"א), דר"ע כשהיה מגיע למקרא הזה דאישה הפירס וד' יסלח לה היה בוכה ואמר מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כו"כ, א') וצריך להבין מ"ש דר"ע היה בוכה על זה יותר משאר התנאים, ב') יש לדקדק דמה היה נילך ר"ע ללמוד בנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר מק"ו, הרי זיל קרי בי רב הוא דמי שאוכל בשר חזיר עובר בלאו ופשיטא דצריך כפרה, ג') מהו הלשון ועלה בידו בשר חזיר, והוה ליה למימר ואכל בשר חזיר הלא העלה אינו מעלה ומוריד, ד') מ"ש בשר חזיר דנקט משאר איסורים ועפי הו"ל למנקט בשר נבילה דהוה דבר השכיח ביותר :

ואמרתי ליישב הכל בחדא מחתא בעז"ה, דהנה ידוע דעשרה הרוגי מלכות היה בחטא של מכירת יוסף ומשו"ה הי' עשרה משום שנצטרפו השכינה עמהם והי' עשרה, וכמו שפירש"י בחומש ובילקוט משלי איתא דבכל דור ודור נהרגין עשרה צדיקים בשביל חטא מכירת יוסף ובזמן ר' ישמעאל כה"ג ורשב"ג היו עוד שמונה אך דלא ידעינן מאן נינהו אי דלא היו חשובין כ"כ ומשו"ה לא חשיב לשו, ובזמן ר"ע היה עוד חמשה וכן בזמן ר"ח בן תרדיון, ובזה נסתלק הקושיא שמקשין העולם והלא בקינות לא חשיב כי אם שבעה וגם לא היה בזמן אחד אבל לפי ד' הילקוט נסתלק כל הקושיות, ואיתא בספר מגלה עמוקות דר"ע היה כפרה בעבור השכינה, וזה שאמרו לר"ע ביבמות (דף ט"ז) אשריך ר"ע שזכית לשם ולא הגעת לרועי בקר והשיב להם אפילו לרועי צאן, וכתוב בשם האר"י ז"ל דאמרו לו דאשריך שזכית להיות כפרה בשביל השם יתברך ועדיין לא הגעת למעלת של רועי בקר והשיב להם דאפילו למעלת השבטים שהי' רועי צאן ג"כ לא הגיע כ"כ בשם הנ"ל בשם כתבי האר"י ז"ל, ועפ"ז אמרתי לפרש הברייתא שכל ימיו לא היה ירא מהחטא של מכירת יוסף, דהיה חושב שלא היה בזה עבירה גדולה כל כך משום דאלהים חשבה לטובה, והלכך אף דידע דהוא מעשרה שבדור הצריכין לקבל עונש עבור חטא של מכירת יוסף, מ"מ היה סביר שהעונש שלו לא יהיה גדול כ"כ שיצטרך ליהרג על קידוש השם, אבל כיון שהגיע למקרא הזה היה בוכה דאף למי שעלה בידו בשר טלה צריך כפרה כ"ש בחטא של מכירת יוסף שעלה בידם ג"כ בשר חזיר, דהרי מכרו באמת ליוסף והיה מחשבה ומעשה לרעה, אך לבסוף הוברר הדבר דהיה לטובה, ולכן לא אמר ואכלו בשר חזיר, דהרי באמת היה המכירה טובה גדולה ליוסף ולכל העולם אך בעת מעשה עלו בידם בשר חזיר, דבעת מעשה היה עדיין הדבר דומה כבשר חזיר, והלכך הוצרך ללמוד זה מק"ו, דמקרא לא ידעינן רק אם אוכל בשר חזיר ממש, והיינו דנקט בשר חזיר משום דאיתא במדרש דעתידים חזירים לטהר כמו שהובא בספרים ומ"מ האוכל עכשיו בשר חזיר לוקה ה"נ במכירת יוסף ואף דגלוי וידוע לפניו דיהי' לטובה גדולה והיה סיבה ג"כ מן השמים מ"מ כיון דהם לא ידעו מזה צריכין סליחה וכפרה ולפיכך היה בוכה, כן אמרתי מכבר קרוב לשלשים וארבע שנה וא"כ בנד"ד נמי דמי לחטא של מכירת יוסף, וא"כ אפשר דבדיני אדם נמי חייב :

ובזה שהביא עוד כת"ר ראיה דבדיני שמים חייב מהא דאמר יוסף לאחיו התחת אלקים אנכי לענ"ד איני ראיה של כלום, דבאמת הנע בעצמך אם אדם גנב נפש ומכרו והתרו בו לחנק ועד שבאו עדים לב"ד להעיד עליו עלה האיש לגדולה ע"י המכירה והיה המכירה לטובתו, הכי יעלה על דעתך שב"ד יפטרו אותו מחיוב מיתה חס מלהזכיר דמ"מ עבר עבירה שיש בה חיוב מיתה והב"ד מחויבים לעשות כמו שצותה התורה, ומה שהיה בדבר לטובה איני שייך להם דאפילו עשה תשובה שבד"ש מוחלין לו מ"מ ב"ד שלמטה הורגין אותו אך שבעת מעשה של מכירת יוסף עדיין לא נצטוו על לאו של גונב נפש דהרי זה היה קודם מתן תורה, וא"ל דב"נ מצווין על גניבה וגבי ב"נ אזהרתן זו היא מיתתן מ"מ האבות כבר יצאו מכלל ב"נ וכדאיתא בפרשת דרכים, אך השבטים חששו שמא יאבה יוסף להנקם מהם מחמת דגמלו לו רעה ולכן השיב להם כי התחת אלקים אנכי, ור"ל מ"מ עבירה גדולה עשו לאלקים וצריכים כפרה מ"מ ליוסף לא עשו שום רעה כי ינקום מהם, דהא אדרבה עשו לו טובה גדולה ע"י המכירה ולא חטאו רק למקום כ"ה פירוש הכתוב, אבל אחר שניתנה תורה דחייבה התורה מיתת ב"ד על זה הדבר פשיטא דב"ד מחייבינן מיתה, ואף דלבסוף נתגלגל הדבר דהיה המכירה לטובה, ובנד"ד ג"כ דומה לזה והלכך נראה דחייב גם בדיני אדם, אלא שיש לדחות כמש"כ למעלה, דגבי מזיק דאין החיוב רק בשביל שגרם הפסד לחבירו והרי בנד"ד לא גרם הפסד אף מאומה, אך מ"מ מהא דמודה רבה דאיגנבה ומתה כדרכה בי גנב דחייב הוא ראיה גמורה דחייב בנד"ד, דהרי התם ג"כ לא גרם לו שום היזק דהא בלא"ה היתה מתה כדרכה בבית הבעלים ואעפ"כ חייב, אך גם משם יש לדחות:

להוות דהאי התם דמ"מ כבר נגנבה והחיוב בא בשביל שלא שמר את שמירתו, ובפרט למ"ד דסתם גניבה יאוש בעלים הוא וכבר נתייאשו הבעלים מן החפץ ואיני חייב השומר רק דמים, וא"כ מאי נפקא מינה להבעלים אם ישנה עדיין בעין או דמתה, ותדע דאפילו נגנבה באונס ואח"כ הוכר הגנב אמרינן (בב"ק ק"ח) דצריך השומר לשלם והוא תובע מן הגנב, אלמא דתיכף אחר הגניבה נכנסה הבהמה ברשות שומר, אבל לענין מזיק אפשר דכל דלא מטא אח"כ הפסד ממון לחבירו אינו חייב לשלם, ומיהו יותר הדעת נוטה דחייב לשלם, וראיה מהזורק כלי מראש הגג וקדם אחר ושברו במקל דמ"מ חייב הזורק, ואף דבין כך וכך היתה משתברת ע"י השיבר, והנראה לענ"ד כתבתי בזה בעז"ה :

סוף מכתב הגאון נעתק בשו"ת א' לעיל .

וזאת אשר השבתי למוהר"ש כהן צדק הנ"ל .
בעז"ה יום א' טו"ב אד"ש שנת הרנ"ז לוקישאק .

לסדר להורות לבני ישראל יזכה עד מאה ועשרים שנה, ה"ה ידיד עליון ויראיו הגאון הגדול פאר הדור הכהן הגדול מאחיו כשמן תורק שמו מורינו הר"ר שלמה הכהן נרו יאיר ויזרח עדי נצח מו"צ דפה .

את דברי קדשו קבלתי ביום הפורים למנה ודבריו היקרים והנעימים היו ערבים עלי כנופת צופים וברכתי את כבוד גאונו על כוס יין מלא את ד' לרבות ת"ח לכבדו בגרוני, ואף כי כל דבריו דפת"ח, אך באיזה דברים ראיתי להעיר, מודה אנכי לכבוד גאונו אם המעשה שבא לפני באחד ששבר את הבקבוק של יי"ש ואח"כ בא שומר הממשלה יר"ה שניצל ע"י השבירה מעונש רב, אם היה ספק שיכול להטמינו בזה פשיטא דחייב המשבר, רק כל דברי שהשומר היה אחורי פתח הבית ולא היה באפשרו להטמינו על זה אני דן אם לולא שבר היה מלא השומר הממונה את היי"ש, ומש"כ כבוד גאונו שאדרבה מדברי רבה גופא שהבאתי ראיה לפטור, מזה גופא ראיה ברורה לחיוב דהא בהדיא כתב רש"י והמשבר פטור אבל הזורק חייב, וכן מפורש להדיא ברמב"ם והטוש"ע (סימן שפ"ו) דהזורק חייב לשלם, וא"כ הדברים ק"ו דמה התם שנשבר הכלי קודם שבא לארץ מ"מ חייב הזורק משום דאי לאו שנשבר ע"י המשבר היה נשבר ע"י זריקתו, וא"כ פשיטא דבנד"ד דשבר ממש בידים ובעת השבירה עדיין לא נעשה שום דבר בכלי רק אח"כ נולד דבר חדש פשיטא דחייב עכ"ל הטהור, מלבד שאין אנכי דן מטעם זה לפוטרו משום דמנא תבירא תבר רק חילו דילי מטעם שעשה לו טובה בזה, כדאיתא בגמרא מנחות שהבאתי אך גם מדין של רבה אין תברא לדידי כי עינו הבדלא יעיין בקצה"ח חו"מ (סימן הנ"ל) שהביא שיטת הרמב"ן שהזורק ודאי פטור, וכן שיטת הרי"ף עיי"ש ששניהם פטורים, וא"כ אדרבה יש קו"ח לדידי מה התם שבעת שהתחיל לזרוק יוכל להיות שלא היה שם שום אדם עם מקל בכ"ז אם בא אח"כ אדם ורדף עם מקל ושברו פטור הזורק, כש"כ בנד"ד שהשומר היה אחורי הפתח רק שבעה"ב לא ראה אותו פשיטא דפטור, ולא נעלם ממני שיוכל המשיב להשיב דהתם לכן פטור הזורק משום דאזלינן בתר תבר מנא אך הק"ו של מעכ"ת פריכא הוא :

גם מב"מ מהא דמודי רבא שהבאתי ראיה דחייב ומעכ"ת הסכים לזה, נוכל לחלק דהתם נולד האונס אח"כ ומשעת הגניבה נתחייב השומר אבל הכא בעת ששבר כבר היה האונס אלא שלא ראה אותו, ומה שכתב מעכ"ת אולי פיים אותו בדמים היינו רק אם בדמים או שיקבל את היי"ש, סוף סוף עשה לו טובה ומנא תבירא הוא :

ומה שהביא מעכ"ת ראיה מפורע חוב של חבירו דפטור מלשלם שהיה יכול לומר דהוה מפייסנא אותו בדברים וה"כ הכא נמי כן, יעיין מעכ"ת ברמ"א חו"מ (סימן קכ"ח) דסברא מפייסינן לא אמרינן רק בישראל ולא בנכרי, ואף לדברי הש"ך שם לא שייך כאן ועוד לדברי הש"ך ספיקא דדינא הוא ואין להוציא ממון :

ומה שרוצה מעכ"ת לאוקמי הך דמנחות דפרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים דפטור, היינו היכא דהעלה מתחילה תינוק ואח"כ צד הדגים, קשה מאד לאוקמי כן, כי הגמרא מביא ראיה מזה על מי ששחט שתי חטאות ושחט השנייה באיסור ואח"כ נמצא הראשונה כחושה בבני מעיין אם יתוקן האיסור בזה, והביא הגמרא ראיה מזה אי אמרינן דכאן מיירי שמקודם העלה התינוק אין ראיה מכאן, דהכא ההיתר קדם אבל התם שהאיסור קדם מי יאמר שאח"כ יופקע האיסור, אלא ודאי שאף אם העלה מתחילה דגים אם אח"כ העלה תינוק פטור וכן משמע לשון רש"י שכתב אגלאי למפרע דשפיר עביד, ודאי הפירוש איגלאי כעת שהעלה תינוק על למפרע אף שהעלה דגים דשפיר עביד דאל"כ לא שייך הלשון למפרע, ומה שינה הגמרא בלישנא בתרא מלישנא קמא דבלישנא קמא איתא דגים ותינוק ובלישנא בתרא תינוק ודגים, אף שדיוק נכון הוא, אך האמת יורה דרכו כי דרך הגמרא העיקר לכתוב בתחילה, ובלישנא קמא סברת הגמרא לחיוב כתב דגים מתחילה שזהו העיקר החיוב, ובלישנא בתרא סברת הגמרא לפטור כתב מתחילה תינוק שזה גורם לפטור גם הרמב"ם גורס מתחילה דגים אלמא שאין לדייק מזה כלום, גם מה שכתבתי הגירסא לא שמע יעיין מעכ"ת בגמרא דפוס ווילנא בשיטה מקובלת שם שגורס כן, גם במגדל עוז וברמב"ם שם נראה שכן הגירסא לא שמע :

ומה שכתב מעכ"ת דבהיזק ממון חבירו לא מצינו לאו במזיק ממון רק דאיכא איסור בל תשחית וזה נוהג אף בממון של עצמו, ומסיק מעכ"ת דאפשר אף בד"ש פטור במזיק עכ"ל, איברא שכן משמע ברמב"ם (ה' חובל ומזיק ה' ט') וז"ל שם, אינו דומה מזיק לחבירו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חבירו כיון ששילם מה שחייב לשלם

לשלם נתכפר לו עכ"ל , וכתב שם הלח"מ אע"ג דבהלכות תשובה כתב רבינו ז"ל דהגוזל את חבירו אינו מתכפר לו אלא אם יפייס את הנגזל אע"פ שהשיב לו את הגזילה , י"ל דשאני גזלן דנתהנה מאותה העבירה ועוד שליער הרבה את הנגזל שלקח ממנו בע"כ , אבל המזיק ממון שלא נתהנה מהיזק ההוא אלא שהזיק לו ולמזיק לא באה הנאה ממנו לא נצטער הניזק כ"כ כמו הנגזל כיון ששלם לו היזקו די , ולכך כתב רבינו ז"ל כאן שנתכפר לו מיד משא"כ בנגזל כדכתיבנא עכ"ל , משמע מזה כדכתב מר , אבל בטור חו"מ (ריש סימן שע"ח) ובפרישה ובסמ"ע שם לא משמע כן , וז"ל הטור כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון חבירו עכ"ל , וכתב עליו הפרישה והסמ"ע שם מדתלה הטור איסור היזק ממון חבירו באיסור דגניבה וגזילה , ולא למדו האיסור היזק וחיוב דכתיב גבי נפשו דהא כתוב בתורה בהדיא חיוב תשלומי ארבעה דאבות נזיקין דנזקי ממון הן וגם נאמר מכה בהמה ישלמנה , נראה דבא לומר דיש איסור בדבר אפילו אם רוצה לשלם לו היזקו כמו שיש איסור בזה בגניבה ובגזילה דנתבאר בהו ממ"ש לא תגנבו שהוא מיותר כו' , וגם בריש (סימן שנ"ט) בגזילה מדכתיב חבול ישיב רשע גזילה ישלם ע"ש עכ"ל הפרישה שם , אלמא כמו בגניבה ובגזילה חייב בדיני שמים אף ששילם כן במזיק ממון חבירו ובאמת כמו שיש נער להנגזל כן ג"כ יש לער להניזק שמפסיד ממון שלו , ודברי הלח"מ שם קשה להולמם , וכן איתא בלבוש (סימן שע"ח) וז"ל כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו , כך אסור להזיק ממון שלו אלא דבגונב וגוזל החמירו לעבור בלאו עליו להלקותו אבל במזיק אינו אלא איסור דאורייתא עכ"ל , ומסיק שם שאיסור דאורייתא יש אף להזיק על מנת לשלם זולת האיסור של השחתה שזה אף בממון של עצמו אסור עיי"ש בלבוש , וכן גם השכל מחייב כי מי גרע זה מגנב על מנת למיקט ללערו שיש גם כן איסור לאו וכן גם כאן אם שובר כלי של חבירו כמה מלערו בעת המעשה אף ששילם לו הממון אח"כ הבל הלער לא שילם לו ומלינו שגם לער חשיב ממון :

ובעת מלאתי בסמ"ג הלכות תשובה (סימן ט"ז) וז"ל שם מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה , וכן החובל בחבירו או מזיק ממונו אע"פ שישלם לו כל מה שהוא חייב לו אין מתכפר לו עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם שנאמר מכל חטאת האדם עכ"ל הסמ"ג שם ונהנתי מזה כי כוונתי לדעת הראשונים אלמא שיש במזיק חיוב בד"ש אף ששילם ולתרץ דברי הרמב"ם הנ"ל רווחא שבק למאן דקשיא מגאי הוא ניהו מר שיחי' ;

ובזה שכבוד גאונו הביא ראיה (מב"ק כ"ו) להיפך שאיתא שם דאם שוויה לקמת חבירו טמון באש ואף דמכוין לטובה מ"מ כיון דעל ידו יהי' גרם הפסד לחבירו שע"י זה נפטר בעל הבעירה לשלם חייב בד"ש , הרי דלא משגיחין בכוונתו רק העיקר תליא אם יגרם היזק לחבירו או לא עכ"ל הטהור , ולעתיק למעכ"ת מה שכתבתי כבר בתשובה אחרת , אם אחד רצה לעשות טובה לחבירו ונהפך לרעה אם חייב בד"ש והבאתי שם דברי התוס' שם בב"ק וז"ל התוס' , וא"ת גלוי וידוע למקום למה נתכוין אם לטובה אם לרעה וי"ל אפילו מתכוין לטובה שלא ימהר לשרוף ויכול להציל בעה"ב בתוך כך מ"מ בד"ש חייב , דאבעיא ליה לאזדהורא ולאסוקי אדעתא שלא יבוא לו הפסד בכך עכ"ל התוס' , ובאמת דברי התוס' קשה להולמם כי אנה השכל שיגזור כן , אם אחד רצה לעשות לחבירו טובה ולבסוף נהפך לרעה שנתחייב בד"ש הלא רחמנא לבא בעי וא"כ תנעל הדלת בפני עושי טובה , וסמך לזה מלינו בתורה אצל ראובן , שהכתוב פרסמו לשבח למען הצילו מידם כיון שכוונתו היה לטובה , וכן באהרן אף שעשה העגל בכ"ז כיון שכוונתו היה לטיבה לא מלינו בו שום חטא , לכן נלע"ד אם אחד רצה לעשות לחבירו טובה ונהפך לרעה בד"ש פשיטא הוא דפטור , וכאן נמי אם כסה את הקמה ויתכוין לטובתו אף שמזה ילא לו רעה דשוויה טמון היה פטור , רק הכא איירי שלא נתכוין לטובת בעל הקמה ולא לרעתו רק נתכוין לטובת בעל האש שיהיה פטור ממה נפשך , או שע"י שכיסה לא ישרף או שיהיה פטור מטעם טמון ולא נתכוין להזיק לבעל הקמה , וזהו שאמרה הגמרא מהו דתימא אנא כשויי כשיתיה ניהלך ויכול היה להיות לטובתך שלא תשרף ובד"ש נמי לא לחייב קמ"ל דחייב בד"ש , וא"כ אין כאן קושיית תוס' גלוי וידוע לפני המקום למה נתכוין אם לטובה אם לרעה , שכאן לא נתכוין לא לטובה ולא לרעה רק נתכוין לטובת בעל האש , לכן חייב בד"ש שהוה ליה להזהר שלא יבוא רעה לבעל הקמה , כן נראה לי לפרש פשט הגמ' :

וכן משמע מהרמב"ם שהבאתי לעיל (פ"ב מהלכות שבת ה' ע"ז) וז"ל שם , שמע שטבע תינוק ופרש מלודה להעלותו והעלה דגים בלבד פטור מכלום עכ"ל , והיכא פטור מכלום משמע אף בד"ש נמי פטור כיון שכוונתו היה לטובה וזה ברור , ועכשיו אין ראייתו של מעכ"ת ראיה מב"ק , ומה שתירץ מעכ"ת למה דוקא ר"ע היה בוכה דברי פי חכם חן , רק מה שהביא מספר מגלה עמוקות בשם כתבי האר"י ז"ל לא ביאר הפשט על ועדיין לא הגעת למעלת רועי בקר :

ובזה שכתב מעכ"ת שהראיה שהבאתי מיוסף שחייב בד"ש שאמר התחת אלקים אינו ראיה , וז"ל הטהור הנע עלמך ואם אדם גנב נפש ומכרו והתרו בו לחנק , ועד שבאו עדים לב"ד להעיד עליו עלה האיש לגדולה ע"י המכירה והיה המכירה לטובתו , הכי יעלה על דעתך שהב"ד יפטרו אותו מחיוב מיתה , חס מלהזכיר דהא מ"מ עבר על עבירה שיש בהם חיוב מיתה והב"ד מחייבין לעשות כמו שלוותה התורה עכ"ל הטהור , מילתא דפשיטא ליה למר לדידי מספקא לי האם לא מלינו כן בגמרא סנהדרין אם אדם עושה עבירה שחייב מיתה , אם אח"כ נשתנה הענין נפטר ממיתה כמו (דף ע"א ב') משנה שם , ברח עד שלא נגמר דינו ואח"כ הקיף זקן התחתון פטור ועיד לעיל (ס"ד ע"ב) נתן מזרעו למולך חייב מיתה העביר כל זרעו פטור , ואף שהתוס' מוקי בבת אחת אך בכסף משנה ברמב"ם (הלכות עכו"ם פרק ו') כתב כיון שהעביר בן אחד חיובו תלוי ועומד

אם

אם אח"כ העביר כל זרעו נפטר ממיתה, וא"כ גם כאן יוכל להיות אם גנב נפש ומכרו לעבד אח"כ נמצא שלא לעבד מכרו רק לאדון שנעשה אדון פטור ממיתה בדיני אדם, ומה שתשובה אינו מועלת בנוגע ב"ד אולי משום שזהו דברים שבלב ולא נמסרה לב"ד אבל דבר הגלוי שנהפך לטובה נפטר ממיתה ול"ע הרבה בזה אך בד"ש פשיטא דחייב ככ"ל:

דברי ידידו דוש"ת חיים בן לא"א הרב הגאון מוהרי"ם זצללה"ה סאנאלאוויץ מו"צ דפה.

שאלה לד

מעשה היה פה ווילנא איש אחד נשוי קידש בתולה אחת בטבעת לפני עדים בליל ה' כ' לחודש חשון שעה אחד עשר בלילה ואנכי הייתי בקבלה העדות צירוף גאוני המו"צ דפה ושלשה עדים היו ושלשתן העידו שווין אשר המקדש ביקש אותם מבעוד יום שיכינו עצמם בלילה שרוצה לקדש בתולה אחת ויבואו בלילה אל הרחוב אשר הגיד ששם ילך עם הבתולה שעה הנ"ל, וכאשר יתן שיעול [הוסט] יבואו אצלו ואח של המקדש היה סרסור בין המקדש ובין העדים ולעת ערב הביא האח את העדים לבית המרזח ושתו שכר ולעת שישבו העדים שם נתודע האח העת שהלך המקדש עם הבתולה ברחוב הידוע, וקרא האח אל העדים והם הלכו מצד אחד של הרחוב והעדים מצד השני וכאשר נתן שיעול קרבו אצלו והיה רחוק מהם ערך ששה אמות ושלשתן העידו ששמעו שאמר המקדש אתם עדים ואמר הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל והטבעת לא ראו כי היה חושך, והבתולה צווחה ואמרה לו (פליוואט נא טיבע) בלשון רוסיא היינו (איך שפייא אויף דיר), והלכה לה בפני עצמה גם המקדש הודה שצווחה ואמרה כן כנ"ל רק שהגיד שבכיון צווחה למען לא תבוש בפני אנשים (און אזויא האבען זייא אפ געמאכט) ובאמת היו הקרושין ברצונה והיא הכחישתו ואמרה מעולם לא דברה עמו מעסק קדושין ורק כאשר היא עומדת בחנות ובלילה עת צאהה מן החנות לילך לביתה יבוא לפעמים הבחור הנ"ל ללותה לבית וכן היה בלילה ההיא וכאשר קיבל את ידה לקדשה חטפה את ידה ממנו וצווחה כנ"ל וברחה ממנו והטבעת לא שם על ידה וכאשר הטבעת נמצא ממחרת אצלה שאלנו אותה מאין בא הטבעת אצלך ענהה ואמרה אינני יודעת אולי זרק בצלחת אשר בבגדי מבחוץ, ואנכי שאלתי את המקדש איך נתנה ידה לך ענה ואמר שאלתי אותה (עס איז דיר קאלט אין האנט) ואחזתי את ידה וקדשתי אותה, גם העידו העדים שבעת שראו את הבתולה עת קבלת העדות שאין מכירין אותה ובלילה עת הקידושין לא ראו אותה בפניה כי באישון לילה היה אף אמרו שלא רחוק משם היה (לאכטערנע) אשר יאיר תמיד ברחוב כן העידו לפנינו;

תשובה

לכאורה לית דין צריך בושש כי אין כאן קידושין כלל, ראשון כאשר העדים לא ראו את הטבעת ולא ראו אותה בפניה ואף ראיה וידיעה ממש בעינן אף שבניהם היו מודים היינו גם היא היתה מודה שקבלה מרצונה רק העדים לא ראו נתינת הטבעת ממש מידו לידה אין כאן קידושין, כמבואר ברשב"א (סימן תש"פ) והובא ברמ"א אה"ע

אה"ע (סי' מ"ב), גם היה מעשה זה בסוף החודש בלילה ואנכי בעצמי בתנהי באמצע החודש להפוס מטבע של כסף בידי ג"כ לא רחוק (מהאלאכטערכע) ולא ראיתי מה שבידי ואיך יכלו העדים לראות מה שבידו רחוק שם אמות בסוף החודש אשר אז לא היה סימן שלג על פני הארץ רק ימי גשם היו גם אפילו ראו העדים את המטבע ואת המתקדשת בפניה כיון שהעדים מעידים שלווהה תיכף וגם המקדש מודה לזה אף שהמקדש טוען שבכיון לווהה בודאי אין זה כלום ראשון כיון שאין העדים ידעו מזה הרי אין כאן עדים שנתקדשה מרצונה, ועוד שדברים שבלב לא הוי דברים כמבואר בקדושין (דף מ"ט) ובאה"ע (סימן ל"ח) ובמשנה למלך (פ"ד מהלכות שקלים הלכה ו') מוכית מדלא אמרינן שהאה היא אסורה בקרוביו אם אמרה בלבי היה להתקדש לו ש"מ אפילו לקולא נמי אמרינן דברים שבלב אינם דברים ולא משוב דלא מהימנינן לה אלא אפילו אם האמת כדבריה שבלבה היה היפך אינה מקודשה כלל עיין שם ובפרט שהאומדנא ג"כ כאן שלא רצתה כי צ"ל להכין עדים ולקדשה בשוק ובלילה ולקבלה ידה ברמאות כמו שהגיד בעצמו, ושנית שהוא אינו נאמן בזה כלל שאין אדם משים עצמו רשע כיון שעובר בזה על חרם רגמ"ה ליקח אשה על אשתו כי בעת הקידושין היה לו אשה ובודאי לא פלגינן דיבורו ולווהה באמת, מכל הלין טעמא נראה שאין מה לעיין בזה ואין כאן אפילו חשש קידושין רק מפני שנתוודע שהעדים קבלו שכר מלד הבתולה סך חמשה עשר רו"כ כדי להעיד, ושמעתי שהרב הגאון מו"ה יוסף נ"י מו"ל דפה דעתו שהעדים יחזרו הממון ויחזרו ויעידו והרב הגאון מו"ה שלמה נ"י מו"ל דפה עשה קונטרס מיוחד על זה ועוד לא ראיתיו רק הגאון הנ"ל הגיד לי שעשה קונטרס ומצדד ג"כ לבטל הקידושין אמרתי אחוה דעתי גם אני ואדבר בענין זה :

הנה מה שנתוודע שקבלו שכר מה ריעותא מלינו בזה שלא לבטל הקידושין אדרבה כיון שכן שקבלו שכר עדות אף אם העידו שמעו וראו הטבעת ואותה, לפי דעתי הי' בטל הקידושין, וגחזי אנן הנוטל שכר להעיד עדותם בטלים כו' משנה (בכורות כ"ט) והובא ברמ"א (סימן ל"ד) וכתב הר"ן בש"פ האיש מקדש בשם הרמב"ן קנס הוא שקנסוהו חכמים לבטל מעשיו משום שעבר על מה אני בחנם כו' משמע שזה רק פסול דרבנן ואף אם נניח שהעדים הנ"ל פסולים רק מדרבנן והמקדש בפסולי עדות מדרבנן צריכין גט, אך לפענ"ד נראה שזה איני שוה לכל פסולי דרבנן וכי אמרינן המקדש לפני פסולי עדות דרבנן צריכה גט היינו אם עברו עבירה דרבנן שאכלו בשר עוף בחלב או שחיללו יו"ט שני בכי הא צריכה גט, אבל כאן שקנסו חכמים לבטל מעשיו משמע שלא יהיה חל הקידושין כלל אם העדים נטלו שכר כמו שקיי"ל שחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה היכא שיש איסור בדבר כדמשמע מתוס' יבמות (ל"ו ב') ד"ה חיזוק עיי"ש דאל"כ מאי הועילו חכמים בתקנתם וא"כ הוי כמו שקידש לפני פסולי עדות דאורייתא דאינו קידושין כלל, ועוד דליטנא בטלים הכתוב במשנה (בכורות כ"ט) הנ"ל ולא כתוב הנוטל שכר להעיד עדותם פסולה לישנא דבטלים משמע שבטלים לגמרי, ועוד ראיה שנוטלים שכר להעיד אינם שוים לכל פסולי עדות דרבנן שהרי בפסולי עבירה דרבנן יש מהפוסקים שסוברים שכשרים לעדות כמו הבעל העיטור ועיד ובזה לכ"ע פסולים אלא ודאי שזה גרע ובזה עשו חיזוק לדבריהם שהעדות בטל לגמרי ובלאו הכי כתב המהר"י בן לב בח"א (סימן כ') להלכה היכא דהעדים נטלו שכר יותר מכדי טרחם הוי פסולים דאורייתא עיי"ש, וכאן נטלו יותר מכדי טרחם :

ועוד נראה לפענ"ד אף אם לא היו נטלו שכר הוו פסולים כמו דקיי"ל אלל ריבית שהמלוה בריבית עוברים אף העדים בלאו לא תשימון, וכתב שם תוס' ב"מ (ע"ה ב') ד"ה ערב, היכא דלא היה מלוה בלא עדים הוי העדים עוברים אף בלאו לפני עור עיי"ש, ומה בדבר שבממון שלא איברא סהדי אלא לשקרי מכ"מ עוברין לפ"ע כש"כ הכא שבלאו סהדי אין כאן קידושין ורק העדים הם המקיימי דבר מכש"כ שהעדים עוברין על לאו דלפני עור לא תתן מכשול לעבור על חרם דרגמ"ה, ולפי דעת הנוב"י חרם הוא מדאורייתא, והעדים היו מכירין את המקדש הנ"ל וידעו שיש לו אשה והלכו לסייע לעבור על חרם רגמ"ה, ועל דרב דמנגיד על דמקדש בשוקי ובלא שידוכי, ולפי דעתי הם בכלל מה שכתב הרמב"ם (פרק י"א מהלכות עדות) מי שאינו לא במקרא ולא במשנה כו' הרי זה בחזקת רשע, ובהלכה (ד') כתב וכל מי שיקבל עדות עם האחד ערם שתהיה לו חזקה זו או קודם שיבואו עדים ויעידו שהוא נוהג במלות ובדרך ארץ הרי זה הדיוט ועתיד ליתן את הדין עכ"ל, ובפרט העדים הנ"ל כיון שבלא עדים לא ימצא קידושין בודאי גם העדים הם בכלל החרם של רגמ"ה, ולכל הפחות על לאו לפ"ע בודאי עוברים וא"כ היה תחילתם בפסלות וסופם בפסלות :

לכן אין לומר כפי ששמעתי שקלא מן המו"ל דפה שיאיו סוברים שיחזרו העדים הממון ויעידו שנית כמו שכתב הר"ן והרמב"ן והרמ"א בחו"מ, שאם העדים יחזרו הממון יוכלו להעיד שנית באותה עדות ומקבלים אותו, זה היה ניחא אם היה העדים מעידין שראו הטבעת וברצונה קבלה שלדבריהם היו הקידושין טוב רק שנטלו שכר ואנחנו הייני רוצים לקיים הקידושין אז הייני מצריכים לחזור הממון כדי לקיים הקידושין אך עתה כאשר לפי דבריהם אין כאן קידושין מה נרוית ומה יועיל שיחזרו הממון ממה נפשך אם העידו אמת הרי אין כאן קידושין כנ"ל, ואי ניחוש שמא העידו שקר בשביל הממון שנטלו הרי הם פסולין מדאורייתא לכל הדעות, כמו שהביא מהר"י בן לב בח"ד (סי' כ') עדים שנטלו שכר להעיד שקר הרי פסולים הם מדאורייתא, וכן כתבו כל הפוסקים וצריכין תשובה ומה יועיל החזרת הממון כמו שמבואר בחו"מ (סימן ל"ד סעיף כ"ט), אבל שאר פסולי עדות שחטאו אע"פ שעלמו צריכין תשובה והוי הם פסולים כו', ואף לפי דעת הרמ"א שם שמי שגזל רק בהקראי בעלמא מיד שהחזיר מה שגנב וגזל הוי תשובה זה דוקא אם החזירו מעצמם לא ע"י ב"ד :

ועתה נגבב כל ההיתרים שיש לבטל הקידושין, אפילו אילו היו העדים כשרים ושניהם מודים בהקידושין כיון שלא ראו נתינת הטבעת לידה אין כאן קידושין, כמבואר בהרמ"א בשם הרשב"א אה"ע (סימן מ"ב סעיף ד'), ואף שהב"ש הביא בשם המרדכי דאף אם לא ראו הנתינה ממש אין לבטל הקידושין, אם ראו דבר המוכיח יכול להעיד כאילו ראו גוף המעשה, דהא אמרינן הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה עד כאן לשונו עיינתי בהמרדכי והביא זאת בשם הרא"ש ובמרדכי שם מפורש דוקא אם רק עד אחד לא ראה או אין לבטל הקידושין משום דחיישינן לדרב פפא ובסוף תליין עיין פרק המגרש, ושם הביא תשובת הרא"ש דכל היכא דהעדים לא ראו שקדשה או זרק לה לתוך חיקה כו' אין צריכה גט, ומסיים שם והיכא דליכא אפילו חד שראה שהגיע הקדושין לידה אינה מקודשת אפילו מדרבנן, אע"פ שהיא מודה שנפלה הטבעת לתוך חיקה, ומחלק בין הן הן ע"י והן הן עדי ביאה דהתם אם בנעורת ואינה מהבהבת ולבו גס בה כו', ובסוף מסיים המרדכי ומביא דברי המיימוני בקידושי ביאה אמרינן הן הן והוי קידושין מספק, אבל בשאר קידושין עד דחזו דקידשה עכ"ל, אלמא שהמרדכי והרא"ש ג"כ סוברין כהרשב"א וצ"ע על הב"ש ובפרט נידון דידן שהיה בלילה וקידשה בחיפזון וגם הוא היה נבהל בודאי צריכין שיראו שהגיע הטבעת לידה, ויכול להיות כי נפל לארץ כמו שטענה היא ואח"כ השליך לה אל כיסה אשר מבחוץ, בודאי כו"ע מודים שאין כאן קדושין כלל, ובפרט כאן שצווחה בפנינו כמו שמודה המקדש והעדים, גם העדים היו תחילתן בפסלות וסופן בפסלות ולמאי ניחוש לה להצריכה גט ולאוסרה לכהונה, אחרי שהבתולה בכתה לפנינו וטוענת שאינה תקבל גט כי אינה יודעת משום דבר קידושין, ובודאי כדאי הוא הרי"ף וסייעתו לסמוך עליו שאין מצריך גט בכל פסולי דרבנן, ובפרט כאן שקנסו חכמים שעדותיהם יהיו בטלים וכנ"ל:

עוד נראה לפענ"ד סניף לצרף לבטל הקידושין לפי מה שכתב הש"ך (סימן ל"ו ס"ק ג') בחו"מ היכא שנמצא בין העדים אחד קרוב או פסול וכולם אף הכשרים לא באו רק לראות ולא להעיד הוי אף שהפסול לא בא רק לראות עדותם בטלה, וראיה לדברי הש"ך מצאתי בתוספות ישנים כריתות (י"ב ע"ב) כתבו התוס' על האי דקאמר הגמרא, אמר אביי מודה ר"מ לחכמים שאם אמרו לו שנים יודע אתה בעדות פלוני והוא אומר לא ידעתי פטור, דאי בעי אמר לא נתכוונתי לעדות עכ"ל, וכתבו התוס' מכאן א"ר ודן הלכה למעשה דעדים ששמעו הדבר מפי בעלי מעשה אך לא נתכוונו להעיד ולא הובאו שם לשום עדות אין בעדותם כלום אם באים אחר זמן להעיד בפני ב"ד, ובאמת תמוה הוא מאד הא קיי"ל שעדים אין צריכין להיות מוזמנים, כדאיתא בחו"מ (סימן ל"ט סעיף ה') אלא ודאי דכוונת התוס' כך הוא, דלכאורה מניין יודעים העדים שהוא יודע בעדות פלוני אלא ודאי שגם הם היו במעמד אחד, אלא שהם היו פסולים לאותה עדות, ולא באו רק לראות ויבוטל העדות כדברי הש"ך, ועל זה האופן קאמרי התוס' אם העידו אח"כ הכשרים בב"ד אין עדותם כלום, וא"כ הכא נידון דידן כיון שהמקדש ביקש את האח שלו שיבוא עם העדים לרחוב אשר ילך עם הבתולה הנ"ל, והאח היה עם מעמד העדים ביחד וכן העידו העדים לפנינו שהאח עמד עמהם ביחד לראות הקידושין וגם העדים הכשרים לפי דעתי לא באו רק לראות, מטעם ראשון שמוקמינן העדים אחזקת כשרות כיון אם יעידו על זה ויקויים הקידושין יעברו על לפני עור, כמו שכתבתי לעיל שעבר על חרם רגמ"ה ועל דרב בודאי לא כוונו להיות עדים להעיד בב"ד, ואף שבאו עכשיו לב"ד להעיד אמרינן השתא הוא דאיתרע, כעין דאמרינן התירא ניחא ליה למיקני איסורא לא ניחא ליה למקני, וכן כתב הט"ז בחו"מ (סימן קע"ו סעיף י"ב) גבי שותף שגנב אין להשותף השני חלק במה שגנב שותפו, כי איסורא לא ניחא ליה למקני, ואף שעכשיו הוא מרוצה אמרינן השתא הוא דאתרע ומוקמינן לו אחזקתו עיי"ש, והכא נמי כאן נוקמינן אחזקתייהו דלא באו להעיד, וגם עד א' אמר לפנינו אילו הוה ידע שיצטרך לבוא לב"ד להעיד לא הלך אפילו לראות, וא"כ זה העד בטל וא"כ הו"ל כעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה וגם השנים הנותרים לא כוונו להעיד אחרי שלא רצו לבוא לב"ד להעיד, רק אחר שנתנו להם חמשה עשר רו"כ, וזה לא גרע ממה שכתב הש"ך (סימן ל"ו סעי' קטן י') וז"ל, עדים שבאו רק מצד הכרוה, א"כ מתחילה בשעת מעשה מסתמא לא הלכו להעיד עכ"ל הש"ך משמע אף שהלכו לראות המעשה לא כוונו להעיד, וא"כ כיון שאח של המקדש היה ביניהם כל העדות בטל כדברי הש"ך כל זה נראה לדעתי:

הצעיר **חיים** בן הרב הגאון מוהר"ר **יחיאל משה** זצ"ל מו"צ דפה.

את הקונטרס הלז שלחתי להרב הגאון צנמ"ס מוהר"ר **שלמה הכהן** שליטא מו"צ דפה.

וזאת אשר השיב לי

בעז"ה יום ג' ח"י שבט לסדר ולפרט תמהר גאולה לפ"ק.

החיים והשלום ישפות ד' לכבוד ידיד ד' וידיד כל יראיו וידיד נפשי עוז הרב הג' המאוה"ג החו"ב בחדרי תורה סוע"ה המפורסם לשם ולתהלה שב"ת מו"ה **חיים** נרו יאיר אשר היה אב"ד בק"ק **סאלעצניק** יצ"ו ובעת נתקבל למו"צ בפה **בלוקישאק** ויהי ד' עמו ובכל דרכיו ישכיל ויצליח.

ואחדש"ת הרמה באתי להשיבו מפני הכבוד, על דבר קונטרסו הנחמד אשר יסד על מעשה הקידושין שנעשה בפ"ק, והנה עברתי על כל דברי מכתבו וראיתי שכבוד מעכ"ת נ"י מגבב בנידון הקידושין כמה קולות וסברות נכונות לבטל הקידושין האלו, וברוב דברים כיון להלכה ואני מסכים עמו בזה כמו שיבואר להלן, ורק באיזה דברים ראיתי שיש להתעורר עליהם וראיתי לבוא על סדרי דבריו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון וזה החלי בעז"ה:

וראשון לציין פתח בהיתרא מטעם שהעדים הגידו לפני ב"ד שאין מכירים את הבתולה כלל ולא ראו נתינת הטבעת מידו לידה כלל, וליכא כאן לא ראיה ולא ידיעה ואפילו אם היו שניהם מודים אינו כלום והוי כמקדש בלא עדים, והנה זה פשוט דזהו עיקר יסוד ההיתר בענין מעשה הקידושין וכן כתבתי גם אנכי בקונטרסי בראשית דברי, אך ראיתי דמעכ"ת עשה סמוכין וסנגורין לדברי העדים דהדבר מוכיח דהאומרים אמת בזה מחמת דהוי באישון לילה ובסוף החודש דאור הלבנה ליכא או, ואין חכם כבעל הנסיון דמעכ"ת נ"י בחן בעצמו לתפוס מטבע של כסף לא רחוק (מהאלאכטערנע) ולא ראה מה שבידו וכו', והנה אמת דגם אנכי במכתבי הראשון שכתבתי לעצמי לציין הדברים הוכרתי מזה, אך שוב חוורני מזה דא"כ האיך נפרנס להסוגיא דפ"ק דקידושין (ד' ח') דמקשינן על הא דתני בברייתא שם, דהתקדשי לי במנה זו ונמצא דינר של נחושת אינה מקודשת דהיכי דמי אי דידעה ביה הא סברה וקבלה, ומתרצינן כגון דקדשה בלילה ולא ראתה אם הוא של נחושת או של כסף ע"ש, ולכאורה תימא כיון דמיירי דקדשה בגוונא דלא היתה יכולה לראות איזה מטבע נתן לה, מכש"כ דגם העדים אין יכולים לראות וא"כ בלאו הכי לא הוי קידושין אפילו לא היה מקח טעות דהוי כמקדש בלא עדים דהרי לא ראו הנתינה ' ובאמת שכבר העיר בזה הגאון הרד"ל ז"ל בהגהותיו שם שילא כעת מחדש בש"ס המפואר שיצא כעת מחדש בדפוס ראם וכתב, וז"ל ע"כ לאו לילה ממש שאין יכולים לראות הכסף דא"כ לא ראו העדים מתן מעות ואפילו שמעו קול כספים מתסברא דודאי לאו כלום הוא, אלא כלומר שחשכה קצת שאי אפשר להכיר יפה בטיב המטבעות וכן נ"ל לקמן (דף י"א), גבי ב"ש דס"ל דאין האשה מתקדשת רק בדינר משום מקפדת בעצמה ומוקמינן דמיירי בקדשה בלילה עכ"ל הרד"ל ז"ל שם ופי' לדבריו דר"ל דא"א לומר דהיה חושך כ"כ עד שלא היו יכולין לראות אם נותן לה שום דבר או לא, דזה ודאי מיקרי מקדש בלא עדים ואפילו שמעו קול כספים אינו ראיה דהיה נתינה, אלא מיירי שהנתינה היו יכולין לראות רק שלא היו יכולין לראות איזה מטבע נתן לה אם של כסף או של נחושת:

אך עדיין צריך ליתן תבלין לדבריו, דלכאורה קשה דנהי דיכולין לראות הנתינה, מ"מ כיון דאינן יכולין לראות המטבע שמא נתן לה דבר שאינו שוה אפילו פרוטה, כגון פרוטה פחותה ומשוכה דא"א לראות מהו המטבע, וזהו דוחק גדול לומר דזה היו יכולין לראות אם הוא דינר או מטבע אחרת הקטנה בכמותה מדינר, רק שא"א לידע אם הוא של כסף או של נחושת, או דמיירי דנותן להם המטבע והכירו העדים בתשמוש היד דהוא דינר אך דלא ידעי איזה דינר הוא, אך כל זה דוחק גדול לומר דמיירי בכה"ג, ועוד דהא לב"ש דסבירא להו דבעינן של כסף דוקא היכי מקודשת דשמא הוא של נחושת ואשה מקפדת, וא"כ דברי ב"ש אינם במציאות כלל לטעמיה דר' זירא דמת"ע אם ביום הא סברה וקבלה ואפילו בפחות מדינר נמי, ואם בלילה הא הוי כמקדש בלא עדים, וכן בברייתא דהתקדשי לה בדינר ונמצא דינר הוי של כסף ג"כ הוי כמקדש בלא עדים, וכן בברייתא דהתקדשי לה בדינר ונמצא דינר הוי של כסף ג"כ הוי כמקדש בלא עדים דהא הקפידה דוקא בדינר, אבל באמת הדבר מפורש בגמ' דזה אין צריכין העדים לידע כלל אם קדשה בשיעור פרוטה דוקא, רק כיון דראו הנתינה ואף די"ל דקדשה בפחות מש"פ מ"מ אם אח"כ נתברר להעדים ע"י עדים אחרים או להם בעצמם דהיו שו"פ הוי קידושין מעליא ולא מיקרי מקדש בלא עדים:

ומנא אתינא לה מהא דאמר שמואל קדשה בתמרה מקודשת חיישינן שמא ש"פ במדי, וכתב הב"ש באה"ע (בסי' ל"א סעיף ג') דדעת הרמב"ם והר"ן דאם ידוע דהיה ש"פ במקום אחר הוי מקודשת מדאורייתא קידושין ודאין וכתב עוד דל"ל דהעדים יודעים ג"כ שהיה שו"פ במקום אחר, אבל אם אינו ידוע לעדים הוי כמקדש בלא עדים וליכא אלא חשש קידושין משום דהעדים מסופקים וכו', והנה כבר ביאר באבני מלואים שם לפי מה שכ' בהגהות אשרי בסוף גיטין, דאם להעדים הוי ספק אם ורק קרוב לו או קרוב לה לא הוי קידושין כלל, דכל זמן דהעדים מסופקים בדבר לא מיקרי עדות כלל, מ"מ שאני הכא כיון דאם היו שני עדים במקום אחר הא הוי קידושין מעליא כו' ע"ש ולכאורה דבריו תמוהים דאי נמי אם יכולין לצרף העדים שבמקום אחר היודעין שהוא ש"פ לעדי הקידושין ולא מיקרי חצי דבר למה לא הוי ודאי קידושין, דמה בכך דלעדי הקידושין הוי ספק הא העדים שבמקום אחר יודעים, ואי דבעינן דהעדי קידושין בעצמם ידעו א"כ אף קרובי ספק לא להוי, וכמו דאינן יודעין אם קרוב לו או קרוב לה דלא הוי קידושין כלל, ולכן דברי הב"ש והאבני מלואים ז"ל בזה תמוהים אצלי וצע"ג, ולכן באמת המחוור בזה דלא צריך עדים רק לעצם הנתינה, אבל לענין פרטי הקידושין כגון לידע אם היה ש"פ או לאיזה אשה קידש או לשאר פרטים לזה סגי אם יתברר ע"י אחרים וכ"כ בס' עיב קדושין (בסי' ל"א) והביא ראיה ברורה מהא דאמרינן בקדושין (דף י"ב ע"ב) הא איכא סהדי באודית דידעי דבההוא יומא הוי ביה שו"פ וכו', הרי דסגי בעדים אחרים ע"ש.

וא"כ בנד"ד נמי כיון דמ"מ היו יכולין לראות הנתינה אף דלא היו יכולין לראות באיזה דבר קידש אין זה חסרון להעדות כלל, כיון דמ"מ אח"כ נתברר דקדשה בטבעת דהא נמצא הטבעת בידה אח"כ והודיתה דבטבעת זו קידשה, רק דאומרת דלא נתרצתה בקדושין ולא קבלה מתנו הטבעת וא"כ מה שחזק כת"ר דברי העדים אינו חיזוק כלל, די"ל דראו הנתינה אך דכובשים עדותם מפני שקבלו שוחד, ומה שלא היו יכולים לראות במה קידש אין זה ביטול לקידושין כלל וכלל, ואפילו אם נימא דמה שמצאו הטבעת בידה אינו ראיה דקדשה בטבעת זה, מ"מ ספיקא מיהא הוי והוי ספק קידושין מיהת, דהא זה מבואר מדברי הב"ש שם דלא צריכין לעדים דיודעים דש"פ במדי רק לעשיית קדושין ודאין אבל ספק קידושין הוי לעולם וכדפשיטות דברי שמואל דאמר חיישינן שמא שו"פ במדי, אלמא דמיירי דרק הדבר ספק ואעפ"כ הוי ספק קידושין מיהת, וא"כ תקשה על הגהות אשרי דס"ל דכל דהוי ספק לעדים לא הוי קידושין כלל, וע"כ צ"ל דספק בשיעור הנתינה שאני דהפרטי הקידושין א"צ לידע

לידע

לידע, ולפלא בעיני על הגאון בעל אבני מלואים דלפי דעתו דמדמה זה לנידון דהג"א האיך נח דעתו בתירוצו, הא מ"מ תקשי על הג"ה אשרי ממימרא דשמואל גופא, דלמה הוי ספק קידושין אלא ע"כ כמש"כ בעז"ה.

ולענין מה שכתב כת"ר נ"י עוד להקל בנד"ד דאפילו לוא יהיה דראו העדים את הטבעת ואת המתקדשת בפניה, מ"מ כיון שכל העדים מעידין שלווחה תיכף אחר הנתינה אין זה כלום וכו', לענ"ד יש לפקפק בזה מאחר שלא השליכתו מידו רק שאמרה דברים שנראה מזה דאין רצונה בקידושין, אפשר דאין זה ביטול לקידושין דלא הוי רק כגילוי דעתא, וא"כ לכאורה יש לומר דכמו דקיי"ל דגילוי דעתא בגיטא לאו כלום הוא ולא בטל הגט משום זה, דהא קיי"ל (בגיטין ל"ד) דברוך הטוב והמטיב אמר ולא בטל גיטא, ה"נ בקידושין לא בטל הקידושין בזה דהא בנד"ד משמע דלא היה רק גילוי דעתא דאמרה בלשון הוסיא, עכ"ל הרב הגאון מוהר"ש הנ"ל:

וזאת אשר השבתי לו במכתב.

מכתבו באהבה קבלתי וכו' ואחר העיון אין שום קושיא על דברי ראשון מה שמעכ"ת מקשה על דברי' ומביא ראיה מקידושין (דף ה') שנתנא דינר של נחושת אלמא דקידשה בחושך שלא היתה יכולה לראות מה הוא נותן לה, וא"כ גם העדים לא ראו מה הוא נותן לה ובכ"ז הוי קידושין, והגאון מהרד"ל בהג"ה מגיה שאין ר"ל לילה ממש, דא"כ לא ראו העדים מתן מעות ולא כלום הוא, אלא ע"כ לאו לילה ממש אלא שחשכה קלת עכ"ל עיי"ש, ולפענ"ד נראה שזה הוא דוחק גדול לאוקמי דלאו לילה ממש כיון דהגמרא קאמר דקדשה בלילה ודאי לילה ממש היה, וא"ת הלא לא ראו העדים נתינת הכסף, יש לומר דקדשה בלילה לאור הנר, וא"כ ראתה הדינר גם העדים ראו הדינר שהיה לבן כמו של כסף רק שהיה מזוייף שחפה בכסף ובתוכו היה נחושת, וביום היו יכולים להכיר אם הוא מזויף רק בלילה אין להכיר, כמו שרואין בחוש הראות שבלילה אין יכולים להכיר מצבע ירוק שקורין (בלאה) לצבע (ברוין) או משאר צבעים אף לאור האבוקה, לכן גם כאן לא היו יכולים להכיר הנחושת מתחת וכן מוכח לשון הגמ', דקאמר ונמצא מנה חסר דינר או דינר של נחושת לשון ונמצא משמע שמתחילה לא היה ניכר רק אחר החיפוש נמצא שהוא של נחושת:

וכן מוכח לקמן דקאמר הגמ' האי דינר של נחושת היכי דמי אי דידעה ביה הא סברה וקבלה, ומשני דיהבה ניהלה בלילה, לשון דידעה ביה פירש שם בתוס' ר"י הזקן דהיכרא ביה, ומדלא קאמר הגמ' אי דראתה אותו משמע בפשיטות שבראיה בעלמא לא יכלה לדעת אם של כסף הוא או של נחושת כגון שהיה מזויף מחופה בכסף ותוכו נחושת, וזהו פשיטא שאם גם לא ראתה אותו א"כ גם העדים לא ראו ודאי אין כאן קידושין, אלא ודאי ראתה אותו רק לא היכרא ביה כנ"ל ופריך הגמרא האיך, ומשני כגון דיהבה ניהלה בלילה כן נלע"ד וזה ברור שבלילה אף לאור הנר אין יכולים להכיר אם תחתיו נחושת הוא, וכן לקמן (דף י"א א') דמשני הגמ' דקדשה בלילה, נמי איירי דיהבה לה דינר של נחושת מחופה בכסף:

ומה שהביא מעכ"ת ראיה מגמ' קדושין, שאין העדים צריכין לדעת כלל אם קדשה בשיעור פרוטה, מהא דקדשה בתמרה אף דעומד כור תמרים בדינר מקודשת, אם יש רק עדים אחרים שיודעים ששוה פרוטה במדי מצטרפים לעדי זו כשיטת הפוסקים בדברי שמואל, רק כיון דראו הנתינה אף די"ל דקדשה בפחות שו"פ, מ"מ אם אח"כ נתברר להעדים ע"י אחרים או להם בעצמם דהיה שו"פ הוי קידושין מעליא ולא מיקרי מקדש בלא עדים, וא"כ בנד"ד נמי כיון דמ"מ היו יכולין לראות הנתינה אף דלא היו יכולין לראות באיזה דבר קידש, אין זה חסרון לעדות כלל כיון דאח"כ נתברר דקדשה בטבעת דהא נמצא בידה אח"כ עכ"ל מהר"ש הנ"ל, גברא קא חזינא אך ראייתו לא נלפע"ד ראשון אף דנסבור כן, מ"מ בנד"ד מאי בירור יש דקדשה בטבעת זו, והאף שהודיתה שבטבעת רצה לקדשה, אך אינה יודעת אם טבעת זו או לא, ועוד לא מפיה אנו חיין כיון שהעדים בעצמם לא יכלו לראות ולא ראו איזה טבעת ובאיזה דבר קידש פשיטא שאין כאן קדושין כלל, ועד כאן לא קאמרי הפוסקים כשמואל אם קדשה בתמרה הוי ספק קדושין אלא אם העדים ראו במה וראו התמרה רק שאינן יודעים אם שו"פ באיזה מקום, על זה אם יש עדים במקום אחר שהיה שו"פ באיזה מקום סגי, ושנית עיין בתקנה על קדושין מסיק אף לדברי שמואל היינו דוקא אם האשה נתרצית וידעה שהתמרה אינו שו"פ וז"ל שם, ונראה דבעינן שתדע האשה שהוא פחות משו"פ ונתרצה להתקדש בו, וכ"כ הרא"ש ז"ל גבי ההוא דקדיש בציפתא כו' עכ"ל, עוד כתב שם בא"ד ולפי מה דאמר לעיל (דף י"א ע"א) אליבא דב"ש פשטה ידה וקיבלה לא קאמינא, כי קאמינא דקדשה בלילה או דשויה שליח ה"נ הכא בקדשה בלילה או דשויה שליח כיון דאין ידוע דהאשה נתרצית לקדשה בזה לא מהני מה ששוה פרוטה במדי עכ"ל ופירושו אולי סברה ששוה יותר ופשיטא אם לא יכלה לראות איזה טבעת אם של נחושת או של זהב, גם העדים לא יכלו לראות איזה טבעת הוא פשיטא שאין כאן קדושין כלל, ומעתה נפלה ראיית כבוד גאונו:

ומה שפקפק מעכ"ת מאחר שלא השליכתו מידה, רק שאמרה דברים שנראה מזה דאין רצונה בקדושין אפשר דאין זה ביטול לקדושין דלא הוי רק כגילוי דעתא, ואפשר דכמו דבגיטין לא הוי גילוי דעתה מילתא כמו כן בקידושין, במחילת כבוד גאונו לא נראה לי, ראשית מאן לימא לן שלא השליכתן הלא היא טענה שלא קבלה בידה, רק שורק לה אח"כ בכיסה שהיא מבחוץ ועוד התם בגיטין כיון שכתב לה גט ושלח לה, רק שהיא אמרה זיל השתא ותא למחר והוא אמר ברוך הטוב והמטיב, הלכה כאביי דלא מילתא היא, כיון שראינו שרצה לגרשה ועשה מעשה הגט לכן הגילוי דעתא לא מבטל הגט, אבל כאן לא ראינו שום גילוי דעת שרצתה בקידושין ובמה נקיים הקדושין, ועוד הלא גם בגיטין אי הוי גילוי דעתה מעליא הוי מבטל הגט

אף לאביי , כמו שהובא בשו"ת מהר"ם מלובלין (סי' קכ"ג) וז"ל שם באמצע התשובה בד"ה ומעתה , ואע"פ דקיי"ל כאביי דגילוי דעת בגיטין לאו מילתא היא הם היו סוברים שלא אמר אביי דלאו מילתא היא אלא בגילוי דעת חלוש בעלמא , כגון ברוך הטוב ומטיב וכיוצא בו הנזכר בגמ' בפרק השולח בשיטת פלוגתא דאביי ורבא , שהם דברים שנוכל לפרשם לתרי אפי כו' עכ"ל , אלמא דבגילוי דעתא טוב אף בגיטין מבטל הגיטין , וכש"כ שהיא אמרה (פליוואט נא טיבע) היינו בל"א (איך שפייא אויף דיר) שמאמא אותו פשיטא שאין כאן קדושין כלל ותו לא מידי .

דברי חיים בן לא"א הרב הגאון מו"ה יחיאל משה זצללה"ה מו"צ דפה .

שאלה לה

להיות שכמה פעמים נשאלתי אם לחוש לצוואת רבינו יהודא החסיד , אם ליקח חתן ששמו כשם חותנו או עוד כמה דברים אשר ציוה החסיד שלא לעשות .

תשובה

ידוע הוא שהגאון בעל נוב"י מהד"ת חלק אה"ע (סי' ע"ט) כתב , שהחסיד לא ציוה זאת רק לזרעו , מפני שקשה לו איך כתב שלא ישא אדם בת אחותו ושני אחים לא ישאו שתי אחיות הלא גמרא מפורשת היא (יבמות ס"ד) (ובסנהדרין ע"ו) שמצוה היא לקחת בת אחותו שאיתא שם האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה לעני בשעת דחקו , עליו הכתוב אומר או תקרא וד' יענה תשוע ויאמר הנני אלמא שמצוה היא , ועוד איתא (בברכות מ"ד) שמונים זוגים כהנים נשואים לשמונים זוגים אחיות כהנות לכן כתב הנוב"י שהאמת יורה דרכו שהחסיד לא כתב רק לזרעו , כי ראה ברוח הקדש שזרעו לא יצליחו בזיווגים כאלה עיי"ש

ולפי דעתי נראה אחרי שרבינו יודא החסיד הוא מבעלי התוס' ורוח הקדש שרה עמו , לא נוכל להקל מדבריו ולתרץ בדוחק , כי זה הוא דוחק גדול לומר שלא ציוה רק לזרעו כי אין לשונו הקדוש משמע כן , אלא ודאי שלכל העולם כתב כן , ומה שהקשה מהגמ' הנ"ל אין קושיא ואדרבה לפענ"ד עוד יש ראיה לדבריו , כי הנה איתא (בחגיגה דף ה') ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי , והיה כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות כו' מאי צרות ורעות , רב אמר כו' ושמואל אמר זה המתמציא מעות לעני בשעת דחקו , ופירש רש"י שהמתין מליתן לעני עד דחקו ולא קודם לכן יהיה לו צרות רבות ורעות , אלמא דהמלוה לעני בשעת דחקו יהיה לו צרות , והגמ' מזווגן הנושא בת אחותו והמלוה לעני בשעת דחקו יחד , אלמא שלשניהם יהיה צרות והפסוק שהביא הגמ' מורה על זה שלא יהיה מאותן שטרם יקראו ואני אענה , רק או תקרא וד' יענה תשוע שתצטרך לצעוק ויאמר הנני , וזה מדה כנגד מדה על אשר הגיח לצעוק את העני עד דחקו , וכמו כן הנושא בת אחותו יהיה לו ג"כ צרות רבות ויצטרך לשוע , ולא כל האדם זוכה שד' יענה לו מיד , לכן ציוה שלא ישא .

ומה שזיווג הגמ' האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו בהדדי , כי זה ג"כ איננה מדה טובה , כי לפי דעתי כוונת הגמרא האוהב רק את שכניו ולא כל אדם , והמקרב רק את קרוביו , ואולי על זה מורה הלשון את שלמותר הוא , שהו"ל להגמ' למימר האוהב שכניו והמקרב קרוביו , אף שבלשון תורה הוה את לרבות אך לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמם , ומה שקשה לו מברכות נ"כ אינו קושיא ואדרבה ראיה כי הגמרא מסיק שם ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו , אלמא שמתו כולם אלמא שסכנה היא , ואם איזה חכמים לא חשו לזה סמכו על זכות התורה והמצות שלהם .

דברי חיים מו"צ דפה .

שאלה לו

אם יש פדיון הבן איזה ימים קודם הפסח, אם מותר לעכבו ולאחרו עד ערב פסח, בכדי שלא יתענו הבכורים, ואיך הדין לסיום מסכת בזה.

תשובה

שמעתי שאיזה אנשים נוהגים פה, כשיקרה פדיון הבן קודם פסח אזי יאחרו ויגבילו על ערב פסח כדי לפטור הבכורים מהתענית, ובאמת איסור גמור הוא כדאיתא ביו"ד (סימן ש"ה סעיף י"ב) בטו"ת וז"ל שם, ואחר שלשים יום יפדנו מיד שלא ישהה המצוה, ומבואר ברא"ש סוף בכורות וז"ל, כמו שאמרו חכמים ז"ל ושמרתם את המצות קרי ביה ושמרתם את המצוות אם באת מצוה לידך אל תחמיצנה עכ"ל, וכבר הארכתי בזה לעיל בתשובה (י"ח) בדין אין מעבירין על המצות, אך סיום מסכת נראה לי דמותר לאחרו ולפטור הבכורים מן התענית עדיף טפי מפדיון הבן כמו שאבאר:

לאחרו מותר, כמו שאיתא בש"ך יו"ד (סימן רמ"ו סעיף קטן כ"ו) בשם תשובות מהר"ם מינץ וז"ל הש"ך שם, וכתוב בסוף תשובת מהר"ת מינץ דכשבאין לסוף מסכת ישייר מעט בסוף, עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה כו' עכ"ל, ועיינתי בתשובה הנ"ל ואין מביא ראי' לדבריו מנלן דמותר לשייר מעט עד שעת הכושר ואז יהי' ג"כ סעודת מצוה ולי נראה להביא ראיה מגמ' מועד קטן (דף ט' ע"א), דאיתא התם ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו כו' שבעת ימים ושבעת ימים י"ד יום, ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג למיעבד שבעה להכא ולהכא, דילמא מנטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן, איבעי ליה לשיורי פורתא, שיורי בנין בית המקדש לא משיירינן, איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב, אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא כו' עכ"ל הגמ', ויוכל להיות שגם לשייר סיום בנין ביהמ"ק אין איסור בדבר, מדלא קאמר הגמרא לשון איסור שאסור לשייר בנין בית המקדש רק שיורי בנין בית המקדש לא משיירינן, משמע רק משום חובת בנין בהמ"ק, ואף אם תאמר שיש איסור בדבר לא דמי סיום בנין בית המקדש לסיום מסכת, דהתם אינו שייך לומר לתעסקו בבנין בית המקדש אחר, אבל סיום מסכת שפיר דמי לשייר מעט בסוף המסכת עד יום הכושר או על ערב פסח ולהתעסק כעת בלימוד מס' אחרת:

ולענין אם נקרא הסעודה של סיום מס' סעודת מצוה, כבר כתב המהרש"ל בים של שלמה ב"ק פרק מרובה (סימן ל"ז), דלכולי עלמא הוי סיום הספר סעודת מצוה ולא גרע מפדיון הבן, ומשמע שם שעדיף מפדיון הבן עיי"ש, ואם על סעודת פדיון הבן נוהגים הבכורים לאכול כש"כ על סיום הספר.

ועוד נראה שעל פדיון הבן המאוחר לא נקרא סעודת מצוה כי הוי מצוה הבאה בעבירה, לכן אינו פוטר את הבכורים מלהתענות, אבל סיום הספר הוי סעודת מצוה ממש, וק"ו הוא עוד מבנין בית המקדש, ומה סיום בנין בית המקדש דחה תענית יום כפור שהוא דאורייתא, כמאמר חז"ל שם במ"ק, אמר ר' יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים, והי' דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה, יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא, סיום התורה שאמרו חז"ל (ברכות ה' ע"ב) כל העוסק בתורה מוחלין לו על כל עונותיו (ובראש השנה י"ח) בזבח אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה כו', (ובמגילה ט"ז ע"ב) גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש על אחת כמה וכמה שדוחה תענית דרבנן, כן נראה לי.

דברי חיים בן הרב הגאון ר' יחיאל משה זצ"ל מו"צ דפה ווילנא.

סליק שאלות ותשובות



פתיחה להתחלת ש"ס או משניות

צריך להבין, למה פתח התנא בריש הש"ס במצות ק"ש, הלא לכאורה היה צריך להתחיל במצוה הראשונה מתורה שבכתב ולפרשה, היינו במצות פריה ורביה כדכתיב פרו ורבו, ועוד יותר קשה כאשר נבאר הנה איתא בקדושין (דף כ"ט ע"ב) ת"ר ללמוד תורה ולישא אשה, ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה, ואם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה, ולא פליגי הא לן והא להו עכ"ל הגמ', ופירש"י בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בארץ ישראל, ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו, נושא אשה דהוה בלא הרהור ואחר כך הולך ולומד תורה, וכבר הקשה התוס' אחר שנשא אשה האיך יצא חוץ למקומו ללמוד, והלא הוא צריך לחזור אחר מזונות אשתו ובניו, ובאמת קשה מאד סברת רש"י ז"ל, הלא אף אם לומד חוץ למקומו האם אין מוטלים עליו צרכי הבית:

ואמרתי לתרץ הנה איתא לקמן (דף ל"ח) גבי דאין אוכלים מצה מחדש קודם הקרבת העומר הלא הקרוב עומר והדר אכול, ומביא שם התוס' ד"ה אקרוב וז"ל, בירושלמי מקשה למה לא אכלו מצה מחדש ויבוא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דחדש, ומתרץ דאין עשה דקודם הדיבור דוחה לא תעשה דאחר הדיבור, אלמא דסובר הירושלמי דעשה דאחר הדיבור אלים מעשה דקודם הדיבור, ובגמרא יבמות (דף ה' ע"ב) כתוב להיפך דאיתא שם, אשכחן דאתי עשה ודחי לא תעשה גרידא לא תעשה שיש בו כרת מנלן דדחי כו', מילה ותמיד שכן ישנם לפני הדיבור, אלמא דגמרא דילן סובר דעשה דקודם הדיבור אלים מעשה של אחר הדיבור, והתלמוד בבלי וירושלמי מחולקין בזה, דש"ס דילן סובר דקודם הדיבור אלים, והירושלמי סובר דעשה דאחר הדיבור עדיף:

ונכון לומר דבזה פליג רב יהודה ור' יוחנן בלימוד תורה ולישא אשה איזה מינייהו קודם, דרב יהודה סובר כש"ס דילן דמצוה שקודם הדיבור עדיף לכן פסק לישא אשה מקודם שמצוה זו קודם מ"ת ואח"כ ילמוד תורה ור' יוחנן שהוא מירושלמי סובר כהירושלמי לכן פסק דילמוד תורה ואח"כ ישא אשה, וזה כוונת הגמרא הא לן והא להו כלומר כל אחד הולך לשיטתו, נראה מזה שתלמודא דילן סובר דמצוה דקודם מתן תורה עדיף, וא"כ הקושיא יותר גדולה דהוה ליה להתנא להתחיל במצות פריה ורביה שקודם מתן תורה עדיף.

ואין לומר מטעם זה לא פתח במצות פו"ר, משום דרבי סתם המשנה ורבי היה אחר החורבן, ואיתא בב"ב (דף ס' ע"ב) מיום שחרב בית המקדש כו' דין הוא שנגזור על עצמינו שלא לישא נשים ולהוליד בנים כו', אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין כו' לכן נאבד מעלת המצוה, זה אינו אדרבה הוה ליה לרבי להתחיל במצוה זו להראות שהתורה נצחיית היא, ונראה לי לתרץ דהנה איתא בחו"מ (סימן ל"ה ס"ק א') נסתפק הש"ך אם הי"ג שנים של בר מצוה צריך להיות מעל"ע, היינו אם נולד באמצע הלילה אינו נעשה בר מצוה עד אמצע הלילה של שנת י"ד, או בתחילת הלילה של שנת י"ד נעשה בר מצוה, והש"ך נוטה שאין צריך מעל"ע בשעות ומדברי התנא ראיה לדברי הש"ך ומה שפתח במצות ק"ש, כיון שאין צריך מעל"ע לבר מצוה ותיכף בתחילת הלילה נעשה בר חיובא, א"כ מאי מצוה ראשונה שנתחייב בה האדם היא קריאת שמע לכן פתח בק"ש במצוה הראשונה שנתחייב האדם, אך א"כ קשה מאי פריך הגמרא מאי שנא דתנא דערבית ברישא ליתני דשחרית ברישא, כיון דק"ש דערבית היא מצוה ראשונה וחל עליו מתחילה, אך כל זה ניחא למ"ד דק"ש דאורייתא לכן מתחיל במצוה ראשונה שנתחייב בה האדם, אך למ"ד דק"ש דרבנן הדרא קושיא לדוכתיה למה מתחיל בק"ש, ובזה ניחא דמקשה הגמרא ותו מאי שנא דתנא דערבית ברישא היינו למ"ד דק"ש דרבנן אבל לדידיה קשה קושייתינו דמתחיל בק"ש, אבל זה אינו קושיא דכבר כתב התוס' (דף כ' ע"ב) ד"ה בעל קרי דאף למ"ד ק"ש דרבנן, היינו היכא שהזכיר יציאת מצרים אבל אם לא הזכיר יצ"מ הוי ק"ש דאורייתא, ועוד הלא איתא במשנה היה קורא למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ יקבל עליו עול מצות, לכן תיכף שנעשה בר מצוה צריך לקבל עליו תחילה עול מלכות שמים ואח"כ יעשה מצות:

ועוד

ועוד נוכל לתרץ לכן פתח בק"ש כי איתא במנחות (צ"ט ע"ב) אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש, לכן עדיף מצות ק"ש מכל המצות, וראיתי להעיר על זה המאמר הלא איתא בברכות (ל"ה ע"ב) ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל, ר"ש בן יוחאי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה כו', ולכאורה דברי רשב"י ודברי ר' ישמעאל סותרים זה את זה, דכאן סובר ר' ישמעאל דהפסוק לא ימוש אינו כפשוטו אלא הנהג בהם מנהג דרך ארץ לחרוש ולזרוע, ובמנחות איתא ששאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מה ללמוד חכמת יונית, קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית, אלמא שסובר הפסוק כפשוטו, וגם דברי ר"ש בן יוחאי קשיא אהדדי, שכאן בברכות סובר הכתוב לא ימוש כפשוטו, ובמנחות סובר שבקריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש, ולגירסת הש"ך ביו"ד (סימן רמ"ו) ניחא שגורס שם במנחות ר"ש בן יהוצדק [וכן בע"ין יעקב גירסא אחת] אך לפי גירסא שלנו קשה.

ואמרתי לתרץ שאין סתירה בדבריהם, ובאמת ר' ישמעאל סובר שצריך לנהוג מנהג דרך ארץ, לחרוש ולזרוע לדוש ולקצור, רק חכמת יונית אסור כמאמר הגמרא שאדור ללמוד חכמת יונית ב"ק לכן כששאל על חכמת יונית אמר לו צא ובדוק כו', ור"ש בן יוחאי סובר ג"כ שהכתוב לא ימוש אינו כפשוטו אלא צריך לעסוק בדרך ארץ לחרוש ולזרוע לדוש ולקצור, ובקריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש, ובברכות כוונתו זאת כיון דלקריאת שמע יש זמן עד שלש שעות, ולפעמים בזמן קריאת שמע יהיה שעת החרישה או שעת הזריעה או שעת הדישה שכעת הרוח מנשבת וטוב לדישה, ואם יאחר יעבור זמן הדישה או הזריעה ואם יזרע או ידוש יעבור זמן הק"ש, על זה קאי ר"ש בן יוחאי ואומר אפשר אדם חורש בשעת החרישה וזורע בשעת זריעה היינו הוא ישמור את השעה שטוב לזה, ובזה מדוקדק לשון בשעת שלכאורה אינו מובן שהיה לו לומר אפשר אדם חורש וקוצר וזורע ודש תורה מה תהא עליה, אלא ודאי הכוונה של ר' שמעון בן יוחאי שלא ישמור אדם את השעה דוקא, כי אם יקרה שעת הזריעה או הדישה בזמן ק"ש ויעבור זמן ק"ש אשר בזה יוצא דברי תורה וקיים לא ימוש, ואם לא ישמור זמן ק"ש אוי תורה מה תהא עליה, כן הוא כוונתו, לכן רבותי שמרו נא זמן ק"ש וזמן לימוד הפרק משניות ואל תפחדו אולי תפסידו איזה רווח, על זה קאמר הגמ' בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשה ע"י אחרים כלומר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום היינו בזמן שיושבין ולומדים ועושין רצונו של מקום אזי מלאכתן נעשה ע"י אחרים, ובזמן הזה לא יפסידו שום דבר:

עוד נוכל להמליץ כוונת חז"ל אחרי כי רואה אנכי שיש בהחברה משניות שלנו איזה אנשים אשר יכהנו אצל אחרים, ויראים אולי אם יאחרו שבתם בבית המדרש יפסידו הכהונה, על זה אמרו חז"ל שבזה שישמרו זמן הק"ש וקביעת לימוד התורה יזכו שמלאכתן יעשו ע"י אחרים היינו שהם יחזיקו אנשים לכהנם במסחריהם, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין ז') אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון, והתוס' הקשו שם הא אמרינן בשבת (דף ל"א) ששואלין לו נשאת ונתת באמונה ואח"כ קבעת עתים לתורה ותירצו בדוחק עיי"ש, ובאמת לא קשה מידי וגם בשבת כוונת הגמ' שתחילת דינו על דברי תורה כמו שאבאר, דהנה איתא שם אמר ר"ל מאי דכתיב והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת, אמונת זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד חוסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות כו', אחר זה אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בדברי חכמה הבנת דבר מתוך דבר כו' עכ"ל הגמ', נראה לכאורה שמתחילה שואלין אם עסק באמונה במשא ומתן, אך באמת אין זה כוונת הגמרא, רק הכוונה הוא שריש לקיש אמר מתחילה אמונה זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד וכן כולם, ואמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין שואלין לו נשאת ונתת באמונה היינו למדת סדר זרעים שנקרא אמונה, קבעת עפים לתורה אם למדת סדר מועד שנקרא עתיך, עסקת בפריה רביה אם למדת סדר נשים צפית לישועה אם למדת סדר נזיקין שנקרא ישועות, פלפלת בחכמה אם למדת סדר קדשים שנקרא חכמה, הבנת דבר מתוך דבר אם למדת סדר טהרות שנקרא דעת להבין דבר מתוך דבר כן הוא כוונת הגמרא, וא"כ גם דברי רבא שתחילת דינו על דברי תורה כמו שאיתא בסנהדרין, לכן רבותי שמרו הקביעות של הפרק משניות וזוכה בדין ולביאת משיח במהרה בימינו אמן.

הדרן

על משניות סדר נזיקין מבני הרב הגאון ר' יחיאל משה שליט"א אב"ד דמלאווא יצ"ו.

משנה סוף הוריות

אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ, וקשה למה לא נקיט בלשונו המאוחר לכולם דהיינו גר או עבד משוחרר דאם היה ת"ח הוא קודם לכ"ג ע"ה, וכ"ל לייסב בהקדם הגמ' ברכות (דף ז' ע"א) אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי ג' דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו, ופירש"י שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אלמא דנתן לו עוד דבר מדכתיב גם וכו', ופליגא דר"מ דאמר ר"מ שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו כו' עיי"ש, וקשה בשלמא לר"מ דסובר דהא דביקש הודיעני נא לא נתנו לו שפיר ילפינן מקרא דמה שבקש ונפלינו נתנו לו מדכתיב „גם" את הדבר אלמא דנתנו לו שתי בקשות היינו זו „בלכתך עמנו" וזו „ונפלינו אני ועמך" אבל לר' יוסי דסובר דבקשת „הודיעני" נתנו לו, מנ"ל דבקשת ונפלינו ג"כ נתנו לו דילמא מה דכתיב גם את הדבר הזה קאי על בקשת הודיעני ועל בקשת בלכתך עמנו, וכ"ל לייסב דר' יוסי נפקא לו מקרא אחרינא דבקשת ונפלינו נתנו לו, דאי' בשבת (פ"ז ע"א) יום אחד הוסיף משה מדעתו דתניא ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו, הוסיף יום אחד מדעתו כו' ושבר את הלוחות מאי דרש אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים לעבודת אלילים על אכו"כ, ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו שנאמר אשר שברת ואמר ר"ל יישר כחך ששיברת עכ"ל הגמ', והקשה הפ"ד מאי קו"ח הוא הא עובד אלילים ג"כ מותר לעסוק בתורה, ותירץ דר' יוסי יסבור כרשב"י דאמר עובדי אלילים אינם בכלל האדם ואסור להם לעסוק בתורה ויעויין רש"י (סנהדרין נ"ט ע"א) ד"ה האדם כו', אלמא דבזה פליגא ר' מאיר ור' יוסי, דר"מ סובר עובד אלילים מותר ללמוד תורה, ור' יוסי סובר דעובד אלילים אסור ללמוד תורה, וכ"ל דטעמא דר' יוסי מהא, דהנה איתא במדרש רבה ריש פרשה תרומה אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה, כו' משל למלך כו' כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה אינה יכול כו' אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכה שנאמר ועשו לי מקדש וכו' אלמא ע"י התורה תשרה השכינה, וי"ל דזה הוא שבקש משה ונפלינו אני ועמך, היינו שיהי' עובד אלילים אסור לעסוק בתורה ולא תשרה השכינה ביניהם וכיון שמלינו ששיבר משה הלוחות משום שדרש קו"ח מפסח וסבר שעובד אלילים אסור לעסוק בתורה כמו שבארנו למעלה מדברי הפ"ד, ומלינו שהסכים הקב"ה על ידו ואמר לו יישר כחך ששיברת, אלמא שיפה דרש הק"ו והסכים הקב"ה שעובד אלילי' אסור לעסוק בתורה אלמא דבקשת ונפלינו נתנו לו, אבל ר"מ דסובר שעובד אלילים מותר ללמוד בתורה, הא דמשה שבר הלוחות משום טעמים אחרי', כמו שאית' במדרש תשא כמה טעמים, ובחידושי ביארתי אליבא דר"מ טעם נכון דאזיל לשיטתו ואין כאן מקום לשנות הדברים, וממילא לר"מ דא"א לו למילף מזה דבקשה ונפליני נתנו לו יליף מגם את הדבר הזה דנתנו לו שתי בקשות היינו בלכתך עמנו ובקשת ונפליני ולר"מ ע"כ איתא לן למימר דמשה בקש ונפליני, היינו אע"ג דעובדי אלילים יעסקו בתורה אפ"ה לא תשרה שכינה עליהם ונתנו לו, ובזה יבואר לן שפיר המשנה דהוריות שהקדמתי דהנה אי' בקידושין (ע' ע"ב) א"ר חמא בר"ח כשהקב"ה משרה שכינתו אין משרה שכינתו אלא על משפחות מיוחסות שבישראל שנאמר בעת ההיא נאום ד' אהיה לאלקים לכל משפחות ישראל וכו' אמר רבה בר רב הונא זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים דאילו בישראל כתיב בהו והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם ואילו בגרים כתיב, מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאום ד' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים, וכתבו התוס' בסוף ד"ה קשים דלפיכך קשים גרים לישראל משום דנטמעו בהם ואין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת וכן נראה דמשום הכי מייתי הא דרבי אלבו על הא מילתא דר' חמא בר' חנינא, אלמא דלרחב"ח אין השכינה שורה על גרים, ולרבה בר"ה אם הגרים מקרבים עצמם לד', השכינה שורה עליהם וכ"ל דבזה פליגי ר' מאיר ור' יוסי, דר"מ סובר דעובד אלילים מותר לעסוק בתורה ואפ"ה אין השכינה שורה עליהם, א"כ גרים נמי יוכל להיות כן אע"ג דמותרים לעסוק בתורה אפ"ה לא תשרה השכינה עליהם ויסבור כרחב"ח, ור' יוסי דסובר דעובד אלילים אסור לעסוק בתורה כדי שלא תשרה השכינה עליהם, וא"כ גרים שמותרים לעסוק בתורה השכינה שורה עליהם כמ"ש בברכות (דף ח') מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ויסבור כרבה בר ר"ה, והשתא מיושב לן שפיר המשנה דהוריות, דהלא קיי"ל סתם משנה כר"מ ולהכי גר ת"ח לא עדיף מכ"ג, דהלא כ"ג בעבודתו שורה שכינה על מעשה ידיו וגר אפי' בתורתו אין שורה שכינה עליו, ולהכי סובר ר"מ דעובד אלילים עוסק בתורה הוא רק ככ"ג אבל לא יותר ממנו, ואע"ג דהשתא שחרב בעו"ה בהמ"ק גם כ"ג אינו יכול לעסוק בעבודה ואמאי הוא גדול מן ת"ח אך הא אמרי' העוסק בפ' עולה כאילו הקריב עולה, והשתא יש לנו טעם להסמיכת סדר קדשים כדי שלא תקשה למה גר ת"ח אינו גדול מכהן, הא אינו יכול לעסוק בעבודה, ע"ז הסמיך סדר קדשים דהלא יכול לעסוק בדיני קרבן והוי כאילו הקריב קרבן ושורה שכינה על ידו, ועל גר אין שורה שכינה ולכן הוא גדול ממנו, יהיה לרצון שיבנה בהמ"ק בב"י אמן ואמן :

הגהות על יורה דעה

להיות שחביבים וערבים עלי דברי קדשו של מר אבי הרב הגאון הצדיק זצלה"ה וכבר כתבתי בההקדמה שהניח אחריו חיבור נחמד על מס' פסחים כ"י ונגנב ממני וראה זה מצאתי מעט גרגרים הגהות על יו"ד שכתב בעצם ידו אמרתי להעתיקם ולהדפיסם פה וזכות אבי הגאון זצוק"ל יעמוד לי ולזרעי עד עולם אמן .

ואלה הם

ביו"ד סימן מ' ברמ"א סעיף א' וז"ל כדאיתא בסמוך סוף סימן זה .

נ"ב אינו מובן דהרי שם הדין אפילו לא הגיע לחלל טריפה ובניקב ולא הגיע לחלל כשירה וא"כ היכא מייתי ראי' משם לכאן דכי היכי דאפילו לא הגיע לחלל טריפה הכי נמי דאפילו לא הגיע לשומן נמי טרפה משא"כ הכא .

שם סימן ס"ט בש"ך ס"ק כ"א ודוחק לחלק כו' .

נ"ב גם לפי פירושו דחוק לפרש הלשון דלא יבשלנו .

שם סימן ס"ט בש"ך ס"ק כ"ח וא"כ אפילו ביד כו' .

נ"ב עוד אפשר לומר דנפקא מינה דאם לא ניפץ המלח והדיח ב' פעמים צריך להדיח פעם ג' משא"כ להמחבר מותר בדיעבד אפילו בלא הדחה ג' כמו שכתב (בסעיף ח') עוד י"ל בפשוט והוא נכון דקאי על לא ישים המים תוך הכלי .

שם בש"ך ס"ק מ"ב וז"ל ופסק בב"י ובשו"ע שם דאינו נאמן .

נ"ב משמע מזה דס"ל להמחבר דדם שבשלו הוא מדרבנן א"כ מה הקשה הש"ך לקמן (ס"ק נ"ו) ברוב צ"ע כי הא הש"ך בעצמו כתב (בסימן ק"ט) דבאיסור דרבנן לא גזרינן שמא יבשלו איברא דמשמע (בסימן פ"ו ס"ק ט"ו) דהמחבר ס"ל דדם שבשלו הוא מדאורייתא והשתא שפיר הקשה הש"ך (מסימן ק"ט) רק דכאן קשה על הש"ך דהו"ל להרץ בפשיטות דכיון דס"ל להמחבר דדם שבישלו הוה דאורייתא לכן לא הביא הך דמסל"ת וצ"ע .

שם בש"ך ס"ק ס"ד אבל אם נימא דמיירי שהקערה קרה כו' .

נ"ב צ"ע דא"כ היכא כתב המחבר לקמן וי"א דאפילו בצונן אסור להשתמש בו בלא הדחה הא קיי"ל דתתאה גבר וא"כ עכ"פ צריך קליפה הבולע הקליפה שבלע הקערה .

שב

שם סימן ע״ג ש״ך ס״ק ז׳ דזה אינו במשמע כו׳ .

נ״ב בלא זה היה יכול למידק דאל״כ מיותר הוא זה מה שכתב הרב אפילו נמלחה הכבד קודם בשילה

שם סימן ק״ב ש״ך ס״ק י״ד ולפ״ז מיירי דיש בחשתי תתיכות כו׳ .

נ״ב צ״ע הא כתב לעיל (בס״ק ג׳) וז״ל נראה דהבא אזלינן בתר שמא עי״ש ואפשר דל״א אשבחן בחמין דלא יהי׳ שוה בשמא ושוה בטעמא .

שם בסימן ק״נ ברמ״א סעיף ב׳ אבל אם נערו התבשיל הראשון כו׳ .

נ״ב צ״ע הא כתב הרמ״א באו״ח (סימן המ״ז סעיף ה׳) וכן כל דבר שמבשלים בכלי חמץ כו׳ הוכיח מזה המ״א דבחמין לא אמרינן נ״ט בנ״ט דשמו עליו עי״ש ירא חל עליו שם הרש א״כ הבא נמי שמי עליו רק בהיתר הראשון נהן טעם לפגם ובהיתר השני נהן טעם לשבח ודמי ממש לחמין :

עוד יש פעמים כתובים בעצם כתב יד אבי זצוק״ל אף מתוך ישנן האותיות מטושטש ואין להן מה שבתוב שם .



פתיחה לדרוש

מבני הרב הגאון ר' **יחיאל משה** נ"י אשר דרש בעת שנתקבל לרב בעיר (סאפאצקין).

אמרינן בסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), כי הוה דריש ר"מ בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי, היינו הדרשה של ר"מ הוה נחלק לשלשה חלקים שמעתא ואגדתא ומתלי, ולתן טעם למה היה נחלק לחלקים הנ"ל, הנה על שמעתא אין לתפש טעם כי הלא זה הוא עיקר תורתינו ללמוד ולהבין לשמור ולעשות, ואגדתא אמר משום דאיתא (באבות פ"ג) רחב"ד אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת, אלמא ראינו שע"י יראת שמים החכמה מתקיימת והי"ש תעלור להחכמה שיקוים בידו, וכן איתא בברכות (דף ל"ב ע"ב) חסידים הראשונים היו שוהין ט' שעות בתפלה ומקשה הגמרא כיון שהיו שוהין ט' שעות בתפילה תורתן מתי נעשית, ומשנה הגמרא מתוך שחסידים היו תורתן משתמרת וכו', ולהכא ר"מ בדרשתו היה מגיד דברי אגדה לעורר לבות ישראל לאביהם שבשמים ולחזק את לבבם ליראה את ה' ועי"ז יהיה התורה משתמרת בלבבם ולתכלית זה כשהיה דורש את פירקיה היה דורש גם דברי אגדה ותוכחת מוסר, ומתלי אמר משום שהיו בימיו בין העולם ששמעו פירקיה אנשים אשר לא יכלו לירד לסוף דעת ודבריו של ר"מ ולהבין מוסריו היה ממתיק להם ע"י משלים, אך הנן כעת כאשר אחזה אין מהצורך לנו להרבות במשלים באשר השומעים יודעי תורה ונבוני מדע, אך נשאר לנו להגיד השני החלקים שמעתא ואגדתא, ולאיזה חלק לתת הקדימה אם לשמעתא או לאגדתא, הנה מדברי רחב"ד שהבאנו דיראתו צריך להיות קודמת לחכמתו צריך להקדים דברי אגדה ומוסר בראש ואח"כ להגיד שמעתא לכן מצינו בשבת (דף ל' ע"א) שאול שאילה זו לעילא מר' תנחום דמן נוי מהו לכבות בוצינא דנהורא מקמי באישא בשבתא פתח ואמר אנת שלמה וכו' פירש רש"י פתח ואמר כך היו רגילין לפתוח באגדה תחילה אלמא דהחכמים היו מקדימים דברי אגדה תחילה ואח"כ שמעתא, אך מדברי הגמרא בסנהדרין שהבאנו דקאמר הגמרא ר"מ הוה דריש תילתא שמעתא כו' משמע שר"מ היה מקדים שמעתא לפני אגדתא וכן נמי אמרו על הא׳ קרא אותי עזבו ותורתי לא שמרו הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו שהמאור שבה מחזירם למוטב אלמא דאור התורה תביא ליראת שמים, ולהכי נמי יש להקדים שמעתא שאין ע"ה חסיד ואם ידע ההלכות אח"כ יתן לבבו ליראה את ד' ולהכי נראה דרחב"ד ור"מ היו מחולקין במנהגם זה, דרחב"ד ור' תנחום דמן נוי הוו דרשי אגדה מראש ורבי מאיר הוה דרש שמעתא מקודם ואח"כ אגדתא:

ובזה נבין את מליצת הגמרא חגיגה (דף ט"ו) ור"מ היכי גמר תורה מפומא דאחר כו' כי אתא רב דימי אמר, ר"מ אכל תחלא ושדי שיחלא לברא, ופירש"י אכל תחלא פרי החיצון הנאכל בתמרה ושדי שיחלא גרעינא הנזרקת ע"כ, ותמו כל המבארים מאי אתא רב דימי לתרץ אשר ר"מ הדברים הטובים קיבל והדברים הרעים לא קיבל, הלא זה ידענו מראש שר"מ נשאר בצדקתו גם אחרי מותו גזר אומר ויקם לדון את אחר כמו שהובא בגמרא, ובכ"ז מקשה הגמרא היכי עבד עובדא בנפשיה ולעבור על דברי רבב"ת אר"י והקושיא נשארת במקומה [וליכא למימר דכוונת הגמרא לתרץ דר"מ ידע בנפשיה דלא יתמשך אחרי עובדי דאחר, משום דר"מ גדול בתורה וביראה, דא"כ היה לרב דימי לומר בלשון אחר שאני ר"מ, ועוד הא אמרינן ביומא אל תאמין בעצמך עד יום מותך וכו'] ועוד איתא לקמן א"ל רבב"ש לאליהו מאי עביד קב"ה, א"ל קאמר שמעתא מפומא דכולהו רבנן ומפומא דר"מ לא קאמר, א"ל אמאי משום דגמר שמעתא מפומא דאחר, א"ל אמאי ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק, ובמאמר זה יש להבין דברי חכמינו ז"ל וחידתם, כי למה רב דימי במליצתו דימה את ר"מ לאכול תחלא ושדי שיחלא הפנימית לברא ורבב"ש דומה את ר"מ לאוכל רמון שתוכו אכל וזרק קליפתו החיצונית לברא:

אך לגלות הרעיון הנפלא הלוטה במליצתם של חכמינו ז"ל, נקדים גמרא דשבת (דף ל"א) דאיתא התם, אמר רבב"ה כל אדם שיש בו תורה ואין בו י"ש דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ולא מסרו לו מפתחות החיצונות בהי עייל וכו' ופירש"י יראת שמים דומה לפתחים החיצונים שדרך להם נכנסים לפנימים כו' מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא (פי' חצר) ותרעא (פי' שער) לדרתא עביד, ובזה יש נמי להבין עמק כוונתם מדוע דימה רבב"ה יראת שמים לפתחים החיצונים והתורה לפתחים הפנימים היינו שדרך הפתחים החיצונים באים לפנימים, ור' ינאי דימה התורה לפתח החיצונה לתרעא ויראת שמים לפנימית

לפנימית היינו לדרתא , ובזה יש במגילת חז"ל דרבה ור"י פליגי במנהגם בפליגתא דר' אגחים דמן נוי עד"מ , דרבה נהיג בפירקיה כר' תנחום דמן נוי להגיד מקודם דברי אגדה ומוסר לטעת בלב השומעים יראת שמים ואח"כ אח דריש שמעתא לכן דימה י"ש לפתחים החיצונים הבאים דרך הם לפנימים , כן נמי צריך לעורר לבו ליראת שמים ואח"כ נכנסים לשמעתא כמאמר רחב"ת כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת , וכמו שאיתא בברכות מתוך שחסידים היו תורתן משתמרת , ור' ינאי היה נהיג בפירקיה כר"נ לדרוש מקודם שמעתא ואח"כ אגדתא , ולהכי דימה השמעתא לתרעא דהוא לפני הדרתא וע"י תרעא באים לדרתא , דאין ע"ה חסיד והמאור שבה מחזיר למוטב :

והשתא בעז"ה יגלה לנו שפוני טמוני עומק מגילת חז"ל בגמרא חגיגה שהבאנו , דהנה רב דימי ורבב"ם במגילתם בעד ר"מ שגמר תורה מפומא דאחר גילו לנו הנהגתו של ר"מ עם פירקיה דאחר , דהנה זה ידענו מהגמרות שהבאנו דכמנהג היה בין החכמים לחלק את פירקיהם לשמעתא ואגדתא והנה שמעתא מתניתין ובריית' אין נפקותא ממי לשמוע אם מפי ירא שמים או לא רק שיהיה חכם שידע השמעתא בלי שגיאה , כיון שאומר להם מה ששמע מרבותיו לא יוכל לקלקל את לב השומע אף כי לא יצא עתה מפי חכם וצדיק , אך אגדה ומוסר בזה צריך להבחין ולדקדק אשר יהיה המוכיח ירא שמים וצדיק למען אשר יצאו הדברים מלבו כי הדברים היוצאין מן הלב נכנסים אל הלב וגם אמרינן בברכות (דף ו') כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים , והנהגות ומידות טובות ודאי צריך ליקח ע"ז רב ירא שמים ובעל מדות טובות , וע"ז קאי כי מלאך ד' צבאות הוא ותורה יבקשו מפיהו אם דומה הרב במלאך ד' צבאות יבקשו תורה מפיהו , והגמ' תמה על ר"מ היכי למד תורה מפומא דאחר הלא כל פירקיהם היו שמעתא ואגדתא , ואיך שמע אגדה אשר הסיר לשמוע רק מפי רב צדיק למען לא יטיל בו רעיונות לא ישרים ואגדות של דופי , ואיך לא ירא ר' מאיר מזה , וע"ז באו האמוראים ר"ד ורבב"ם ללמוד זכות על ר"מ אשר רק חלק השמעתא שמע וחלק האגדה באמת לא שמע ממנו ור"ד ורבב"ם לדבר אחד כוונו , רק ר"ד היה מנהגו כר' ינאי לדרוש שמעתא לפני אגדה ור"מ שמע רק חלק השמעתא ואח"כ האגדה לא שמע , לכן אחז במגילתו ר"מ אכל תחלה היינו המאכל החיצון והוא משל לשמעתא ושדי שיחלא הפנימית היינו משל על חלק האגדה לברא ורבב"ם היה מנהגו כר' הגאונים דמן נוי והב"ה לומר אגדה מראש ור"מ לא שמע ראש הדרשה רק חלק השמעתא לכן המשיל לרמון תוכו אכל קליפתו זרק היינו משל לאגדתא זרק :

והשתא בדברינו אלה ראינו כי להגיד הפרק אם בשמעתא או אגדתא בראש היה פלוגתא בין הגאונים והאמוראי' , רחב"ד ורתדמ"נ ורב"ה ורבב"ם נהגו לומר אגדתא מראש , ור"מ ור' ינאי ורב דימי ובמערבא נהגו לומר בשמעתא בראש , והשתא אנן בדידן כמי נינהוג אי כרחב"ד ודכוותיה או כר"מ ודכוותיה , אך נפשיט לן מגמרא דברכות דאיתא שם (דף כ"ח) תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנו רשות לתלמידים לכנוס שהיה ר"ג מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד היינו שר"ג נמי היה סובר ככל הני דסיברים שיראה צריכה להיות קודמת להחכמה , ור' אליעזר סלק השומר משום דסובר כר"מ דשמעתא בראש והמאור שבה מחזיר למוטב ומביא לידי יראת שמים , ולהכא אמר יכנסו כולם , ובההוא יומא איתוספו כמה ספסלי בבית המדרש ואלים דעתיה דר"ג ואחזיה ליה בחלמא חצבי חיורא דמליא קטמא , והיינו דאחזי אף לשיטת ראב"ע דשמעתא בראש אך הני אין בהם יראת שמים והפנימית שלהם לא טוב ואף אם ילמדו תורה לא תחזירם למוטב , אך מסקנת הגמרא ולא היא דהלדק עם ראב"ע והיא ליתוביה דעתיה דר"ג , הלמא ראינו ממסקנת הגמרא דשמעתא בראש ולעולם ילמוד שמעתא והלכה דהמאור שבה מחזיר למוטב ; ולכן כמי נקדים דבר הלכה ואח"ז נבוא בעז"ה לדרושינו ונדבר ונשתעה מעט בדברי מוסר והנה איתא בגמ' וכו' :

ובזה ישבתי דברי המדרש בוחר טוב בשעה שהפרוטה מצויה בכים הכל רצין לשמוע דברי הלכה ובשעה שאין הפרוטה מצויה בכים הכל רצין לשמוע דברי אגדה והוא מדרש פליאה , ולפי הנ"ל מיושב בטוב טעם דברי ראינו דדרכי החכמים היו לדרוש אגדה ושמעתא ור' הגאום דמן נוי דריש מקודם אגדתא , והנה ראינו המנהג בעת שידרוש רב או דרשן מפורסם בבהכ"נ אז העניים יבואו עוד מלפני הדרשה בבהכ"נ ושומעים גם ראש הדרשה , והגבירים אשר הורגלו לשנות לפעמים בדרך המסחר ידמו אם הודיעו בשם הרב אשר יגיד למשל בשעה ד' יתחיל בשעה ה' ויבואו בשעה ה' ויאחרו את דברי האגדה ולא ישמעו רק השמעתא , ועתה מבואר המדרש פליאה , בשעה שהפרוטה מצויה בכים היינו העשירים רצין לשמוע דברי הלכה פירוש שיבואו באמצע הדרשה וישמעו רק השמעתא ובשעה שאין הפרוטה מצויה היינו העניים רצין לשמוע גם דברי האגדה ובכ"ז אין למדים מן הכללות כי יש עשירים אנשי אמונה אשר יאמינו גם להרב ולהדרשן ויבואו גם הם בראש הדרשה :



דרוש ראשון כבוד מלך

אשר דרשתי ביום הנתן כתר מלכות בראש אדוננו
הקיסר ניקאלייא השני יר"ה

איתא בקדושין (דף ל"א) דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב יודוך ד' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהי' לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות:

ואמרתי דרך הדרוש צריך להבין למה מתחילה לא רצו להודות רק כששמעו כבד והסברתי שיש שני אבות ושתי אמהות יש אב כללי ואב פרטי ויש אם כללית ואם פרטית אב פרטי היינו אב לבנים ואב כללי הוא המלך יר"ה שהוא אב המדינה ואם פרטית היא אם לבנים ואם כללית היא אדמת רוסי' אשר אנחנו דרים עליה ואוכלים מפריה ויונקים שדיה ומפיתה אנו חיים, לכן בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהי' לך לא רצו להודות שיהי' אחד ואין שני אולי שני רשויות יש כיון שאמר כבד את אביך וידוע הוא שאת לרבות הוא וריבה את האב המדינה הוא המלך וכיון שנקרא אב מוכרח שיהיו אחד כמו אב לבנים חזרו והודו לדבריו הראשונים כי כמו אב הפרטי הוא אחד ואין שני וכן אב המדינה הוא אחד הן אב העולם כולו אחד ואין שני, ובזה אנחנו יושבי מדינת רוסי' מבורכים שהמלך שלנו יחיד הוא (סאמידערזעץ) ורק לו הכח והממשלה והוא מחזיק רק בידו כל ארץ רוסי' לא כהמדינות אשר שם (רעפובליק) שם אין שלום וברכה:

לכן רבותי כמו שאנחנו מחויבים לכבד את האב והאם ושיהיו מוראם עלינו כן מחויבים אנחנו לכבד את המלך ושיהיו מוראו עלינו כי הוא אב שלנו וכן מחויבים אנחנו לכבד ולהוקיר את אדמת רוסי', כי היא אם שלנו ובמה אנו צריכים לכבד כבר פירש דוד המלך עליו השלום (תהלים מ"ה) רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך גו' הכוונה הן המחשבה הן הדיבור ומכש"כ במעשה צריך להיות טוב למלך וזהו שאמר רחש לבי אף במחשבה צריך להיות דבר טוב ומכש"כ אומר אני אמירה או מעשי למלך פשיטא שצריך להיות רק טוב ומלבד שצריכים אנחנו לכבד את מלכנו כבנים את האב עוד מושבעים ועומדים אנחנו מפי הקב"ה, דאיתא (בכתובות קי"א) השבעתי אתכם בנות ירושלים שלש שבועות הללו למה אחת שלא יעלו ישראל בחומה ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם וכו' וזהו כוונת הכתוב (קהלת ח') אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים, היינו אני מחויב לשמור את פי המלך כי שבועת אלקים יש על זה:

ובזה המלצתי מאמר חז"ל ע"ז (דף ג') אמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה אמר להם הקב"ה שוטים שבעולם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת אלא אעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה כו' ואמאי קרי ליה מצוה קלה משום דלית ביה חסרון כיס מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה כתקופת תמוז וכל אחד מבעט בסוכתו ויוצא וכו' עכ"ל הגמרא וקשה להבין למה בחר הקב"ה דווקא במצות סוכה אם מפני שאין בה חסרון כיס הלא מצות ציצית זול יותר ממצות סוכה ולמה לא נתן להם מצות ציצית ואמרתי דרך מליצה דהנה מצות סוכה היא דירת עראי בכ"ז המצוה להיות בה כבדירת קבע כדרשת חז"ל תשבו כעין תדורו באכילה ושתיה ושינה כן ציוה לנו הקב"ה והשבענו על זה שאף אם נהיה בדירה שאינה קבע מפוזרים בארצות שונות ומקוים אנחנו שיביא הקב"ה אותנו לארצנו בכ"ז הזמן אשר אנחנו דרים פה מחויבים אנחנו להיות כבדירת קבע היינו לאהוב את המלך ולהתפלל בשלומו ובשלום כל המדינה ושריה ולהיות עבדים נאמנים למלכנו כן אנחנו מחויבים וכן אנחנו עושים ובכל מקום שישראל יושבים שם הם נאמנים למלכם ולארצם לא כן שאר האומות יש מהם בארץ ישמעאל שהם בגלות מורדים במלכם:

וזהו המליצה לעתיד לבוא יבקשו או"ה חלק בימות המשיח יאמר להם הקב"ה ישראל שמרו מצות הסוכה כשהיו בארצות אחרים שמרו את השבועה שהשבעתי אותם וקבלו עליהם עול מלכות של מלך לכן גם עול מלכות שמים ישמרו אבל אתם שאין אתם מקבלים עליכם עול מלכות ואתם

ואתם מבטעין במלות סוכה בדירה שאינה קבע גם עול מלכות שמים לא השמרו ואין אתם ראוין לטוב של ימות המשיח, לכן רבותי אם נשמרו את השבועה ונהיו נאמנים להמלך יר"ה אז נזכה לימות המשיח והיום הזה יום הגנן כת"ר מלכות ברא"ש אדונינו הקיסר יר"ה שיחיה לארך ימים לריכים אנחנו להתפלל תפילת דוד המע"ה לשלמה משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך ידין עמך בצדק ועניך במשפט כאשר לב מלכים ושרים ביד ד' כמש"כ (ק' כ"א) ד' בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגל מאוד תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה והכוונה המלך לא יושע רק ברוב עם אשר לו ולא רק ברוב קשת וחניתים אשר יש לו כי הלא מלך צרפת (נאפאליון הראשון) בא לארץ רוסיא ברוב עם וברוב גבורה וכאשר לא היה לו חיזוק מד' שב ריקם באין חיל ואין אונים לכן רק בעזך ישמח מלך ובישועתך יגל מאוד תאות לבו נתתה לו פירש אם יתאב המלך לעשות דבר מה לטוב לעמו או להעניבם אין זו תאותו רק אתה נתתה לו התאוה וארשת שפתיו אם דבר המלך דבר מה הוא מפני שלא מנעת אותו מלדבר ולולא רצונך אין קול ואין תאוה לכן נתפלל לד' משפטיך כאשר אתה תשפיט את עמך המשפט הזה תתן גם למלך שגם הוא ישפיט כמוך וצדקתך לבן מלך היינו כאשר אתה תעשה צדקה וחסד כן תתן בלב בן המלך שהיום נעשה מלך לאורך ימים ושנים שיעשה עמנו צדקה וחסד והוא מלך בן מלכים ואז ידין עמך בצדק ועניך במשפט ויטה לב המלכות ושריה עלינו לטובה אמן כן יהי רצון:

דרוש שני לשבת בראשית

איתא במדרש א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבריאת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כתים כתים חבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא. דכתיב חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות ושלום אומר אל יברא דכולי קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו ארצה הה"ד ותשלך אמת ארצה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה אתה מבזה תכסים אלטיכסיי' שלך תעלה אמת מן הארץ הה"ד אמת מארץ תצמח עכ"ל המדרש:

וטרם ביאר מאמר הנפלא הזה יקשה למה השליך הקב"ה את האמת ולא את השלום ובדרך הלצה אמרתי שבזה שהשליך אמת ארצה נסתם גם טענת השלום שכולו קטטה כי מתי הוא מחלוקת בין בני האדם אם כל אחד לא ירצה ולא יכוין אל האמת, אמנם אם כל אחד ירצה רק האמת אזי לא יהיה שום מחלוקת וזהו כוונת המדרש נטל הקב"ה והשליך אמת ארצה שיהי' אמת בארץ ואז לא יהיה קטטה אכן פירשתי המאמר הזה על דרך האמת ומקצת פירושי מצאתי בספר אפיקי יהודה אך אנכי הוספתי בעז"ה תוספות מרובה על העיקר, ונקדים לזה שני מאמרי חז"ל אשר תמוהים המה למאוד ואז נפרש הכל, איתא בגמרא ב"מ (דף כ"ט) בפלוגתא של ר' אליעזר ור' יהושע בתנור של עכנאי באותו היום השיב ר' אליעזר כל תשובת שבעולם ולא קיבלו הימנו אמר להם אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח נעקר החרוב ממקומו מאה אמה ולא השגיחו על זה חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו חזרו אמת המים לאחוריהם אמרו לו אין מביאין ראיה מאמת המים חזר ואמר להם כותלי בהמ"ד יוכיחו המו כותלי בהמ"ד ליפול גער בהם ר' יהושע כו' חזר ואמר להם אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות וקבעו הלכה כר' יהושע ולר' אליעזר נדוהו ושרפיהו כל טהרות שטיהר ר' אליעזר עיי"ש בגמרא:

ולכאורה תמוה למאוד כיון שכל אחד העיד שהלכה כר' אליעזר למה פסקו הלכה כר' יהושע ועוד נידוהו לר' אליעזר על מה ולמה, ועוד איתא בב"מ (דף פ"ו) קא מיפלגי במתיבתא דרקיע אם בהרת קודם לשער לבן טמא ואם שער לבן קודם לבהרת טהור ספק הקב"ה אומר טהור וכולהו מתיבתא דרקיע אמרי טמא ואמרי מאן נוכח רבה בר נחמני כו' עכ"ל הגמרא ולכאורה נשתומם על המראה אם הקב"ה הנותן את התורה אמר טהור האיך חלקו המתיבתא דרקיע ואמרי טמא, ועוד מאן היה המכריע בין הקב"ה ובין ישיבה של מעלה רבה ב"נ. שהוא אמורא פליאה כזאת לכאורה:

ואמרתי לפרש הנה תכלית בריאת העולם היא בשביל התורה שיקבלו ישראל כמאמר המדרש (פ' א') אמר ר' בנאי לא נברא העולם אלא בזכות התורה והתורה

בשביל

בשביל זרע יעקב עיי"ש במדרש, לכן כשבא הקב"ה לבראת את האדם שהוא יקבל את התורה עמדו המלאכים לקטרג אמת אמר אל יברא שכולו שקרים פירש אחר שילוד אשה הוא אינו יכול לכוין את האמת בתורה ויאכיל טריפות ויטמא טהרות ויטהר טמאות ובא שלום וחיזק טענת האמת מפני שכולו קטטה פירש שיהי' מחלוקת בדין זה יאמר טמא וזה טהור זה יכשיר וזה יטריף כמחלוקת ב"ש וב"ה וכולהו תנאי ואמוראי מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליך ארצה פירש שהדין יהי' אחרי רבים להטות והדין יופסק בארץ חורו וטענו מה אתה מבזה תכסים אלטיכסיא שלך פירש מה אתה מבזה את התורה שהיא תכשיט שלך כיון שהדין יהי' אחרי רבים ובאמת יוכל להיות שהצדק עם היחיד וא"כ יופסק הדין שלא כהלכתא אמר הקב"ה תעלה אמת מן הארץ פירש האמת יהי' רק כפי שיופסק בארץ אף שלא כן כיוונתי בנתינת התורה כמו שאיתא בירושלמי (פרק א' מסכת ראש השנה) ובמדרש (פ' ואתחנן) אמר ר' יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב"ה לומר אימתי רה"ש אימתי יוה"כ הקב"ה אומר להם לי מה אתם שואלין אני ואתם נלך אצל ב"ד של מטה היינו שאבטל דעתי נגד דעת ב"ד של מטה, לכן אחר מאמר זה של הקב"ה אף שהיה דעת הקב"ה בתורה לטהר או להתיר וב"ד של מטה יאמרו להיפך טמא או טרפה יופסק הדין כב"ד של מטה ומוכרחים למעלה להסכים לדברי ב"ד של מטה כמאמר הקב"ה הה"ד אמת מארץ תצמח פירש האמת יהי' רק מארץ, ומעתה ניחא הגמ' שבמחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע אף שהסכימו למעלה שהלכה כר' אליעזר מ"מ כיון שלמטה פסקו הרבים כר' יהושע הלכה כר' יהושע, וכן בפלוגתא במתיבתא דרקיע אף שהקב"ה אמר טהור אמרו מאן נוכח, ורבה בר נחמני שהיה גדול הדור באותו זמן לכן אמרו נוכח רבה בר נחמני שהיה בארץ והאמת יהיה רק מארץ :

עוד אמרתי דרך מוסר שלכך השפיל הקב"ה את האמת שאינו חפץ בתלשינות כאשר פירשתי מאמר נפלא במדרש בראשית הנ"ל (פרק ב') וז"ל והארץ היתה תוהו ובהו והושך כו' אלו מעשיהן של רשעים ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים ואיני יודע באיזה חפץ אם במעשה אלו או במעשה אלו כיון דכתיב וירא האלקים את האור כי טוב הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים עכ"ל המדרש, וכל אחד ישתומם על המראה איך לא ידעתי באיזה חפץ הקב"ה במעשי רשעים או במעשה צדיקים לולא שכתב וירא האלקים את האור כי טוב, עוד קשה לשון כיון דכתיב וירא האלקים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואיני חפץ במעשיהן של רשעים מזה הלשון משמע שאינו חפץ אבל גם אינו שונא היתכן שהקב"ה לא ישנא מעשיהן של רשעים :

ואמרתי לפרש הנה יש מעשה צדיקים ויש מעשה רשעים מה הם מעשה צדיקים ללמוד תורה ולעשות מצות לחונן דלים ולהושיע אביונים ועוד מצות כאלה ומה הוא מעשה הרשעים ידוע הוא לגנוב ולגזול ולנאף ולרצח ולהלשין ועוד עבירות כאלה ולפעמים יקרה שגם צדיקים יעשו מעשה הרשעים היינו כמו רחל אמנו הצדקניות ע"ה שגנבה הטרפים של לבן ועשתה מעשה הרשעים לשם שמים וכמו כן אדונינו דוד המלך ע"ה אף שמצווים אנחנו לא להרוג שום אדם בין ישראל בין א"י בכ"ז דוד המלך ע"ה שפך דם הרבה בפלשתים ועוד לשם שמים וכן יעל אשת חבר הקני עשתה עבירה לשם שמים כדברי חז"ל, בכ"ז אף מי שיעשה עבירה לשם שמים אין עבירה בידו אבל אם נחפוץ לדעת אם חפץ הקב"ה בזה או לא, נוכל להבין מזה לו חפץ הקב"ה שרחל אמנו תגנוב את התרפים חוי בטח לא קללה יעקב אבינו והיא לא מתה כי ד' מנעהו מלקללה גם דוד המלך ע"ה אשר עשה הכל לשם שמים כתוב בדברי הימים א' ק' כ"ב) ויהי עלי דבר ד' לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני ולו חפץ הקב"ה בזה אזי לא מנעהו הקב"ה לבנות הבית, ועוד ראי' לזה מצינו גבי מעשה דר' אלעזר בר' שמעון במס' ב"מ (פ"ג ע"ב) שהיכר גנבי איסתמע מילתא בי מלכא אמרו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא אתיוה לר' אלעזר בר' שמעון וקא תפיס גנבא אזיל שלח ליה ר' יהושע בר קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם שלח ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו עכ"ל הגמרא ורש"י פירש על חומץ בן יין רשע בן צדיק וקרי ר' יהושע בן קרחה לר' אלעזר בר' שמעון שהיה תנא חומץ בן יין על שמסר לגנבי שאסור לצדיק לעשות כזה רק זה מסור לבעל הכרם והמשלה יר"ה, ועוד מצינו בבא קמא גבי רב כהנא שמטיה לקועיה מיניה דהאי מסור ופירש רש"י שבר מפרקתו וברח לארץ ישראל ויקר מקרה שעל פי טעות חלש דעתיה דר' יוחנן עליו ונח נפשיה ואם חפץ הקב"ה שיהרג את המסור לא קרה לו כזאת.

ועוד ראיה חזקה יש לי מעכן בן כרמי בעת שיהושע החרים את יריחו וכל אשר בה ועכן מעל בחרם ועל ידי זה נפל שלשים וששה איש מבני ישראל ואיתא (בסנהדרין מ"ג ע"ב) בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא אמר ליה וכי דילטור אני לך והפל גורלות הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן נראה מזה אף שעכן היה עוכר ישראל לא רצה הקב"ה למסור אותו שיהרג אף שדינו היה להרג בא זה ללמד לצדיקים שלא יעשו מעשה הרשעים אף שעושין לש"ש, וזאת כוונת המדרש והארץ היתה תוהו ובהו אלו מעשה הרשעים פירש שצדיקים עושין אותם ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשה הצדיקים ושני המעשים עושין המה הצדיקים ואיני יודע באיזה חפץ אם במעשה אלו או במעשה אלו שיוכל להיות שגם במעשה הרשעים שצדיקים עושין לשם שמים חפץ הקב"ה כיון דכתיב וירא האלקים את האור כי טוב הוי שבמעשה הצדיקים חפץ הקב"ה ואינו חפץ במעשה הרשעים אף שצדיקים יעשו אותם לש"ש ולזה קרא המדרש לזה אור ולמעשה הרשעים חושך כי מעשה הצדיקים אור והכל רואים כי מצוה הם עושין אבל מעשה הרשעים היינו עבירות לש"ש אין הכל רואים ויודעים שלשם

מצוה הם עושין לכן נקרא חושך לכן רבותי אם על הראשונים כן מנהגו על אחת כמה וכמה שמחויבים לעשות רק מצות ואסור לנו לעשות עבירות אף לשם שמים לכן נטל הקדוש ברוך הוא אמת והשליך ארצה שאין הקדוש ברוך הוא רוצה בקטרוגא, כן נראה לי לפרש מאמר הנפלא הזה.

דברי חיים.

דרוש שלישי לפרשה נח

איתא בילקוט על פסוק שנים שנים באו אל התיבה אתא שיקרא בעי למיעל א"ל נח לית את יכיל אלא אם כן נסבה לך זוג פגע בפחתא א"ל מן הן את אתי אמר ליה מן גבי נח דאזילה בעי למיעל להיבותא ולא שבק לי אלא אמר לי אי איה לך בר זוג את יכול מיעל ואי את בעי תיהוי זוגי אמר ליה ומה את יהיב לי אמר ליה אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מסגל את נסבת אתקין ביניהון דכל דשיקרא מכנס תהא פחתא נסבא ועלין תרוייהון להיבותא כיון דנפיק הות שיקרא אזל וסבנס ופחתא נסבא דקדמי קדמי אהא שיקרא אמר ליה הן אינון דכל דסגילית אמר ליה ולאו כן אתקנת עמי דכל מה דאת מכנס אנא נסבא לא הוה ליה פתחון פה לכך נאמר הרה עמל וילד שקר עכ"ל הילקוט, בשם מדרש שוחר טוב:

ולבאורה דברי הילקוט אינם מובנים עד שמפליא את המעיין ונראה לי לפרש בהקדם ביאור הגאון בעל אהל יעקב בפ' שופטים הפסוק (ירמי' י"ז) קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהי' נבל וז"ל שם מה זאת אשר בחר לו לתת משלו מענין הקורא הלא דבר הוא ומה גם כי כל מעשי המגדל אפרוחים לא זכר מהם דבר כ"א הדגירה לבדה הלא הוא עושה עם אפרוחיו הרבה דברים כו' ומכל אלה לא הזכיר כ"א מה שהוא מנפנף קורא דגר גם מדוע לא אמר בהיפך קורא לא ילד ודגר והנראה לדעתי כי יש בזה כוונה עמוקה והוא מבוארת במדרשות פעמים רבות אשר כל המקרים המשיגים את האדם בממונו לא ישיגו אותם כ"א בממון שאינו שלו לא כן בממון שלו אשר אסף בצדק ובמשפט לא ישלוט בהם שום עושק וגזל כו' ממש ע"ד בהמה או חיה או עוף אשר האדם מגדל אותה בביתו מעולם היא לא תברח ממנו לא כן אם יקנה בהמה או עוף אשר נתגדלה אצל אחרים הו משפטה לברוח ויצטרך הקונה אותה לתת עליה שבעה עינים ועכ"ז אינו בטוח שלא תברח כן הממון אשר בא לידו ביושר מברכת ד' נאמר בו ולא יחמוד איש את ארצך כו' ומה נעמה עתה מליצת המשל אשר אמר הנביא ע"ה קורא דגר כו' כי הנה התרנגולת וכדומה מהעופות שהיא מגדלת אפרוחים שלה היא אין לה מן הצורך לשרוק ולנפנף כל כך לאסוף את אפרוחיה אללה כי הם מעצמם באים להסתופף בצלה בסתר כנפיה אכן הקורא הזה שהוא מגדל אפרוחים זרים הוא צריך לנפנף ולשרוק ולדגור אל האפרוחים שיתאספו אליו כי תמיד הם בורחים ומתרחקים ממנו כי הוא לא הוליד אותם וצור יחשבוהו והוא מוכרח לקרוא אותם כל רגע כן מתם הממון אשר לאדם ביושר והמה שלו בצדק וביושר הוא אינו צריך לנפנף אל המעות שיהי' קיימים אצלו כי מאליהם יהיו קיימים אצלו כי קנין כספו הוא לא כן העושה עושר ולא במשפט הוא צריך לנפנף ולשרוק ולדגור אל המעות שלא יברחו ממנו כי בטבע הלא קנין שאינו שלו היא אשר משפטו לברוח וזהו שהמליץ קורא הוא דגר ומנפנף מסבת אשר ולא ילד כי אם הי' הוא מוליד האפרוחים לא היה צריך לנפנף כן עושה עושר ולא במשפט הוא צריך לנפנף כי בחצי ימיו יעזבנו כי העושר הזה משפטו לברוח עד כאן לשונו בקיצור לשון עיי"ש עוד

ועתה יוצא לאור פשט הילקוט, כי הנה המדרש מביא על הפסוק ויאמר אלקים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם מביא הפסוק (יחזקאל ז') החמס קם למטה רשע והמבארים פירשו לשון למטה פירש לשבר היינו ליסרם ולשברם ולדעתי נראה לי לפרש כמו שאבאר הנה עד זמן המבול היו גוזלים וחומסים והיה הממון הגזולה מתקיים בידם וכיון שהיו רואים כל מה שמרבים לגזול יתרבה הונם ועושרם לכן לא מנעו מזה ועוד הרבו לגזול ולחמס וזה כוונת הפסוק החמס קם למטה רשע היינו מה שהחמס היה קם ונתקיים אצלם זה היה להם למטה היינו למשען להם שטוב הוא החמס כי לשון מטה יותר נופל על לשון משען ומשעד ועל יסורים נופל לשון ושבט כמש"כ ושבט לגו כסילים וכיון שבא המבול מפני החמס ונח בא אל התיבה אתא שיקרא בעי למיעל פירש גם אחר המבול רצה שיקרא להתקיים שממון שאדם יאסוף בשקר ותרמית יתקיים בידו אמר ליה נח לית את יכול שאח"כ אין העולם מתקיים אלא אם כן נסבת לך זוג פגע בפחתא כו' א"ל א'

את

את בעי תיהוי זוגי א"ל ומה את יהיב לי א"ל אנא נותן עמך דכל מה דאנא מסגל את נסבת כו' הכוונה כל מה שיאסף השקר ילך לפחתא לטמיון ולא ישאר בידו מאומה, ועלון תרוייהון לתיבותא כלומר או הסכים נח וכיון דנפיק הות שיקרא אזל ומכנס ופחתא נסבא דקדמי קדמי, פירש אחר המבול תיקן נח שכל מה שאדם יכנים ע"י שקר ותרמית כלומר ע"י גזילה וגניבה יהא פחתא נסבא יהא אזיל לטמיון אתא שיקרא אמר הן אינון כל מה דסגילית אמר ליה ולאו כן אתקנת עמי דכל מה דאת מכנס אנא נסבא לא הוה ליה פתחון פה כו' פירש אם אדם מתאונן על אשר יקרה לו איזה היזקות או הפסד אין לו פתחון פה כי אחר המבול נתקן והוסכם מלמעלה שכל מה שאדם יכנים ע"י שקר יהא פחתא נסבא יורד לטמיון לכן אין לאדם להתאונן על זה כי זה יקרה רק לכסף השוא אבל מה שאדם ירויח מיגיעו כפו או ע"י יושר על ממון כזה לא יקרה שום היזק ופחת :

לכן רבותי נקחו מזה מוסר איך להרחיק את עצמינו מגזל ועושק ואיך נרדוף אחר צדקה וחסד כי אמרו חז"ל (ב"ב ט') ואמר ר' אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו עכשיו שאין ב"ה קיים אם עושין צדקה מוטב ואם לאו באין עכו"ם ונוטלין בזרוע ואעפ"כ נחשב להן לצדקה שנאמר ונוגשיך צדקה עכ"ל הגמ' והכוונה בזמן שבהמ"ק היה קיים היה אדם מביא על גזילה קרבן אשם ונתכפר לו עכשיו אם יש לאדם ממון גזול יעשה צדקה וחסד ואם לאו באין עכו"ם ונוטלין בזרוע ויפסד הכסף שלו ויורד לטמיון, לכן רבותי כמעט אין אדם אשר לא יהי' אצלו איזה כסף שלא בצדק ויושר ומה לנו להמתין עד שח"ו יופסד הכסף ע"י יסורים או מקרים רעים מוטב נעשה צדקה וחסד וצדקה תהיה לנו ועוד נקרב הגאולה במהרה בימינו אמן ואמן :

דרוש הרביעי לפ' לך ולפ' נשא

אשר דרשתי בבית הכנסת הגדולה דפה.

איתא במדרש רבה (פ' לך פ' מ"ג) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים ר' יהודא ור' נחמי' ורבנן ר' יהודא אמר מאברהם כה יהיו זרעך כה תברכו את בני ישראל ר' נחמי' אמר מיצחק שנאמר ואני והנער נלכה עד כה לפיכך אמר המקום כה תברכו את בני ישראל ורבנן אמרו מיעקב שנאמר כה תאמר לבית יעקב וכנגד כה תברכו את בני ישראל עד כאן לשון המדרש :

וכל המעיין יראה כי המדרש תמוה הוא למאד ומדרש פליאה הוא, ראשון קשה שהמדרש שואל מהיכן זכו ואמר ר' יודא מאברהם דכתיב כה יהי' זרעך מה זכות הוא זה ועוד קשה להבין ורבנן אמרי מיעקב דכתיב כה תאמר לבית יעקב הלא הכתוב כתוב אצל מתן תורה ומה זה שייך ליעקב אבינו לומר שבזכותו זכינו לברכת כהנים ואמרתי לפרש על פי דאיתא במדרש תנחומא דג' האבות יסדו שלשה עמודי העולם היינו תורה ועבודה וגמ"ח, א"א יסד עמוד הגמ"ח והצדקה כדכתיב ויטע אשל אכילה שתיה ולוויי ועוד כתוב בו למען אשר ידעתיו אשר יצוה את בניו גו' לעשות צדקה ומשפט יצחק תיקן ויסד עמוד העבודה כי במבחר ימיו הקריב את עצמו על גב המזבח ויעקב יסד עמוד התורה כי היה איש תם יושב אוהלים באוהל של תורה בבית שם ועבר, וזהו כוונת המדרש מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים אמר ר"י מאברהם היינו בזכות הצדקה וגמילות חסדים ראוים הם ישראל לברכת כהנים שנאמר כה יהיו זרעך הכוונה בזה כמו שראיתי בספר עולת חדש והוספתי תוספת מרובה משלי לפרש הגמ' שבת (דף קנ"ו) אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע בן ביתי יורש אותי אמר לו לאו כי אם אשר יצא כו' אמר לפניו רבש"ע נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן א"ל צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל מאי דעתך דקאי צדק במערב אנא מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח כו' עכ"ל הגמ' ולכאורה תמוה מאד איך אברהם אבינו ראש המאמינים הסתפק בהבטחת הש"ת גם קשה בתורה גופא כתיב ואנכי הולך ערירי גם ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע איך אחר הבטחת הש"ת לעיל בפ' י"ג כי את כל הארץ וגו' לך אתננה ולזרעך גם כתוב ושמתי את זרעך כעפר הארץ איך אחר הבטחת הש"ת נסתפק א"א בזה :

לכן נראה שא"א האמין בד' בלי שום ספק שיהי' לו בנים רק ספק היה לו אם יהי' לו בני מעלי צדיקים כי אולי ראה באצטגנינותו או בנבואתו שיוליד כמו ישמעאל בני דלא מעלי וזה הוא מפורש במדרש שם (פ' מ"ד) שני בני אדם אמרו דבר אחד אברהם ודוד אברם כתוב ביה מה תתן לי אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב ואני הולך ערירי והשיב לו הקב"ה מאי דעתך דקאי צדק במערב, הכוונה שאל יעלה על דעתך שצדק ישקע שלא יהיו צדקות בישראל יוצאי חלציך אנא מהדרנא אותם בתשובה ואוקמי במזרח שעוד יזרח צדק בעולם וישראל יעשו צדקה וחסד

וחסד עד ביאת הגואל וזהו שאמר הקב"ה כה יהי' זרעך הכוונה כאשר אתה עושה צדקה וחסד כה יהיו זרעך שיעשו צדקה וחסד והאמין בד' ויחשבה לו לאברהם צדקה שיעשו בניו אף שיבטלו מתורה ועבודה מסיבת הגלות לכל הפחות יעשו צדקה וחסד .

ובזה יפה . הא התפלה שראיתי בספר אחד לא אזכור שמו על גמ' פסחים (קי"ז ע"ב) אמר רשב"ל ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלקי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלקי יצחק ואגדלה שמך זהו שאומרים אלקי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן ולכאורה קשה מאוד למה לא יהא חותמין בכולן הלא יעקב אבינו בחיר שבאבות ולמה לא יהא חותמין מגן יעקב , רק כוונת הגמ' כאשר הג' אבות יסדו הג' עמודים תורה ועבודה וגמ"ח כמבואר לעיל בשם המדרש אמר הגמ' יכול יהיו חותמין בכולם היינו לעתיד כאשר ישראל יהיו בגלות יהיו חותמין הגלות בכולן בכל הג' עמודים ת"ל והיה ברכה בך חותמין היינו שאני העמודים תורה ועבודה יתמעטו ועמוד הגמ"ח וצדקה יהי' בתקפה לכן אנחנו חותמין מגן אברהם בלבד כי זכות מדות אברהם יגן עלינו , כן הוא כוונת המדרש מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים ר' יודא אומר מאברהם בזכות אברהם שבקש מהקב"ה שבניו יהיו מעלי ויעשו צדקה וחסד והקב"ה הבטיח לו כה יהי' זרעך כמוך שיעשו צדקה וחסד :

ור' נחמי' אומר מיצחק הכוונה בזכות עמוד העבודה שיצחק העלה את עצמו לקרבן שנאמר ואני והנער נלכה עד כה לפיכך זכו לכה תברכו ורבנן אמרי מיעקב היינו בזכות עמוד התורה שנאמר במתן תורה כה תאמר לבני ישראל :

עתה מורי ורבותי כתוב בברכת כהנים ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ודרשו חז"ל ואני אברכם אני הסכים על ברכת הכהנים ומאד קשה הלא הכהנים מברכים אותנו בכל יו"ט ובהרבה מקומות עולים לדוכן גם בשני וחמישי ובכ"ז אין אנחנו נגאלים ואין שלום בעצמותינו וזהו כוונת ר' נחמי' ורבנן אף שמחזיקים אנחנו העמוד של א"א עמוד החסד אבל אין די בזה לזכות שיקויים בנו ברכת כהנים כי בעו"ה השני העמודים תורה ועבודה נתמוטטו וכמעט אין. אין מאתנו בעו"ה שיוכל להגיד שלא חשב מחשבות זרות בתפלה אשר היא במקום עבודה וכדאיתא בירושלמי נחזיק טיבותא לראשי גם עמוד התורה רופף הוא למאוד ובכל שנה ושנה מתמעט כבוד התורה ולומדיה הלא מלפנים אם פגע איש ברעהו ושאל ממנו על שלומו ועל שלום בניו ומעשיהם הן בשמחה ענהו תודה לעליון שלום אתנו בני הא מ"ל כבר בקי בסדר נזיקין או בסדר נשים ולומד גם מעט פוסק וזה היה התכלית האמיתי ולעת דודים קפצו עליו מוקירי רבנן גם בנותיהם נתנו להנשא לת"ח ועתה בעו"ה אין דורש ואין מבקש על בחור למדן ולא די שאין זו מעלה אך גם חסרון גדול הוא מה שיכול ללמוד גפ"ת ובנות ציון ירחיקו בחורי חמד כזו ומקויים בנו דברי התקונין תורה תורה חגרי שק .

ובזה התלנת הפסוק עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר הכוונה שיש שני מיני עמודים יש עמוד חזק אשר כל אחד יחזיק בו שלא יפול ויש עמוד אשר ג"כ אנשים יחזיקו בו אך בכיון אחר היינו שלא יפול העמוד כי הוא עומד לנפול והאנשים האלה אינם נקראים מחזיקים רק תומכים כי הם תומכים את העמוד שלא יפול , כן הוא התורה מלפנים היה התורה עמוד חזק שכל אחד תפש והחזיק בה שלא יפול האיש אבל עתה מי שיחזיק בתורה הוא נקרא תומך שהתורה בעו"ה עומדת לנפול וזהו כוונת הכתוב התורה היתה עץ חיים אף למחזיקים בה שהוא קבל הטוב בעוה"ז ע"י התורה אך תומכיה היינו בעתים הללו שהוא יקבל טוב בעוה"ז ע"י התורה רק הם תומכים את התורה יהיו מאושרים בזה ובבא לכן אמרי ר' נחמי' ורבנן מהיכן זכה שיקויים בנו ברכת כהנים אם נחזיק תורה ועבודה וכה התלנתי הפסוק ושמו את שמי על בני ישראל זה ידוע אשר מלפנים היו הכהנים המורים הוראות בישראל כדכתיב כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו והכהן היה המורה דרך ד' לכן ציוה הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואל בניו כה תברכו את בני ישראל ושמו את שמי על בני ישראל הכוונה שיראו הכהנים להדריכם את בני ישראל ששמי יהי' ניכר עליהם היינו שכולם יכירו ויעידו שהם זרע ברוכי ד' ושהם בנים למקום כמו שהיה מלפנים שהיו ישראל מצוינים בהליכותיהם הפיאות והזקן היו מגודל גם במדותיהם היו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים ואנשי אמת ובזו האופן היה שם ד' עליהם שדבקו במדותיו של הקב"ה אך עתה בעו"ה קשה להכיר את בן ישראל הפאות קצוצות הזקן מגולח ומעונפים בכמה עבירות חמורות כחילול שבת ולוקחי רבית אשר בעו"ה נתפרץ בדור הזה אשר לוקחים רבית בלא היתר עסקא ואיך נוכל לומר אשר שם ד' עלינו לכן יאמר ד' אם שמו שמי על בני ישראל היינו שיהי' ניכר שמי עליהם או אברכם אסכים על ברכת הכהנים לכן מורי ורבותי נחזיק נא במדותיו של הקב"ה ונתנו כבוד לתורה ואז יהי' שם ד' עלינו ונזכה שיקויים עלינו ברכת הכהנים אמן ואמן .

דרוש חמישי לפרשה ויגש

איתא במדרש ולא יכלו אחיו לענות אותו אבא כהן ברדלא אומר אוי לנו מן יום הדין אוי לנו מן יום התוכחה בלעם חכם שבאומות לא יכול לעמוד בתוכחתו של אתונו חה"ד החסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא, יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא על אחת כמה וכמה עכ"ל:

והנה של בלעם כבר מבואר בספרי דרוש שתלה זה במקרה ולא בהשגחה לכן הוכיחה אותו ההסכן הסכנתי הלא מעולם לא קרה כזאת והיה לך להבין כי אין זה מקרה רק השגחת הש"ת אבל כאן גבי יוסף עם אחיו קשה להבין איזה תוכחה נמצא כאן הלא יוסף לא אמר רק אני יוסף העוד אבי חי ואיזה תוכחה יש כאן, עוד קשה למה שאל אותם שנית העוד אבי חי הלא כאשר באו מארץ כנען כתוב בפ' מקץ ששאל אותם השלום אביכם הזקן העודנו חי ומאז גם הם היו כאן במצרים ולמה שאל אותם כעת אך כאשר נתבונן יש כאן תוכחה עצומה וגדולה מאוד, דהנה מצינו בעשו הרשע כאשר חפץ להרוג את יעקב אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי ויש דורשים לשבח שלא רצה לצער את אביו בחייו לכן אמר כאשר ימות אבי אז אהרגה את יעקב אחי, אבל אתם לא הביטו על צער של אבינו אף שהוא עוד חי והתאבל עלי כ"ב שנה וזהו שאמר להם העוד אבי חי פירש הלא אבי עדנו חי ואיך לא חסתם על אביכם הזקן לכן לא יכלו לענות אותו כי הבינו מה שחטאו בזה וזה שסיים המדרש לכשיבוא הקב"ה ויוכיח גם לנו בזה התוכחה היינו שאבינו שבשמים חי לעד ואיך נוכל לצער השכינה כביכול בעונותינו הרבים ואף שחסר לנו פרנסה למה לנו להסיג גבול רעהו ולעשות עול בין אדם לחבירו הלא אבינו חי נהקורה ונשובה אל ד' ונבקש ממנו בכל לב ואז ימלא משאלות לבנו לטוב.

ובזה שאמר אני יוסף כיון להראות להם איך הוא עומד בצדקו כמאמר המדרש (ויקרא ל"ב) בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו שמם ולשונם ושלא הי' בהם דלטורים ושהיו גדורים בעריות מזה נראה ששינוי השם הלא דבר הוא ועון גדול הוא שבזכות זה נגאלו ממצרים ועתה בעו"ה נתפשט העון זה שכל אחד יבוש ויכלם בשם הישראלי וישנה שמו ונראה לו יותר שם (מארקוס) ממרדכי ועוד כהנה ולולא המתשלה יר"ה שמנעה מזה אוי ישכח שם הישראלי מדור החדש הזה ועל זה אמרו חז"ל אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות כי אין שטות גדול מזה ועי"ז רמז להם יוסף אני נתגדלתי במצרים והייתי משנה למלך בכ"ז את שמי לא המרתי רק אני יוסף בשם העברי וכל כך גדלה אהבתי להיהדות אף כי השם העברי יקר לי ולא בושתי מה שיאמרו עלי כי עברי אנכי כי זה הלא כבודי לא כן בעו"ה בדור החדש הזה כי בושים המה בשם העברי ובזה יכבדו אם בחוץ יחזיקו אותו לערל או לאיש צרפת אוי ואבוי על זה ולדעתי זאת היה כוונת יוסף שלא רצה בשני רעבון ליתן לחם למצרים עד שימולו כמבואר במדרש פרשה מקץ שאמר להם יוסף לכו ומלו את עצמיכם ואתנה לכם לחם ולכאורה קשה להבין כוונת יוסף בזה מה פעל בזה האם אם ימולו שלא לשם שמים רק בשביל לחם מילה הוא זו הלא אף גר כולו שלא לשם שמים אין זה כלום ובפרט רק מילה ועובדים אלילים מה הואיל בזה לכן לדעתי זאת הוא כוונת יוסף כי הוא ראה בחכמתו כי אחרי מותו ומיתת אחיו יתערבו בגוים בהמצרים וירצו להתדמות להם ויבושו במצות ויפורו ברית מילה שלא יאמרו עליו עברי הוא לכן ציוה להמצרים שימולו גם הם ואז לא יבושו גם ישראל להמול את עצמם ואיזהו חכם הרואה את הנולד לכן אחי חביבי קחו לכם מוסר והחזיקו את שמותכם הישראלי וכאשר נגאלו אבותינו בזכות שלא שינו את שמם כן נגאל אנחנו מצרותינו במהרה בימינו אמן ואמן:

דרוש ששי וראשון לפ' משפטים

אשר דרשתי פה לחברה גמ"ח דלוקישאק .

אם נראה גשר בנוי על עמודי ברזל העומדים במצולות מים וידוע לנו שהעמידים יסד ובנה (ארכיטעקט) מפורסם בתבל אשר הובא מעיר פאריז אזי אין לפון ולירא אולי העמודים אינם חזקים כי בלתי ספק אחרי שהמייסר הוא (ארכיטעקט) מפורסם נוכל להוביל עד הגשר כל המשאות הכבדות, כן הוא רבותי ידוע הוא שלשה עמודי העולם התורה והעבודה וגמילות חסדים איתא במדרש תנחומא שלשה האבות יסדום אברהם יסד עמוד הגמ"ח ויצחק יסד עמוד העבודה ויעקב יסד עמוד התורה, וא"כ אחרי שאברהם אבינו יסד עמוד הגמ"ח והצדקה אשר הוא היה ארכיטעקט הראשון בתבל כמאמר חז"ל ב"ב (דף ט"ו) איצטגנינות היהה בלבו של א"א כו' אין לפון שהעמוד הזה הוא בנוי על יסוד נאמן מתורתינו הקדושה ונוכל להשליך כל יהבינו עליו היינו על זכות העמוד הגמ"ח וא"כ למותר הוא לתאר לפניכם מעלת הגמ"ח, אך בכ"ז נראה אם עמודי שיש יעמדו על מקום יבש אזי אין צריכים לחזק לפעמים אבל אם עומדים בנהר שהמים שוטפים תמיד גם תחילת החורף וסוף החורף אשר התתיכות קרח מכים ושוברים את העמודים אף שחזקים המה בכ"ז מעט מעט יפגמו וצריך לתקנם :

כן הוא מורי ורבותי אף שג' העמודים חוקים המה בכ"ז פגעי הזמן המכים לכל נפש מישראל והקרח הנורא שכעת הוא בשאר ארצות על ישראל פוגמים גם בשלשה עמודים הנ"ל לכן צריכים המה חיזוק ובפרט רבותי אם נראה גשר שעומד על שלשה עמודים במים ורואים אנחנו ששני עמודים מהם כבר נשברו הרבה ורק מעט נשארו אזי ודאי מוכרחים אנחנו לשמור ולחזק עמוד השלישי שלא ישבר ושלא יפול הגשר. כולו ה"ו כן אנחנו רבותי בעו"ה שני העמודים התורה והעבודה נשברו רב מהם הישיבות נתבטלה והתורה תרד פלאים גם העבודה אין לנו בהמ"ק ולא קרבן גם אין תפלה שיכוין בה האדם מתחילה ועד סוף כמו שהביא התוס' בשם הירושלמי נחזיק טיבותא לרישא כו' בודאי צריכים אנחנו להתחזק ולחזק העמוד השלישי הגמ"ח והצדקה אשר הוא עמוד התוך אשר כל בית ישראל נשען עליו והוא מחזיק הגשר הישראלי אשר נוכל לעבור עליו בים הזועף, מורי ורבותי כתוב בפ' היום ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם נראה לי הכוונה בתיבת לפניהם שידוע הוא שמשפטים נקרא מצות שבין אדם לחבירו לכן אמר הקב"ה אלה המשפטים היינו מצות שבין אדם לחבירו תלמוד להם לפני מצות החוקים היינו קודם בזמן, ואיתא במדרש פ' הנ"ל מה כתוב למעלה מן הענין ולא תעלה במעלות על מזבחי וכתוב ואלה המשפטים וכי מה ענין זה אצל זה כו' אלא אמר ר"א כשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יהיו פוסעים פסיעות גסות על המזבח ולא יהיו מהלכין עקב בצד גודל כן הזהיר הקב"ה את האדם שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין עכ"ל המדרש .

ואמרתי דרך מליצה ידוע הוא שיש שני כתי אנשים יש אנשים ששומרים המצות שבין אדם למקום שמירה מעולה היינו שומרים קריאת שמע בזמנה ותפלה בזמנה ולומדים בשקידה וחושבים שבזה הם עולים למעלה ובמצות שבין אדם לחבירו הם מזלזלים כמו צדקה במסתר או להחזיק יד עני ואביון או להלות לחבירו וכדומה מפני שחושבים שמי שלומד תורה ושומר ק"ש ותפלה הוא אדם המעלה וכמו ששמעתי דבר הלצה איש אחד עשיר ישב ולמד בבה"מ הגמרא ב"ב (דף י' ע"א) המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד אלילים ולמד בחשק ובקול נעים ובתוך כך בא אליו איש עני רעב ללחם וביקש ממנו איזה פרוטה על לחם דחפו וגער עליו לך אין לי מה ליתן אל תבטל אותי מלימודי האם אין עון פלילי הוא הלא בלימודו עושה את עצמו מזיד כי הוא לומד גודל העון מי שאינו נותן צדקה ודוחף את העני וזה גורם לו שמחזיק את עצמו שאין למעלה ממנו וזה רמז לנו התורה בפסוק ולא תעלה במעלות על מזבחי זה הוא ידוע כי חלק העבודה היה תלוי במזבח וגם מקיים דיני התורה בקרבנות לכן רמז לנו התורה אל תחשוב כאשר תקיים דיני המזבח היינו חלק העבודה תעלה מעלה אף שלא תשמור המשפטים הדינים שבין אדם לחבירו לכן כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי היינו בזה לבד רק וגם אלה המשפטים דסמיך ליה, ויש בני אדם אשר מצות בני אדם לחבירו הם שומרים מחזיקים ידי עני ואביון ועושים חסד עם חבריהם ומזלזלים בתורה ובק"ש ובתפלה וחושבים שבזה שמחזיקים ידי עני ועושים חסד פוסעים הלאה ועולים מעלה לכן רמז לנו המדרש כמו שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יהו פוסעים פסיעות גסות על המזבח כלומר שבזה לבד לא יעלו מעלה כן הזהיר הקב"ה את הדיינים שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין היינו בחלק המשפטים לבד ג"כ לא יפסיעו ולא יעלו מעלה לכן רבותי חזקו נא לחזוק את ג' העמודים התורה והעבודה וגמ"ח אף שבכל עת ובכל זמן מוכרחים אנחנו לזאת אך ביותר הוא לעת הזאת כמו שדברנו מקודם הגשר

אשר נבנה על ג' עמודי שיש שעומדים בנהר וכבר הם מאורעים ונוטים לנפול, אם יבקשו מאנשים כסף הוצאות לחזק את העמודים האלה ולא ירצו ליתן מהטעם שיוכלו לעבור הנהר דרך ספינה קטנה שקורין (לאטקע) או (נאלנע) אזי לא בכל עת העולה דומות, הנה בזמן שאין רוח סערה זישכו המים גם קרח אין אזי יוכלו לעבור אף (בלאטקע) אבל בזמן שרוחות סוערים ורוצים להפך ולטבוע את הספינה הקטנה וגם חתיכות הקרח שקורין (קריעם) הולכים על הנהר ומכים אותה בזמן כזו מי שאינו נותן לחזק את העמודים שיעמוד הגשר מתחייב בנפשו הוא כן הוא רבותי בכל עת ובכל זמן מחויבים אנחנו ע"פ דתה"ק לחזק את ג' העמודים ובפרט לעת הזאת אשר מחו"ל הרוחות סוערים על אומה הישראלי ורוצים להפך הספינה ולטובעה והקרח הנורא מכה מכל צד בזמן כזה מי שאינו מחזיק הג' העמודים אשר הגשר הישראלי עומד עליו כמאמר התנא על שלשה דברים העולם עומד כו' מתחייב בנפשו הוא.

ואיתא במדרש פ' הנ"ל אם כסף תלוה כו' הה"ד יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו כו' אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים כו' ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא כו' אבל העשיר שעינו רעה הולך הוא וממונו מן העולם הזה שנאמר ואבד העושר ההוא בענין רע כו' למה שגלגל הוא בעולם לא מי שהוא עשיר היום הוא עשיר למחר ומי שהוא עני היום הוא עני למחר אלא לזה מוריד ולזה מעלה שנאמר כו' אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים עכ"ל המדרש.

ואמרתי בכוונת המדרש דרך מוסר כי כל איש אשר חנן אותו אלקים בעושר יבין שהכסף אשר לו הוא רק פקדון בידו לחונן דלים ולהושיע אביון ולהכין לו בית נאמן למעלה כמעשה דמונבז המלך בב"ב ואל ידמה לו כי הוא בעליו של הממון אזי אם כך יעשה יהי' עשיר היום וגם למחר היינו לעולם הבא כמאמר חז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, וזהו כוונת המדרש בפסוק עושר שמור לבעליו כלומר אם יחשוב שהוא בעליו אזי הוא לרעתו כי הממון אשר לו הוא רק שמנסה אותו אלקים אם יבין שרק' מופקד הוא בידו ואם לא יבין זאת אזי עשיר הוא היום אבל למחר היינו לעוה"ב יהי' עני וזה כוונת הפסוק כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים הכוונה בעת אשר אלקים ישפוט היינו לעוה"ב זה שהוא כאן עשיר שם ישפיל אותו ויהי' עני ומי שהוא יחזיק את עצמו לעני היינו שהכסף אינו שלו אזי שם הקב"ה ירים אותו:

עוד איתא שם במדרש ד"א אם כסף תלוה כו' לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקט והצדיקים עניים אבל לעתיד לבוא כשיפתח הקב"ה לצדיקים אוצרות גן עדן עתידים הרשעים להיות נושכין בשיניהם את בשרם שנאמר הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו עד כאן לשון המדרש, והסברתי את המדרש על פי מעשה ששמעתי בימי ילדותי שאדון אחד הביא ביום השוק למכור בדי פשתן (לייווינט) חתיכות עגולים מחזיקים כל חתיכה שש אמות והביא כמה חתיכות למכור וביום השוק שאין פנאי למדוד כולם מודדין רק אחת ואם יש המדה באחת אזי קונים כל החתיכות בחזקת מדה זו ואבי האדון הנ"ל טמן בחתיכה אחת הון רב ובנו האדון לא ידע מזה והביא הבדי פשתן הנ"ל למכור בשוק ואיש אחד שכר מהאדון הנ"ל כל החתיכות ולא קנה מפני שבקש מקח גבוה ובא השני ונתן לו מה שבקש וקנה וכאשר פתח העיגולים ומצא המטמון ממון ורץ להאדון ורצה להחזיר לו וכאשר ראה האדון ישרותו נתן לו חצי מטמון במתנה וכאשר שמע הראשון אשר שכר ממנו איך אבד חצי מטמון כזה נשך את בשרו ויצא מדעתו מזה, כן הוא רבותי כוונת המדרש בפ' ראה וז"ל שם הסייף והספר נתנו כרוכים מן השמים כלומר שכר הספר היינו שכר הצדיקים הם כרוכים בעיגול שאין אנחנו יודעים מה שבתוכו ומסיים המדרש כאן אבל לעתיד לבוא כשיפתח הקב"ה אוצרות של צדיקים אזי הרשעים שלא רצו לקנות עתידים להיות נושכין את בשרם כמעשה ההיא, והאנשים אשר ישלמו מידי שבוע ושבוע (וואכער) לגמ"ח או לאיזה צדקות ומצלנים איזה שבועות שלא לשלם או ישמטו אשר הגובה לא ימצא אותם בביתם למה הם דומין לאיש אשר יקנה ג"כ העיגולים מבדי פשתן הנ"ל ובפתחם ימצא בתוך חורים וקרעים אזי לא די שחסר לו [לייווינט] אך גם החתיכה השלימה יאבד מקחו ושווי', כן הוא מי שעושה דלוגים במעשה הצדקה מפני קמצנותו לא די שיאבד שכר אך גם השלימות יאבדו ויופחתו משכרם מפני שנראה שלא עשה לשם שמים ויביא לעולם העתיד ספר כרוך ובתוכם חורין וקרעים:

מורי ורבותי כתיב כי יד על כס י' מלחמה לד' בעמלק ופירשתי הפסוק על פי שמצאתי בספר פנים יפות פירש מאמר חז"ל ברכות (דף ג' ע"ב) והוספתי נפת מצלי וז"ל הגמ' שם כשעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו ואמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכים פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד כו' עכ"ל הגמ', מתחילה נפרש הפסוק כי יד על כס כו' הכוונה מה נקרא כסא של הקב"ה הוא צדק ומשפט כדכתיב צדק ומשפט מכון כסאך והמנהג של שטות של בני אדם כאשר ילחץ לו הזמן והפרנסה יתמעט אזי במה יקמצו לא בהנהגת הבית ולא בשאר דברים רק במה מקמצין בראשונה בצדקה ובמשפט שלא ירצו לילך לדין לשלם לחבירו מה שחייב לו ומפסיקין ליתן צדקה מה שהורגלו עד עתה זה הוא כוונת הפסוק אם תשמרו צדק ומשפט אזי לא יהי' לכם מלחמה משום צד ויקויים בנו שמעו עמים ירגזון ואם תגעו בכס י' שתגזלו מצדק וממשפט אזי יהיו לכם מלחמה מן העמים, זהו כוונת הפסוק כי יד על כס י' היינו שתגע ביד בכס י' בצדק ובמשפט אזי מלחמה לד' בעמלק שנצרך לעשות מלחמה עם עמלק ונוכל לומר בדרך המליצה, הכוונה בפסוק והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, היינו בעת אשר יכול משה להרים ידו ולהראות זכות של עושי צדקה שהוא ביד אזי גבר ישראל אבל כאשר יניח ידו היינו שלא היה יכול להרים ידו אזי גבר עמלק, וזהו מליצת הגמ' כאשר באו חכמי ישראל לפני דוד

המע"ה ואמרו עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה היינו שעשירים יחזיקו את העניים ויתפרנסו זת"ז העניים יזונו מן העשירים והעשירים יתפרנסו מן העניים כמאמר חז"ל יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני העני עושה עם בעה"ב וכדפירוש הגאון מדובנא ז"ל הפסוק אם כסף תלוה את עמי את העני עמך היינו חלק העני תהי' עמך שתשתתף במצותיו עיי"ש ותמצא נחת ועוד יתפרנסו העשירים מן העניים כי עוד יעשירו מזה כמאמר חז"ל עשר בשביל שתתעשר :

וזה היה כוונת דוד המע"ה והם השיבו לו אין הקומץ משביע היינו שנותנים בקמצנות לא יוכל להשביע את הת"ח והעניים ובאופן זה לא יוכל גם הבור להתמלא מחוליתו היינו העשירים לא יתעשרו מצדקה כזה כיון שלא יתנו בלב שמח רק בקמצנות אזי לא יוכלו להתעשר כמאמר הכתוב פ' ראה ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך היינו אם לבבך לא ירע מזה אזי יברכך ד' ואם ירע לבבך אזי לא תתעשר רק מצוה יהי' לך לכן אמר להם דוד א"כ הנותנים ומקמצין בצדקה והיינו יד על כס י' פשטו ידיכם בגדוד היינו הכינו לכם למלחמה כי מלחמה לד' בעמלק :

היוצא מדברינו רבותי שצריכים אנחנו להתחזק ולחזק את ג' העמודים ובפרט לעת הזאת אשר רוח סערה בעולם ואין אנחנו יכולים לעבור הנהר ע"י (גאטקעס) זולת הגשר אשר בנוי על העמודים וגם זאת לכם לדעת שכל מה שנעשים במצות גמ"ח וצדקה אף שנקראים מצות שכליות שהשכל מחייב אותם לעשות מכל מקום אנחנו מחויבים לקיימם רק מפני שהתורה צוה כן כמאמר דוד המע"ה ממשפטיך לא סרתי לא מצד שכלי רק כי אתה הורתני ונוכל להמליץ זאת בפרשת היום בפירש רש"י וז"ל רש"י ואלה המשפטים ואלה מוסף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולכאורה קשה מה בא ללמדנו פשיטא שכל התורה מסיני היא לכן נראה שזאת הוא הכוונה ואלה המשפטים היינו מצות שכליות ולמעלה סוף הסדרה כתוב מצות חוקים בא רש"י ללמדנו מה הראשונים תעשה אותם רק מפני שנתנו בסיני לא מצד השכל אף אלו המשפטים מסיני היינו תעשה אותם מפני שנתנו מפי הקב"ה מסיני ולא מצד שהשכל מחייבם אותם לעשות ואם כה נעשה אזי נזכה לציון במשפט תפדה ושביה בצדקה אמן ואמן :

דרוש שביעי ושני לפ' משפטים לגמ"ח

זאת יודעים הכל כי השמש מביא אורה לעולם והיא המאיר לארץ ולדרים עליה אבל זאת כי השמש גם מרפא בכנפיה כמאמר חז"ל אידלי יומא אידלי קצירי וכי כל האיכרים אשר עובדים בשדות בקיץ לעיני השמש הם יותר בראים זאת אינם יודעים הכל כי יש אנשים אשר יצפינו את עצמם לישב בצל גם זאת אשר יש תחת כדור הארץ אשר שם הזרח השמש גם בעת אשר אצלינו חושך ושם לילה כיום האיר זאת ג"כ אינם יודעים הכל :

כן הוא מורי ורבותי זאת אשר המצוה גמ"ח וצדקה מאיר לנו בעוה"ז אשר פירותיהן אנחנו אוכלים בעוה"ז כמאמר התנא אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז כיבוד אב ואם וגמ"ח כו' ובפרט בגלותינו אשר רק זכות הצדקה והגמ"ח אשר אנהגו עושים מאיר לנו מעט להחיותנו כמאמר חז"ל ברכות י"ז ע"ב כל העולם כולו ניזונין בזכות של צדקה וזאת יודעים הכל .

אבל זאת שהצדקה והגמ"ח מרפא היינו שמכפרת על שאר עבירות כמאמר חז"ל סוכה (מ"ט ע"ב) גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות וא"כ כמו שקרבנות מכפרים כמ"כ שהצדקה מכפר ומרפא לחולי הנפש וזאת הוא כוונת הכתוב (מלאכי) שמש צדקה מרפא בכנפיה היינו כמו שהשמש מרפא לגוף כן הצדקה מרפא לנפש וזאת אינם יודעים הכל כי באשר המנהג פה כי בשבת ** גבאי החברה גמ"ח קוראים את הבעלי בתים הנכבדים לעלות לתורה ושבע"ב יתנדבו כל אחד נדבה על החברה ויש בע"ב אשר יטמינו את עצמם בצל ואינם מתפללים במנין זו למען לא יצריכו להתנדב מזה נראה בעליל שאינם יודעים שהצדקה ובפרט הגמ"ח שגדולה מן הצדקה מרפא לכל נפש גם זה לא טוב הוא כאשר יש בהחברה ערך מאתים איש ומלבד הגבאים אין מי שישתדל להגדיל החברה ולהחזיקה ואמרתי דרך מליצה כאשר הרופא שנותן רפואה לילד חולה והרפואה היא מרה אזי כותב הרופא (לאפטייק) להמתיק הרפואות למען אשר יאבה הילד לשתותם ויש ילדים אשר גם אחר המתיקם אינם רוצים לשתותם כי מעט מתוק המה, אך אנשים גדולים אם יקרה להם ח"ו היותם חולים אינם מביטים על מרירותם של הרפואות באשר השכל אתם ויודעים אף כי מרים המה אך מרפא הוא לו לכן אינם נמנעים מלקבל הרפואות .

כן הוא רבותי אנחנו דומים לילדים אשר רק בהמתיקם להם הרפואות היינו אלה שממנין אותם לגבאים וממתיקו להם במעט כבוד, רק אלה ישתדלו בהחברה גם יש מהגבאים אשר אינם משתדלים כלל באשר מעט מתוק שמה כי לא גדול הכבוד להם לכן רבותי הלא אתם בעלי שכל חזקו נא בהמצוה הזאת ודעו נא כי היסוד של העולם הוא החסד כמש"כ עולם חסד יבנה וכמו שהעיקר מן הבית הוא היסוד והחלונות והגג כי אם לא יהי' היסוד חזק לא יעמוד הבית כן אם לא יהיו חלונות שיאירו אל הבית אין זה בית ובלא גג ידלוף הגשם וירקבו הכל כן הוא בית ישראל וכל העולם אשר נברא בשבילם כמאמר התנא העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל הגמ"ח היינו גמ"ח הוא היסוד והתורה הוא החלונות כמש"כ (משלי כ') ותורה אור והעבודה הוא הגג כמאמר חז"ל סוטה מצות מגינה ומצלא ועוד יתירה במצוה זו שבשבילה ניתנה התורה לנו כאשר אפרש לכם מדרש רבה פליאה בפרשה זו וז"ל המדרש ד"א ואלה המשפטים מה כתיב למעלה מן הפרשה ושפטו את העם בכל עת ואמר כאן ואלה המשפטים והדברות באמצע משל למטרונה שהיתה מהלכת הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע כך התורה דינים מלפניה ודינים מלאחריה והיא באמצע כן הוא אומר באורח צדקה אהלך התורה אמרה באיזה נתיב אני מהלכת אהלך בדרכו של עושה צדקה בתוך נתיבות משפט התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה מלפניה שנאמר שם שם לו חוק ומשפט ודינין מאחריה שנאמר ואלה המשפטים עכ"ל המדרש:

וצריך להבין מה שייכות המדרש בהמשל למטרוניתא ואיזה זין יש להתורה ואיה (הקאזאקין) אשר יש להתורה ופירשתי דאיתא במדרש בראשית (פרשה ח') אמר ר' סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כתים כתים וחבורות חבורות מהם אומרים יברא ומהם אומרים אל יברא כו' חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא שכולו קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ כו' עכ"ל המדרש, והמדרש זה אומר דרשוני, וכבר פרשתי מדרש זה על דרך האמת בהדרוש לפרשה בראשית עיי"ש ותמצא עונג וכעת נפרש הצריך לעניננו מתחילה צריך להבין למה קטרגו המלאכים בבריאת האדם יותר מעל כל הברואים על הבהמות וחיות ועופות ושקצים ורמשים על כל הברואים לא קטרגו רק על האדם אך באמת כבר פירשתי שהמלאכים אשר מאנו בריאת האדם הן הן המלאכים שקטרגו נגד משה רבינו על קבלת התורה כדאיתא (בשבת פ"ח) וזאת ידעו שבריאת האדם הוא רק למען שיקבלו התורה שקדמה לבריאת העולם תתקע"ד דורות כדאיתא בשבת שם לכן לא רצו שיברא האדם ויקבל התורה אך מלאך הממונה על צדק אמר שיברא שהוא עושה צדקות והמלאך הממונה על חסד אמר גם כן שיברא שהאדם גומל חסד ועושה חסד עם חבירו וזאת ידוע הוא שבכל מקום שנאמר משפטים הם מצות בין אדם לחבירו כי בהתורה יש ג' חלקים דברים חוקים ומשפטים כמש"כ מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, ודברים הם מצות שבין אדם למקום אשר חכמים יודעים ומבינים אותם וחוקים נמסרו טעמם רק להנביאים ומשפטים היינו מצות שבין אדם לחבירו גם המון העם יודעים ומבינים אותם:

ואולי זאת כוונת הגמרא שבת שם דרש ההוא גלילאה עליה דר"ח בריך רחמנא דיהיב לן אוריאן תליתאי לעם תליתאי כו' והכוונה אוריאן תליתאי דברים חוקים ומשפטים לעם תליתאי לישראל שיש בהם נביאים חכמים והמון העם, הנביאים יבינו אף בחוקים והחכמים יבינו הדברים והמשפטים יבינו אף המון העם ועתה נבוא לביאור המדרש משל למטרוניתא כמו שהמטרוניתא יש לה שומרים מצד זה ומצד זה כן הוא התורה אחרי שהמלאכים קטרגו, עמדו צדק וחסד והובילו התורה לארץ וזה כוונת המדרש מלפניה שנאמר שם שם לו חוק ומשפט וכאן כתיב ואלה המשפטים היינו מלפניה משפט נתן לישראל ואחריה משפט ואז הלכה התורה באמצע בין המצות שבין אדם לחבירו שעל זה ממונים צדק וחסד וזהו היסוד שנברא העולם ואנחנו נבראים רק לזה לעשות צדקה וחסד, ובזה נוכל להבין מאמר חז"ל (מכות י"א) שבשעה שכרה דוד שיתין פירש יסודות של בית המקדש קפא תהומא בעי למשטפא עלמא כו' וצריך להבין למה נענש בזה אך איתא בילקוט רות (סימן תרכ"ג) ביום שהרג דוד את גלית הפלשתי השליכו עליו בנות ישראל כל הכסף והזהב והקדישו לבית המקדש ובשבא רעב שלש שנים בקשו ממנו ישראל ליתן ולא רצה ליתן להם כלום אמר לו הקב"ה לא קבלת עליך להחיות בו נפשות חייך שאין בהמ"ק נבנה על ידך אלא על יד שלמה בנך כו' עכ"ל הילקוט בקיצור לשון מעט והיינו דכתיב בדברי הימים (א' קאפיטל כ"ב) ויהי עלי דבר ד' לאמר דם לרוב שפכת כו' לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת כו' היינו שלא נתן מהכסף והזהב לעניים לכן כאשר חטא בהיסוד שצדקה הוא היסוד של העולם נענש בהיסוד שקפא התהום ובעי למשטף עלמא, כל זה באמרנו איך הצדקה וחסד מאירים לנו למרפא לנו בעוה"ז אך אחורי הכדור היינו לעוה"ב שהיר ביום ובלילה מצוה זו כמאמר חז"ל מדרש רבה (פרשה פקודי) מעשה בר' אבוה שהיה מסתלק מן העולם וראה כל הטוב שמתוקן לו לעוה"ב התחיל שמח ואמר כל אלין דאבוה ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ד' ופעלתי את אלקי הוי והשחק ליום אחרון עכ"ל המדרש והפליאה מבוארת איך חשב ר' אבוה כי הוא יגע לריק שהם לא האמין בשכר העוה"ב, אך שמעו נא רבותי ואבאר לכם פשט המדרש ר' אבוה היה עשיר גדול כי קרוב למלכות היה כדאיתא (בסנהדרין י"ד) ר' אבוה כי הוה אתא ממתיבתא לבי קיסר כו' עיי"ש והיה עושה משפט וצדקה ורב חסד לכל וכל ימיו חשב כי לא יהיו לו שכר על זה כמאמר חז"ל שבקש דוד ישב עולמך שיהיו כולם שוים ואמר לו הקב"ה חסד ואמת מן ינצרוהו נמצא שנתן הקב"ה להעשיר גם חלק העני וכן הוא כוונת הפסוק אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהי' לו כנושה פירש אם כסף תלוה אל תחזיק לך טובה רק תדע כי את העני עמך פירש חלק העני עמך הוא אצלך וכן פירש ההגאה באבות חן גו משגו

שאתה ושלך שלו היינו אם תתן לעני תדע שמשלו אתה נותן לו לכן חשב ר' אביה שאין לו שכר על זה אך אחר הסתלקותו שראה מה שמתוקן לו בעוה"ב שמח מאוד ואמר הכן משפטי את חלקי פירש אף על החלק המשפטים אקבל שכר וזה חסד גדול מאת ד' וזאת כוונת דוד המע"ה ולך ד' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו פירש אם אתה תשלם לאיש כמעשהו במידת החסד חסד הוא ממך, ובזה אם נאמר לפנינו את טוב הצפון לנו בעוה"ב שכר המלוה הזאת בטח לא נקמץ את ידינו מלחונן דלים ומלחזק את הגמ"ח שלנו :

עוד אחת ראיתי להעיר בזה כאשר בהגמ"ח שלנו יש גם עניים שמשלמים כסף שבועי (וואכער) להתחברה ולאשר יקרה שהעני הזה יצרך ללוות מהגמ"ח אזי יבוא כמו בזרוע להגבאים שילוו לו כי הוא חושב שהם מלוים לו משלו ואת (הוואכער) שמשלם יחשוב כמו שנותן רבית לכן באתה התורה ללמוד לנו אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיו לו כנושה לא תשימון עליו נשך, פירש אם כסף תלוה את עמי שהייסד גמילות חסד את העני עמך פירש גם העני ישלם עמך ויוכל היות שבכסף העני יוקבץ לכמה וכמה בכ"ז אני מזהיר את העני לא תהי' לו כנושה בעת אשר תצטרך ללוות גם לא תשימון עליו נשך שלא תחשוב שהוואכער שתשלם נשך הוא רק בעת אשר תשלם תחשוב לעשות המצוה לשם שמים ולחזק את המפתח של הגאולה כמש"כ ציון במשפט ושביה בצדקה אכי"ר ב"ב אמן :

דרוש שמיני ושלישי לפ' משפטים הגמ"ח

כתוב בפ' היום אם כסף הלוה את עמי את העני עמך לא תהי' לו כנושה לא תשימון עליו נשך :

ואמרתי הנה ידוע מאמר הגמ' (עירובין פ"ו) רבי מכבד עשירים ר"ע מכבד עשירים כדדרש רבא בר מרי ישב עולם לפני אלקים חסד ואמת מן ינצרהו אימתי ישב עולם לפני אלקים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו עכ"ל והסברתי על פי משל למלך אחד של חסד אשר כל העם אהבו אותו כנפשו ובקש המלך מהם לבנות עבורו ארמון נאה ויקרא לכל האומנים הבונים מהם היו אומנים לעשות היסוד ואומנים לעשות החלונות ואומנים לעשות הגג ובשמחה רבה התחילו לבנות ראשית כי אהבו את המלך ושנית כי ידעו שהמלך ישלם להם כידו הטובה עליו והאומנים אשר התחילו לבנות היסוד לא הניחו לשום איש לעזור להם אזי הלכו לבקש מן המלך שהאומנים יניחו גם אותם לעזור לבנות היסוד וכן ציוה המלך על האומנים שיניחו גם לאחרים לעזור בכל מה שיוכלו בעשיית הסיד ועוד כאלה, והנמשל הוא רבותי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח וגמ"ח הוא היסוד של העולם אשר יסד אברהם אבינו וכמאמר דוד המע"ה כי אמרתי עולם חסד יבנה גם המלאכים נצחו בעת בריאת האדם כמאמר המדרש בראשית חסד אומר יברא שגומל חסדים צדק אומר יברא שכולו צדקות וראשית הבנין הוא היסוד ואח"ז נבנה החלונות האורה של העולם היינו התורה שהיא אורו של עולם כמש"כ כי נר מצוה ותורה אור ואח"ז הגג היינו עבודה ובעת תפלה במקום עבודה וזהו כעין גג שמגין על האדם מכל צרה כמאמר חז"ל לעולם יקדים אדם תפלה לצרה עתה נראה נא רבותי מי הם האומנים אשר בונים היסוד של העולם הם רק העשירים אשר בידם ובכחם הוא לכן רבי ור"ע היו מכבדים את העשירים שבונים את היסוד של העולם ואם העשירים אנשי מעשה ירצו לכונן גמילות חסדים בעצמם ולא ירצו להניח את העניים להשתתף עמהם במצוה זו לכן ציותה התורה אם כסף תלוה את עמי תשתף גם את העני עמך שגם להעני יהיו זכות בזה :

עוד כוונה אחת אמרתי בפסוק אם ישמור האדם מצות גמ"ח וילוה לעני ולעשיר וירצה להפטר מליתן צדקה לעניים כמאמר חז"ל סוכה (מ"ט) גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה כו' ולא יניח לעני לכנוס בביתו לכן ציותה התורה אם כסף תלוה אף אם תעשה גמ"ח בכ"ז את העני עמך ולא תמנע מלעשות צדקה, ונוכל להמליץ עוד בפסוק אף שהמצוה גמ"ח היא בין לעניים בין לעשירים כמאמר חז"ל סוכה שם אך מצות קדימה היא לעניים כי אם תלוה את העשיר ולא ישלם לך אזי לא ישאר בידך מאומה אבל אם תלוה את העני ולא ישלם לך אזי המצוה שכר הכסף נשאר עמך וזה כוונת הפסוק אם כסף תלוה תקדים את העני כי זה יהי' עמך, לכן מורי ורבותי חזקו נא במצות גמ"ח שהוא היסוד של העולם ומי זוטר הוא מאמר הגמ' ע"ז (דף י"ז) כל העוסק בתורה בלבד בלא גמ"ח דומה כמי שאין לו אלוה גם מאמר חז"ל ב"ב כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים כו' עיי"ש ובאמת קשה להבין מאמרי חז"ל הנ"ל האיך הפליגו כל כך בעונש מניעת נתינת צדקה ואמרתי כבר לפרש ולתרץ המאמר עיין לדרוש לעיל לפ' משפטים וכעת נסביר באופן אחר :

הנה כבר אמר הנביא בשם ד' ובחנוני נא בזאת כי' היינו במצות הצדקה מותר לבחון את ד' כמאמר חז"ל עשר בשביל שתתעשר וכמו שכתוב בתורה כי בגלל הדבר הזה יברכך ד' וצריך האיש הישראלי להאמין כי בזכות

הצדקה

הצדקה יתעשר, ובאמת אנחנו רואים כמה אנשים נותנים צדקה ואינם עולים, ואמרתי לפרש הנה הנותנים צדקה ערך מעשר כמו שהיו נותנים בזמן הבית מתבואתנו בזו מהקיימים מצות הצדקה כמו שמצווים אנחנו מתורתינו וצדקתינו יעמוד לעד לעוה"ב רק מצדקה כזו לא נתעשרו כי זה חלק העני ונתון לעשיר כדי שינצל מזה מדינה של גיהנם כמאמר ר"ע בב"ב (דף י') ואם אינו נותן להעני מעשר עני או צדקה כזו אזי הרי גוזל את העני כמו שאמר שהמע"ה אל תגזול דל כי דל הוא פירש אל תגזול חלק הדל אשר עמך כי דל הוא, היינו של דל הוא רק אם נותנים חלק חמישי מהרווח כמו שאיתא ביו"ד (סימן רמ"ט) שמצוה מן המובחר ליתן פעם ראשון חומש מן הקרן ואחר כך חומש מהרווח אזי יתעשרו וזהו שדרשו חז"ל עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר היינו אם עשר תעשר ותתן שני עשרונים היינו חלק חומש אזי תתעשר וכן אמר יעקב אבינו ע"ה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ואיתא בירושלמי מעשרות, עשר אעשרנו היינו שני פעמים עשר שהוא חלק חומש, היוצא מדברינו שישראל מחויב להאמין שבשביל מצות צדקה תרום קרנם ויוכל לבחון הקב"ה כביכול וכמו שדרשו חז"ל ב"ב צדקה תרומם גוי אלו ישראל שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וחסד לאומים חטאת אלו עובדי עבודת כוכבים ואמרתי הכוונה צדקה תרומם גוי כו' היינו גוי ישראל מאמינים שצדקה תרומם אותם אבל עובדי כוכבים ומזלות מחזיקים שהחסד שהם עושין חטאת הוא להם היינו חסרון בכיסם כמש"כ ואני ושלמה בני חטאים פירש לשון חסרון, וזהו כוונת הגמ' ב"ב וסוכה כל העוסק בתורה ואינו עוסק בגמ"ח או שמעלים עינו מן הצדקה אזי אינו מאמין שיתעשר מזה אזי דומה למי שאין לו אלוה היינו לעובד אלילים שהחסד חטאת הוא להם חסרון הוא להם :

ובזה פירשתי הגמ' ב"ב שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה אמר להן לאו וראו מה פירש דוד אבי פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד כו' וצריך להבין מה שאלו אותו הלא כבר כתוב בתורה כי בגלל הדבר הזה יברכך כו' ומה פירש דוד המע"ה לכן נראה שהם שאלו עד היכן כחה של צדקה פירש שיהיו כחה לעשר את הנותן עד היכן ברב או גם במעט, ואמר להם כבר פירש דוד אבי, ונקדים לזה מה שמצאתי בספר אפ"י שפירש על פסוק כבד את ד' מהונך ופירש הירושלמי ממה שחננך והבדיל בין לשון נותן ללשון כיבוד והוא כי לשון כיבוד אינו נופל רק על מקבל שאין לו על הנותן לא חוב ולא פקדון רק שמושיט לו דבר מה מנדבת לבו באשר המקבל יקר בעיניו ע"כ יכבדהו באחד מקניינו בכסף או כלים אבל כשזה המושיט מחזיר לו חוב או פקדון אינו נופל על זה לשון כיבוד רק לשון נתינה, והנה ידענו כי השי"ת משביע לכל חי רצון ומזונותיו של אדם קצובים לו מאתו יתברך בעצמו או ימסור חלקו ביד העשיר כי יתן שדה להעשיר והפירות תשעים חלקים שייך לו ועשרה שייך להעני :

והסברתי זה ע"פ משל לא' שהי' מעריך אוכלים סארוועטר בכל בתי משתאות ופעם אחד היה חתונה נכבדה אצל גביר אחד ונתכבד זה (הסארוועטר) לחלק המזון לכל אחד והיו שם על הסעודה כמה מיני מזון ומאכלים דגים ובשר ומרק ומיני טיגון ואחר שנתחלק דגים לכל אחד סיפר אחד מהקרואים לפני בעל הסעודה שלא היה לו חלק מהדגים אזי קרא (להסארוועטר) וגער עליו למה לא נתת להאיש הזה חלק דגים ואיך לא הבטת שלא יחסר חלק לשום אדם. אז ענה (הסארוועטר) לא כן, אנוכי עורך מאכל זה כמה שנים ולא קרה אף פעם אחד שאחסר לשום אדם חלק כי עיני ישיטו על כל רק בסעודה הזאת הנחתי שני חלקים על (טעליר) אחד ודימה האיש אשר הטעלער קרוב לו כי השני חלקים הם רק עבורו ואכל אותם ובחקרו זאת נמצא כי כן הוא כאשר (הסארוועטר) אומר, הנמשל הוא כביכול הוא העורך מזון לכל אחד ומחלק חלקים לכל אחד ולפעמים יקרה שנותן שני חלקים על טעלער אחד היינו שנותן להעשיר שני חלקים עבורו ועבור העני והעשיר מפני שהטעלער קרוב לו ידמה כי השני חלקים הוא עבורו לבד ואוכל בעצמו, לכן אם החלק זה נותן לעני נקרא נותן אך אם העשיר נותן לעני מחלקו אזי נקרא מכבד לזה מוסיף שהמע"ה כבד את ד' מהונך ומפרש הירושלמי ממה שחננך היינו מחלקך, וזה הוא ששאלו עד היכן כחן של צדקה פירש מתי יתעשר אם בשנותן להעני חלק העני גם בזה יתעשר או דוקא אם יתן לו משלו ממה שחננו השי"ת ע"ז אמר שהמע"ה כבר פירש דוד אבי פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד פי' אם נתן לאביונים רק פזר היינו שמפוזר ממנו ושל עניים הוא אזי רק צדקתו עומדת לעד היינו לעוה"ב אבל אימתי קרנו תרום היינו מתי תרום קרן הצלחתו שיתעשר מן הצדקה בכבוד היינו אם יתן להעני חלק משלו שעל זה נופל לשון כיבוד כנ"ל אזי קרנו תרום וישראל יתרומם בב"א :



דרוש תשיעי וראשון לפרשה זכור

איתא בגמרא (חולין קל"ט ב') המן מן התורה מניין, המן העץ כו' אסתר מן התורה מניין ואנכי הסתר אסתיר, מרדכי מן התורה מניין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מריא דכיא עכ"ל הגמרא:

ולכאורה אין להבין כוונת הגמרא מה זה שאלו הגמ' המן מן התורה מניין האם מוכרח גם המן שיכתב בתורה ואם כל העולם מרומזין בתורה למה שאל הגמרא רק על המן ואסתר ומרדכי ועוד שאלשון מניין יורה על איזה לימוד מהגמרא כידוע להלומדים והוה ליה להגמ' לומר המן בתורה היכן ולפי דעתי נראה לי לפרש הגמרא בפירוש נאה ומקובל ומוקודם נקדים הגמ' (מגילה י"ב א') שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל באותו הדור כלייה אמר להם אמרו אתם אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אחשורוש אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם אל יהרגו אמרו לו אמור אתה אמר להם מפני שהשתחוו לצלם אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר אמר להם הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו עכ"ל הגמ', ואמרתי לפרש הנה מהגמרא נראה שהדור של מרדכי היו דור ישר ומאמינים שלא מצאו עון על ישראל רק שאכלו מסעודת של אחשורוש והשתחוו לצלם מיראה לכן שאלו מפני מה נתחייבו כלייה אף שידעו שאכלו טריפות מ"מ אין בזה עון כלייה ר"ל כי אין עונש מיתה על זה והשיבו לו מפני שנהנו מסעודתו של אחשורוש ולכאורה תמוה למה לא אמרו מפני שאכלו מסעודתו ואמרו מפני שנהנו הכוונה שכל איש אשר לבבו שלם עם ד' אף שיצרו מתגבר עליו והוטא בכל זה אח"כ מתחרט על עונו והם לא די שלא התחרטו אך עוד נהנו אחר הסעודה שאכלו טריפות וא"כ הוה כעין כפירה לכן נתחייבו כלייה, וזהו עצמו שאלת הגמ' המן מן התורה מניין כי איתא בגמ' לעשות כרצון איש ואיש זה מרדכי והמן והם היו משרתי הסעודה והמשגיחים כפירש רש"י שם במגילה, — ואמרתי להמליץ כוונת הגמ' שלרצון שניהם היו הסעודה מרדכי רצה שלא יאכלו ולא ישתו וירגיזו יצר הטוב על יצר הרע ויקבלו שכר, והמן השתדל שיבקש המלך את ישראל על הסעודה למען שיכשילם באכילת טריפות ואז יכיל להם כמו שהיה עצת בלעם להכשילם בבנות מואב, לכן שואל הגמ' המן מן התורה מניין כלומר מגלן לו להמן שהוא חשב והפיל פור באיזה חודש להאביד את ישראל ובאיזה סיבה והיכן מצא בתורה שעל אכילת טריפות יש חיוב מיתה שאם יכשילם באיסור טריפות יוכל להם ומתרץ הגמ' המן העץ, כי מצא בתורה אשר אדם הראשון אכל טריפות מה שצוה לו הקב"ה שלא יאכל וגזר עליו מיתה:

אח"ב שואל הגמ' אסתר מן התורה מניין כלומר מניין לה מן התורה שהקב"ה ימחול להם על אותו עון שהשתחוו לצלם שהפקירה את נפשה לילך למלך לא קרואה אשר אחת דתו להמית, ומשיבה הגמ' ואנכי הסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלקים אחרים, הכוונה הקב"ה אומר כי יסתיר פניו כביכול מהרעה אשר יעשו היינו מהחטא עבור כי פנה היינו שלא עשו אלא לפנים, אחר כתבי זאת מצאתי פירש זה בספר שמן המור והן הן כוונת הגמ' מרדכי מן התורה מניין שהיה בטוח שהיהודים יושעו שאמר לאסתר רווח והצלה יעמיד ליהודים ממקום אחר ומשיב הגמ' מר דרור ומתרגמינן מריא דכיא, וכ"ל לומר שמין בשמים זו היא מתחילה מר וע"י כתישה נעשה מתוק היינו שכותשין אותו במדוכה הדק היטב ומרומז זה בפסוק מר מתחילה יהיו מר שיגזרו עליהם כליה ר"ל ואח"כ יהיו דרור היינו חפשי ומתרגם התרגום מריא דכיא היינו ע"י דכיא שיהיה לבם נשבר ונדכה ויעשו תשובה אזי יהיו דרור כעין מין בשמים זו שאף שמתחילה הם מרים אך ע"י כתישה נעשו מתוק, וכעין זה איתא במדרש ריש פרשה תלוה למה נמשלו ישראל לזית מה זית שותפין וחובטין אותו ואחר זה נותן שמנו כך ישראל באו כנענים וחובטין אותם ואח"ז עושין תשובה עיי"ש באריכות, וזה הבין מרדכי שישראל יעשו תשובה ויהיו נהפך להם המר למתוק:

עתה מורי ורבותי הם בימי אחשורוש אשר בימיהם אחשורוש והמן בקשו לאבד את ישראל כדאיתא במגילה משל דאחשורוש והמן למה הדבר דומה לשני בני אדם לאחד היה תל בתוך שדהו ולאחד היה חרין בתוך שדהו בעל חרין אמר מי יתן לי תל זה בדמים בעל תל אמר מי יתן לי חרין זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חרין לבעל התל מכור לי תלך אמר לו טול אותו בחנם והלואי ויסר המלך את טבעתו עכ"ל הגמ' שם (י"ד ע"א) ואמרתי להסביר המשל של הגמ' ע"פ מה דאיתא במדרש רבה על פסוק אם על המלך טוב יכתב לאבדם, אמר ר"ל בשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש בא ונאבד את ישראל מן העולם אמר לו אחשורוש לא יכלת להון בדיל דאלההון לא שביק לון כל עיקר הא חזי מה עביד לון למלכין קמאי דהוון קומינן דהוון פשטו ידיהון עליהון דהוון מלכיא רברביא וגובריא שפי מנך וכל מאן דאתי עליהון ודיעך עליהון מבשל מן עלמא והווי למתל לכל דרי עלמא ואנן דלא מעלינן כוותיה על אחת כמה וכמה שביק לך מלמללא כו' עיי"ש ועל המן דורש המדרש שאמר ישנו עם אחד אותו שנאמר ד' אחד ישן לו מעמו ואין הקב"ה שומר ישראל כלל לכן אמרתי שההבדל בין אחשורוש ובין המן כמו ההבדל בין מלפנים ועתה מלפנים שהיו עובדי אלילים את ישראל שהיו קנאת הד"ת ומתקנאים בם מפני חכמתם ותורתם וישראל עמדו בעיניהם גבוה, אבל עתה בעו"ה ישנאו אותנו הגוים אשר במאראקה וחושבים אשר ישראל משחתם בהם מום בם, וכל המדות רעות יש בנו ונתקיים בנו מאמר הנביא ונתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם, וההבדל בין גבוה ובין שפל הוא זה מנזה נופל על אחד שמבזה את חבירו ובקרב לבו יודע כי
הוא

הפסוק (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחדיו כו', ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו היינו שאומ"ה רצו לנתק החבל והקשר שבינינו לאבינו שבשמים ע"י שיחטיאו אותנו וכן היה עצת בלעם והמן שבלעם יעץ להכשילם בבנות מואב להעבירם על ד"ת ואז יוכלו לישראל וגפי דעתי גם המן בקש מתחילה רק לאבד הד"ת כי לולא כן קשה איך אמר אחשורוש מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן הלא הסיר טבעתו ונתן להמן ואמר והעם לעשות בו כטוב בעיניך ואין דרך המלך לשקר כן, לכן נראה שהמן בתחילתו אמר ישנו עם אחד כו' שדתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים אם על המלך טוב יכתב לאבדם היינו דתיהם לאבדם בוונת אחשורוש וכוונת המן מתחילה, אך כאשר השיב לו המלך והעם לעשות בו כטוב בעיניך אף שכוונת המלך היה על הד"ת אך המן עילה מלא לאבד את כל היהודים מלשון המלך, כן היה מחשבת כל רשעי ישראל שנרפה את החבל המקשר אותנו לאבינו שבשמים ואז ירדו שונאי ישראל לתכולה, לכן רבותי נחזיק נא חבל הדת בכל כחינו ואז נבטח שנעלה מעלה והקב"ה יוציא אותנו משיעבוד לגאולה וזאת מחוייבים אנחנו להאמין שהקב"ה לא יסיר עין השגחתו כביכול ממנו אף רגע אחת ומחויבים אנחנו לברך על הרעה כמו שמברכין על הטובה כי גם הרעה לטובתינו הוא כמו שפירשתי מאמר המדרש בראשית (פ' ע') על פסוק ושבתי בשלום אל בית אבי וז"ל ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשה מפתח לגאולתן של בנים אמר לו הקב"ה אתה אמרת והיה לי לאלקים חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנאמר והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים והיה ביום ההוא יוסיף ד' שנית וגו' והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כו' עכ"ל המדרש:

וצריך להבין מה זכות זה ליעקב אבינו הבחיר שבאבות שאמר והיה ד' לי לאלהים שהאמין בד' וקבל אלהותו עליו, ובספר בינה לעתים פירש מאמר הזה בדרוש כו' ודבריו ערבים אך לפי פירושו זאת קשה למה לא כתב המדרש תפילתן של אבות וכתב שיחתן שאין לשון שיחתן מורה על תפילה לכן אמרתי לפרש וטרם שאבא ביאור הדברים אטה למשל אזני איש אחד היה בלי מזון ומחיה אח"ז נהפך הגלגל ונתעשר מאד והיה לו עסקים רבים וטובים והחזיק כמה אנשים בעסקים שלו ונתן להם די מחיתם שיחיו בריווח עד אשר יצא שמו לתהלה ולגביר נכבד למרחק, ואיש אחד עני ואביון היה באיזה עיר שהיה מקרוביו של הגביר הנ"ל ובשמעו זאת שקרובו נתעשר ושהוא איש חסד אף לרחוקים, מכר כל מה שהיה לו בביתו על הוצאות הדרך ונסע למקום קרובו הגביר, בבואו שמה לא בנקל היה לראות את פניו כי כמה שומרים יש שאין מניחים לבוא אל חדרו עד אשר ירשה הגביר לבוא אליו רק כאשר סיפר העני שהוא קרובו והשומרים הגידו להגביר שבא קרוב שלו אז הרשה לבוא אליו, וכאשר בא לפניו התחיל להתחנן שיספחהו לאיזה כהונה, והגביר נעתר לבקשתו ונתן לו על ידו כתב ציווי להממונה על עסקיו שיקבל אותו לאיזה כהונה אשר יאות לפניו וכן עשה הממונה ונתן לו משרה נכבדה, והעני הלז שמח למאד ותיכף שלח אחר אשתו ובניו שיבואו, ובבואם שכר דירה נאה גם מזון ומחיה הקיף בחנויות מאכלים טובים והחנונים מקיפים אחרי כי ידעו כי נתקבל לכהן בעסק הגביר הנ"ל, וכאשר בא יום השילום לכל המשרתים בא גם קרובו הנ"ל אל המחלק וראה שכל המשרתים יקבלו שכירות לחודש ארבעים רו"כ וששים רו"כ אז שמח בהשבו אם הם שאינם קרובים של הגביר יקבלו שכירות גבוה, הוא שהוא קרוב פשיטא שיקבל שכירות הרבה, ובקרבו אל (הקאסיר) נתן לו שנים עשר רו"כ עבור החודש אז נתמלאו עיניו דמעות ושאל את (הקאסיר) אולי משגה הוא, וענה לו (הקאסיר), כן ציוה לי האדון הגביר וכן רשם בהפנקס, בשמעו זאת הלך לביתו אבל וחפוי ראש, ובנותיו המגודלות קוו שאביהן יביא כסף רב וילביש אותן, ובבואו עם שנים עשר רו"כ בכו מאד ואמרו מאין יבוא עזרנו עת דודים הנה בא וקרובינו הגביר יתנהג אתנו באכזריות ותיכף עזבו את הדירה ושכרו מעון בזול ומאכלם היה מעט הואת רק לחם ומים וכן עבר חודש שני והוא לא השיג רק שנים עשר רו"כ לחודש, וכן עבר שנה ושנתים ובנותיו הגדילו מאד ושדכנים התחילו לדפוק על דלתותם להציע נכבדות בעד בנותיו אך אין בידו לפורעס אף שוה פרוטה ואשתו לחצה אותו שילך אל הגביר לבקש רחמים בעד נדוניא של בנותיו, והאזין לאשתו והלך אל הגביר ובכה לפניו וסיפר לו כי בנותיו בגרו ומציעים לפניו נכבדות טובים אך מה יעשה, ענה לו הגביר בטח בד' ועשה קישורי תנאים וד' יעזור לך אל תירא, תשובתו זאת הנעים את לבבו והלך לבית ועשה קישורי תנאים והבטיח לתת נדוניא חמשה מאות רו"כ, ובהגיע תור להשלים הנדוניא הלך שנית להגביר קרובו ואמר לו הגיע העת להשלים הנדוניא ואין לי אף פרוטה אחת ואין לה אף בגד ללבוש, אז נתן לו הגביר מכתב סגור (להקאסיר) שלו שם היה כתוב שיחשוב לו מזמן שהתחיל לכהן אלו על שמונים רו"כ לחודש, והוא לא קיבל רק שנים עשר לכן המותר ישלם לו בשלימות והחשבון עלה עד שלשה אלפים רו"כ ותיכף נתן לו סך הנ"ל, ובראותו זאת כמעט נתעלף משמחה, והקאסיר נתן לו להבין כעת למה לא נתן לו עד היום שכירות גבוה כי ראה שיש לו בנים ובנות מגודלים ואם נתן לו כל השכירות אזי בהגיען לפרקן לא היה לו איך ליתנס לחוץ, והוא קרובו לכן הקשה את לבו אף שרחם עליו לא לתן לו יותר ויחיה חיי צער אך לבסוף ישמח, אז הבין העני שקרובו הגביר דרש טובתו והוא אוהבו האמתי, כן הוא אנחנו מורי ורבותי אנחנו חיים כעת חיי צער ומדמים אנחנו שהשי"ת חו"ש יתנהג עמנו במדת הדין ואין מרחם עלינו כי פרנסתינו בצמצום מאד, אך כשיגיע התור וקול דודים ישמע בארצינו אזי ישלם ד' לנו, ואז נבין כי ד' הוא גואלנו הוא אוהבינו, וזהו שאמר יעקב אבינו אם יהיה אלקים עמנו וידוע הוא שאלקים הוא מדת הדין וד' הוא רחמים כמו שאיתא במדרש בראשית, לכן אף יהיה ד' עמנו במדת הדין ולא יהיה לנו רק לחם לאכול ובגד ללבוש, אך בעת שנזכה לשוב אל בית אבינו אז נבין ונראה כי והיה ד' לי לאלקים היינו הרחמים היה לי לאלקים כי ד' ישלם לנו בעד כל הזמן אשר היינו נרדפים, ובזה

כיכל להמליך גם מאמר הכתוב והיה ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו, הכוונה ביום ההוא נראה ונבין הנה אלקינו זה שהיה עמנו עם מדת הדין זה ד' קוינו לו הוא היה המדת הרחמים,

וזה שאמר המדרש נטל הקב"ה מיתן של אבות ועשה מפתח לגאולתן של בנים והיינו כיון שנראה יעקב אבינו להיות הוא וגם בניו במדת הדין בגולה א"כ יש לי מפתח לגאולתן של בנים, שכרו ושכר בניו יהיה מפתח לגאולם ב"ב א"ס:

דרוש שלשה עשר לפרשה בחקותי

כתוב בפרשה היום אם בחקתי הלכו ואת מצותי השמרו ועשיתם אותם ואיתא במדרש על פסוק זה הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבינו של עולם בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך עכ"ל המדרש :

ולבאורה המדרש תמוה האם דוד המלך עליו השלום לא הלך בכל יום רק לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הלא ידוע שכמעט רוב ימיו היה עסוק במלחמות ולהנהיג את העם, ואמרתי לבאר ומקודם נקדים פסוקי תהלים (א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים גו' כי אם בתורת ד' חפצו גו' והיה כעץ שתול על פלגי מים גו' ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח גו' ופסוקים אלו קשה ההבנה הם כי הוה ליה לכתוב אשרי האיש אשר בתורת ד' חפצו ויהי' נכלל הכל כי איש כזה בטח לא ילך בדרך רשעים ועוד מה זה דבר והפוכו שאמר לא כן הרשעים כ"א כמוץ גו' הוה ליה למימר לא כן הרשעים כ"א כעץ על ארץ יבשה אשר הרוח בא ועקרתו, ונסביר זה על פי משל, איש אחד היה בעל שדות אשר דר בכפר רחוק מן הישוב והיה בעת אשר דש כל תבואותיו היה מובילן לעיר ליום השוק ומוכרם שם, אחר זמן מת האיש ההוא ונשאר בנו תחתיו ובנו לא היה מעולם בעיר, וסביב הכפר לא גדל מין האגווים ומעולם לא ראה מין האגווים, וכאשר נסע בפעם הראשונה לעיר ליום השוק למכור תבואתו וראה על השוק נשים עומדות ומוכרות אגווים בשל במדה, והלך זה לקנות ג"כ ושאל בכמה רבע מין זה ושוהו חמשה קאפ', ושילם החמשה קאפ' ולקח מלוא חפניו אגווים והשליך לתוך פיו ללועסן לאוכלן ושיבר את שניו, או התחיל לצעוק על המוכרות גנבים רמאים איך תקחו כסף בעד אבנים שאינני יכול לאוכלם, והשיבו לו שבור את האגווים ותמצא בתוך גרעינים וזה תוכל לאכול ושאל אותם מה אעשה עם הקליפות, ואמרו לו תשליכם ארצה, שאל שנית למה אתם תקחו כסף בעד הקליפות אשר אין ראוים לאכול ולא שנו אותו דבר, או אמר שוטה הייתי שהבאתי דגן נקיים למכור גם אני אעשה כן, אביא דגן עם הקליפות והמוץ ואמכור כן, ושמח בנפשו לאמר אף שהפסדתי איזה קאפ' אך ארויח יותר מדגני, ונסע לביתו ולקח את העומרים מהתבואה וקצץ את התבן, והדגן עם השיבולות עם המוץ הניח בשקים, ומתבואה אחת נעשה כור, ומכור אחת נעשה מאה כורים וכה הובילם לעיר למכור, ובבואו על השוק עם השיבולות והדגן מלאים שקים, נקבצו קונים ושאלו אותו מה יש לך למכור, ענה, דגן יש לי למכור, וכאשר מששו השקים ובמישוש היד נראה להם כתבן או אמרו לו מה זה תבן הבאת למכור, אמר להם לא תבן הבאתי רק דגן, אמרו לו פתח את השקים ונראה וכאשר פתח וראו את השיבולת עם המוץ אשר על הדגן אמרו לו רק תבן ומוץ אנו רואין, השיב להם תבן עם המוץ רק מלמעלה ובתוכם יש דגן טוב, שאלו אותו ולמה הבאת לנו את התבן מה לו להבן את הבר, או שחק מהם ואמר כאשר עשיתם לי כן עשיתי לכם אתם מכרתם לי האגווים עם הקליפות כן הבאתי לכם הדגן עם הקליפה, וכאשר ראו כי אין בו דעת הלכו להם כל הקונים כי מי יקנה תבואה כזו בעיר אשר אין מקום לדוש אותם, וכה עמד על השוק עד ערב ואין קונה עד אשר בא אחד וקנה זאת בעד הבהמות שלו ושילם לו כמעט כמקח התבן, ובן הכפר התחיל לצעוק האם כסדום הייתם מתורת תפשיטו את העור, מתני לקחתם כסף גם בעד הקליפות ולי אין אתם משלמים, או הבינו לו לדעת החילוק שבין אגווים לדגן, ואמרו לו האגווים אם יניחו את הגרעינים לבדם בלא הקליפות אזי ירקבו לכן הקליפה שומר את הפרי לכן לוקחים כסף גם בעד הקליפות, לא כן הדגן אינם צריכין להמוץ לכן אין לשלם בעד זה כסף כן הוא רבותי כוונת דוד המע"ה הצדיק כל אשר עושה אף בעניני עוה"ז הכל עושה לשם שמים כמו אם אוכל ושותה למען שיוכל אח"כ ללמוד והנה אכילתו ושתייתו שומר להפרי כי זולת זה לא יוכל לעשות מצות ואף אם ילך לדרך לסחור ולהרויח הכל יהיה לשם שמים לפרנס אשתו ובניו ולשלם עבודם שכר לימוד ולמען שיוכל לעזור לקרוביו עניים ולעניים דעלמא, נמצא כל מה שהצדיק עושה הכל הוא שומר להפרי וא"כ יקבל שכר גם בעד אכילתו ושתיתו כמשל האגווים שמשלמין

שמשלמין גם בעד הקליפות כיון שזה שומר להפרי כמש"כ צדיק אוכל לשובע נפשו הכוונה הצדיק אוכל למען שיוכל אח"ו להשביע את נפשו בתורה ובמצות :

וזהו כוונת הפסוק אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים גו' פירש בכל מקום שהוא הולך ועומד הוא רק לשם שמים היינו שחפצו הוא רק לקיים תורת ד' וזהו שאמר כי אם בתורת ד' חפצו אף שאינו יושב ולומד רק כל מה שהוא עושה מטרתו לתורת ד' או יהיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול פירש המצות שהצדיק עושה שזה נקרא פירות ישמור לעשות אותם בזמנם כמו ק"ש בזמנו וכן כל המצות או אף עלהו שזה ידוע שהעלה הוא שומר הפרי שלא יכס שרב ושמש כן גם בהצדיק האכילה והשתייה הוא שומר להתורה ולהמצות לכן אף זה לא יבול כי גם בעד זה יקבל שכר כעל התורה והמצות וכמשל האגוזים שמקבלין שכר גם בעד הקליפות לא כן הרשעים הם אוכלים ושותים רק למען הנאת הגוף אזי יהיה כמוץ מהדגן וכהמשל הנ"ל , וזהו כוונת הפסוק והמדרש אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם וקשה להמדרש לשון תלכו ומפרש המדרש הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד בכל יום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות פירש בכל מקום ובכל עסקי שהייתי מהלך חשבתי הכל לשם שמים והיה נחשב כאילו רגלי הולכות לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וזאת אמרה התורה אם בחוקתי תלכו היינו אם בעת שתלכו בדרך או בעסק יהיה אך בחקתי בדרך התורה אזי יהיה שכרכם בזה ובבא :

עוד איתא שם במדרש חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך , ובאבות גם כן איתא שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות , וצריך להבין מאי זה לשון מתן הוה ליה למימר חשבתי שכרן של מצות שאין אתה יודע שכרן של מצות ולשון מתן הוא מתנה , ונקדים מאמר התנא (אבות פ"ד) בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה , וכל מפרשי המשנה זו ידחקו בפירוש מצוה גוררת מצוה בשכר מצוה וכו' :

ואמרתי לפרש כי הנה זה ידוע שהתורה והמצות שצוה ד' לנו הם רק למען טובתינו והצלחתינו כדכתיב בפ' ואתחנן לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה וא"כ רצון השי"ת שיהיה רק טוב לנו אחר שנקיים התורה והמצות וכמו אב שמבטיח את בנו אם ילמוד יתן לו מאכל טוב לאכול והיה אם בנו לומד בטוב והאב נותן לו טוב לאכול , אזי יהנה האב ממה שלמד גם ממה שאכל מאכל טוב כי גדל אהבת האב על הבן ואם יקרה להיפך שאב מזהיר את בנו שלא ילך שובב ואם לא ייסרהו והבן איננו שומע לו והאב מכה אותו אזי אף שמכה אותו מתוך כעסו בכ"ז ידאב לבו על שבבותו גם על שהכה אותו כי טבע של אב לרחם על בנו , כן הוא כביכול עמנו אם אנחנו שומעים לדברי תורה והקב"ה נותן לנו שכר אזי יהנה כביכול ממה ששומרים את התורה גם מהשכר אשר אנחנו מקבלים כי בנים אנחנו למקום ואוהב אותנו כאב את הבן , ואם אנחנו עוברים על מצות ד' והקב"ה מעניש אותנו או כביכול בצער על העבירות גם על העונש שאנחנו סובלים .

עתה נראה מה נקרא מצוה הוא מה שנמצא רצון אבינו שבשמים , נמצא אם עושים אנחנו מצות ומעשים טובים ומקבלים אנחנו שכר ובזה נתמלא רצון השי"ת שיהי טוב לנו אזי גם הטוב שנקבל גם זה חשוב מצוה ונקבל שכר גם על השכר וא"כ אין סוף להשכר לכן אמרו חז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כי אין סוף לזה וכן אם עוברין אנחנו על מצות ד' ומקבלים עונש אזי עבירה כפולה הוא לנו על העבירה ועל העונש שמצערים אנחנו את כביכול , וזהו פירש התנא מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ומפרש התנא איך הוא גוררת מפני ששכר מצוה מצוה פירש השכר שאנחנו מקבלים על המצוה גם זה הוא מצוה ושכר עבירה עבירה היינו העונש שמקבלין אנחנו על העבירה גם זה הוא עבירה , א"כ מצוה גוררת עוד מצוה היינו השכר , וכן עבירה גוררת עוד עבירה היינו העונש , נמצא התשלומין שאנחנו מקבלים על המצות נקרא שכר אבל התשלומין שאנחנו מקבלים על השכר זה נקרא מתן כי מתנה הוא והבן , וזהו שאמר דוד חשבתי מתן שכרן של מצות פירש שהקב"ה נותן מתן גם בעד השכר שאנחנו מקבלים וא"כ כך גדול כח המצות ואשיבה רגלי אל עדותיך וזהו כוונת התנא שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כי בהאי עלמא ליכא רק בביאת המשיח שנזכה במהרה בימינו אמן ואמן :



דרוש ארבעה עשר לשבת חזון

איתא בנדרים (דף פ"א) אמר רב יהודא אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת, דבר זה שאלו להכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירש הקב"ה בעצמו ויאמר ד' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם :

וכבר הביא שם הר"ן בשם הר"ר יונה איך לא ידעו החכמים והנביאים על מה אבדה הארץ אם עזבו את התורה לכן פירש שהיו עוסקים בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים עד שפירש הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה עכ"ל הר"ן, ואחרי דברי קדשו של הר"ן עדיין קשה להבין המאמר הם היו מקיימים התורה והמצות רק שלא למדו לשמה האם מפני זה נאבד הארץ וגלינו בין האומות עובדי אלילים ונשפכו דם ישראל כמים, לכן אמרתי לפרש כי הכל היו יודעים שישראל חטאו וכאשר חטאו גלו, רק השאלה היתה על מה אבדה הארץ פירש הלא ארץ ישראל היתה ארץ זבת חלב ודבש ולא חסר בה כל ולמה כעת לא תתן פריה גם המקומות אשר כתוב בתורה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחושת ארץ נחלי מים מעינות ותהומות, איה האדמה אשר יחצב ממנה נחושת וברזל, ואם העם חטאו אדמה מה חטאה, וכבר אמר הקב"ה לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם אלא ודאי יש בארץ ישראל כל הטוב אשר אמר הקב"ה רק ממנו נאבדה ואין אנחנו יודעים מקומות הטוב לכן שאלו על מה אבדה הארץ פי' בטח יש גם כעת כל הטוב בה רק נאבדה מעינינו ועל מה הלא אנחנו גלינו מארצינו ואיזה עונש הוא שהאדמה אבדה כל טובה, ויאמר ד' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם והכונה כמו שפירשתי בדרוש לפ' משפטים לשון ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי משפטים נקרא המצות בין אדם לחבירו וצוה הקב"ה למשה שהמצות בין אדם לחבירו תשים לפניהם פירש לפני ומקודם למצות שבין אדם למקום שהם יותר חביבים לפני הקב"ה כמאמר חז"ל מדרש רבה בפתיחתא על פסוק ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו שבין אדם לחבירו לכן פירש הקב"ה על עזבם תורתי אשר נתתי לפניהם מקודם היינו מצות שבין אדם לחבירו, וזאת לא ידעו לפרשה שזאת חמורה ממצות שבין אדם למקום :

ובאמת רבותי למה חמורה עבירות שבין אדם לחבירו כמו גזל והונאה וריבית ומדות ומשקלות של שקר, ושנאת חנם ולשון הרע ורכילות ועוד כדומה מפני שאין להם תשובה כמאמר הגמרא קשה עונש של מדות יותר מעריות שזה אפשר בתשובה וגוזלי רבים אין להם תשובה שאינם יודעים למי להחזיר לכן על עבירות שבין אדם למקום הקב"ה מאריך אף אולי יעשו תשובה כמאמר הכתוב ויש רשע מאריך ברשעתו, אבל עבירות שבין אדם לחבירו אין לו להקדוש ברוך הוא להאריך אפו, לכן רבותי התבוננו וחשבו נא שכר עבירה כנגד הפסדה אם אחד מאנה את חבירו או נותן לו מדה חסרה או משקל חסר כמה ירויח בזה בעולם הזה וכמה יפסיד בעולם הבא אשר אין לזה מועיל תשובה עד אשר יוציא הגזילה מתחת ידו ואינו יודע למי להחזיר, ולא די שמשחיתים את נפשינו ונשמותינו בזה עוד משחיתים אנחנו את בנינו ומולידים בהם טבעים רעים ומדות נשחתות כמו שמביא הרמ"א ביו"ד (סימן פ"א) וז"ל ומ"מ לא יניק תינוק מן המצרית דחלב עו"ג מטמטם הלב וכן לא תאכל המינקת אפילו ישראלית דברים האסורים וכן התינוק בעצמו כי זה מזיק לו בזקנותו ע"כ, וכן איתא בתוספתא דשבת דתנא שם אין יונקין מן העבודת כוכבים ומן בהמה טמאה עיי"ש .

לכן רבותי אל תדמו כי טרפות נקרא רק חלב או מהש שנמצא בחלל הבהמה או העוף, לא זה דוקא נקרא טרפות אלא אף ככר לחם או בשר כשרה אם קנה אותם בעד כסף אך שנתערב בהם איזה פרוטות של גזל או אונאה או ריבית וכדומה נקרא לחם טרפה או בשר טרפה, רק שלזה יש פדיון היינו להחזיר הגזילה לכן אם מאכיל לחם כזה או בשר כזה להילדים שלו או מטמטם הלב שלהם, כיון שנמצא בהלחם פרוטה של גזל וגרע מהש שנמצא בחלל הגוף שזה רק ספק טרפה ופרוטה של גזל ודאי טרפה הוא .

ובזה פרשתי מאמר המדרש רבה פרשה אמור ובגמ' הוא במסכת תמיד רק הגירסא במדרש מבואר יותר וזה לשון המדרש אלכסנדר מוקדון אזל למדינה אוחרי דשמא אפריקי נפקין קדמוניה בחוורין דדהב וברמונין דדהב ובלחמא דדהבא אמר ומה זה דהבא מתאכל בארעכון אמרו לו ולא הוה כך בארעך אמר להון לא עבידיתיכון אתיתי למיחמי אלא דינכון אתיתי למיחמי, עד דאינון יתבין אתו תרי גברא לדינא קדם מלכא, חד אמר מרי מלכא חרובא זבינית מהאי גברא וגריפתא ואשכחיה בה סימא ואמרית ליה סב סימתך, דחרובא זבינית וסימא לא זבינית ואחרינא אמר כמה דאת מסתפי מעונש גזל כך אנא מסתפינא כד זבינית לך חורבותא וכל דאית בה זבינית לך, קרא מלכא לחד מינהון א"ל אית לך ברא א"ל הן, קרא לאחרינא א"ל אית לך ברתא א"ל הן, א"ל אזלון ונסבין דין לדין ויכלין תרווייהון סימא, שרי אלכסנדר מוקדון תמה א"ל מה את תמה לא דנתי טובות א"ל הן עיי"ש עד סוף המאמר, והמעשה הלז פליאה היא למה יצאו לקראתו בלחמא דדהבא ואחר כששאל מה זה דהבא מתאכיל בארעכון אמרו לו ולא הוה כן בארעך משמע שמחוייב להיות כן .

ואמרתי לפרש המדרש על דרך האמת בזו"ה הנה הכל אוכלים לחם, הנהגה מינ"ע כפו אוכל לחם ההגוני והמזוג יי"ש ג"כ אוכל לחם,

הרעבים

הרמאים והגנבים אוכלים לחם אך אינם שוים הלחם, הנהנה מיגיע כפו הוא אוכל לחם נקי אין בו פסולת אין בו לא גזל ולא אונאה ולא רבית לחמו נקרא לחם זהב וטהור לא כן החנוני והמוזג יי"ש שאינם זהירים לקנח המדות והמשקלות ועוד לזה שמחללין שבת לכן לחמם מעורב בהם מעט פסולת וכש"כ אם נותנים מדה חסרה או משקל חסר, וכש"כ הסוחרים שמאנים זא"ז או הגנבים לחמם כולו פסולת, וזהו המליצה במדרש, ידוע הוא המנהג שלקראת מלך יוצאים בלחם ומלח, וכן במדינה ההוא יצאו לקראת המלך אלכסנדר בלחם פשוט ולמה קראו לו לחם דדהבא, מפני שבמדינה ההוא שנאו גזל ואונאה והיה לחמם נקי כזהב ובזה היו מתפארים לפני אלכסנדר מוקדון שלחמם הוא דדהבא אמר להון מה זה דהבא מתאכיל בארעכון, תמה איך יוכל להיות שלא יקרה שנים חלוקים בדבר שזה יאמר כולה שלי וזה יאמר כולה שלי, לכן מביא המדרש המעשה עד דאינון יתבי אתו תרי גברי לדינא וכל אחד צעק כי ירא אנכי מגזל כי שונא גזל אנכי, אז ראה אלכסנדר מוקדון כי אמת הוא שלחמם של דהבא הוא, לכן רבותי כל מי שמאכיל לבניו לחם אי נקי שמעורב בו של אחרים אזי מוליד בהם טבעים רעים שהם ג"כ יחמדו של אחרים, ומוכרחים אנחנו ביותר לשמור המצות שבין אדם לחבירו לעשות צדקה וחסד, גם נחוץ לנו לעשות לפנים משורת הדין היינו יושר כמאמר הז"ל ב"מ (דף פ"ג) גבי הני שקולאי עיי"ש :

ועוד אמרתי דבר נחמד בגמ' (ב"מ ל' ע"ב) דאמר ר' יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה כו' ולא עבדו לפנים משורת הדין, ומעודי נפלאתי על מאמר תמוה הנ"ל, הפלא ופלא האם בגלל שלא עבדו לפנים משורת הדין היינו אשר נחרב הבית וקרוב לשני אלפי שנה שאנחנו בגולה ודם ישראל נשפך כמים והדין תורה שמרו איך מחוייבים אנחנו עונש כזה, ולוא שמרו ישראל הדין תורה אזי כבר בא הגואל צדק, ועוד קשה הלא כבר נאמר ומפורש בגמרא יומא מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיה בהם ג' עבירות עובדי אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים מקדש שני היה שנאת חנם, ואיך קאמר הגמרא מפני שלא עשו לפנים משורת הדין, ותירצתי זה ע"פ דרוש דראיתי בספר שמן המור שמפרש כוונת הפייטן באין מליץ יושר מול מגיד פשע כו', דהנה יש ג' מיני עבירות חטא עון ופשע, חטא הוא שוגג, עון הוא מזיד, פשע הוא להכעים, וכנגדן יש ג' מיני מצות, מצוה שלא בכונה הוא כעין שוגג שלא נתכוין לשם מצוה, מצוה בכוונה הוא כעין מזיד שמתכוין לשם מצוה, ועוד גדולה מזו שעושה לפנים משורת הדין אף שפטור על פי הדין לכן יש ג' מיני עבירות וג' מיני מצות, ובעת ימי הדין אשר כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, עומדים לפני כסא הדין פרקליטים ומקטריגים, זה מראה מצות של ישראל וזה מראה עבירות ואם ישראל הם מחצה על מחצה אזי הקב"ה מטה חסד כלפי חסד כמאמר חז"ל כה"ש, ועתה אם המקטרג מביא עבירה של שוגג מה מביא הפרקליט המזכה מצוה כזה של שוגג שלא בכוונה ואם מביא ומראה עון עבירה של מזיד אזי מראה המזכה מצוה בכוונה, ובזה האופן הוה מחצה על מחצה כן הכלל הפ"ט, ועתה אם המחייב מביא עבירות של אדם של פשע שעשו להכעים, מה צריכים אז המזכים להמליץ שעשו לפנים משורת הדין היינו יושר ויהיה זה מול זה, וזהו כוונת הפייטן באין מליץ יושר מול מגיד פשע היינו שאין להמליץ להראות היושר של ישראל נגד המגיד פשע של ישראל מפני שישראל לא עשו לפנים משורת הדין מבקשים אנחנו תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט שהקב"ה בעצמו ידין ולא ב"ד של מעלה ואז יוכל למחול כמאמר דוד המלך עליו השלום מלפניך משפטי יצא גו', וזהו כוונת הגמרא שבעת החורבן היו מכעיסין ובאים כמו אחאב וחבעם ועוד, ובעת שעמדו למשפט לפני הקב"ה אילו היה להם אז מליץ, שעשו לפנים משורת הדין היינו יושר, שיהיה נגד העבירות להכעים אז יצאו זכאים, אך שלא היה להם מצות זאת לכן נחרב הבית, וזהו שאמר הגמרא לא חרבה ירושלים אלא שלא עשו לפנים משורת הדין שיגן נגד עבירות להכעים, לכן רבותי שמרו משפט ועשו צדקה ויושר ואז יכריעו הכף של זכות, ונזכה לבנין המקדש במהרה בימינו אמן :

דרוש חמשה עשר לשבת נחמו

לאגודת חובבי ציון

השבת הזה נעטר בשיבע שמחות כל פנים יצהלו וקול דודים נשמע בקרב ישראל וצריך להבין לשמחה זו מה זו עושה, הלא אכתי נודדים ושפלים אנן וכמו בשבת העבר איש אשר יראת ד' נגע בלבבו הלך שחוח וכל פנים קבצו פארור כמו כן עתה עוד לא שמענו הקול מבשר ומארץ פרס קול ענות אנחנו שומעים אשר כל לב ידוה מהשוד והשבר אשר שם, וכן ממדינת אוסטריא וגאליציא קול צוררי בני שם ישמיעו להבזות היהודים בעיני המלך והשרים, וא"כ במה נהנחם בשבת זו :

ואמרתי להסביר על פי מאמר חז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וצריך להבין אם בגדר שכר הוא זה הלא יש עוד מצות גדולות כזו שבזכותם זוכה לראות בשמחת ירושלים אך הכוונה הוא כמו שמצאתי בספר בינה לעתים שמסביר פסוקי תהלים היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה גו' אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך אדדם עד בית אלקים ופסוקים האלו צריכים ביאור והבנה והוה צריך לכתוב כי עברתי בסך נדדתי עד בית אלקים לשון עבר ופירש על דרך שאמרו חז"ל להשיב למטרונא ששאלה למה לא קבל יעקב אבינו תנחומים על יוסף ואמרו מקבלים תנחומים על המתים ואין מקבלים תנחומים על החיים כי דבר אשר זכרונו לא יעשה שום רושם בהזכרתם שאין עוד תקוה שישובו להיות אחר אשר ספו תמו כענין המת אשר נשכח מן הלב זאת נשכח, אך אשר עדיין הוא חי זאת לא נשכח ועיין שם עוד דברים נחמדים לכן כמו כן אם היה הבית המקדש וירושלים חו"ש מת מאתנו שלא ישוב עוד אזי כבר נשכח מאתנו אך באשר שעתיד להבנות במהרה בימינו, לכן לא נשכח מאתנו ובכל שנה ושנה אבל חדש לנו וכן באיש פרטי מי שיזכה לימות המשיח ולבנין בית המקדש זה האיש אינו שוכח ובוכה בכל שנה ושנה על חורבן בית המקדש, אבל מי שנכרת ח"ו מארץ החיים זה האיש איננו בוכה ואינו מצטער וסימן שלא יזכה לראות בבנינו וזאת כוונת דוד המלך עליו השלום היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה פירש כיון שעיניו זלגו דמעות על חורבן בית המקדש אות הוא שעתיד הוא לחזור לנו והיה לו הדמעות ללחם לכן אמר כיון שעת אזכרה ואשפכה עלי נפשי אות הוא כי עוד אעבור בסך אדדם עוד עד בית אלקים וזאת הוא כוונת הגמרא כל המתאבל על ירושלים אות הוא שיזכה ויראה בשמחתה כי ממנו לא מת ירושלים וזהו הניחום שלנו בשבת זו כאשר בשבוע העברה בכינו ויללנו על חורבן ירושלים אות הוא שנזכה לראות בבנינה :

וכן אמרתי על הרעיון שנתעורר כעת ישוב ארץ ישראל אשר מעולם לא עלה זאת על הרעיון אות היא כי קרובה ישועתנו לבוא וההסבר הוא כאשר נראה שטבע הוא של (המאגנאגטס) שמושך אללו ברזל בכ"ז אם יהיה הברזל רחוק מן (המאגנאגעט) לא ימשוך כן הוא זה כל זמן שהיה רחוק מביאת הגואל אף שטבע הוא של הנפש למשוך אחר ארצנו הקדושה, כי כמו הגוף כשיגיע זמן הקיץ מי שברך ד' אותו בהון יכסוף לצאת לנאות דשא שקורין (דאַטשע) למען לשאוף רוח לא כן הוא הנפש תכסוף (לדאַטשע) היינו לאוירא דארץ ישראל כמאמר חז"ל אוירא דארץ ישראל מחכים, בכ"ז כל זמן שהיה רחוק לביאת הגואל לא עלה על רעיון שום איש להתיישב בארץ ישראל, ועתה כאשר התעורר הרעיון הקדוש הזה מכח הנפש אשר באדם אות הוא כי קרוב קצינו, ואל יפלא למה לא הקדימו לרעיון הזה חסידים ואנשי מעשה אין זה רק כמו האנשים אשר יכספו (לדאַטשע) אינם שוים מי שדור ברחוב רחב ונקי אין ממהר כל כך לקחת (דאַטשע) כי גם בעיר בדירתו אינו מצופף האויר, רק כשיגיע חודש מאיי או יון אזי שוכרים נאות דשא, אבל מי שדירתו ברחוב קצר ואי-נקי ממהר לשכור (דאַטשע) כי קשה עליו לסבול אויר המחנק, כן הוא טיבעת הנפש מי שדירתו בגוף נקי שעושה מצות ומעשים טובים אינו ממהר כמו האיש אשר נפשו יחנק מתאות הגוף אבל בכלל הוא רעיון קדוש ומאד נעלה כי כמו אשה ענוגה אשר עת יושבת גלמודה אם תראה אשר יש אוהבים לה ודורשים שלומה וטובתה להשיב את בעלה לה אזי בזה תתנחם כן הוא ציון וירושלים אם נשאל על ציון לשלום לה ונשתתף בצערה זאת היא נחמתה, ועתה יוכל להיות שזאת היה תשובת הקב"ה למשה רב לך היינו שגופך טהור וקדוש אף כחז"ל נשמתך מעולה מאד כמו שאיתא במדרש סוף פ' ברכה באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו אמר לה בתי מאה ועשרים שנה קצבתיך היותך בגופו של משה עכשיו הגיע קצך לצאת צאי אל תאחרי, אמרה לפניו רבש"ע יודעת אני שאתה אלוה על כל הרוחות וכל הנפשות נפש החיים והמתים מסורים בידך כו' ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה כו' ואיני רוצה לצאת ממנו כו' עד שבע"כ הוציא הקב"ה נשמתי ממנו עיין שם במדרש עוד :

ואיתא במדרש פרשה תבוא בשפה שביקש משה ליכנס לארץ ישראל אמר לו הקב"ה לא תעבור את הירדן הזה ומשה בקש מן הקב"ה לבטל את שתיקן אמר לפניו רבש"ע סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך ובטלה של הקב"ה ונתקיימה של משה מניין שנאמר סלחתי כדבריך כיון שבא ליכנס לארץ ישראל התחיל אומר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה א"ל הקב"ה משה בטלת את שלי וקיימתי את שלך אני אמרתי ואשמידם ואתה אמרת סלח נא ונתקיים שלך ואף עכשיו מבקש אני לקיים את שלי ולבטל את שלך א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין אמר לו אם אעברה נא אתה מבקש לקיים בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש לקיים בטל אעברה נא עכ"ל המדרש שם, וצריך להבין למה תלוי ביטול אעברה נא בקיום סלח נא או ביטול סלח נא בקיום אעברה נא, ואמרתי להסביר על פי משל ממה ששמעתי מעשה מבעל עגלה אחד שהיה לו כמה סוסים ועגלות והיה עשיר ופרנסתו היה להוביל סחורה ואנשים מעיר לעיר טרם שנעשה מסילת הברזל והיה איש כילי למאד והיה מחזיק כמה חמרין (פורמאנעם) להסוסים ובנסיעתו בדרך עם כל העגלות והחמרין היה מכוין תמיד לנוח ביום השבת לא בעיר רק במלון על הדרך מפני שבעיר ההוצאה מרובה של אכילת החמרין והסוסים ושכר (האכסניא), ובדרך במלון היה מניח הסוסים לרעות בחנם גם מחיר האכילה בזול, פעם אחד קרה לו שכיון להתאכסן יום השבת במלון אחת וביום הששי לפנות ערב בא אצל המלון ומצא שנשרף בית המלון ומוכרח היה לנסוע הלאה לכרך גדול אשר היה קרוב למקום הזה, ויתעצב מאד על ההוצאה אשר יעלה לו, במשך שעה אחת האירו פניו כי מצא תחבולה טובה להנצל מהוצאה מרובה, כי נזכר אשר מעירו יצאה ילדה קטנה ונישאת בכרך הזה לאיש ומחזקת אכסניא וזה כחמשה ועשרים שנה אשר יצאה מעירו ואינה מכירה את משפחתו ויש לה שם בעירו אח של אביה, ויבוא הוא ויגיד כי הוא דודה ובטח לא יעלה לו שכר (האכסניא) גם מחיר המזונות לא יעלה לו ביוקר ושמח מאד על תחבולה זאת וכן היה, הוא בא לעיר ושאל על האשה הזאת ואמרו לו כן היא מחזקת (אכסניא) ברחוב פלונית ותיכף השיב את הסוסים עם כל העגלות לרחוב הנ"ל ובא אצל ביתה ובראותה דרך החלון את האיש עם החמרין והסוסים יצאה לקראתו ותיכף שאל את האשה, האת היא בת פלוני, כן הוא אנכי בת ר' פלוני ענתה לו, אז אמר לה אנכי דודך אחי אביך ע"ה, בשמעה זאת מלאה ששון ושמחה והתחילה לנשק את ידיו ואמרה האמת הוא דודי ר' ראובן מעודי לא פללתי לראות את פניכם ותיכף ציותה למשרתיה לפתיח ארות הסוסים ולהכניס כל הסוסים של דודה ולהעמיד המיחס (סאמאוואר) וליתן מספוא להסוסים ואוכל להחמרין ודודינו ר' ראובן ישמח מאד על ערמימותו כי טוב עשה, ובהגיע זמן תפילת ערבית הלך ר' ראובן להתפלל בשמחה ובטוב לבב, ובבואו מבהמ"ד התחיל לנגן שלום עליכם ובת אחיו הנ"ל בקשה אותו שיברך את בניה כי כן היה המנהג בליל שבת לברך את הבנים, ודוד הזה לא המרה את בקשתה והרים את ידיו לברכם ובהרימותו את ידיו הגישה לפניו את בתה הבכורה ואמרה לו דוד יקר עתה הוכלו לברך אותה שתזכו לכלולתה במזל כי לפני דודי אגלה את כל לבי אנכי התקשרתי עמה בקישורי התנאים עם חתן נחמד ונעלה אך לא חשבתי לגמור הענין ולעשות החתונה כי אין לי הנדן אשר הבטחתי ליתן סך חמשה מאות רו"כ, אך עתה כאשר הקרה ד' שכבוד דודי בא הנה בטח לא ימנע הטוב ולא יקפיץ את ידו מלעזור את בת אחיו בשני מאות או שלשה מאות רו"כ, הדברים האלה ירדו חדרי בטנו ולהלאת פניו נהפך לשחור וברכתו נתבלבל והחריש, הם ישבו לאכול והיא מספרת לפני דודה איך נשארה אלמנה ואיך מטה ידה וכמעט נביאות נזרקה בה אשר עשתה את השידוך טרם ידעה אשר בוא יבוא דודה לעזור לה, האוכל נפל מפיו בשמעו זאת והוא החריש כי מה יעשה, למחר ביום השבת הביאה לפניו את החתן הנעלה למען אשר יבחן אותו חריפותו ובקיאותו כי זאת שמעה אשר דודה ר' ראובן הוא מופלג גדול בתורה, ודוד הנ"ל באשר לא ידע בין ימינו לשמאלו של תורה ענה במרמה ראשי יכאב עלי ואיני יכול לדבר עמו בתורה רק שמע מהחתן איזה חידושי תורה ואמר שטוב הוא מאד, היא שמחה מאד על אשר החתן מלא חן בעיני דודה ודוד הנ"ל מספר את הרגעים שיעבור היום שיוכל לעבור ולנסוע מזה, היום פנה אז ציוה למשרתיו החמרין לרתום הסוסים, והיא הציקה לו בדבריה שיגיד לה כמה יתן עזר לנדן של בתה, עד שמוכרח היה לענות לה גם אנכי איני עשיר ויש לי ג"כ בנות להוציאן ועתה לא אוכל ליתן מאומה, היא נמרה בלבה עם עקש תתפתל וציותה לסגור הסוסים עד שבעל כרחו יענה אמן, הם באו בדברים ובויכוחים עד שהלכו להרב דשם לדין, היא טענה לפני הרב אנכי קבלתי אותו בכבוד גדול ופניתי את הבית והאורות הסוסים ולא מנעתי כל הטוב ממנו ועתה בקשתי ממנו לעזור לי בעד בתי על נדוניתה ומקשה את לבו, עוד שמעתי שירושת אבי זקני נשאר כמעט אצל דודי הנ"ל ומאשר לאבי עשה כל הכבוד הזה, אז אמר הרב לרבי ראובן ומה תשיב אתה על טענותיה ענה ואמר מי הגיד לה שדודה אנכי הלא אנכי בעצמי ועתה אגיד שנכרי אנכי לה ואינני דודה, ואחרי ששמע הרב טענותיהם פסק שמחויב ליתן בעד בתה סך שני מאות רו"כ, ממה נפשך אם הוא דודה היושר והדין שיתן כיון שלקח ירושת אבי זקנה והיא היורשת כי לא היה לאביה בן, ואם לאו דודה הוא יחשוב כל מחיר העונג שהיה לו פה ושכר אכסניא שלו ושל נעריו והסוסים ג"כ יעלה לסכום עלום לכן מחוייב הוא ליתן סך הנ"ל :

כן הוא רבותי אמר הקב"ה למשה שאיתא במדרש סוף פ' שמות בשעה שאמר משה להקב"ה למה הרעת לעם הזה והצל לא הצלת, באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע במשה וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר, לא פגעה

בו מדת הדין עכ"ל ואיתא במדרש פ' ואתחנן שדור המדבר לא היה להם זכות לעמוד בתחיית המתים, אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן בזכותך הם באים עמך כו' עיי"ש עוד, ועוד איתא במדרש פ' וירא (פ' מ"ט) אמר ר' לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אמר אברהם אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם את תפיס חבל בשני ראשין בעי עלמא ובעי דינא, אם לית את מוותר ליבחר לית עלמא יכיל קאים אמר ליה הקב"ה אברהם אהבת צדק ותשנא רשע אהבת לצדק את בריותי ותשנא רשע מאנת לחייבן על כן משחך כו' לא אחרים כדיו, לך אני מחריש ולבדים היוצאין ממך לאברהם שהוא אומר חלילה לך מעשות כדבר הזה ולמשה שהוא אומר למה ד' יחרה אפך בעמך גו' וזה אמר הקב"ה למשה אם שלא נא אתה מקיים היינו איזה פעמים דברת אלי קשות כמו הרעת ולמה יחרה אפך בעמך וכעסתי אליך רק שלחתי לך אחרי שאתה דורש וגואלם ומי יבקש עבורם אם לא אתה, וקיימתי דבריך לשלוח להם וזה ירושה היא לך מאביך אברהם שהוא ג"כ דבר אלי קשה ונתרצתי לו, אם כן בשל אעברה נא ותקבר כאן במדבר למענם ובזכותך הם באים עמך כמו אברהם שכתוב בו ויהי רעב בארץ וילך אברם מצרימה לגור שם כו' ובתחילת השקפה קשה איך יצא אברהם מארץ לחוץ לארץ ואמרתי לפרש כי אברהם יצא רק למען איזה מאת האנשים אשר היו עמו אשר גיירם והכניסם תחת כנפי השכינה והאכילם והשקם, כמש"כ אגב מלחמת ארבעה מלכים וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות ובשביל אלו יצא מא"י לחו"ל אף שיוכל להיות שימות בחוץ לארץ ובודאי היתה חביבה על אברהם ארץ ישראל לכן גם אתה משה אם דורש וגואלם אתה ויש לך לשות לדבר אלי קשה בשל אעברה נא ותמות בחוץ לארץ למען ישראל כנ"ל ואם אעברה נא אתה מקיים ואל תדאג עבורם בשל שלא נא :

היוצא מדברינו רבותי שלכשמתינו ארץ ישראל היא גלות דשא ואם אין אנו יכולים להיות שם עד ביאת הגואל נחזיק את אשר ישנו שם ויושבים שם הן אותם שעובדים האדמה והן אותם שעוסקים בתורה ובמצות ונזכה לעוה"ב כמאמר חז"ל (כתובות קי"א) אמר ר' יוחנן כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא, ולכאורה היה צריך לומר כל ההולך ארבע אמות מאי המהלך אך ר' יוחנן בא ללמדינו לאו דוקא ההולך בעצמו הוא בן עולם הבא וזהו פשיטא אלא אף המהלך היינו שמחזיק את חבירו שהוא יכול לחיות בארץ ישראל ג"כ הוא בן העוה"ב לכן נחזיק את בני ישראל הן העובדים האדמה והן העוסקים בתורה ובמצות ונזכה לעולם הבא ולביאת הגואל במהרה בימינו אמן :



דרוש ששה עשר לפרשה עקב

כתוב בפרשה היום והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ד' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, ולכאורה קשה להבין כוונת הפסוק אחרי דכתיב עקב תשמעון משמע שיקיימו כמו דכתיב והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי כו' למה לי ושמרתם ועשיתם אותם :

ואמרתי לפרש כמו שפרשתי לעיל בדרוש לפ' משפטים דברי רש"י שם בתחילת הפרשה ואלה המשפטים כתב רש"י כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני עכ"ל, ותמוה הוא מאד מה חידש רש"י בזה האם בלא דברי קדשו של רש"י לא ידעתי שהפרשה אלה המשפטים מסיני היא ולמה לא פירש רש"י כזה בשום פרשה מן התורה רק על פ' זו בתולי תילי הלכות נאמרה בה פירש"י שנאמרה מהר סיני ופליאה הוא מאד, ואמרתי שם בזה האופן דבשני חלקי התורה היינו בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, יש אנשים שמחזיקים החלק בין אדם למקום ומדקדקים הרבה היינו שלומדים ומתפללים ושומרים כל המצות שבין אדם למקום, ובמצוה שבין אדם לחבירו אינם מדקדקים כל כך, ויש אנשים להיפך אשר בין אדם לחבירו הם שלמים היינו שעושים צדקה וחסד, והמצות שבין אדם למקום אינם שומרים ואף מחללים את השבת ועושים כל העבירות שבעולם ר"ל אין זה כי המצות שבין אדם לחבירו מה שמחזיקים ועושים אינם מקיימים משום שמצווים מפי הקב"ה כך דא"כ היו מקיימים גם המצות שבין אדם למקום, רק שהולכים אחר שכלם ומה שהשכל מחייב אותם לעשות הם עושים ומה שאין השכל מחייב אינם עושין, ובזה המצאתי מה שאמר דוד המלך ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני הכוונה ממשפטיך היינו המצות

המצות שבין אדם לחבירו שנקראו משפטים לא סרתי ושמרתי לא מצד שהשכל מחייבם לעשות רק כי אתה הורתני, וזהו כוונת רש"י ואלה מוסיף על הראשונים ומה הם הראשונים היינו מה שכתוב סוף פ' יתרו ולא תעלה במעלות על מזבחי מצות קרבנות שהם בין אדם למקום שאין השכל מחייב אותם לעשות והמקיימים אותם אינו רק משום שמצוים כן מפי הקב"ה מסיני, לכן כתב רש"י מה הראשונים מסיני פירש אם תשמרם אינו אלא משום כי כן נצטוית מסיני אף אלו המשפטים מצות שבין אדם לחבירו תעשה ותשמרם רק מפני כי כן ציוה הקב"ה מסיני ולא מטעם שכלך :

ובזה נבין מה שנראה לפעמים הנותני צדקה ומפזרים הרבה ויורדים מנכסיהם הלא אמרה התורה עשר תעשר ודרשו חז"ל עשר בשביל שתתעשר וכן כתוב בפ' ראה נתן תתן לו גו' כי בגלל הדבר הזה יברכך ד' גו' והקב"ה אמר ובחנוני נא בזאת, אבל האמת הוא כך מי שעושה צדקה לשם שמים מפני שמצווה מסיני והבחינה הוא שאין ממתין עד שיבקשו ממנו רק הוא משכיל אל דל אזי יתן לו הקב"ה ברכה עד בלי די כמאמר הכתוב אבל מי שעושה צדקה רק מצד שכלו או שהוא רך לב ובזה יפוג רחמנותו על העני, אזי אף שמצוה גדולה הוא ושכר הרבה יהי' לו כי בין כה וכה מחיה את העני, אבל ברכה בעוה"ז לא יהיה לו רק לעולם הבא, ובזה פירשתי הכתוב בפ' תרומה ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, ופירש רש"י לי לשמי וצריך להבין הלשון ויקחו למה לא כתוב ויתנו לי תרומה, גם מאי הוא כוונת רש"י לי לשמי ועוד קשה כפול הלשון אחרי שכתוב ויקחו לי תרומה למה מסיים הפסוק עוד פעם תקחו את תרומתי, ולפי מה שפרשתי רמז הכתוב בלשון ויקחו היינו אף שיתנו בכ"ז ויקחו כי עשר בשביל שתתעשר ולזה כתב רש"י לי לשמי היינו מתי תתעשר אם תתן את הצדקה לשם שמים, ומסיים הכתוב הבחינה שנותן לשם שמים אם לא ימתין עד שמבקשים ממנו אלא שהוא מבקש שיקבלו צדקה ממנו ולזה כתב מאת כל איש אשר ידבנו לבו שיבקש תקחו את תרומתי, אז בזה האופן יהיה ויקחו אף שיתנו, ועל האנשים אשר ישמרו מצות שבין אדם למקום ומזלזלין המצות שבין אדם לחבירו פירשתי שם בפרשה משפטים עיין שם ותמצא נחת :

ועתה נבין פרשתינו והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה היינו אם מפני ששמעתם בהר סיני המשפטים האלה מפני זה ושמרתם ועשיתם אותם אזי ושמר ד' אלקיך את הברית כו' ויברכך בכל טוב עוה"ז כמו שכתוב אחר זה בפ' הנ"ל, ועוד פירשתי בפסוק על אופן אחר כי לכאורה קשה אחרי דכתיב עקב תשמעון ושמרתם ועשיתם אותם למה צריכים אנחנו לזכות אבות שכתוב ושמר ד' אלקיך לך את הברית כו' אשר נשבע לאבותיך למה לנו הזכות אבות אחרי שנהיו זכאין ונשמור התורה כי משה רבינו זכר זכות האבות רק בזמן שחטאו ישראל.

ונקדים מאמר חז"ל שבת (דף נ"ה) מאימתי תמה זכות אבות אמר רב מימות הושע בן בארי כו' והמאמר ידאיב לב ישראל אם תמה ח"ו זכות אבות באיזה זכות תהיה הגאולה האחרונה האמיתית האם בזכותנו יהיה די או בזכות בנינו שזאת ידוע שהדור מתמעט והולך ואם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם הם כבני אדם אנו כחמורים ואם בדור הקודם לא באה הגאולה מה יהיה הסוף מאתנו מתי יהיה קץ הפלאות האם ונדור החדש הפרוץ נקוה כי יבוא גאולתנו, ובתוס' שם איתא אמר רבינו תם דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דהא כתיב וזכרתי את בריתי יעקב אף לאחר גלות ואנן אין אנו מזכירים זכות אבות אלא הברית עכ"ל התוס' ובאמת קשה דברי התוס' דשם בגמ' אמר שמואל שזכות אבות תמה מימי חזאל שנאמר וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כו' וכתיב ויחן ד' וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם ויצחק ויעקב ולא כו' ולא השליכם מעל פניו עד עתה, ופירש רש"י אבל מכאן ואילך השליכם, ולא פנה אל ברית אבות, אלמא מהפסוק גופא משמע דזכות אבות וברית אבות הכל אחד ונשאר קושיות תוס' הלא כתוב אחר הגלות וזכרתי את בריתי יעקב :

ונמשה למשל אונינו ואז נבין כל זה, איש אחד היה גביר גדול ולעת זקנותו נולד לו בן יחיד והיה יקר אצלו כבבת עינו, ובהגיע עתו לילך בדרך כל הארץ, ובנו יחידו היה עוד צעיר לימים, קרא לאיש אחד קרובו אשר היה בעל גמילות חסדים גדול ובקשו ואמר לו אבקשך אנכי הולך בדרך כל הארץ ובני בבת עיני צעיר לימים ורבות טרחתי ועמלתי עד שגדלתי אותו וכל רכושי אני מניח עבורו כי כל מה שהרווחתי לא הוצאתי עבורי והכל הנחתי עבור בני לכן כעת כאשר אתה קרובי וקרובו אני ממנך עליו אפוטרופוס ואת כל רכושי אני מוסר לידך הקרן והפ"ג אשר עלה על הקרן וכטוב בעיניך תעשה הן עם בני הן עם הרכוש שלי, אח"ז נאסף האב אל עמיו, והאיש הקרוב שלו קבל את בנו לביתו וגידל אותו אח"ז קיבל אותו לבית מסחרו הגדול וציוה ללמדו עריכת החשבונות (בוכהאלטעריית) למען שירויח על חיותו ולא יוצרך לקבל מן ירושתו עד עת חתונתו אשר אז יצרך לכסף הרבה, אך לא כאשר חשב כן היה, הנער הזה קודם חתונתו זמן מה נחלה ר"ל ולא יכול לעסוק בבית מסחרו ולא הרויח כלום, ומוכרח היה האיש קרובו הנ"ל לקבל על הוצאות מחלתו ועל הוצאות חתונתו מהרכוש של אביו כל הפ"ג ועוד כסף רב מהקרן, אחר חתונתו אילו היה בריא וחזק והרויח בעצמו מעט אזי היה די לו הרווח שלו והפ"ג של אביו על דירה נאה ועל כל צרכיו אך תיכף אחר חתונתו נחלה ר"ל במחלה מסוכנת מאד ובא אוהב הבן ובקש מהאפוטרופס שיתן לו מהרכוש של אביו כי הוא בסכנה גדולה ובעל כרחו היה מוכרח לקבל מהרכוש וליתן להבן להגן מחליו ועוד איזה פעמים קרה שנחלה עד שנפחת הרבה מהרכוש של אביו, וכראות האפוטרופוס שמהרכוש של אביו לא נשאר כי אם האגי וכבר יש להבן הנ"ל בנים ובנות והם חלושים ובעלי מומים ואם לא יהיה לו כסף עבורם אזי יאבדו לעד כי מי ירצה להתחתן עמהם בלא כסף, אז אמר האיש קרובו של הבן מהיום לא אתן לך מהרכוש של אביך אף פרוטה אחת כי רואה אנכי כי בניך בעלי מומים המה ואם לא יהיה להם

כסף

כסף אזי יאבדו לנצח לכן מהיום אקנה לך בית חומה ומשכר הדירה תפרנס את עצמך וכאשר הבן הנ"ל לא נהג כשורה לא הספיק לו שכר דירה מהחומה על הוצאותיו ונעשה בעל חוב גדול עד שלבסוף מכרו הבע"ח את הבית חומה שלו, והוא בעצמו שכר דירה לדור בשכנות וחי חיי צער ודוחק עד שלא היה לו אף לשלם שכר דירה או גרשוהו גם מהדירה ולא היה לו אף מקום ללון, ואז הלך אצל הנ"ל לבכות ולבקש שיתן לו מהרכוש של אביו, וענה לו קרובו מהרכוש של אביך לא אתן לך, זה אחזיק בעד בניך לעת הצורך ואתה לך ועשה ואל תבלה עתך על הבל וריק ואז תרויח על פרנסת ביתך והרכוש אשמור בעד בניך, זאת הוא המשל.

והנמשל הוא אברהם אבינו היה גביר גדול במעשים ולעת זקנותו נולד לו בן יצחק הוא עם ישראל, ובהגיע עת לילך בדרך כל הארץ או בקש מהקדוש ברוך הוא קרובו וקרוב של ישראל, כדכתיב אשר לו אלקים קרובים אליו וכן כתיב לבני ישראל עם קרובו, שיהיה האפוטרופוס של ישראל ויהיה אב להם ואמר לפניו רבש"ע וכן אמר יעקב אבינו רבונו של עולם אתה ידעת במה טרחתי ויגעתי עד שגדלתי את בני וכל רכושי היינו שכר המצות שלי אני מניח בעד בני כי כל מה שהרוחתי שכר המצות לא הוצאתי עבורי והכל יהיה עבור בני ישראל, והאבות נאספו אל עמם, והקב"ה קבל אותנו לבית מסחרו היינו ללמוד תורתו הטהורה ומזה יהיה לנו די חיותינו כדכתיב אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ורכוש של אבותינו יהיה שמור לעת הצורך, אך אנחנו קודם חתונתינו היינו קודם מת"ת היינו תולים במצרים תולי הכפש עד שטען שר של מצרים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז ומוכרח היה הקב"ה קרוב שלנו לקבל מהרכוש של אבותינו לגאול אותנו ממצרים כמו שכתוב וידבר אלקים אל משה וגו', וארא אל אברהם גו' ואזכור את בריתי וכן איתא במדרש שמשה שאל את הקב"ה באיזה זכות אתה גואלם אמר לו בזכות אבותינו וזה שכתוב קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים אלו האבות שנקראו הרים, ובזכות האבות זכינו ליום חתונתינו ולשמחת לבנו ליום מתן תורה ובפעם זה נפחת הרבה מהשכר של אבותינו בכ"ז אילו לא קבלנו יותר אזי היה לנו השכר די על דירה נאה היינו להיות בארץ ישראל על אדמתינו ועל כל העטרות שלנו אך אחר מתן תורה חלינו עוד מחלה מסוכנת לנפש שעשינו את העגל ונתחייבנו כליה ר"ל ואז עמד משה רבינו והרבינו בתפלה ובקש מאת ד' שיקח מאת הרכוש של אבותינו להגן עלינו כמו שכתוב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך ועוד כמה פעמים חלינו במתאוננים ובמרגלים עד שנפחת הרבה הזכות של האבות או אמר הקב"ה אכניסם לארץ ישראל ושם ירויחו משכר הדירה היינו מצות התלויות בארץ כמו תרומות ומעשרות לקט שכחה ופאה ועוד כהנה וכאשר ישראל לא הלכו בדרכיו ולא שמרו כל המצות אלו ונעשו בעלי חובות להשי"ת או נמכר א"י בידי זרים ואנחנו שכרנו דירה מאומות העולם לדור וכאשר חטאנו עוד גרשנו גם מהדירה ואמר הקב"ה לא אשליכם מעל פני עד עתה ולא יותר ותמה זכות אבות היינו בראות הקב"ה שיש לנו בנים בעלי מומים הולכים בדרך עקלתון כאשר בעו"ה הבחורים הולכים בשבתות ומקלות בידם ועוד מקטרים בשבת ועל הדור החדש אין לנו לקוות שבזכותם יבוא גאולתינו הלואי שלא יעכבו גאולתינו, לכן תמה זכות אבות וישמור ד' את זכותם לעת הצורך היינו לעת הקץ שלא יהיה לנו זכות אזי יעורר ד' לנו את זכות אבותינו ויגאלנו, וזהו כוונת הגמרא תמה זכות אבות וכאשר תמה זכות האבות ואנחנו לא הרוחנו כי לא עבדנו את ד' חבלנו ומשכנו את ביתנו בית המקדש וארצנו לנכרים וגלינו מארצנו ושכרנו דירה, וכאשר העוינו יותר וחטאנו ולא הרוחנו אף על שכר הדירה או גם מהדירה גרשנו עד שבכמה ארצות מוחים את היהודים לגור שם וגרשום, וזהו כוונת הפסוק והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה היינו שתרויחו בעצמכם לחייכם ושמר ד' אלקיך לך את הברית גו' אשר נשבע לאבותיכם היינו שישמור את הזכות לעת הקץ :

עתה רבותי היום ברכנו את החודש אלול חודש האחרון מכל השנה לכן אף שבכל השנה לא שמרנו את מצות ד' כחוק ובזו החודש סוף שנה נשובה אל ד' אזי ג"כ נושעה כמאמר הכתוב והיה עקב תשמעון הכוונה אף אם בעקב היינו בסוף תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם אזי ושמר ד' את הברית אשר נשבע לאבותינו וישלח לנו את הגואל צדק במהרה בימינו אמן :

דרוש שבעה עשר לפרשה ראה

כתוב בפרשת היום ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה אמרתי לפרש דרך המוסר, ונקדים המדרש פרשה מקץ נפרשה קדשים ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מן אני של בשר ודם אתה למד אני של הקדוש ברוך הוא מה אני של בשר ודם על ידי שאמר פרעה ליוסף אני פרעה היה לו כל הכבוד הזה לכשיבוא אני של הקדוש ברוך הוא אני ראשון כו' אני עשיתי על אחת כמה וכמה עד כאן לשון המדרש:

ולבאורה מדרש פליאה הוא מה תלוי זה בזה מה שייך זכיות הכבוד ליוסף ע"י שאמר פרעה אני פרעה ועוד מאי ק"ו הוא, אמרתי לפרש החילוק בין אני ואנכי, ההפרש הוא אם אחד ירצה להגיד על עצמו ולשלול זולתו, היינו [נאר איך און ניט קיין אנדערער] צריך להגיד אנכי, ואם לא ירצה לשלול זולתו אזי נופל לשון אני כמו אם ירצה לומר [איך אויך] צריך לומר אני מצוה כי גם אחר מצוה, אב על בנו אדון על עבדו, לכן בעשרת הדברות שרצה הקב"ה להודיע שאין אחר זולתו אמר אנכי ד' אלקיך, וכן איתא במדרש על פסוק אנכי אנכי הוא מנחמכם כי אין אחר יוכל לנחם את ציון זולת אנכי ד' כדאיתא שם במשל שהביא המדרש ע"ש וזהו כוונת המדרש זאת ידוע כי פרעה איני שם העצם רק שם המלוכה כמו אצלינו מלך כך בלשון המצרי פרעה, לכן אם אמר פרעה אנכי פרעה היינו אנכי מלך אזי לא היה ליוסף כבוד רב כי אזי לא חלק כבוד מלך ליוסף, אך כאשר הגיד לפני כל עמו בלשון אני בלומר ויש שני לי אזי חלק מכבודו ליוסף לכן זכה לכל הכבוד הזה, ועתה דורש המדרש ק"ו מה פרעה ע"י שאמר אני פרעה וחלק מכבודו ליוסף וכה לכבוד הזה, לכשיבוא הקב"ה ויאמר אני ויחלק מכבודו למלך המשיח על אחת כמה וכמה שמלך המשיח ינחיל כבוד גדול, וזה הוא כוונת הפסוק ראה כל מה שיקרה אתכם הן הטוב והן הרע ר"ל אנכי נותן ולא אחר, הן הברכה והן הקללה הכל ממני הברכה על עשותכם הטוב והקללה על עשותכם הרע:

ובזה פירשתי מאמר חז"ל (גיטין נ"ח) מעשה בר' יהושע בן חנניא שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי כו' הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים, ענה אותו תינוק ואמר הלא ד' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו, אמר מובטחני בו שיהיה מורה הוראה בישראל העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקים עליו אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל ומני רבי ישמעאל בן אלישע עכ"ל, ולכאורה צריך להבין מה מצא ר' יהושע באותו תינוק גדלות או חריפות עד שהיה בטוח שיהיה מורה הוראה הלא פסוק הוא בישעיה והוא הגיד לו חצי הפסוק הראשון והתינוק הגיד לו חצי הפסוק האחרון, אך באמת ראה בהתינוק הבנה יתירה כי אם נשאל לתינוק אשר בקי בנביאים מי החריב את בית המקדש אזי ישיב נבוכדנצר או טיטוס הרשע, לא כן זה התינוק כאשר שאל אותו ר' יהושע ויכול להיות אשר שאל אותו בלשון אשר היו מדברים אז, לועז או ארמית מי החריב את בית המקדש רק הגמרא קבע השאלה והתשובה על הפסוק, והשיב התינוק הלא ד' לא נבוכדנצר ולא טיטוס רק ד' כי אם לא חפץ ד' בזה לא יעשו הרשעים מאומה בבית מקדשינו ומתשובה זו ראה והבין ר' יהושע כי חכמה יתירה בו ואמר מובטחני, לא כן בדורנו בעו"ה אשר במקומות שונות שמו ובזזו את היהודים וכאשר ישאלו למו מי ומי הם השוסים יענו ויאמרו הריקים והפוחזים מאומות העולם אך באמת רבותי הן הם רק שלוחי המקום וכן נגזרה עלינו בעו"ה ממעל מאת ד'.

ובזה נבין מאמר תמוה חגיגה (ה' ע"א) ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו וצריך להבין למה בכי כי מטי להאי קרא יותר משני התוכחיות אשר עבר עליהם ולא בכי, ואמרתי הכוונה כי לשון מציאה אינו נופל רק על דבר שאין עליה בעלים היינו דבר הפקר וגם דבר זה אינו בא רק על פי מקרה, ואת נקראת מציאה, כמו למשל אם ילך עני ועשיר אחד יאבה לחנן את העני ויזרוק על הדרך אשר העני הולך איזה מטבעות של כסף למען לא ידע העני מי הוא הנותן כי כן הוא בחינת הצדקה אזי לעני יחשב זה במציאה, או אם אחד ירצה להכשיל את חבירו בדרך ויזרוק על דרכו אשר הוא הולך אבן נוגף אזי הניכשל ידמה כי זה מקרה כמו מציאה, ובאמת הן המציאה של העני הן המכשול פעל יד אדם, לכן ר' יוחנן כי הוי קרי התוכחה אף שהיא מלאה קללות ר"ל לא בכי כי היה בטוח כי יבוא עליהם ר"ל הקללות אזי ישובו אל ד' וירחם עליהם ויגאלם, אך כיון שהגיע להפסיק והיה כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות אמר עבד שרבו ממציא לו צרות ורעות היינו שישראל יחזיקו שכל הצרות והגזירות רעות הן בגדר מציאה ובגדר מקרה לא מפי הקדוש ברוך הוא אזי בודאי לא יעשו תשובה ובלום תקנה יהיה להם..

ובזה המלצתי הפסוק בפ' כי תבוא סוף פרשה ביכורים, ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ד' אלקיך ולביתך, לכאורה צריך ביאור על מצות עשה זו הלא על טוב אין צריך צווי שישמח, אך באמת הכוונה של הפסוק כן הוא כי באמת גדלה כל כך מצות הביכורים עד שכל ישראל היו עומדים לפני המוביאי ביכורים ובקול רנה והמון חוגג היו מביאים והטעם הוא, למשל אם נראה בבית אחת יושבים אנשים סביב השולחן ואוכלים אם נחפוץ לדעת מי הוא הבעל הבית אזי נכיר בזה מי היושב בראש הוא הבע"ב, אך אם קרה אורח הגון רב או גדול אצל בע"ב פשוט אזי יושב הרב בראש, ובמה ניכר מי הבע"ב אזי ניכר רק בזה, מי שהוא תוחב הכף בראשונה להקערה אזי זהו הוא בעל הבית, לכן צוה התורה עלינו למען חוק אמונתנו כי הקב"ה הוא הנותן לחם לכל בשר כי ראשית כל פרי האדמה היינו הכף הראשונה תביא בית ד' כי הקב"ה הוא הבעל הבית ואל תאמר כי כחי ועצם ידי עשה לי החיל הזה לכן צוותה התורה כאשר תשמח בכל הטוב אשר תהיה לך אזי תשמח רק בזה שד' אלקיך נתן לך היינו שהוא הנותן, וזהו כוונת הפסוק ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ד' אלקיך ורק זאת תהיה שמחתך אשר ד' נתן לך, ואמת ונכון הוא:

דרוש שמונה עשר לפרשה שופטים

כתוב בפרשת היום צדק צדק הרדוף למען תחיה וירשת גו' וצריך להבין כפול הלשון - מצדק צדק:

ואמרתי לפרש בהסבר מאמר התנא אבות בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, וצריך גם כן לדייק ולהבין מאמר התנא שדייק לשון רץ ובורח ומה הוא הטעם שמצוה גוררת מצוה ושכר מצוה מצוה והסברתי על פי דרך המוסר זאת ידוע שיש צדיקים וטוב להם בעולם הזה ויש צדיק ורע לו, ויש רשע וטוב לו, ויש רשע ורע לו כמאמר חז"ל (קדושין מ') וקאמר הגמרא שם הקב"ה משפיע להן טובה בעולם הזה כדי לטורדן מן העולם הבא, והצדיקים שיש להם טובה בעולם הזה הקב"ה משפיע להן טובה שכר המצות היינו הפירות של המצות כי לכל מצוה ומצוה יש פירות אף שהתנא אומר אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז אין הכוונה שדוקא אלו יש להם פירות אבל לא מצות אחרות אלא על כל המצות שאנחנו מקיימים פשיטא שנאכל הפירות בעולם הזה ורק הקרן משומר לעולם הבא כהסבר הגאון הדרשן בעל אוהל יעקב על מאמר חז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, ומסביר אם בעל מלאכה אחד יקבל לעשות איזה כלי לבעה"ב או איזה בגד לתפור אזי התשלומין יקבל לבסוף כי שכירות ושכר פעולה אינה משתלמת אלא לבסוף, אך אם הבעל מלאכה יבקש מהבעה"ב כסף ההוצאות לעשות הכלי או הבגד כמו לקנות מחט או חוטים לתפור או הצדק והיושר שיתן הבעל הבית להבעל מלאכה, וזהו כוונת התורה היום לעשותם פירש היום אתן לכם רק שתוכלו לעשותם היינו ההוצאות כמאמר התנא אם אין קמח אין תורה והעיקר השכר למחר לעולם הבא, ואל תדמו כי רק אם תשמעו כל הכתוב בפסוק הזה היינו ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אזי היום לעשותם אתן לכם הוצאות לעשותם, ולכן בפ' עקב מתחיל הסדרה והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה פירש אף אם תשמעון את המשפטים היינו מצות שהשכל מחייב אותם לעשותם בכ"ז ושמר ד' אלקיך את הברית ואת החסד בעוה"ז מכש"כ אם תשמרון החקים שאין השכל מחייבם ובכל זה תקיימון אותם אזי פשיטא שיהיה לכם פירות בעולם הזה, וזהו כוונת התנא אלו דברים פירש אף אלו דברים שהשכל מחייבם לעשותם בכ"ז העושה אותם אוכל מפירותיהם בעולם הזה.

ונוכל להמליץ זאת במאמר התנא שאמר אלו דברים שאדם עשה אותם ולכאורה תיבת שאדם עושה אותם מיותר וכן הוא הגירסא בקידושין ובפשיטא אם אינו עושה אותם לא יקבל שכר, לכן נראה שזאת כוונת התנא אלו דברים שאדם עושה אותם, פירש שאדם יעשה אותם מצד השכל, ובכ"ז אם אדם עושה אותם מצד צווי הקב"ה אזי יאכל הפירות בעולם הזה, ומעתה אם נראה לאדם שטוב לו בעולם הזה אזי אין אנחנו יכולים להכיר אם הוא צדיק ואוכל הפירות או הוא רשע ואוכל כדי לטורדו מן העוה"ב, וגם האדם בעצמו אינו יכול לדעת מה הוא אוכל כי אין אדם רואה חובה לעצמו, בכ"ז מעט נוכל להכיר על חבירו וגם האדם בעצמו יוכל לדעת איזה השפעה יש לו מן השמים אם לטוב או להיפך בהסבר זה.

כלל גדול הוא כל דבר מוסף והולך אחר השורש כמאמר חז"ל זרוק חוטרא לאוירא על עיקרא קאי, וכן הנפש והחומר כל אחד מתאוה להשורש שלו הנפש תואב לכל דבר קודש והחומר תואב לכל דבר ארצי, וזאת נראה בעליל כי יש שני מיני אנשים יש אנשים שמקמצים בצדקה ולכל דבר שבקדושה לא יוכלו תת ולהיפך לבתי טרטיאות או למשחק שקורין (צירק) שם מפזרים כסף או לשתות יי"ש ושכר שם אינם

אינם מקמצים ליתן כום יי"ש אף לחבירו בחנם , ויש אנשים שעל המשחקים כאלה אינם רוצים לפזר אף פרוטה אחת ולצדקה ידם פתוחה לכל , אין זה רק כי שתי השפעות האלה לצדיק ולרשע אינם באים ממקור אחד רק להצדיק אשר נותנים שכר המצות השפעה זאת ממקום קדוש יהלכון , ולרשע שנותנים לו כדי לטורדו ונקרא כעין שכר עבירה כי מפני שהוא בעל עבירה נותנים לו הטוב לכן בעת ההשפעה שלו אינה יוצאת ממקום טהור לכן שתי ההשפעות מושכים והולכים ממקום שבאו השפעת הצדיק בא ממקום קדוש לכן מושך לדבר קדוש לצדקה ולמצות לא כן השפעת הרשע שבא ממקום משחת מושך ג"כ לכל דבר טומאה , וזאת כוונת התנא אם תראה בעצמך שחשקך לחטא אזי הוי רץ למצוה כי אם תלך לחטא אזי היצר יוסיבך לאחור לא לעשות המצוה וכן תברח מן העבירה במרוצה שלא יעכבך היצר שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה פירש שכל אחד מושך אחר השורש שלו ועוד ששכר מצוה מצוה פירש השכר שנותנים להצדיק שכר מצוה ימשך למצוה ושכר עבירה שנותנים לרשע מפני שהוא בעל עבירה ימשך לעבירה , לכן אם יראה אדם שלבו מושך אחר צדקה וחסד אזי בעת שהשפעתו ממקום טהור ושכר מצוה הוא נוטל , ואם לבו מושך אחר הוללות ותואב לפזר כסף רק על תאות העולם הזה אזי בעת השפעתו ממקור משחת ושכר עבירה הוא נוטל לכן ימשך אחר עבירה וזהו מה שאמר התנא שכר עבירה עבירה .

ובזה נוכל להמליץ ג"כ כוונת התורה צדק צדק תרדוף פירש מתי תרדוף צדק , אם יהיה לך צדק שכר מצות אזי תרדוף צדק לעשות צדקה וגמ"ח כי ממקום שבא ההשפעה שם מושכת והולכת .

ובמדרש איתא שופטים ושוטרים זה שאמר הכתוב לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם גו' מה ראה שלמה ללמוד לעצל מן הנמלה , רבנן אמרי הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה שירקב התבואה אלא באמצעי כו' עכ"ל המדרש , וצריך להבין איזה לימוד נלמוד מהשלשה בתים של הנמלה

ואמרתי על דרך המוסר , מורי ורבותי לאדם ג"כ יש שלשה בתים בית אחד הוא בית עליון בעוה"ב ויש אנשים שמכניסים רק בבית העליון ואינם מביטים על נשיהם ובניהם ומקיימים אדם כי ימות באהל של תורה גם זה לא טוב כמאמר חז"ל הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם ויש בית שני הוא בית התחתון בעולם הזה , ואותן האנשים אשר מכניסים רק בבית התחתון היינו שצוברין כסף וממלאים כל תאות לבם ובונים בתי חומה שיעמדו לתאות שנים וכל הכנסתם רק בעולם הזה בעת ירקבו כל זה ולא יקח עמו לעולם הבא אף שוון מנהו .

ואמשול לכם משל איש אחד קנה לעצמו משי או „(אטלעס)" על בגד ושילם בעד כל אמה שני רו"כ וכן היה המקח לכל , פעם אחת נסע לפריסין והלך שם לחנות וראה משי כזה ושאל על המקח ואמרו לו רו"כ אחד כל אמה , ובשמעו כזאת שמרויחים מכל אמה א' רו"כ , נסע תיכף לביתו ולא הגיד לשום אדם ולקח בכיסו כל הכסף שהיה לו ועוד לוה כסף רב ונצבר עשרת אלפים רו"כ לנסוע לפריסין לקנות עשרת אלפים אמות משי וירויח עשרת אלפים רו"כ ולפני קרוביו ואוהביו סיפר ושמח כי במשך ערך שני שבועות ירויח עשרת אלפים רו"כ ויוכל לעסוק בעסק הזה כמה פעמים עד שיהיה לגביר גדול ולא הגיד מה הוא העסק ונסע לפריסין וקנה שם עשרת אלפים אמות משי (ואטלעס) ושכר עגלה ונסע לדרכו לביתו לארץ רוסיא ובהגיעו לגבול ארץ רוסיא אצל (הטאמאזנע) תפסו אותו ולקחו ממנו כל הסחורה כי חוק הקיר"ה שאסור להוביל סחורה כזו לארץ רוסיא ונקראת טרפה סחורה ואותו לקחו והובילו לבית הסוהר , ואח"ז הבין שטותו איך לא הבין שיש גבול להסחורה ורק עד פה תבוא ולא יותר , כן הוא אנחנו רבותי מאספים ממון וסחורות עולם הזה ומי שיש לו מנה רוצה מאתים וזאת אין אנחנו מעלים על לבינו כי יש גבול הוא הקבר שאסור להוביל שם סחורות העולם הזה כי אין מלוין לאדם לא כסף ולא זהב וזה נקרא טרפה סחורה , ובהגיענו שם באין תורה ומעשים טובים אזי נשארנו ערומים בצר ומצוק :

לכן רבותי נתבונן נא לאן אנחנו הולכים ואם נוכל אנחנו להוביל הסחורה אשר מאספים דרך הגבול בעת נהיה מוכרחים לעזוב הכל בעוה"ז ורק עצה אחת יש לנו שנוכל להעביר דרך הגבול הסחורה שלנו , היינו כמו הסחורה שמוליכין מפריסין אם ישלמו המכס על הגבול אזי יש רשות להוביל הסחורה ולעבור הגבול , כן אנחנו אם נשלם מכס היינו אם מכל אשר נרויח ניתן מעשר כסף לצדקה כמו בזמן שהיה בית המקדש קיים היינו נותנים תרומה ומעשר ולקט שכחה ופאה אזי גם המותר נקדש ואם נאכל או נשתה וניתן גם לעני ונברך על המזון ברכה ראשונה ואחרונה זה נקרא בית האמצעי ממוצע , מקודם חלק לד' וחלק לנו ואם כה נעשה אזי גם החלק שלנו נעביר דרך הגבול לעוה"ב ונקבל שכר גם עבור האכילה ושתיה כיון שהכל יהיה לשם שמים , מוסר זה הגיד לנו שלמה המלך עליו השלום שנלמוד מהנמלה שנכנס רק בבית האמצעי וכנ"ל ואז יהיה טוב לנו בזה ובבא ונזכה למען תחיה וירשת את הארץ ב"ב א"א .

דרוש תשעה עשר לפרשה תבוא

בפרשה זו נאמרה מצות בכורים, ונאמר ובאת אל הכהן וגו', ואמרתי אליו הגדתי היום וגו' ותיבת היום אין לו מובן, גם צריך להבין למה מצוה זו גדולה כ"כ עד שכל בעלי אומניות עומדים לפני מביאי ביכורים והחליל מכה לפניהם ואפילו המלך היה צריך ליטול הסל על כתפו :

ואמרתי שהמצוה זו יורה לנו אמונת ד' ולמשל אם נבוא לבית איש ונמצא כל אנשי הבית מסובין אצל השולחן ונרצה לדעת מי הוא הבעל הבית אזי בטח מי שיושב בראש הוא הבעל הבית אך לפעמים יקרה שיבוא אורח הגון ת"ח לאיש אזי יפנה עבורו המקום בראש ויושיבהו שם ואז אם נרצה לדעת מי הוא הבעל הבית נכיר מזה מי שאוחז הכף לקערה בראשון זה הוא הבעה"ב כי כן הוא הדרך ארץ שהבעל הבית נוטל בראש, לכן צותה לנו התורה שניקח ראשית פרי אדמתינו להביא לפני ד' להראות ולהאמין שהקדוש ברוך הוא הוא הבעל הבית והוא הנותן לנו את כל, והכף הראשון של כביכול הוא :

ועתה רבותי נראה מה הוא אצלינו הביכורים כי אף שמצות שנוהגות בארץ אין לנו בחו"ל בכ"ז מעין המצוה יש לנו כמו במקום תרומות ומעשרות יש לנו מעשר כספים, ובפרט מצוה אשר תלויה בה אמונה בד' שהוא הוא הנותן לחם לכל בשר איזה היא בחו"ל, לכן רבותי נקדים מאמר הגמרא ברכות (דף ל"ה), ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה וכו' מעל וכו' אמר ר"י אתר שמואל כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר לד' הארץ, ר' לוי רמי כתיב לד' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, אמר רחב"פ כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקדוש ברוך הוא ולכנסת ישראל כו', וחבר הוא לאיש משחית לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים, עכ"ל הגמ' בדילוג מעט, ולכאורה קשה להבין למה החמיר הגמ' א עון זה שחבר הוא לירבעם.

אך דעו נא רבותי כי הברכה הוא לנו מצות בכורים כמו שהמצוה בכורים הוא להורות לנו שד' הוא הנותן לחם לכל בשר והוא הבעל הבית כן צוו לנו חז"ל להודות לד' על כל דבר ודבר שאנחנו נהנים ואסרו לנו להנות טרם ההודאה היינו הברכה שמברכים אותו שנתן לנו המזון כי הכל שלו הוא כמו בביכורים, ואם נחזיק ח"ו שמעשה ידינו הוא ולא של הקב"ה אזי גוזלים אנחנו מהקב"ה כי שלו הוא קודם ברכה וכן הוא בביכורים כי טרם שהביאו ביכורים לא היתה פרי אדמתם שלהם לכן כתוב הגדתי היום כי באתי כלומר היום אוכל להגיד כי באתי אל הארץ אשר נתת לנו ד' אחרי שהבאתי ביכורים האדמה הוא שלי כמו אחר הברכה..

עתה רבותי איך לא נבוש אשר בעו"ה יש כמה וכמה אנשים שנהנים בלא ברכה תפוח או מים או יי"ש בלא המצוה זו אין בה טורח ולא הפסד ממון ומזלזלים בה אין זה אלא מעשה היצר לכחד בד' הנותן מזון לכל, לכן אחי מעתה קבלו נא עליכם שלא להנות מעוה"ז בלא ברכה ובפרט כעת אשר יום הדין והגורא הוא בא.

נקחן נא מוסר מהחזן דפה שמסדר א"ע עם המשוררים מראשון לחודש אלול אשר תפלנה האזון משמוע, ולפני מי הוא מסדר א"ע עם המשוררים ולמי יטב מנגינותיו ביום הדין בר"ה הלא רק לפני בני אדם לפני בשר ודם, ואם החזן יצא מבית הכנסת בראש השנה וכולם יהללו אותו וישבחו אותו אזי יקבל נחת ועונג ואם ישחקו ממנו אזי בטח יחלה מזה מרוב ש"ל, ואם לפני בשר ודם צריכין סידור אשר ימרונו אין יסור עולם ומה יוכל לעשות, על אחת כמה וכמה רבותי איך צריכין. אנחנו לסדר את עצמינו מיום ר"ח אלול לפני הקב"ה שיוטב תפלתינו לפני מלך מלכי המלכים וכל מלאכי השרת יהללו וישבחו אותנו וכמו שהחזן יקבל ויכין משוררים שיעזרו לו בעת התפלה, כן אנחנו נכין משוררים שיעזרו אותנו בעת התפילה ומה הוא המשוררים שלנו מלאכי מליצים שנבראו מהמצות שלנו כמאמר התנא כל העושה מצוה אחת קנה לו סניגור אחד והם הם המשוררים שיעזרו לנו בעת התפילה ביום הדין, לכן רבותי אחי חביבי הכינו את עצמיכם בדרכו את ד' ברכת הנהנים קחו מצות עשו צדקה קראו אל ד' בחוקה נשפוך דמעות במאמר חז"ל מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה חוץ משערי דמעות מה יהיה התכלית ממנו זה כמני אלפים שנה שאנחנו מגולגלים בגולה באין משען ומשענה לכולם יורח השמש ולנו אפילה, הה :

אמשול לכם משל רבותי, זוג אחד היה איש ואשתו עשירים גדולים והיו שניהם בעלי חסד צדיק וצדקניות וחיו חיי עונג ונחת ועשו חסד עם כל והיו להם בן יחיד ילד יניק ותכים רך ועגוג והוא האב היה סוחר למרחקים ועל פי רוב יבוא פעם אחת בשנה לבית, ובכל פעם שיבוא יפול על צואר בנו יחידו ויחבקהו וינשקהו גם הבן יחבק וינשק את האב והאב יפתח לפניו הארגז מסע שלו להראות לו את המנחה והמתנות שהביא לו והבן משתעשע ויקבל בידו האחת מנחה זו ובידו השנית מנחה זו, והאם עומדת ותשמח על בעלה ועם בנה יחידה, לימים נחלה ר"ל האם מחלה מסוכנת ולא היו מניחים את בנה לילך אצל המטה שהאם שוכבת כי בהביטה על בנה כבדה עליה מחלתה מפני צערה על מי היא עוזבת אותו, רק הבן לא הבין צערו כל כך כי אביו היה אוהבו מאד, ואחר איזה ימים מתה עליו אמו, ואחר זמן מה לקח אשה שניה ולה בנים ובנות גם אהב אותה מאד, אח"ז נסע לדרך מסחרו ובבוא עת בואו חכה בנו יחידו בכליון עינים מתי יבוא אבי מחמדי ויעסק לי מנשיקות פיהו

אזי יבוא ויביא לי מנחתו, והנה בא היום ואביו בא לבית והילד עומד ומכרכר ומצפה ליפול על צוארי אביו, והנה לתוגת לבבו, האב עומד מרחוק לו ואין פונה לנדו ומשתעה עם אם חורגתו, ותיכף התחיל לירד דמעות מעיניו אח"ז הלך לפתוח את הארגז לקבל המתנות שהביא והילד רדף אחריו והושיט ידו לקבל, גם בני אשתו קרבו אליו, וכאשר קרב בנו יחידו אל האב דחפו בגערה לך ממני, וכל המתנות שהביא חלק לבני חורגיו, והילד בראותו זאת הלך בבושה לחדר אחד ובכה מאין הפוגות, וכן היה בנסיעה שנייה ובשלישית לכולם נתן מתנות חליפות ולבנו יחידו לא נתן כלום אז הרים קולו בבכי תמרורים אבי אבי מה היה לך, איה רחמך איה חסדך, אמי אמי רחמניה עמדי מקבר וראי הביטי על בנך יחידך אשר טפחת ורבית על ידיך החלושות, איך הייתי לבושה ולכלימה טוב היה אם ירדתי עמך לקבר, אמי חמדתי לא הבנתי אז כמה קשה ורע עלי פרידתך ממני לנצח :

הנמשל הוא אנחנו ב"י בעת שהבית המקדש היה קיים והיינו על אדמת קדשינו והיה אבינו בא פעם אחת בשנה ביום הכיפורים והיה מביא תשורה לישראל שנת ברכה שנת אסם וכל טוב והיה מחבק ומנשק אותנו כמאמר חז"ל יומא הסימן מהכרובים, ועתה בעו"ה כאשר גלינו מארצנו ונמסרנו לעם אחר לאם חורגת אז לא הבינו איך הצרה גדולה ודמינו כי אבינו שבשמים יחבק אותנו ויביא לנו תשורה כמאז והנה תוחלתינו נכזבה בקרבנו אליו ידחף איתנו והוא ירחק ממנו כתפילת דוד המלך עליו השלום למה ד' תעמוד מרחוק ובבוא יוה"כ בכל שנה יחלק תשורות לכל עם ועם, כל העמים יושבים שקטים ושלוים ומקבלים כל טוב טוב עוה"ז ואנחנו בני ישראל לנו בנו יחידו אין לנו כלום מטוב העוה"ז דווים וסחופים זה טורף וזה רומס, לכן אחי נצעק בדמעות אמי אמי רחל אמנו קומי נא עמדי נא מקברך וראי איך בניך סחור מסחור מארס איך הם בבושה וכלימה לפני כל העמים, איך אבינו הרחמן מחלק לכל עם ולשון תשורות שונות גדולה וגבורה עושר ונכסים ולנו אין כל, התפללי נא בעדנו אולי יחום עם עני ואביון אולי ירחם :

עתה נסביר למה מדמה לנו חז"ל לירבעם בן נבט, זאת ידוע כי חולי הנפש דומה לחולי הגוף בכל הענינים וכמו שיש ר"ל כמה מיני תחלואות הגוף כן יש כמה מיני מחלות הנפש מכל עבירות שונים מחלות שונות, וכמו שאם יקרה ר"ל מחלת החלי רע על הגוף אזי מחלה מתדבקת היא ואם לא יהיה שמירה מעולה אזי סכנה היא לשאר אנשים ח"ו, ואם יקרה ח"ו שאדם שמנוגע במחלה החלי רע ויבוא למקום חדש אזי יוכל לספח המחלה לכל תושביה, כן הוא מחלת הנפש אם יעבור אחד ויעשה עבירה אזי ידבק המחלה ר"ל גם בהשני גם בהשלישי אם לא יהיה שמירה מעולה, כאשר ראינו בעינינו כאשר קרה המחלה החלי רע מקודם ערך עשרים שנה על (הפאריק) של נשים וקרה רק לאשה אחת פרוצה אח"ז נספח המחלה לעוד נשים, ועתה בעו"ה מלאה הארץ פריצת זו וכל הנשים פרקו עדיים מעליהם והולכות פרועי ראש, ועתה נתפרץ החלי רע על הזקן כי כמה אנשים מגלחין זקנם ובחורים נעשה להם כהיתר ועוברים על לאו שבתורה, וכאשר יבוא ימי קדש לד' שבת ויו"ט אזי מגלחים את זקנם לכבוד היום, אוי ואבוי תחת להתהדר לפני ד' עוד מכעיסין ובאין, וזהו כוונת הגמרא אם אחד נהנה בלא ברכה אזי מחלה מספחת היא וידבק בהשני ובהשלישי וחבר הוא לאיש משחית כי חטא ויחטא את הרבים לכן רבותי על כל עבירות אשר יעשה אדם אחד צריך שמירה מעולה שלא נלמוד ממנו ושלא ידבק בנו והעבירות אשר יש בנו נטהר את עצמינו ומעושק ידינו למען יקבל אותנו בתשובה כמה שנאמר בתפילת נעילה אתה נותן יד לפושעים וימינך לקבל שבים .

והמלצתי זאת על פי משל מי שנטרף דעתו ורצה לאבד את עצמו לדעת והשליך את עצמו לנהר להטבע ותיכף בנפלו התחרט והתחיל לצעוק רחמו נא עלי והצילני ואם אז פושט יד יכול להצילו ואף אם אינו פושט יד אזי אם יש לו שער יוכל המציל לאחוז בשער שלו ולמשכו מן המים אך אם יד אינו פושט ושער אין לו אזי יאבד הנטבע, כן הוא רבותי אנחנו נטרף דעתינו וטבענו בעונות וביום הדין כאשר נצעק אתה נותן יד לפושעים או אבינו מלכנו אם נפשוט היד היינו שנעשה צדקה או שיהיה לנו הזקן והפיאות אזי הקב"ה המציל והמושיע יוכל לקבל אותנו בתשובה, אבל אם לא נושיט יד והפיאות והזקן מגולחים אזי אין תקוה ר"ל כי לא יהיה לנו מצוה בגוף כמאמר חז"ל (מנחות מ"ג) .

ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום אמר אוי לי שאני עומד ערום בלא מצוה וכיון שנזכר במילה שלו נתיישבה דעתו כו' עכ"ל הגמרא, ולכאורה קשה למה לא הביט על שערו וזקנו שאינם מגולחים ואינו ערום מהמצוה, וזה שאלתי להגאון מהרי"ם אב"ד דקאוונא שליט"א ותירץ שמצוה זו שערו וזקנו שב ואל תעשה היא ואיני נוח לי דהא גם מצות מילה לגבי דוד שב ואל תעשה הוא כי נימול לשמונה ונראה לי לתרץ בטוב טעם דאיתא (בסנהדרין ק"ז וביומא כ"ב) אמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד כו' עיי"ש בגמ', ועתה ניחא דמצורע צריך גילוח שערו וזקנו ולכן דוד אחר צרעתו היה מגולח ואז היה במרחץ לכן אמר אוי לי שאני ערום בלא מצוה עד שנזכר במילה, היוצא לנו מדברינו רבותי שלפני יום הדין והנורא צריכין אנחנו ליתן צדקה שנוכל להושיט ידינו, ובאופן שידינו יהיו טהורים מגזל אזי הקב"ה יצילנו, אך אם יהיה ח"ו מלוכלכים בגזל אזי לא יועיל פישוט ידינו כמו שאמר הכתוב ישעיה ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם כו' ידיכם דמים מלאו, ואם נטהר את עצמינו וביותר מגזל אזי יקבל ד' אותנו ויכתבנו בספר הצדיקים לאלתר לחיים טובים וארוכים אמן ואמן .

דרוש עשרים לפרשה נצבים

איתא בפרשה היום ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, ופירשתי זה על דרך שאמרו חז"ל (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה, עכ"ל הגמרא ורבים מקשים לפי דברי הגמרא משמע שזכרון יום המיתה הוא רפואה היותר טובה ואם כן למה להגמרא להזכיר מקודם יעסוק בתורה ויקרא קריאת שמע לנצח היצר הרע, הוה ליה להגמרא תיכף למימר אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור יום המיתה:

ואמרתי לפרש זה על שני אופנים, אופן א' על דרך שכתוב במדרש שמואל על מאמר עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ומקשה למה לו למימר בשלשה דברים האם לא נוכל למנות ששלשה הם ופי' שעקביא מזהיר דווקא להסתכל על שלשה הדברים ביחד כי אם יסתכל רק על אן הוא הולך או מאין הוא בא אז יאמר מי אנכי שאלמוד תורה ואעשה מצות הלא מטיפה סרוחה באתי, ולמקום עפר רמה ותולעה אני הולך ואין דעת וחשבון בשאול אשר אני הולך שמה, לכן הוא מוכרח להסתכל גם על הדבר השלישי שעתיד נשמתו ליתן דין וחשבון לפני הקב"ה על כל מעשיו כן הוא הכוונה כאן אם יזכור רק יום המיתה ולא ילמוד תורה ולא יעשה מצות אזי לא יקח מוסר מזה כי יאמר כיון שאני הולך למות למה זה לי בכירה אך אם ילמוד מקודם תורה ויעשה מצות אזי יאמין בעולם הבא ובתחיית המתים, וזאת הוא כוונת הגמרא לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע היינו יעשה מצות אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור יום המיתה היינו אחר שילמוד תורה ויעשה מצות ויזכיר יום המיתה אזי בטח יגלה היצר הרע:

אופן שני פירשתי כי באמת קשה הלא בעסק התורה בטח יגלה היצר הרע כמאמר חז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד ועוד מאמר חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין ועוד כמה מאמרי חז"ל כאלה, ובחוש אנחנו רואים שכל מי שעוסק בתורה אין היצר הרע שולט בו כמו בהולכי קרנות, ולהיפך אנחנו רואים במתעסקי המת היינו הקברנים שרואים בכל יום ויום המיתה ואינם יראי שמים ביותר:

לכן פירשתי שכוונת הגמרא הוא כן, כאשר בחולה הגוף יש שלשה מיני רפואות, האחד מי שהוא עשיר ונחלה אזי הוא נוסע למעיני הרפואה חוץ למדינה שקורין (בעדער) ויקח שם אמבטיאות (וואנעס) ויש לו שם כל התענוגים בטיול בגן ושומע כלי זמר וגופו יתרפא, ומי שאינו לא עשיר ולא עני אזי יסע לרופא מומחה ויקח (רילעפט) לקבל מדת כף שני פעמים או ג' פעמים ביום ומזה יתרפא, ומי שאין ידו משגת לנסוע לכרך לרופא אזי יקבל רפואות מנשים זקנות עשבים מרים או דברים כהנה וקשה מאד לשתותם וגם התועלת מעט מהם, והרפואה היותר טובה היא המעינות (הבעדער) כי שם יש לו גם תענוג, (ורילעפט) גרוע (מבעדער) אך טובה היא מעשבים מרים וגם התועלת גדול:

כן הוא ברפואת הנפש, הרפואה היותר טובה ובדוקה הוא לעסוק בתורה ומלבד שיתרפא מעלת היצר הרע עוד יש לו תענוג מלימודו כידוע לכל לומדי תורה וכמאמר דוד המלך עליו השלום בחוקתיך אשתעשע ומי שלא יוכל לישב וללמוד מדאגת הפרנסה אזי יקח (רילעפט) שני פעמים ביום יקרא קריאת שמע בכוונה וג"כ יועיל לרגז יצר טוב על יצר הרע ואם לאו שגם קריאת שמע אינו יכול לקרות ולכוין אזי יזכיר יום המיתה וזהו עשבים מרים ומעט התועלת:

ובזה נוכל להמליץ כוונת הכתוב ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, היינו שני מיני רפואות אני נותן לפניך החיים והטוב היינו תורה ומצוה שזהו עץ חיים וטוב כי תענוג יהיה לך, והמות והרע היינו יזכור יום המיתה ועשבים מרים המה, וכתיב ובחרת בחיים ברפואות של חיים כי זה יותר טוב ומועיל:

לכן רבותי ראוי ונכון בימים האלו אשר ימי הדין ממשמשים ובאים להרבות בלימוד התורה ולכל הפחות אותן בני אדם שכל השנה אינם לומדים ראוי שבימים האלה יקבעו עתים לתורה ובעו"ה נהפוך הוא שכל העם טרודים המה לעת הזאת ביותר, והתינוקות של בית רבן הולכים בטלים וקוראים לימים האלו בין הזמנים אוי ואבוי על זה אין זה אלא מעשה שטן, במה נעמוד ליום הדין:

ויפה כתב הפייטן כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, דלתיך דפקנו רחום וחנון וקשה למה כופל הפייטן דבריו דפקנו דלתיך, דלתיך דפקנו, ואמרתי לפרש על פי משל סוחר אשר נוסע בדרך הוא אינו מכוין השעה מתי שיבוא לבית המלון (הקרעטשמע) אם ימצא פתוח בית המלון או סגור ביום

וביום או בלילה הכל אחד לפניו הוא כי בטוח הוא מתי שיבוא וידפוק על הדלת ירוצו המשרתים והמשרתות אף הבעה"ב בעצמו ויפתחו לו כי הרבה יפלו ממנו וישתכרו גם המשרת והמשרתת יקבלו ממנו מתנות לא כן העני המחזיר על הפתחים אם הוא הולך בדרך אזי יכוין שיבוא לבית המלון בעת אשר יהיה בית המלון פתוח ויהיו נעורים לא ישנים, כי בעת שהם ישנים אין לו חוצפא לדפוק על הדלת באשר לא יפדו ממנו ובתנם יתאכסן שם, פעם אחת קרה שעני בימי החורף עת הקור והשלג נתך ארצה הלך העני עם אשתו וילדיו הקטנים קרועי בגדים בדרך ומהרו ללכת למען שיבואו (להקרעטשם) בעוד מועד בעת שעוד דולק האור וב"ב נעורים, אך מפני רוב השלג לא יכלו ללכת מהר והתמהמהו בדרך עד חצות הלילה ובקרבם אל (הקרעטשם) והנה היא סגורה התחילו הילדים לבכות ושיניהם ורגליהם דא לדא נקשן מפני הקור, וצעקו אבינו אבינו דפוק על הדלת שיפתחו לנו כי נקפא מן הקור, והעני אשר נכמרו רחמיו על ילדיו התחיל לדפוק על הדלת ובקש רחמים אנא חנני בע"ב יקר רחם עלי ועל בני הקטנים פתח לנו הדלת למען השיב נפשינו מפני הקור, וכאשר ערבה עליהם התחלת השינה לא שמעו מהר ההדפקה אז שנה ושלש העני לבקש רחמים ולדפוק בחוזק ולבכות אנא פתחו כא לי עוד מעט נפשינו יוצאת מפני הקור, ובע"ב בשמעו קול דופק הלך ופתח הדלת, והנה בא העני ואשתו וילדיו יחפים וקרועים אז אמר הבעה"ב חוצפא יתירה הוא מעני לדפוק על דלתותי, אני דמיתי כי סוחר גדול דופק על הדלת, אז השיב לו העני בע"ב יקר איך דמית כי סוחר גדול דופק על הדלת, הלא שמעת בדפקי איך קראתי וצעקתי והפקתי בע"ב יקר רחם עלי אנא חנני ואם הייתי סוחר אזי לא בקשתי רחמים כי בלא רחמים תפתחו לסוחר אף אחר חצות לילה, לכן בטח הבנת כי עני אנכי כי אבקש רחמים, זהו כוונת הפייטן כדלים וכרשים דפקנו דלתיך אנחנו איננו באים כעשירים בתורה ובמעשים טובים רק כדלים וכרשים באנו לפניך והסימן דלתיך דפקנו עת הדפיקה לעקנו רחום וחנון:

וזהו כוונת המדרש רבה (בראשית פ' ס"ג) על פסוק ויעתר יצחק, ר' יוחנן אמר ששפך תפילות בעושר

וקשה להבין פירש של בעושר אם הכוונה שהרבה בתפילות מאי רבותא אדרבה גריעותא היא שיצחק אבינו היה צריך להרבות בתפילות, הלא משה רבינו בהתפללו על מרים לא אמר רק אל נא רפא נא לה ונענה, לכן כוונת המדרש ששפך בתפילות בעושר שלא המתין על עת רצון שיהיה פתוח שערי רחמים כי בקש כדין שבא בתורה ובמעשים טובים ובזכות עקידה:

אבל אנחנו רבותי אגיד לכם משל למה אנהגו דומין לאיש אחד עני אשר היה לו בן יחיד, פעם אחד פתאום בלילה נחלה הבן ואחותו השבן והתחיל לצעוק ראשי ראשי והאב והאם נבהלו ונחרדו מאד, ותיכף רץ האב והביא את הרופא, והרופא בחן את הילד החולה וצוה חים מהר לרוץ אל (האפטהייק) להביא סמי רפואה כי הילד בסכנה גדולה הוא בלתי הרפואות, והאב רץ אל (האפטהייק) ומצא (שהאפטהייק) סגור וחזר בבכי וצעקה בידים ריקנות ואמר אל אשתו הה בנינו ימות בלא עתו ואנחנו נלך ערירים מן העולם אז אמרה לו אשתו שמעתי כי החוב הוא לדפוק (באפטהייק) אף באמצע הלילה לכן מהר רוץ אל (האפטייק) ודפוק על הדלת ויפתחו לך וכן עשה ובפתחו לו האירו עיניו אך זאת אמרו לו כי החוק הוא אשר בלילה עת (האפטייק) סגור אז המחיר מן הרפואות כפול הוא, ולדאבון לבבו לא היה לו במה לשלם בעד הרפואות וגערו עליו וישלחיהו ריקם שנית אז נתוסף לו יגון על יגונו וצעק ובכה ובא אל אשתו ואמר מן השמים הוא שבננו ימות ובכך דין האמת ובתוך בכייתם זכרה אשתו שיש בעיר חברה משמרת חולים אשר שם נותנים כתבי לרי (רילעפטין) לעניים בחנם ובזכרה זאת נשקפה לה תקוה וקראה בקול עוד יש תקיה בעז"ה, פה יש חברה משמרת חולים רוץ מהר שם והשיג רפואות חנם, האב בשמעו זאת נפקחו עיניו וירץ שם ובקש רחמים ותיכף נתנו לו כל הרפואות שכתב הרופא וחזר בשמחה ונתנו לילד וחיה, כן אנחנו רבותי כל השערים נסגרו בפנינו רק שערי רחמים ושערי דמעות, לכן נשפוך דמעות ונבקש רחמים אולי יחום עם עני ואביון אולי ירחם, ויוציא כאור משפטינו ויחיש לנו הגאולה במהרה בימינו אמן:

דרוש אחד ועשרים לראש השנה

איתא בגמרא (ראש השנה) בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, מאי כבני מרון הכא תרגימו כבני אימרנא ריש לקיש אמר במעלת בית חורון רב יהודא אמר שמואל כחיילות של בית דוד, וכבר דשו בי רבים במאמר הנפלא הזה אמרתי גם אני אענה את חלקי לעורר את העם מה הוא הפירוש כבני אימרנא פירש"י כמו בעת מעשר הצאן היו מונים אחד אחד ויוצאים דרך פתח קטן שאינם יכולים לצאת רק אחד אחד עכ"ל ואיתא (בבכורות נ"ח) והיוצא בעשירי היה סוקר בסיקרא כו', ובגמרא שם אמותיהן מבחוץ והם מבפנים וגועות ויוצאות לקראת אמן :

מורי ורבותי זהו המגילה בגמרא כמו הכבשים אשר יוצאות לקראת אמותיהן בשמחה גם העשירי יוצא לקראת אמו והאם שמחה עם בנה ובנה ישמח עם אמו ולוא ידע הבן שנרשם עליו בסיקרא שהוא הולך לקרבן אזי לא היה שמח, גם אמו אם היתה יודעת שבנה נרשם לקרבן לא היתה שמחה והיתה נהפכת שמחתה לאבל, כן הוא רבותי אנחנו עוללנו וטפינו מלפפים על אמם בצאתם מבית הכנסת ויוצאים לקראתם והילדים שמחים עם אמם והאם תחבק ותנשק את בנה, אך רבותי לשמחה זו מה הוא עושה הלא בראש השנה יכתבון וביום צום כפור יחתמון כמה ילדים יעברון זכרו נא כמה ילדים ויונקי שדים מתו בשנה העברה עבור חטאתינו, ויוכל להיות שהבן שיוצא לקראת אמו והאם תשמח עם הבן אולי אם ושלום הוא נסקר בסיקרא שיעלה לקרבן בעד חטאת אבותיו, לכן רבותי נחזור בתשובה קרעו לבבכם ואל תצטרכו חס ושלום לקרוע בגדיכם על בניכם לקרבן :

ריש לקיש אמר כמעלה בית חורון הכוונה כמו במעלת בית חורון זה עולה למעלה וזה יורד למטה כן הוא בראש השנה זה עולה למעלה וזה יורד למטה זה יכתב לחיים וזה להיפך חס ושלום. גם זה דעו רבותי כי מעלה יש בבית חורון שקבוע הוא וכל זמן שירצה איש לעלות יוכל לעלות וכן יש סולם שעולין ויורדין עליו, ועל הסולם כל זמן שעומד יוכל לעלות עליו אבל בהלקחו אזי מי שיורד למטה או מי שנופל חס ושלום לבור אין לו תקנה רק שיצעק ויתחנן שיושיטו לו סולם ולפעמים גם קולו לא ישמע מעמק הבור, לכן דעו נא רבותי כי רק מראש השנה עד יום כפור הם ימי רצון כדרשת חז"ל דרשו ד' בהמצאו אלו עשרת ימי תשובה ורק ימים אלו דומים למעלת בית חורון שכל זמן שתרצו תוכלו לעלות בתשובה ותפילה לא כן לאחר יום כפור שכל השערים ננעלו אזי על כל צרה שלא תבוא חס ושלום צריכים לצעוק ולשוע ולהתחנן שיושיטו לנו סולם לעלות ולפעמים גם קולינו לא ישמע :

רב יהודא אמר שמואל כחיילות של בית דוד הכוונה כי במלחמת מלכים כל האנשי חיל אשר פגעו בהם החנית או החיצים בלבם או בחלל הגוף והם גוססים וקרובים למות אזי בעת אשר מקברים כל ההרוגים יחד בבור נתפסו גם אלה הקרובים למות ועוד יש רוח חיים בם כי אז בעת הבהלה אין בודקים ואין מביטים אולי יש עוד רוח חיים באחד מהם. לא כן במלחמת בית דוד אשר לא מש מדין התורה וספר תורה היה עמו, אלא היה גם הגוסס כחי לכל דבר וכל זמן שיש באיש חיל רוח חיים חזרו עליו לרפאותו כד"ת זאת הוא כוונת כחיילות של בית דוד היינו שהקב"ה עושה חסד עמנו ולא יתפוס במות שמת ואף אם גוססים אנחנו בנפש בכ"ז יחכה לנו לתשובה ואם ישוב מיד יקבלו ומרפא לכל תחלואינו :

לכן רבותי אל תשכחו נא שהימים האלה יקרים הם מפז ומפנינים שבימים אלו נוכל לעלות על השלב העליון ואל תאמרו רבותי הלא גם בשנה העברה השכמנו בבקר לסליחות ואמרנו וידויים ותפלות ולא פעלנו דבר וגם היום פללנו וצעקנו לד' ומה לנו לעשות יותר לכן אמשול לכם משל לאיש ואשתו שהאיש בליל אחד חלה בנם ואחזו השבץ וגבר עליו החום ובאור הבקר קראו לרופא מומחה והרופא בראותו כי חולה מסוכן הוא אם לא ימהר לקחת סמי רפואה כתב תיכף (רילעפט) וקרא בבהלה לכו תיכף לבית הרוקח (אפטייק) וקחו הסמים ותשמרו ליתן לו בכל שעה כף אחת ואל תשגו אף פעם אחת למען לא יסתכן והרופא הלך לו והאב והאם בהיותם בעלי חנות ומסחר גדול חשו על המסחר שאינם יכולים לילך לבית מסחרם והבן החולה בשמעו זאת והשכל היה אתו אמר להם אבותי היקרים לכו לחנית אנכי בעצמי אשמור לקחת הרפואות בכל שעה ושעה, ואבותיו בשמעם זאת אזי בקשו אותו שלמע"ה ישמור לקחת את הרפואות ובהיותם יראים הזהירו אותו שהעיקר שיאמר בעת קחת הרפואות יהי רצון שיהיה לי לרפואה ואז ישלח לך ד' רפואה שלמה מן השמים, הם הלכו לחנות והבן באשר קשה היה עליו לקחת הרפואות כי

מרים

מריס המה והוא שמע מאבותיו שהעיקר הוא לומר יהי רצון שיהיה לי לרפואה אזי לא קיבל הרפואות ועשה את העיקר ובכל שעה אמר יהי רצון שתהיה לי לרפואה, וכה עבר היום והחום גבר עליו עד שכמעט לא יכול דבר אף לאמר את היהי רצון לא יכל, ולפנות ערב בבואם האב והאם מן החנות והביטם על בנם כי חשך משחור תארו ולשונו יבש כחרס והרפואות עומדות בשלימות, התחילו לבכות ולספר את ידם ולצעוק אוי לנו אוי לנו אנחנו אשמים בדבר זה :

כן הוא רבותי, רפואת הנפש הוא לעשות מצות ומעשים טובים ולעשות תשובה בפועל ואח"ז לאמר סליחות ולבקש סלח נא ולאמר יהי רצון שתסלח לנו על כל חטאתנו, אך לאמר סליחות ואשמנו ולא לעשות תשובה ומצות ומע"ט הוא כאשר חולה יאמר יהי רצון ולא יקח הרפואות, לכן רבותי נחפשה דרכינו ונשובה אל ד' ואל יהיה רק הקול קול יעקב אך גם בפועל ובמעשי ידינו נשובה אל ד', בצדקה ובמעשים טובים לרחם על עניים ולחונן דלים ואז גם ד' ירחם עלינו כמו שאנחנו אומרים היום אם כבנים אם כעבדים אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים עינינו לך תלויות וגו' :

והסברתי על פי משל לאחד שהיה לו בן יחיד ואהבו כנפשו ולא עלש אביו מינויו וכל אשר שאלו עיניו לא מנע ממנו ומה יעשה הבן שלא יחטא יצא לתרבות רעה והתחבר במרעים והלך שובב וכשמע אביו וראה זאת גרש אותו מביתו וציוה שלא יבוא על פניו ואז הלך קודר בלחץ וסבל חרפת רעב עד שהתחבר להעניים ההולכים על הפתחים לילך בחברתם והעניים כשהלכו על פתח בית אביו הנגיד הלך גם הוא עמהם ואביו כשראה אותו גער עליו לך מעל פני ואל תדרוך כף רגלך על מפתן ביתי, אז בכה הנער בדמעות שלים וצעק אבי אבי איה רחמך ואיה חסדך ואם כבן אל תחזיקני ורחמי אב סרת ממני למה אגרע מכל העניים אשר לא תדרוש על מעשיהם ומעלליהם ותפתח ידך להם, כן אהיה גם אנכי, וזהו כוונת הפייטן אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים שאין אנחנו עושים רצונך עינינו לך תלויות עד שתחננו שתתן לנו מתנת חנם כמו שאתה נותן מזון לכל חי ולכל אומות העולם וכמו שכל האומות יושבים שלוים ושקטים על אדמתם כן תשיבנו על אדמתינו במהרה בימינו אמן :

דרוש שנים ועשרים לתקיעת שופר

צריך להבין למה נוהגים לומר קודם תקיעת שופר שבע פעמים למנצח ואחר כך תוקעין :

דהנה מצינו בספר יהושע כשרצה לכבוש את יריחו כתוב שם ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני ישראל גו' ויאמר ד' גו' וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה גו' כה תעשה ששת ימים גו' וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות גו' ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם גו' לכן מורי ורבותי אמרו חז"ל מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בינינו לאבינו שבשמים, לכן אנחנו עושים כאשר עשה יהושע שסיבב שבע פעמים את יריחו ובעת סבבו בתפלה ובתחנונים ואחר כך תקעו בשופר ונפל החומה כן אנחנו מתפללים שבע פעמים תחת ההקפה ואח"ז תוקעין אנו בשופר להפיל חומת הברזל שיקובל תפלתינו כמו שכתוב שם ביריחו ותקעתם בתרועה, ותרועה הוא יבבא כתרגומו וכמו שהמליץ בספר יד יוסף הפסוק שאו זמרה ותנו תוף תקעו בחודש שופר פירש הכלי זמר שמשמחין את הלב אין צורך בהם היום לכן שאו ותנו פירש שאו הלאה וסלקו ותנו ועזבו כמו ולא נתן סיחון רק תקעו בחודש שופר היינו יבבא ויללה כי עת לבכות ולחנן הוא :

והמלצתי מאמר חז"ל כל המוריד דמעות על אדם כשר הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו, היינו אם אדם עושה תשובה ומתכשר את עצמו ויהיה אדם כשר ואח"ז מוריד דמעות ומתפלל אזי הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו לעת הצורך היינו לעת אשר יקרה לאדם ר"ל צרה שיחלה בניו איזה מחלה מסוכנת חס ושלום אזי צועק ובוכה אך אם לא בכה ברא"ש השנה אזי קשה לקרוע את הגזר דין כי לעולם יקדים אדם תפלה לצרה, לכן רבותי נתאר נא לפנינו כעת כאילו בנינו שוכבים על ערש דוי בסכנה גדולה וביסורים וצועקין אלינו אבי אבי

אמי

אמי אני הלילני לא מיד המות לבי סחרחר גרוני נחר אין כי כח לדבר ד' יודע אם תראה אותי עוד, ורק בעת יכולים אנחנו להציל את בנינו משחת ר"ל קודם גזר דין :

ובזה המלאתי מאמר חז"ל ר"ה (ל"ב) אמר ר' אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה בר"ה ויו"כ אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה עכ"ל המשנה וצריך להבין למה מזכיר הגמ' ספרי חיים הלא ספרי חיים טוב הוא אבל כוונת הגמ' כי גם זה צרה הוא ר"ל ועוד קשה יותר מספרי מתים, כי למשל אם יש לאב ואם בן יחיד אשר ברוב עמל וצער גדלוהו והוא בן יקיר בן פורת נחמד ואהוב להוריו ואם בן כזה יחלה ר"ל וימות והאב והאם נשארים עירירים ר"ל אזי טוב מותם מחיים ובעת ירצו להחליף מותם על מיתו ואם ישארו בחיים אזי חייהם אינם חיים וכל ימיהם הם ביגון ואנחה וזה הוא כוונת הגמ' ספרי חיים פתוחים לפניו :

והסברתי עוד. על פי משל פעם אחד נסעו בספינה קטנה על הים איש ואשתו ובניהם ובנותיהם ואין איש זולתם ובתוך הים ראה רב החובל שהספינה כבדה מאד ועומדת להטבע אם תלך הלאה או עזר רב החובל את הספינה והספינה מתנודדת להטבע או קרא רב החובל להם ואמר אנחנו כולנו בסכנה לכן מוכרח אני להשליך אחד מכם לתוך הים למען הקל המשא ובררו לכם את מי מכם להשליך, ובשמעם זאת הרימו קול נהי בני המדורים ורב החובל דוחק, בררו, בררו, כי הסכנה קרובה או אמרה אם הבנים בקול נהי השליכו אותי ואל אראה במות במלי או ילדי והילדים בשמעם התחילו לצעוק ולבכות והפצו בבגדי אמם ואמרו לא נניח איתך שתשליך את עצמך לים על מי תעזוב אותנו אמנו היקרה חוסי נא ורחמי עלינו ואל תדברי כזאת, ורב החובל בראותו כי הצרה קרובה או הפיל גורלות ונפל הגורל על שני ילדים לפי כובד המשא ותיכף השליכם לים והאב והאם קרעו בגדיהם והמריטו שער ראשם וזרקו עליהם את המות וזהו כוונת ספרי חיים וספרי מתים על חיים כזו שקשה ממות, לכן רבותי הספינה אשר אנחנו הולכים בה כבדה מאד מעונות וביום הדין אולי ח"ו יגזור להשליך אחד מב"ב מבנינו או מבנותינו אזי גם הנשארים לחיים חייהם אינם חיים, לכן מורי ורבותי מה לנו נרדמים נקרא לאלקינו ונשליך ממנו עונותינו ונחזיר בתשובה להקל הספינה אזי ירחם ד' עלינו ויכתבנו בספר חיים טובים בספר גאולה וישועה אכי"ר :



דרוש שלשה ועשרים לשבת תשובה

איתא בילקוט תהלים על פסוק טוב וישר ד' על כן יורה חטאים בדרך וז"ל שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמר ליה חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמר ליה יביא אשם ויתכפר לו שאלו להקב"ה חוטא מהו עונשו אמר ליה יביא אשם ויתכפר לו שאלו להקב"ה חוטא מהו עונשו אמר ליה יעשה תשובה ויתכפר לו הה"ד טוב וישר ד' על כן יורה חטאים בדרך שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה :

והמאמר הזה נפלא הוא מי הוא החכמה והנבואה הלא הכל ממקור אחד הוא מהתורה או מהקב"ה ולמה החכמה והנבואה התמירו נגד התורה והקב"ה, ופירש אחד פירשתי ומלאתיו אח"ז בספר יערת דבש, הנה יש ארבע בחינות בחטאים כי באמת חמורה דברי חכמים מדברי תורה ואל תתמה איך יהיה מלות חכמים אשר בעפר יסודם חמור מד"ת אל חי, זאת שאל לו שר גדול והשיב לו אתה אדוני תכריע כי הנה אתה גדול קרוב למלכות אם תגזור עלי כעת לא מעל פני ואני לא אשמע בקולך אף כי רשות בידך להכני מכות גדולות או לאסרני במאסר מ"מ אם תהרגני גם עליך יעבור כעס המלך בעונש גדול כי אין לך רשות להרגני אבל אם אלך בחוץ ואיש מלחמה העומד בשמירת ביתך שקורין (אדוואך) יצעק אלי הסר מעלי דרכך ואני לא אשמע בקולו ויורה עלי בכלי משחיתו לא יקרה לו עון ואדרבה יהולל בעבור לאיש חיל שומר משמרתו כראוי ושיבח הדבר לרב שפלותו איכותו וענינו ואם לא יהיה לו רשות לעשות משפט תרוץ לבוא שקד שומר כי יתעללו בו הפוחזים כרצונם משא"כ אתה אשר עולם מעלתך סיא לך לשמירת פאר וכבוד וכן הדבר בדברי חז"ל שהם עשו משמרת לדברי תורה והם בגדר שומרי (קארעאול) ולכך העובר על דבריהם עונשם חמור מד"ת, שלמעלה הנותן תורה נשמרת בלי יראת עונש חמור :

וזהו כונת המדרש שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו כלומר אם חטא נגד החכמים מהו ענשו השיבו חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה היינו אם חטא נגד דברי הנביאים שלא האמין בהם א"ל הנבא בתוכחת

החוטאת תמות כי בהם תלוי כל תורה שבע"פ שהם קבלו מהזקנים שאלו לתורה חוטא מהו ענשו היינו אם עבר על מה שכתוב בתורה א"ל יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה פירש אם חטא רק נגד הקב"ה שעבר על מצות המורים על אחדות השי"ת כמו שבת ותפילין ועוד כאלה או שחטא במחשבות זרות אמר הקב"ה יעשה תשובה, נראה מזה שמצות דרבנן עונשן קשה ואיך לא נבוש ולא נכלם אשר בעונותינו נתפשט הנגע אשר כמעט ברוב בתי היהודים מצוים לאינו יהודי להחם ולבשל (השאמאוואר) בשבת ואומרים כי זה רק עבירה דרבנן הוי ואבוי על דברים כאלה המזולזלים מצות חז"ל ולא די להם בזה אלא גם עוברים על עבירות דאורייתא כי יעלו את (הלייניק מהסאמאוואר) וגורמין להבעיר הגחלים ובחזירתם גורמין לכיבוי ולא די שהם חוטאים בעצמם מחטיאים עוד את הרבים כי כופים את המשרתות לחלל את השבת ומה יעשו הבתולות העניות אשר עניותן מעבירן אותן מדעת קונם ובעלים שלהן עתידים ליתן עליהן את הדין :

לכן מורי ורבותי כתוב בספרי מוסר כי השבעה ימים שבין רה"ש ליו"כ הוא לעשות תשובה על השבעה ימים של כל השנה שחטאנו בהם והיום הוא ש"ק נעשה תשובה על כל שבתות השנה שחללנו הן במעשה הן בדיבור, ונאמר אשמנו בלבנו ונטהר מחשבותינו אשר לפי דעתי טוב יותר לעשות תשובה בלב מלעשות תשובה בפה ולבו בל עמו כמו שאנחנו אומרים כל עשי"ת נוסח אשמנו בגדנו ומכים אנחנו גם בלב וכל זה הוא רק מבחוץ ומה יוכל תשובה כזו להועיל אין זה רק כאיש חולה הגוף אשר הרופאים יתנו לו סמים לשתות והוא מרמה אותם ויקח לפה ושופך על הארץ או על בגדיו בטח לא יפעול הסמים מאומה והוא ימות בלא עתו, כן רבותי מי שאומר אשמנו מן השפה ולחוץ מה זה יוכל להועיל, ואם תאמרו רבותי אם כן שאין מועיל, טוב יותר שלא לומר כלל אשמנו או על חטא כיון שהוא מן השפה ולחוץ אך דעו נא רבותי כי בכל זה מחויבים אנחנו לומר אשמנו ולהתודות לפני השי"ת כי למה זה דומה לאיש שיש לו חובות הרבה אצל אחרים וכאשר הגיע זמן הפירעון בא לבקש ממונו יש מהם שלמו תיכף ויש מהם שאמרו אין לנו כסף הרווח לנו זמן ואז נשלם, וענה ואמר לכל הפחות תנו לי שטר וועקסיל על הכסף יש מהם שהשיבו תיכף אנחנו נותנים לך וועקסיל ברוב תודה, ויש מהם שלא רצו אף ליתן וועקסיל על הכסף, והנושה הנ"ל על אותם האנשים אשר נתנו וועקסיל לא הרע לו ולא עלה חמתו עליהם, אך על אותם האנשים שלא רצו ליתן וועקסיל עלה חמתו עליהם מאד כי ראה שרוצים לכפור כל החוב, כן הוא רבותי אנחנו בעלי חובות גדולים להשי"ת וכעת הגיע זמן הפרעון ימי הדין ימי התשובה והנושה בא לקחת, לכן יש בנו אנשים אשר משלמין החוב שעושין תשובה הגונה וגדולה תשובה שזדונות נעשו כזכיות ואשרי וטוב להם, ויש אנשים שאינם עושין תשובה כל עיקר ואינם אומרים אפילו דבר של וידוי אך אנחנו רבותי אם אין אנחנו יכולים לעשות תשובה הגונה לשלם החוב לכל הפחות ניתן וועכסיל שחייבים אנחנו היינו לומר אשמנו ועל חטא וישוב חרון אף ד' מאתנו ויהפוך לב המלכות ושריו עלינו לטובה ויבטלו ממנו כל גזירות קשות ורעות כי כל זה אנחנו גורמין לעצמינו ואנחנו אשמים בזה :

במו שאמרתי עת שהגדתי הדרן על סדר נשים לחבר עם מסכת בבא קמא והירצתי לשון ארבעה אבות נזיקין שקשה שהוה ליה לתנא למימר ארבעה אבות מזיקין וכבר הקשה זאת בשיטה מקובצת ואמרתי כי הנה בסוף קדושין איתא תניא ר' נהוראי אומר והוא ר' מאיר כדאיתא בעירובין מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שכל אומניות שבעולם אינו עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינו כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו כו, עכ"ל הגמרא וסתם משנה הוא ר' מאיר ולשיטתו אם אדם מחזיק בתורה ובאמונה אין כל בריה בעולם יכולה לשלוט על האדם ולהזיקו ואף אין אומה ולשון כמש"כ בתורה ומוראכם וחתכם יהיה על כל את הארץ, וכיון שהגיע למסכת בבא קמא לארבעה אבות הוה קשה ליה איך יוכל שור להזיק את האדם אם לא שעבר על דברי תורה, וא"כ האיך נקרא את השור מזיק הלא הוא נברא לתועלת האדם לחרוש שדהו ולהאכילו מבשרו, התם אם אחד יקח מקל ויכה ויזיק את עצמו האם אקרא להמקל מזיק בטח אין המקל מזיק אדרבה הוא נברא לתועלת שהאדם ישען עליו ורק את האדם נוכל לקרות ניזק שניזוק מן המקל לכן שנה ר"מ במתניתין ארבעה אבות נזיקין פירש שמאלה אבות נעשים נזיקין .

ובזה תירצתי דברי רש"י (שם ע"ב) דהגמרא מקשה מאי שנא גבי אדם דכתיב כי יגח ומאי שנא גבי בהמה דכתיב כי יגוף ומשני הגמרא אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח בהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף, ופירש רש"י על אדם דאית ליה מזלא שיש לו דעת לשמור את גופו ובמס' שבת (דף נ"ג ע"ב) פריך שם הגמרא ומי איכא מומחא לאדם ולא הוי מומחא לבהמה ומתרץ הגמרא אין אדם דאית ליה מזלא מסייעי ליה ופירש רש"י שם מזלא מלאך שלו וממליץ עליו, וקשה למה כאן לא פירש רש"י כן אך באמת חזר בו רש"י מפירושו בשבת כיון דכתיב כי יגח שור את איש וקאמר הגמרא אדם דאית ליה מזלא כתב כי יגח ואי אמרינן אית ליה מזלא שיש לו מלאך קשיא האיך יכול השור לנגחו ולהזיקו, לכן חזר בו רש"י מפירושו ופירש בענין אחר, היוצא מדברינו כי אין שום מזיק בעולם שיזיק את האדם הישראלי אם ישמור התורה ומצות כמאמר חז"ל לא הנחש ממית אלא החטא ולולא הלכנו כעורים אוי ראינו כי הקב"ה מעניש אותנו מדה כנגד מדה כמו שבעת לקחה הממשלה מידינו פרנסת המזיגה אין זה רק שחללנו השבת שכל (השיינקארעס) מודים שמכרו יי"ש בשבת כמו בחול וכמה אנשים מהמוזגים נלקו עליהם את הדין בזה .

עוד יש לפרש מאמר המדרש שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו היינו, אם חטא בהמצות שבין אדם לחבירו שזה נקרא מצות שכליות שהשכל והחכמה מחייב אותם לעשות

איזו ליה חטאים תרדף רעה שעל זו אין תשובה וקרבן מועלת שיש ד' מיני מצות שהם בין אדם לחבירו היינו עבירות ומצות עבירות הם גזל והונאה וגניבה ורבית ועוד כאלה אשר השכל והחכמה מחייב שלא לעשות אותם, ויש מצות בין אדם לחבירו כמו להחזיק ידי עני ואביון וגמ"ח ועוד כאלה אשר אין השכל מחייב אותם לעשות אותם ואדרבה ע"פ השכל האנושי אין לעשות אותם כי אם אחד לא ינום ולא יישן ויעסק בעסק וירויח ולבסוף יהיה מוכרח ליתן לחבירו אשר לא עמל ויגע בזה, ומצד הגופים אין אחד עם חבירו שום התקשרות לכן ע"פ השכל אין לו ליתן ממונו לאחר, רק מצד הנפש והנבואה כל ישראל אחווים וקשורים זה בזה ומחויב כל אחד לעזור לחבירו הן בגופו הן בממונו, ובין אדם למקום גם כן יש שתי מיני מצות יש מצות שהשכל מחייב אותם לעשות כמו מצות מצה וסוכה שזה זוכר שהקדוש ברוך הוא גאל אותנו ועשה עמנו חסד וצדקה והשכל מחייב שלא נהיו כפויי טובה ושלא נשכח .זאת לעולם וזו המצות נקראו תורה שמורה על החסד אשר עשה עמנו הקב"ה וצריכים להודות להשי"ת על זה ואם נודה לד' על זה אזי בטח יוסיף את ידו לגאלנו, ויש מצות שאין השכל מחייב אותם כמו מצות תפילין וציצית ושופר ועוד כאלה שנקראו חקים וזהו שיסדו לנו בתפלת ערבית תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת על ד' מצות האלו:

וזהו כוונת הילקוט שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו היינו מי שחטא בהעבירות שהחכמה מחייב שלא לעשות אותם כמו גניבה וגזילה מצ' חטאים תרדף רעה שעל עבירות זו אין תשובה מועלת ולא קרבן עד שיחזיר הגזילה, שאלו לנבואה היינו שחטאו במצות שבין אדם לחבירו כגון צדקה וגמילת חסד שהחיוב הוא מצד הנפש ומצד הנבואה מצ' נפש החוטאת תמות שאין מועלת לא קרבן ולא תשובה לבדה, שאלו לתורה חוטא מהו ענשו היינו במצות שבין אדם למקום כמו מצה וסוכה שזה מורה על החסד אשר עשה הקב"ה עמנו אמרו יביא קרבן ויתכפר שאלו להקדוש ברוך הוא היינו שאין בזה שום שכל אנושי רק גלוי להקב"ה שמצות זו מועלת לבני אדם וחי בהם כמו תפילין וציצית וכל מצות החקים א"ל יעשה תשובה, לכן מורי ורבותי נעשה תשובה על העבירות שבינינו למקום ונחזור העושק מתחת ידינו ונרצה את חברינו, ונקבל עלינו לעשות צדקה וחסד ואז נזכה לשנת גאולה וישועה במהרה בימינו אמן:

דרוש ארבעה ועשרים לכל נדרי

איתא במדרש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד זה יום הכיפורים:

נוכל להמליץ מורי ורבותי כוונת המדרש, שביום זה תלוי אשרנו והצלחתנו אם נשוב אל ד' בכל לבינו ונטהר את עצמינו מכל וביותר מהעבירות שבין אדם לחבירו וכמו שפירש בני הרב הגאון ר' יחיאל משה שיחי' אב"ד דמלאווא מאמר חז"ל יומא (דף פ"ה ע"ב) ואומר מקוה ישראל מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל ופירש כמו הטובל במקוה אם יוצא אבר אחד חוץ למקוה אף אצבע אחד אזי המקוה אינה מועלת לטהרו כך אנחנו רבותי אם נטהר את עצמינו מכל וכל מעבירות שבין אדם למקום ומהעבירות שבין אדם לחבירו כמש"כ מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו אזי יעשה ד' לנו, היום הזה בקר היינו שיזרח לנו השמש ההצלחה ואם חס ושלום כמוץ יעבור היום אזי יהיה לשונאי ישראל ערב וזאת הוא מליצת המדרש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד זה יו"כ היינו ביום זה נוכל לעשות לנו ערב וגם בקר, לכן רבותי אל תחרישו קראו אל ד' בחזקה שובה ישראל עד ד' אלהיך היינו בעת שד' לבדו יושב על כסאו הדין והוא הדיין כמש"כ עד האלהים יבוא דבר שניהם ופירש הדיין ונשוב בתשובה שלמה כי זה חפץ הקדוש ברוך הוא כמש"כ כי לא תחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, ומה זה קשה לנו התשובה כמש"כ בתורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא כי אם בפיך ובלבבך לעשותו, והגדתי מליצה נאה בפסוק לך ד' הצדקה ולנו בושת הפנים בעיר אחת היו בעלי צדקות שונים, איזה אנשים היו שם אשר לכל הפושט יד היו נותנים צדקה ואיזה אנשים היו אשר לאיש עני בריא לא היו נותנים מפני שיוכל לעבוד עבודה ולהגות מיגיע כפו רק לעני חולה וחלוש אזי היו נותנים לו, ואם העני הבריא ענה לבעל הבית שלא ימצא להרויח אז היה אומר לו פה יש כמה בוני בית חומה לך ונשא לבנים וחומר ותרויח על מזונך או נסע (לאמעריקא) ושם כל אחד ימצא פרנסתו ברווח, פעם אחד בא עני בריא אצל בעל צדקה גדול אשר היה נותן לכל הפושט יד וגער עליו לך מעמדי האם לא תוכל להרויח בעצמך, והאנשים אשר היו בביתו שאלו אותו בתמהון למה תקפוץ את ידך מהעני הזה הלא לבבך טוב לכל, אז ענה הבעל הבית הנדיב איזה פעמים בקשתי את העני הזה לעשות דבר קל

מאד

מאד והבטחתיו לתת לו שכרו משלם פיד ד' הטובה עלי ולא אבה לעשות ראיתי כי יאהב הוא רק לילך בטל ולא לעשות מאומה ואנכי שונא הבטלה כי האדם לעמל יולד לכן לא נתתי לו , ועוד אני מתפלא איך לא בוש לבוא לבקש ממני נדבה אשר יודע הוא שבקשתי ממנו לעשות דבר קל לא לנשוא חומר ולבנים על המדרגה העליונה שמגיע עד לשמים כמו שראיתי שאר פועלים עושים ועובדים שנושאים חומר ולבנים על (הריסטאוואנטם) של בתי חומה הגבוהים וגם (לאמעריקא) לא שלחתי אותו שיסע מעבר לים להרויח רק בקשתי אותו דבר קל לעשותו ולשלם לו במיטב והוא לא רצה גם זאת לכן נפלאתי איך לא יבוש ממני .

כן הוא מורי ורבותי הקדוש ברוך הוא הוא בעל צדקה גדול ולכל הפושט יד הוא נותן והוא מבקש מאתנו דבר קל לעשות לא בשמים היא לא לעלות על שלבי הגבוהים לנשוא משאות ולא מעבר הים היא לנסוע לחפש אויה רווחים רק בפיך ובלבבך לעשותו והשכר הרבה לכן עת אנחנו באים לאמור סליחות ולבקש מתנת חנם אנחנו אומרים לך ד' הצדקה אף שאתה כביכול בעל צדקה גדול אך לנו בושת הפנים כי איך לא נבוש מלבקש מתנת חנם בעת אשר נוכל לעשות דבר קל ולהרויח הרבה רק בזה נוכל להתגלל לפני ד' כמו שאנחנו אומרים רחמנא דעני לעניי עניא רחמנא דעני לתבירי לבא עניא רחמנא דעני למכיכי רוחא עניא . היינו אנחנו אין עניים בריאים רק מפני דאגת הפרנסה ועוד דברים כהנה אשר מזה אנחנו שבורי לב וקצרי רוח ומפני רוב לחצנו אין אנחנו יכולים להגות בתורתך ולשמור מצותך רק שובינו ד' לאדמתינו והשיבנו אליך ואז נעבוד לך כמצווה עלינו בתורתך במהרה בימינו אמן .

סליק הדרשות



הספדים

הספד ראשון

שקוננתי פה בבית הכנסת הגדולה על הגאון ר׳ נפתלי צבי יהודה זצ״ל אב״ד דוואלאזין שנפטר בעיר ווארשא ביום ה׳ כ״ח מנ״א תרנ״ג.

ודרשתי ההספד הזה ביום ה׳ אלול.

רבותי אנחנו קרובים היום למלחמה על אויבינו היינו שקרוב יום הדין אשר אז עומדים מסטינים ומקטריגים עלינו וידוע אשר במלחמה מעמידים הגבורים בראש, עם כלי זיינם היותר טובים, ואנחנו רבותי בשנה העברה היו לנו שני גבורי ישראל אשר עמדו בפרץ בכל עת צרה וצוקה ובפרט ביום הדין הנורא הלא המה, הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ מוה׳ נפתלי צבי יהודא אב״ד ור״מ דק״ק וואלאזין זצ״ל וה״ה הגאון המפורסם מוה׳ ישראל יהושע זצ״ל אב״ד דק״ק קוטנא, וזה איזה שבועות אשר באה השמועה הרעה אשר הגאון דק״ק קוטנא הלך למנוחות וביום ה׳ העבר ניתוסף לנו שבר על שבר משמועה המרגיזה כל לב ונפש כי נפלה עטרת ראשנו ה״ה הגאון הנצי״ב אב״ד דוואלאזין, מי לא יבכה בהיום הזה על שני גבורי ישראל בהגאונים הנ״ל:

ונובל לקונן עליהם קינת דוד המלך על שאול ויהונתן כמו שנאמר ויקונן דוד על שאול ויהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודא קשת הנה כתובה על ספר הישר גו׳ בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן גו׳ איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה:

ולכאורה הפסוק הראשון קשה ההבנה והפשט של הקינה ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר היכא כתובה בספר הישר ענין קשת, ופירש רש״י ידוע ועוד מאי כוונתו שאמר ויאבדו כלי מלחמה אך דעו נא רבותי ההבדל בין גבורי אומות העולם ובין גבורי ישראל הוא זה גבורי אומות העולם הכח שלהם הוא ביד להחזיק הקשת ולקלוע אל המטרה להרוג את השונא לא כן גבורי ישראל אין כחם אלא בפה בתפלה וצעקה כאשר אמר יעקב אבינו אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי ותרגם התרגום בצלותי ובבעותי.

ולפי דעתי זה כוונת הפסוק והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, ואמרתי לפרש הלשון כאשר ירים מלשון הסר המצנפת והרם העטרה, היינו והיה כאשר ירים משה ידו פירש שהסיר ידו במלחמה רק לחם בפה היינו בתפלה או גבר ישראל וכאשר יניח ידו פירש אם הניח ידו לקשת או חנית או וגבר עמלק כי ביד יש לעמלק כח יותר, ובזה פירשתי פסוקי (תהלים קאפיטל מ״ה) רחש לבי דבר טוב וגו׳ לשוני עט סופר מהיר יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך וגו׳ חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך, והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך, חציך שנונים וגו׳, ישמיענו דוד המלך עליו השלום ההבדל בין גבורי ישראל לגבורי אה״ע, ואומר רחש לבי דבר טוב היינו גבורי ישראל אף מחשבה טובה נעשה דבר טוב שהקב״ה מצרפה למעשה ואף אומר אני היינו מאמירה נעשה מעשה כי לשוני נמשל לעט סופר כי מה שרשום בעט סופר ניכר לנצח, ובזה יפיפית מבני אדם שהוצק חן בשפתותיך, לא כן גבור מאומות העולם

חגור

תגור חרבך על ירך גבור מאומות העולם ורק זה הודך והדרך, אבל גבור ישראל הדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך התורה שלך זאת נוראות ימינך, ולזה כוונת קינת דוד על שאול ויהונתן בשמעו שנפלו במלחמה, אמר עד כה היה לנו על מי לסמוך להושע מאויבנו על שני גבורי ישראל שאול ויהונתן שהיו צדיקים גדולים ופיהם עשו לנצח מלחמה אף שאנחנו לא היינו כדאי, אך עתה צריכים ללמד בני יהודה קשת ומהו הקשת אל תדמה הקשת אשר הגבורים מחזיקים ביד לא בזה ינצח ישראל רק הנה כתובה על ספר הישר כלומר הקשת הוא מה שכתובה על ספר הישר היינו על התורה התרי"ג מצות זאת צריכה ללמד לכל בני יהודה כי אין לנו כעת על מי לסמוך :

ואמר עוד בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם גו' כי זאת ידוע אשר הצדיקים שבדור המה יקבלו ההשפעה משמים ומשפיעים על כל הדור כמאמר חז"ל כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' ומאמר חז"ל ב"נ כולהו שני יסורי דר"א לא שכיב איניש בלא ומניה כולהו שני יסורי דרבי לא איצטריך עלמא למיטרי כי הם קבלו ההשפעה ולא החזיקו לעצמם ואדרבה שבלו יסורים ולכן הוה רווחא לעלמא, וזה אמר דוד המלך בנות ישראל אל שאול בכינה כי לא די שהיתה זכות של שאול גדול שכל העולם ניזון בשבילו אלא אף על שני ועדנים להלבים בנות ישראל היגן זכותו כי כל בנות ישראל היו מלובשות תכשיטין בזכות של שאול לכן אמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה כי בנפול גבור מאומות העולם אף שהגבור נפל אך הכלי מלחמה ישארו כאן הקשת והחנית אך כאשר נפלו גבורי ישראל אשר גבורתם רק בפה בתפלה וצעקה כאשר נפלו הגבורים אזי אבדו גם כלי מלחמה, לכן רבותי איך צריכים אנחנו לבכות מאין הפוגות על הני שני גבורים הגאון אב"ד דוואלאזין והגאון אב"ד דקוטנא אשר בזכותם אנו חיים וכל אשר יש לנו מעולם הזה מזכותם המה ומי יודע כעת חס ושלום כמה בעל הבתים ירדו מנכסיהם כמה גזירות חס ושלום יבואו על ישראל ואין לנו תקנה רק להרבות בבכי ולהוריד דמעות, כמאמר חז"ל כל המוריד דמעות על אדם כשר הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו, ואף שאין לנו להבין המאמר על בוריו בכ"ז נמליץ המאמר היינו כאשר במיתת הצדיק נפסק ההשפעה ממעל, וכאשר במלך בשר ודם מקום ההשפעה שמשפיע על עבדיו ומחלק להם אפסניא נקרא בית גנזי המלך כמו כן למעלה נקרא מקום ההשפעה בית גנזיו לכן המוריד דמעות על מיתת צדיקים הקדוש ברוך הוא מניחם בבית גנזיו שזכות הדמעות ישפיע עליו מה שנחסר לו ממיתת הצדיק, וכאשר רבותי מקובל אצלנו כי בעת ההספד גם הנספד כאן כמאמר חז"ל דהתם קאימנא לכן נוריד דמעות ונשלח על ידי הנספד לבית גנזיו של הקב"ה והוא ימליץ בעדינו לפני שומע קול בכיות שישים בנאדו להיות :

מורי ורבותי לבד שיש לנו לבכות על אהל של תורה שנהרס היינו הישיבה הגדולה שהיה משכן ד' כי אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ד' אמות של הלכה וכל זמן שהיה הגאון הנצי"ב קיים היה לנו לקוות כי עוד תבנה משכן ד' ויוחזר לנו עטרת התורה בזכות תפלותיו ודמעותיו ששפך על הסגר הישיבה, אך עתה אבדה תקותינו אין עוד נוטה אהלו ועל הצדיק הזה נוכל לפרש פסוקי ירמיהו הנביא (קאפיטל י') אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו אהלי שודד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי עד כאן לשון הנביא, גם אנחנו נקונן כן אוי לנו על שברנו על הריסת הישיבה אך עד כה אמרנו אך זה חלי ואשאנו אנחנו נשתדל ברחמים ויוחזר לנו עטרת התורה, כל זה יכלנו לקות כל זמן שהגאון ר' צבי יהודה היה קיים אשר הוא היה מיתרי האהל היינו מחזיקי הישיבה אך עתה בעו"ה נחלה מכתינו, ואהלינו שודד באין תקוה כי כל מיתרי נתקו היינו במות המחזיק הנאמן, בני יצאוני היינו בני הישיבה למאות יצאו ואינם אין עוד תקוה שישובו כי אין עוד נוטה אהלי ומקים יריעותי, על זה יש לנו לבכות מאין הפוגות .

ועוד נוכל להמליץ עליו הפסוק אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו (ירמיה קאפיטל כ"ב) רבותי על הגאון הנ"ל כי נפטר עליו אין מה לבכות כי הוא הלך למנוחות ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו והגאון הנ"ל בא עם תלמודו ש"ס בבלי וירושלמי עם חיבוריו הקדושים, רק על זה יש לנו לבכות עליו כי נפטר בעיר ווארשא רחוק ממנו וכל חפצו היה לבוא לעיר מולדתו למקום אשר הרביץ תורה ובעונותינו הרבים לא זכה לזה ולא נקבר בקבורת אבותיו, לכן רבותי אל תבכו למת הזה על הגאון הנ"ל רק בכו בכה להולך שהלך מארצו ולא ישוב עוד לראות את ארץ מולדתו וזה רק בעו"ה כי לא זכינו שיקבר בארצינו, לכן נבקש מחילה מאדוננו רבינו על זה ונבקש שימליץ טוב בעדינו ונזכה שיבלע המות לנצח במהרה בימינו אמן .

הספד שני

שדרשתי בהיותי בעיר מאריאמפאל על מות הרב הגאון ר' ליב זצ"ל אב"ד דשם שנת תרנ"ד לפ"ק.

איתא במדרש (בהר) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו רבי להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגוה ביתא אמרו לו כל יום אית לך אכסניא אמר להם והדין נפשא עלובתא לא אכסניא הוא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית הכא, עכ"ל המדרש:

ודהמדרש תמוה מאד מאי לשון מהלך והולך עמהם הלא נפטר מתלמידיו היה והלך לעצמו ואם הלך עמהם מאי לשון מהלך ועוד לפי מפרשי המדרש שהלך לסעוד מאי שאלו להיכן הוא הולך האם לא ידעו שהולך לסעוד הלא ודאי בכל יום עשה כן ועוד למאי קרי גמ"ח עם נפשו הלא יותר גמ"ח היא עם הגוף מה שיסעוד. לכן אמרתי שכוונת המדרש הוא כך, גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שמלבד שהלל הזקן עשה חסד עם אנשים חיים עשה חסד עם המתים שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היינו שהיה מת מתלמידיו היה מהלך והולך עמם פירש שצוה לתלמידיו להלוך ממקום המת וגם הוא הלך עמם אמרו לו תלמידיו רבי להיכן אתה הולך כי הוא לא הגיד להם משום מוציא דיבה גו' לכן רצה שהם בעצמם יראו אמר להם לגמול חסד עם דין אכסניא בנוה ביתא היינו להספיד את המת, אמרו לו כל יום אית לך אכסניא שהם חשבו באמת שהלך לקבל פני אורח, אמר להם והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית הכא פירש שהגיד להם שהולך לעשות חסד עם נשמה, כמאמר חז"ל (שבת קנ"ג) אמר רב לר"ש ב"ר שילא אחים בהספידאי דהתם קאימנא הייט שהנשמה באה לבהמ"ד עת ההספד כפירש רש"י לכן אמר הלל לתלמידיו הדין נפשא אכסניא היא דיומא דין היא הכא לעת ההספד ומחר לית הכא, ולא תוסיף לבוא אלינו לכן מורי ורבותי יש לנו אורח נכבד בבהמ"ד ה"ה הרב הגאון מו"ה ר' ליב אב"ד דעירכם זה איזה חדשים אשר שבק לנו חיים ולא ראיתם, וגם מהיום והלאה לא נזכה לראותו ונשמתו תהיה צרורה בצרור החיים לכן נגמלו נא חסד כעת עם הרב הגאון שהיה אב"ד דפה ומהו הגמ"ח שנהררו בתשובה ונוריד דמעות:

במאמר חז"ל אגדא דהספידא דלויי הכוונה מלשון דלה דלה כמו שנאמר (בשמואל א' ז') ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ד' ר"ל התעוררו לשאוב ולהזיל מי דמע לפני ד' כדברי המפרשים שם לכן אמרו חז"ל אגרא דהספדא דלויי לשאוב דמעות ולהשפיכם לפני ד' על שברנו ואמשול לכם משל וכמעט ששמעתי מעשה כזה הנה בעיר אמשקאווא היו דרים זוג אחד והיה עשיר גדול גם היה לו מסחרים טובים והוא עם אשתו היו אנשי אמת בעלי צדקות וטובי לבב והיה להם בת יחידה עדינה וענוגה ועוד יפה היה בה הבת לעשות חסד וצדקה עם כל ונישאת ג"כ לאיש ממשפחה רמה וגם הוא היה מוכתר בנימוסין והם אכלו על שולחן אביהם ברוב עונג, אך הבת הנ"ל היה טבעה רכה וענוגה למאד והיה בהגיע התור לה ללדת היה אביה מכין טרם לדתה רופאים מומחים שישבו אצלה בעת תשב על המשבר, גם היה מכין בצווי הרופאים כל מיני סיקוים שקורין (לאבונג) להחיות נפשה אולי תתעלף מרוב מכאוב וגם כל מיני יי"ש טוב וכן היה דרכה תמיד להתעלף עת לדתה מרוב כאב אך הרופאים ע"י כל הסמים החזירו את נפשה אח"ז נהפך עליהם הגלגל מנסבות שונות עזבו עיר מגורם ורכושם היתה לבז ושכרו דירה בתחום מושב היהודים באיזה כפר, והמעט כמספר שנשאר אצלם יצאו על הוצאות אכילתם מה עשו האב והבעל שלה נסעו לאמעריקא לבקש טרפם וקודם נסיעתו נתן קולו בבכי בתי בתי יחידתי יודע אנכי טבעך הרכה אשר בעת לדתך בסכנה גדולה את ולולא הרופאים והסמים אשר הזמין בכל פעם עבורך ד' יודע אם חיית עוד, ועתה הנך קרוב לעת לדתך מי יכין עבורך רופאים מי יכין לך סמי תרופה אוי לי אוי לי בתי יקירתי חמדת נפשי ד' יודע אם אזכה לראותך עוד אך מה אעשה כבר כלה פרוטה מן הכיס ועוני ברעב אנחנו וטפינו, גם היא בכתה במר נפשה וצעקה אבי אבי עטרת ראשי על מי תטוש את בתך יחידתך העלובה וגלמודה באין משען ומשענה, על מי תטוש אמי יקירתי רעיתך האהובה לך, ואתה אבקש בנסעך ממנו למרחקים אל תשכח את רעיתך האהובה אמי היקרה את בתך היחידה והחלושה, ותנחם אותנו בדבריך הנעימים, אח"ז בנסעם נחלה אם הבת מרוב צער ויגון ומתה ר"ל, ונשארה הבת גלמודה עם ילדיה הקטנים ובכתה מאין הפוגות יומם ולילה, ויהי באשר הקריב ימי לדתה קראה אל ילדיה הקטנים ובקשה מהם ילדי היקרים הנה קרובה ימי לדתי וטבעי רכה ובודאי אתעלף אין לי כעת לא רופאים ולא סמי תרופה להשיב את נפשי לכן אבקש אתכם אם תרצו שלא תשארו יתומים עלובים בראותכם שאתעלף מחלישות תשפכו עלי מים קרים באין הפוגות כי יותר ממים קרים אין לי כעת, וזה הוא המשל רבותי.

והנמשל הוא, אנחנו בהיותנו על אדמת קדשינו היינו על שולחן אבינו שבשמים ולא חסר לנו מכל ואף אם נקרה לנו עת לידה היינו עת צרה ר"ל היה לנו

רופאים

רופאים מומחים היינו הכהנים במקדש סמי תרופה קרבנות ונסכים נסכי יין ועתה כאשר אבינו נתרחק מאתנו וגורשנו מארצינו ואין לנו לא כהנים ולא נסכים אין לנו במה להשיב את נפשינו עת לדת היינו עת צרה לכן מורי ורבותי הבינו מים מים שפכו לבבכם כמים והורידו דמעות באין הפוגות נוכח פני ד' ואז ינחם ד' ויאמר לצרותינו די .

רבותי איתא (בכתובות ק"ד) ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי ואמרי כל מאן דיאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב ולכאורה קשה להבין למה גזרו כן, מאן דיאמר ידקר בחרב למה הא אסור להגיד, ונוכל להמליץ זאת בשני אופנים אופן א', לא שאסרו להגיד ממיתתו רק אמרו כי כל כך גדול השבר מיתת רבי, עד כי כל מי שיאמר מת רבי ידקר הלב של השומע כמו בחרב, אבל לא אסרו לומר מת רבי :

אופן ב', אמרי כל מאן דיאמר נח נפשיה היינו דיאמר לשון רכה בלא אנחה דאמירה לשון רכה לכן מאן דיאמר בלשון רכה בלא אנחה ובלא דאגה וצער ראוי הוא שידקר בחרב כי איך לא נאנח ולא נדאג ולא ישבר לבינו על מיתת רבינו, כן הוא מורי ורבותי שמעתי פה כי כל אחד יאמר מת רבינו אב"ד דפה בלשון רכה בלא שום אנחה אתפלא על זה איך לא יצאו על מות רבם הלא אנשים מחוץ לעיר בשמעם השמועה רעה נדקר לבם כבדקירת חרב ואתם אנשי העיר אשר הגאון הנ"ל היה אצליכם אב"ד כמה שנים ואין בוכה ונאנח על מיתתו, זכרו נא שנוטל עטרת ראשכם המשפיע עליכם, זכרו נא כי מפיהו אכלתם ומימיו שתיתם לכן רבותי תנו כבוד האחרון לרביכם וחזרו בתשובה ועשו צדקה ומע"ט כאשר היה רצון הנספד הלז וזכותו יגן עלינו שנזכה לביאת המשיח צדקנו ובלע המות לנצח אמן .

הספד שלישי

שקוננתי על מורינו ורבינו הגאון הצדיק רשבבה"ג מרן ר' יצחק אלחנן זצ"ל אב"ד דקאוונא, פה ווילנא

ביום כ"ד לחודש אדר שנת תרנ"ו .

מורי ורבותי השמעתם מעולם קול רעם כהרעם אשר היה בקאוונא ביום ו' כ"א לחודש אדר, יש רעם שקולו נשמע עד פרסה עד שני פרסאות וביותר שלשה פרסאות אך קול רעם בזה אשר הרעיש והרגיש את כל העולם כולו לא שמענו מעולם, יש רעם אשר יכנוס אל הבית ויהרוג חס ושלום אחד מבני בית אזי גם הוא יעורר אבל ויגון אל הנשארים אך אם חס ושלום יהרוג אבי הבית אזי אין קץ להתונה, כי לא אחד הרג רק כל הבית אשתו נשארה אלמנה בניו נשארו יתומים, כן אנחנו רבותי זה הרעם אשר היה בקאוונא לא את רבינו הגאון אב"ד דקאוונא בלבד פגע רק אותנו כולנו כי נלקח ממנו אבינו אב של ישראל רבב ישראל ופרשיו הוא אהב את ישראל כאב את בניו הוא לימד תורה לכל ישראל בתשובותיו אשר השיב לכל שואליו מקצוי ארץ עד קצוי ארץ, אוי ואבוי יתומים היינו ואין אב :

רבותי על רבינו זה נספיד ההספד שנמצא במדרש על משה רבינו עליו השלום שאיתא במדרש רבה (סוף ברכה) באותה שעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקה והיה הקדוש ברוך הוא בוכה מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און, ורוח הקדש אומרת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, שמים בוכין ואומרים אבד חסיד מן הארץ, הארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין וכשבקש יהושע רבו ולא מצאו היה בוכה ואומר הושיעה ד' כי גמר חסיד וגו' עכ"ל במדרש, וכל המדרש מוקשה מאד כי בההספד של הקב"ה לא מצינו ממעשיו הגדולים של משה רבינו שלימד תורה לישראל וכי הוציא את ישראל ממצרים וקרע להם את הים, רק מי יקום לי עם מרעים גם מה לשמים ולארץ לבכות, גם צריך להבין מה בקשו יהושע האם יהושע לא היה יודע שמשה מת הקדוש ברוך אמר לו עלה אל הר העברים :

ונראה לי לפרש המדרש באופן נאה ומקובל, ומתחילה נחשוב ונבין מדותיו של משה רבינו עליו השלום מנהיג ראשון של ישראל, בחטא ישראל בעגל אחר כל הנסים שעשה להם הקדוש ברוך הוא ע"י משה והקדוש ברוך הוא אמר למשה ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם אם משה לא אהב את ישראל כעצמו וכבנים ממש אוי היה לנביא ולצדיק כמותו לומר רבש"ע אתה דיין אמת ומשפטיך אמת עשה בהם כרצונך ורק אהבתו לישראל גברה על שנאת החטא ועמד בתפלה והקל החטא בטענת מהיכן הוצאתם מארץ טומאה אשר הורגלו לעבוד אלילים והרגל נעשה כטבע ולבסוף אמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת כי לא אוכל לראות בצרת ישראל אם לא תשא להם ותעניש אותם, גם בהתאוננים כאשר בקשו בשר לאכול אף שגם במן היה טעמו טעם בשר בכ"ז בקש משה ליתן להם בשר כי למראות העין היה המן רק מאכל אחד ככה גברה אהבתו לישראל, ובכל עת שחטאו עמד בפרץ להשיב את חמתו של הקב"ה לבד בעדת קרח שבקש יברא ד' כי היה ירא שיספח המחלה על כל ישראל והיה כרופא מומחה אשר יראה אם יחלה אדם באבר אחד אוי ירצה לחתוך האבר שלא ידבק המחלה בכל הגוף והכל לטובת ישראל, לא כן היה פנחס בן אלעזר גם הוא היה נביא וצדיק והקדוש ברוך הוא משבחו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל ובמה השיב בראה מעשה זמרי לקח רומח בידו ודקר שניהם ומסר נפשו כי מאד שנא את החטא והיה קנאי לד' ולא יכול להביט על אדם חוטא, ולפי דברי חז"ל שפנחס הוא אליהו הנביא כתוב (במלכים א' קאפיטל י"ט) שבקש מאת הקדוש ברוך הוא קח נפשי והאמר קנא קנאתי לד' וגו' כי עזבו את בריתך בני ישראל לכן בקש קח נפשי ורצה למות כי לא יכל לראות איך חטאו ישראל, ומשה בקש מחני נא מספרך כי לא יכל לראות בצרת ישראל, לכן כאשר נתעלמה הלכה ממשה וזכה פנחס לזה, היה ירא משה שאחר פטירתו יתמנה פנחס למנהיג על ישראל והיה כאשר איש אחד יחטא ידקר אותו בחרב ואיכף יעניש אותו לכן פלל יפקוד ד' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם, הכוונה להוציאם זהו בנקל אך ירצה להביאם, בזה היו חלוקי המדות בין משה רבינו עליו השלום ובין פנחס

ואיך נדע איזה הדרך נבחר לפני ד' אם מדותיו של משה רבינו אם של פנחס באשר שניהם דרך קדושים המה, מצינו בהספד שספד הקדוש ברוך הוא כביכול על משה לא בכה מי ילמוד תורה או עוד כהנה רק מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און, נראה מזה שזה הדרך של משה נבחר לד' כך רבותי היה מדותיו של רבינו ר' יצחק אלחנן הוא אהב את ישראל עד שנגבר אהבתו על שנאת החטא, וכל איש מישראל קרב בדבריו הנעימים ועליו נתקיים הכתוב והריחו ביראת ד' וגו' והוכיח במישור לענוי ארץ, והאלקים עשה שיראו מלפניו כי גם האנשים אשר אינם דבקים כל כך באמונה כבדו אותו ויראו מלפניו כי ראו תומו וישרו,

וזאת מלילת המדרש שמים שכין אבד חסיד הכוונה האנשים המעולים היינו גדולי ישראל המכונים בשם שמים כמו השמים המשפיעים על הארץ כן הצדיקים משפיעים על יתר העם בכו על חסידותו, אך ארץ היינו המון עם בכו וישר באדם אין על ישרותו שעמד נגד הדין ועמד בפרץ, לכן רבותי אף אם ישאר לנו עוד מליץ יושר להמליץ בעד ישראל לפני ד' ולפני הממשלה יר"ה ע"י אוהביו הקרובים למלכות היה לנו לבכות באין הפוגות על אבידה כזו ובפרט שלא השאיר אחריו איש כמותו ונתקיים בנו אבל יחיד עשי לך כי אבלותינו על יחיד בדורו הוא.

וזאת כוונת המדרש כשבקש יהושע רבו ולא מצאו היינו ואת ידע יהושע שמשה ימות רק חשב שיקום עוד נביא כמשה אך כאשר בקש ולא מצא עוד משה שני אוי בכה ואמר הושיעה ד' וגו', לכן רבותי דעו ר' יצחק אלחנן איננו ואין שני, האוהב ישראל איננו אין מי שידאג על צרות ישראל אין מי שיבקש רחמים על ידי אוהביו מהממשלה יר"ה, הה!.

על ר' יצחק אלחנן זצ"ל נוכל להמליץ מאמר הגמרא במס' ב"מ (דף פ"ו) קא מיפלגי במתיבתא דרקיע אם בהרת קודמת לשער לבן וכו' הקדוש ברוך הוא אומר טהור וכולהו מתיבתא דרקיע אמרי טמא ואמרי מאן נוכח נוכח רבה בר נחמני וגו' כי הוה קא ניחא נפשיה אמר טהור טהור יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהרה, נפל פתקא מרקיע רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה נפקו אביי ורבא וכולה רבנן לאיעסוקי ביה לא הוו ידעי דוכתא אזלו לאגמא הוו צפרי דמטללי וקיימי אמרי שמע מינה התם הוא, ולכאורה תמוה איך לא ידעו אביי ורבא מקום המת נכבד כזה האם במדבר היה ועוד מה זה שהצפרים הגינו עליו:

ונראה לי להמליץ, כי אביי ורבא וכולהו רבנן ראו את כל הכבוד שזכה רבה בר נחמני שמשמים הסכימו שהוא יכריע ההלכה ובת קול יצאה אשריך רבה בר נחמני לא ידעו דוכתא מקום הכבוד במה זכה לכל הכבוד הזה הלא הוא היה בר פלוגתא דרב יוסף ולא בכל מקום הלכה כמותו, ועוד כמה וכמה אמוראים היו בדורו גדולים לכן תמהו כולם במה זכה לזה אזלו וחזו צפרי דמטללי וקיימי המליצה הוא הגמרא מכנה אנשי דור החדש שאינם רוצים לקבל עליהם כל עול התורה בשם צפרים כמו הצפור שאוהב דרור ולא יכול לסבול עול כן הוא האנשים מדור החדש זאת הוא הכוונה אזלי וחזו הנך צפרי דמטללי וקיימי אנשי דור החדש שאינם אוהבים כל כך תלמידי חכמים בכ"ז את רבה בר נחמני טללו והגינו עליו בהספד ומאודם ואחר פטירתו קיימו גם הם לספדו עליו אמרי שמע מינה התם הוא היינו שראו שכל כך היה אהוב לבריות וכל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו לכן זכה לכל הכבוד הזה.

בן הוא רבותי על רבינו ר' יצחק אלחנן נוכל לומר היכא דהוו פלוגתא במתיבתא דרקיעא הארץ אמרי מאן נוכח ר'

ר' יצחק אלחנן, וזכה לכבוד גדול מארבע כנפות הארץ, ותמהו כולהו רבנן במה זכה לכל הכבוד הזה שיהיה הלכה כמותו ושמו הלך מסוף העולם ועד סופו, אך כיון דנחזי לפרי דמעללי שכל אנשי דור החדש הגינו עליו בכספם מחו"ל מכל קצוי ארץ, ושמו היה קדש להם וכולם קיימו אצל לויתו ואצל קבורתו ובזה"ל אמרו רבינו לא מת כיעקב אבינו הוא ובאמת לא סר ממנו זיוו והודו אף אחר מותו שמע מינה שבזכות זה זכה לכל זה כי רוח הבריות היה נוחה הימנו, וזה שמעתי מאנשים אשר היו לפניו, גם אנכי ראיתי עת הייתי תחת צל קורתו כי כל מי שבא לפניו לא לבד היראים אף אנשים גלוחי זקן וראו הדרת פניו איך האיש יושב ועוסק בתורה אזי נתבטלו כנגדו והודו איש קדוש הוא ובעת הרהרו תשובה בעצמם וזאת הוא מליצת הגמרא סוכה וב"ב (קל"ד) אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה כל עוף הפורח נשרף מהבל פיו היינו כנ"ל שהאיש החפץ דרור כיון שבא לפניו נשרף ונתבטל מלפניו:

עוד אחת דעו נא רבותי איך הוא קרב את הגאולה לבד בתורתו אשר הרחיב בכל העולם גם במעשיו הקדושים כי הגאון הנ"ל טרח ויגע הרבה להאכיל לאנשי חיל העובדים בצבא מאכלי כשר ואמרו חז"ל סוטה דרש ר' עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים שבשעה שהולכות לשאב מים הקדוש ברוך הוא מזמין להם מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה וגו' עד כאן לשון הגמרא, ולכאורה אין להבין מה צדקתן שהוליכו מזון לבעליהן הלא גם נשים הפשוטות יוליכו מזון לבעליהן במקום שעושין מלאכתם, ואמרתי שזאת היה צדקתן כי לולא שהוליכו להם מזון היו מוכרחים לאכול טרפה מפת בגו של פרעה והנשים צדקניות לא רצו שבעליהן יאכלו טריפות לכן הוליכו להם מזון לשדה וזאת גרם הגאולה, וזאת היה גם צדקת של רבינו ר' יצחק אלחנן שעמל ויגע הרבה להאכיל לאנשי חיל מאכל כשר לקרב את הגאולה, לכן רבותי נשב לארץ ונתאבל איך נפלה משמים ארץ תפארת ישראל ונאמר אל מלא רחמים לנשמתו הטהורה ונתנדב צדקה על מאכל כשר למלאות רצון הגאון זצ"ל ויתקרב לנו הגאולה במהרה בימינו אמן.

הספד רביעי

שהגדתי בחצר בהכנ"ס הגדולה פרשה וישלח על הרב הגביר המופלג בתורה וביראה וגומל חסד גדול מו"ה יעקב ברוידא ז"ל.

כתוב בפרשת היום וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו וגו' ויצו איתם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי וגו' ויהי לי שור וחמור וצאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדוני למצא חן בעיניך, ופירש רש"י בשם המדרש רבה מלאכים ממש, עוד פירש רש"י גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים עכ"ל:

אבל איש מבין ישתומם על המראה מה שלח יעקב להגיד לעשו כי שמר התרי"ג מצות הלא ידוע הוא איך עשו אהב תורה ויראת שמים האם בזה ימצא חן בעיניו, עוד קשה להבין מה שלח לו להגיד כי יש לו שור וחמור וצאן עבד ושפחה הלא כל שנאתו עליו היה מפני הברכות של העוה"ז שקבל ממנו ואיך שלח לו כי יש לו רכוש גדול הלא עוד יגדל שנאתו עליו, ועוד למה כתוב לאדוני לעשו הל' יתר הוא הו"ל לכתוב לאדוני עשו, ועתה נראה שתיבת אדוני אין כוונת על עשו שמופרד הוא מתיבת לעשו, עוד קשה על יעקב אבינו הבחיר שבאבות איך מתחילה לא התפלל לד' ואחר כך לשלוח מלאכים לעשו, וכאן תפס בראשונה תחבולה לשלוח מלאכים לעשו, ועוד אם שלח מלאכים ממש לעשו למה ירא ממנו דכתיב ויירא יעקב מאד ויצר לו הלא מלאך אחד יוכל להרוג רבבות כעשו, עוד קשה למה קרא אותו אדוני בפני עצמו בעת שעשו לא שמע:

לכן אמרתי לפרש כאשר כתוב בסוף פרשה העבר ויקרא שם המקום ההוא מחנים שני מחנות של מלאכים ופירש רש"י ידוע, ונוכל לפרש שידוע הוא שממצות ומע"ט של אדם נבראו מלאכים מליצים כמאמר התנא העושה מצוה אחת קנה לו סניגור אחד, ובעת ליעקב אבינו היה מחנה גדול של מלאכים מהתורה ומצות שלו, ועוד שלח לו ד' מחנה אלקים מן השמים לכן קרא מחנים ויעקב אבינו כאשר ירא מן עשו שלח בראשונה מלאכים ממש לפניו כלומר לפני הקב"ה, ושלוחים פשוטים אל עשו אחיו כי לא רצה לסמוך על הנס, כה תאמרון לאדוני היינו לאדון צבאות זאת הגיד

למלאכים ממש, ולעשו בפני עצמו צוה להשלוחים הפשוטים, עם לבן גרתי שהייתי גר ואת שלח להגיד לעשו, ותרי"ג מצות שמרתי שלח להקב"ה אף שעם לבן גרתי והוא רמאי היה צריך לי ג"כ להתנהג עמו ברמאות בכ"ז לא עשיתי ואת ותרי"ג מצות שמרתי ואף על הונאת דברים לא עברתי:

גם שלח להקב"ה ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה פירש על פי רוב אם יעשיר איש יזח דעתו עליו כמש"כ וישמן ישורון ויבעט כי ידוע שהנסיון מהעושר גדול מהנסיון של עוני והנני אף שהיה לי שור וחמור רכוש גדול בכ"ז תרי"ג מצות שמרתי, כל זה נוכל להמליץ על הנספד שלפנינו ר' יעקב ברוידא ז"ל כאשר היה עוסק בתורה ובעבודה ובגמ"ח בטח היה לו מלאכים מליצים לכן וישלח יעקב מלאכים לפניו כלומר לפני מטתו הלכו מלאכים שלו להמליץ בעדו, ויוכל ר' יעקב שלנו לאמר לפני הקב"ה עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי פירש שהנספד שלנו היה סוחר גדול ובעולם המסחר יש מעשה לבן היינו רמאות הרבה וכל אחד מוזיל סחורתו למען שיפדה הרבה ואיך יוכלו להוזיל עושים רמאות, אבל הנספד ר' יעקב שלנו אף שעם לבן גרתי בכ"ז תרי"ג מצות שמר כי אף אונאת דברים לא היה בו ועוד יוכל לשלוח להקב"ה אף שהיה לו שור וחמור פירש שהיה לו עושר גדול וע"פ רוב בעוה"ז העשירים זחה דעתם עליהם, אבל ר' יעקב הנספד היה עניו ושפל ברך אף שהיה עשיר גדול:

ובזה המלצתי מאמר המדרש רבה (פרשה ויקהל) על פסוק טוב שם משמן טוב וז"ל כמה הולך שמן טוב מקיטון לטרקלין ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו כו', ואמרתי על דרך מליצה כי כמה פעמים יקרה איש עני ירא שמים אשר חייו בדוחק ודירתו במעון צר בקיטון היינו חדר קטן או שומר התורה ועת התפלה ושגור על לשונו תמיד אם יעזור לי ד' אזי עזרתי לעניים וגמלתי חסד עם כל, ואם מנסה לו השי"ת ונתן לו מטובו והאיש העני יעשיר ויחי' ברווח וידור בטרקלין אזי לא די שאינו גומל חסד עם עניים אף אינו שומר התורה, ועת התפילה כי לא הדר לעשיר לבוא בתחילת התפלה רק בעת קריאת התורה בשבת וביום טוב, ואם יעשיר עוד אזי יבוא באמצע הקריאה או אחר הקריאה כאשר על פי רוב רואים אנחנו זאת בעינינו, עניים כשיתעשרו יזחה דעתם עליהם והטרקלין והכסף הם היו בעוכריהם, וזאת מליצת המדרש שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין כדכתיב וישמן ישורון וכיון שבא לטרקלין אזי ויבעט אך שם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו, ור' יעקב הנספד שלנו היה מוכתר בשם טוב, ואף שהיה דר בטרקלין בכ"ז היה שוקד על דלתי תורה ותפלה ונוכל להמליץ עליו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, כי שרית עם אלקים ועם אנשים היינו שהיה תמיד עם ד' ועם אנשים:

הספד חמישי

על הרב הגביר המופלג בתורה וביראה גומל חסד גדול מו"ה יהודה ליב בראנאווסקי ז"ל שהגדתי בעיר מגורו בעיר יאנישאק.

יהודה אתה יודוך אחיך מלבד שאנכי הכרתי אתכם בהיותכם בחיים לאיש טוב ומטיב וירא אלקים, ועתה בנסעי לעיר מולדתכם לעורר קינה גם אחיכם ישראל כולם יודו וישבחו אתכם כל פה לך יודה כל פנים קבצו פארור וכולם מספרים תהלתכם ויראתכם וצדקתכם:

והמלצתי עליו מה שכתוב במדרש (סוף ברכה) על הספד משה רבינו ע"ה וז"ל המדרש שמים בוכין אבד חסיד מן הארץ ארץ בוכה וישר באדם אין פירוש אף האנשים העשירים, העומדים על מעלה העליונה שלא היו צריכים לעזרתו בוכים ואומרים אבד איש חסיד מן הארץ והארץ בוכה היינו העניים המושפלים עד הארץ אשר קבלו עזרתם מן הנפטר בוכים וישר באדם אין אין מי שיעשה עמנו בעת צדק ויושר זה מהלל לאיש פלוני עני קנה סוס מכספו למען שיוכל להרויח די חיותו זה יהלל לאיש פלוני עזר על חתונת בתו, זה משבח ואומר בכל יום קדמו עיניו אשמורות לישב וללמוד עד זמן התפילה זה מספר לא נשאר לנו בעירנו איש כזה אשר השתתף בצער של כל אחד ואחד ובכל יכולתו עזר לכל אחד ואחד:

על עירכם יאנישאק נוכל לומר איכה ישבה בדד העיר יאנישאק היתה כאלמנה כי מת עליה המשפיע, מורי ורבותי ידעתי גם ידעתי כי יקשה לכם הלא כתוב ורודף צדק' וחסד ימצא חיים וגו' ואיש כזה הנפטר ר' יהודה ליב אשר היה רודף צדקה וחסד וי"א להפליא מת בלא עתו לערך נ"ג שנים.

אך שמעו נא רבותי ואסביר לכם איתא בגמ' שבת (דף ל') אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב הודיעני ד' קצי ומדת ימי מה היא כו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע הודיעני ד' קצי אמר לו גזירה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם ומדת ימי מה היא גזירה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם כו' וצריך להבין מה זו שני השאלות של קצו ושל מדת ימיו הלא לכאורה הכל אחד הוא.

ועוד קשה הלא במדרש רות (פ' ב') ד"ה זה שאמר הכתוב קטן וגדול גו' איתא ג"כ מאמר זה וכתוב שם הכי הודיעני ד' קצי ומדת ימי מה היא אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם הודע לי אימתי אני מיית אמר ליה רזא היא דלא מתגלי לבר נש ולית אפשר דיתגלי לך ומדת ימי מה היא

אמר ליה שבעין שנין נראה שהגיד לו הקב"ה כמה יחי' וכאן משמע בשבת שלא הגיד לו הקב"ה.

אך דעו נא רבותי איתא במדרש (ריש פ' חיי שרה) ויהיו חיי שרה הה"ד יודע ד' ימי תמימים כו' כשם שהם תמימים, הכוונה זה ידוע הוא שהרשעים בחייהם קרואים מתים, שאין נקרא חי רק העובד ד' במס"כ ואתם הדבקים בד' אלקיכם או חיים כולכם היום וכן אמר הקב"ה לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות מהו כפול הלשון מות תמות אך הכוונה אם תאכל מעץ הדעת ותחטא אזי תהי' מת אף בחיים וגם תמות לאחר זמן, וכן כל הבריאה אשר איננה מקיימת הפעולה למה שנבראת, אזי לא נקרא חיים, יש אדם אשר חי שמונים שנה ובאמת שנותיו של חיים אין לו רק עשר שנים היינו הימים והשנים שעושה צדקה וחסד שחי בהם וכן יש אדם שלא האריך ימים וחי רק שלשים שנה או ארבעים שנה אם ימדו את שנותיו ימלא שחי מאה שנה היינו שלמד הרבה ועשה רב צדקה וחסד במעט שנותיו, וזהו דקאמר הגמ' אין זקן אלא שקנה חכמה היינו מהו הזקן אימתי זה שקנה חכמה ואם לא אף שרבו שנותיו לא נקרא זקן רק שיבה.

ועתה יתורץ סתירת הגמ' והמדרש רות כי מה היה כוונת דוד המע"ה שבקש לדעת כמה ימי שנותיו ומדת ימיו אך זאת היה בקשתו שרצה לדעת אם נמחל לו עון של בת שבע אם לא יחזיק אותה באיסור לכן שאל מאת הקב"ה שתי שאלות ראשון הודיעני ד' קצי מתי ימות אם לשבעים שנה או יותר או פחות ועוד שאל מדת ימי מה היא היינו אם יחיה שבעים שנה שאל כמה יומדד משנותיו אם שלימות אזי ידע שנמחל לו העון של ב"ש אמר לו הקב"ה גזירה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם גם על השאלה של מדת ימיו סובר בעל המאמר בגמ' שלא רצה הקב"ה להודיעו מפני שלא יודע יום מותו אבל בעל המאמר במדרש סובר שעל השאלה מדת ימיו השיבו לו הקב"ה שבעים שנין. בכ"ז לא הוה ידע דוד אימתי ימות כי חשב אולי יחיה מאה שנה ויגבה לו שנות של בת שבע וישאר שבעים שנה או שנמחל לו העון ויחיה שבעים שנה ויהיו המדה ג"כ שבעים שנה.

כן רבותי הנפטר הזה אף שחיה רק כ"ג שנים אך מדת שנותיו יותר משבעים כי הרבה פעל ועשה למד תורה ועשה חסד עם כל, עליו נוכל לומר צדיק היה בדורותיו ובמקצת שנותיו עשה יותר צדקה וחסד מכל הדומין לו.

ואיתא במדרש קהלת על פסוק מתוקה שנת העובד וז"ל שכ כד דמך רבי בון ב"ר חייא עאל ר' זירא ואפטר עלוי הדין פסוקא ומתוקה שנת העובד למה היה ר' בון דומה למלך שהיה לו כרם ושכר פועלים הרבה לעשותו והי' שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מן הכל יותר מדאי מה עשה המלך נטל בידו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות לעתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן ובא אותו הפועל עמהם ונתן לו שכרו משלם התחילו הפועלים מצירין אמרו אנו יגענו כל היום וזה יגע בשתי שעות ונתן לו המלך שכרו משלם אמר להם המלך מה לכם מצירין יגע זה בשתי שעות בכשרות מה שלא יגעתם אתם כל היום כך למד ר' בון בר"ח תורה לכ"ח שנה מה שאין תלמיד וותיק יכול ללמוד למאה שנה עכ"ל, כן הוא רבותי הנפטר שלנו מתוקה יהי' שנתו בקבר כי עובד ד' הי' ומתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה, ואף אם חיה מעט אך הרבה עשה מצות ומע"ט לכן אין לנו מה לדאוג ולבכות על הנפטר על מעט שנותיו אל תבכו למת ואל תנודו לו:

הספד ששי

על הרב הגאון הגדול מו"ה שמואל לובצער זצ"ל מו"צ דפה.

כאשר באמצע הדפסת ספרי נפטר הגאון הנ"ל, ונשאתי עליו קינה והספד ביום תשעה באב בחצר ביהכ"נ דזארעצע אשר למד שם ערך ארבעים שנה, לכן הוספתי לדפוס בתוך חבורי ההספד למען יהי' שמו וזכרו חרות על לוח עולם לזכרון נצח:

איתא בשבת (דף ק"ה ע"ב) אמר רב יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחיו שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש מלמד שרגש עליהן הר להורגן עכ"ל, ופירש"י שם שלא הספידו כראוי:

וצריך להבין מניין לו לרב יהודה העונש הזה על המתעצל בהספדו של חכם שראוי לקוברו בחיו, ואמרתי לפרש שאיתא (בשבת פ"ח) ובע"ז ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, וכבר הקשו התוס' שם הלא ישראל הקדימו נעשה לנשמע ועיי"ש מה שתירצו, והרי"ף בע"י הביא יישוב על קושיא זו בשם מדרש תנחומא, דישראל הקדימו נעשה לנשמע וקבלו ברצון התורה שבכתב, אך התורה שבעל פה לא רצו לקבל ולכן כפה עליהם הר כגיגית שיקבלו בע"כ, כי בלא תורה שבע"פ אין להבין תורה שבכתב, וגם

תורה שבעל פה מפי של הקב"ה הוא, נראה מזה על אשר אגל ישראל לא היה חשוב תורה שבע"פ רצה הקב"ה לקוברם בחייהם ולכפות עליהם ההר, לכן רבותי המתעצל בהספדו של חכם אשר ישב ולמד כל ימי חייו תורה שבע"פ ואין בוכה ומקונן עליו נראה שאין חשוב אצלו התורה שבע"פ לכן ראוי לענש כמו עת מתן תורה.

עתה רבותי אין לנו להתעצל מלספוד את הנספד הלז ה"ה הגאון החריף ובקי משנתו זך ונקי מו"ה שמואל זצ"ל המו"צ דקהילתנו אשר כל ימיו מנעוריו עד יום מותו ממש לא מש מד' אמות של הלכה, וקרוב ליום מותו אנכי בעצמי הייתי אצלו לבקרו ושאלתי אותו בדבר הלכה והשיב לו בחריפות ובשכל זך וישר עד להפליא, ואני ממליץ עליו הכתוב שמואל (א' קאפי' ג') ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ד', היינו מה נקרא עתה היכל ד' אינו רק מקום לימוד תורה כמאמר חז"ל (ברכות ח') מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ונר אלקים נקרא נשמתו של אדם כמאמר חז"ל (שבת ל' ע"ב) לכן רבותי על הנספד הנ"ל הגאון ר' שמואל נוכל לומר ונר אלקים טרם יכבה היינו קודם שיצאה נשמתו בטהרה היינו כמעט עד שעה האחרונה, ושמואל שוכב בהיכל ד' בד' אמות של הלכה.

רבותי כתיב בשמואל (א' קאפי' כ"ח) ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל וגו' ופירשו המפרשים למה כתיב שנית ושמואל מת ויספדו לו וגו' הלא כבר כתוב (בריש קאפי' כ"ה) וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו, ותירצו לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת, שאילו היה קיים היה שאול דורש ממנו, כן הוא רבותי הנספד הלז הגאון ר' שמואל לבד שהיה גאון אמיתי בתורה עוד יתירה לו כי היה חכם במילי דעלמא, וכל מי שהיה לו עצה לשאול היה שואל אותו ואחר עצתו הלך כי חכם עדיף מנביא כמאמר חז"ל, ועליו נוכל לומר עמו תמות חכמה.

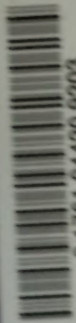
גם היה זקן ושבע ימים, פירש כמה שכתוב באברהם אבינו ואברהם זקן בא בימים ומפני מה לא נאמר בא בשנים מה הוא הרבותא בימים הכוונה כמו ששמעתי שכתוב במכ"ע אשכנז על הנסיך (ביסמארק) שחי אלף חדשים ולא ידעתי אם היה כיוונו מה בזה, אך מליצתם נכון הוא, כי זאת ידוע ששנותיו של אדם אם אינו פיעל בהם לא נקראו חיים, ואם אדם יפעל בכל חודש בכל ימי חייו איזה פעולה נוכל להגיד עליו כי חי כך וכך חדשים, לכן על הנסיך הנ"ל שידוע הוא שהרבה פעל לטובת המדינה כתבו עליו שחי אלף חדשים כי בכל חודש פעל ועשה הרבה לטובת המדינה, אך על ימים לא נוכל לאמר שחי כך וכך ימים כי לא בכל יום פעל פעולה, אך על תלמיד חכם וצדיק נוכל לומר שחי כך וכך ימים כי בכל יום ויום משנות ימי חייו פעל ועשה הרבה בתורת ד', לכן באברהם כתיב ואברהם זקן בא בימים כי בכל יום ויום פעל ועשה הרבה לשם שמים, וכן הוא הנספד הלז היה זקן לערך שמונים שנה וגם שבע ימים כי לא עבר יום אחד שלא ישב ולמד בתורת ד', וגם הרבה פעל ועשה לטובת עניי ארץ ישראל, וכמה פעמים שמעתי כי נאנח על עניותם.

לכן רבותי אבידה גדולה אבדנו היום אבידה שאינה חוזרת זקן שבמו"ל דפה, ואיתא במדרש איכה (על פסוק טומאתה בשוליה) כד דמך ר' יוסי והוה תמן חד סב עאל ופתח ואמר מלינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר מחורבן ביהמ"ק כו' עיי"ש במדרש, ובגמ' ר"ה (דף י"ח ע"ב) איתא ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו עיי"ש, ולכאורה קשה שבמדרש איתא שסילוקן של צדיקים קשה יותר מחורבן ביהמ"ק ובגמ' איתא ששקולין המה, ועוד מאי משנה המדרש הלשון, שבגמ' איתא בית אלקינו ובמדרש כתוב ביהמ"ק, ואמרתי לפרש כי הגמ' מיירי במקדש ראשון שהיה שם השראת השכינה לכן נקרא בית אלקינו, וכנגד מקדש ראשון שקולה מיתת צדיקים כאשר במקדש ראשון שרה השכינה כן גם באהל של ת"ח שורה השכינה כנ"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, אבל במדרש מיירי ממקדש שני ושם לא שרה השכינה כמאמר חז"ל (יומא כ"א) לכן סילוקן של צדיקים קשה יותר מחורבן ביהמ"ק, לכן רבותי נתעורר נא בדמעות כי הדור מתמעט והולך הת"ח והצדיקים ספו תמו ואין מי שיעמוד בפרץ.

ויפה המליץ הגאון אב"ד דקאוונא מו"ה צבי ראבינאוויץ שליט"א אשר היה מ"מ ומו"צ דפה הגמ' כתובות (דף ק"ד) יומא דנח נפשיה דרבי כו' אמרו ליה רבנן לבר קפרא זיל עיין, אזל אשכחיה דנח נפשיה קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחוריה, ופירש על הצדיק שמת אין מה לבכות כי בעוה"ב טוב לו יותר מבעולם הזה, רק עלינו יש לבכות כי נעדר ממנו מגין הדור, לכן בר קפרא כאשר אשכחיה דנח נפשיה דרבי, ורבי היה מגין על הדור כולו כמאמר חז"ל (ב"מ) קרעיה ללבושא ואהדריה קרעיה לאחורי פירש על זמן המאוחר היה דואג כי אין מגין על הדור, כן אנחנו רבותי על הגאון ר' שמואל הנספד אין לנו מה לבכות כי אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו והתורה מגינה עליו להכניסו תחת כנפי השכינה, אך למי אוי ואבוי רק לנו שנעדר ממנו מגין העיר, לכן נבקש מהנספד שימליץ ויתפלל בעדינו שיסור מעלינו כל מיני פורעניות ונזכה לביאת הגואל משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

תם ונשלם שבח לאל בורא ארץ ושמים, שהזכני לגמור ספרי מקור חיים, ויהי רצון שנזכה לראות בנחמת ציון וירושלים.




3 1761 04420 9203